

והיה ברכה

על משניות ברכות ותוספתא

השאיר אחריו ברכה א"י איש חי רב פעלים האשל הגדול שגדלוהו מן השמים כבוד אדומ"ד הרב הגאון הקדוש המפורסם בכל קצוי ארץ נזר החכמים ופאר הרבנים רבא דעמיה ומדברנא דאומתיה בוצינא דנהורא אספקלריא המאירה מנורה הטהורה איש אלקים קדוש אשר רבים וכן שלמים הלכו לאורו לשתות בצמא דבריו הקדושים כקש"ת

מו"ה **צבי אלימלך שפירא** זצוקלה"ה

משבט יששכר האבד"ק דינאב יע"א

אשר כבר הופיע אוד תורתו בחיבוריו הנודעים ע"פ תבל למשגב ה"ה ספר בני יששכר, ריח דודאים, דברים נחמדים, אנרא דכלה, דרך פקודך, רגל ישרה, מעין גנים, חדושי מהרצ"א, אזהרות מהרצ"א, הוספות מהרצ"א, כלי הרואים, אנרא דפרקא, דרך עדותיך

יצא לאור (בשנת תרל"ה) ע"י נכדו הרב המופלג החסיד בנשיק מוה' מאיר משולם שפירא נ"י מלאנצהוט בהרב החסיד המפורסם מוה' שמואל ז"ל בן לאותו צדיק הגאון הקדוש המחבר זצלה"ה וזכותו יעמוד לי לבצע זממי ולגמור את החלק השני מספר הזה הנקוב בשם סגיד תעלומה הגדול בכמותו מחיבור זה כשלשה פעמים (אשר הוא כעת תחת מכבש הרפוס) ולהוציאו לאור במהרה

ועתה יו"ל בהגהה מדויקת והערות ומראה מקומות מאחד מחו"ר הישיבות בירושלים תובב"א.

פציה"ק **ירושלים** תובב"א

האי סהודתא — כתבי קודש

מכבוד אדמו"ר הרב הגאון האמתי שר התורה נזר החכמים ותבונים סו"ה נר ישראל שרשכבה"ג כקש"ת מוה' יוסף שאול הלוי נאמינזאהן וצלה"ה האבד"ק לבוב והגליל .

הן בא לפני ספר אשר מחברו נודע בין החיים הוא הרב הגאון הקדוש והי' למאורות המפורסם בצדקתו ותורתו הרב מוה' צבי אלימלך וצלה"ה האבד"ק דינאב בעל המחבר כמה ספרים שונים המפורסמים בשמם ומעשיהם ורבים אשר ישוטטו לבקש זכרי תורתו וצמאים לשתותם וכעת הביא הרבני המופלג החסיד מוה' מאיר משולם שפירא ברח"ק מוה' שמואל בן לאותו זדיק מוה' צבי אלימלך וצלה"ה החיבור הלו והוא על מס' ברכות בשלימות ובפירושו המשניות ביאורים נחמדים וגם על ד' מס' זרעים ובקש ממני לראות ולעיין בה ולהודיע לבני אדם מה ראיתי בס' .

והנה אמת נכון הדבר כי כל הרוואה בו ימצא טעם בעיקר בדבריו הנעימים בן בפירוש וביאור וגם מתנוצץ בו מקצת קבלה והוא נקרא והיה ברכה וסגיד תעלומה וכשמו כן הוא מגלה תעלומות בכל חיבה ותיבה ולהיות כי אין כסף להמביא לביה"ד ורצונו להדפיסו ע"פ פרענומראנטין הנני מבקש מכל איש הירא וחרד ולבו ראה הרבה בספריו הנחמדים וכמעשיהו שם כן מעשיהו כאן אשר חתום יתמו ראשיהם למען יהי' לכסף מוצא וזכותא דמר דנפיש טובא ימליץ טוב בעד הבעת"ח וזאת גלוי וידוע דברי תורתנו הקדושה לכל יבא בשדה אחר לעשות כדבר אשר אין לו שחר בלי רשות המביא לביה"ד וכל המסייע יתברך מטלי הברכות ושבע שמחות כנפש המבקש הכותב לכבוד הגאון המחבר וצלה"ה הצעיר יוסף שאול הלוי נאמינזאהן האבד"ק לבוב והגליל .

כותב וחותם יום ד' לסדר שופטים ושופרים
ע"ה אלו תרל"ד

מכבוד אדמו"ר הרב הגאון האמתי שר התורה איש אלקים קדוש בוצינא דנהורא אספקלריא המאירה תפארת ישראל ע"ה פשיש חזק רשכבה"ג מן חיים האלברשטאם (שליסיא) ויע"א האבד"ק צאנז והגליל .

ב"ה יום ג' פינחס תרל"ד לפ"ק צאנז

אקלע ארתון הרבני המופלג החסיד בנשי"ק מוה' מאיר משולם נ"י נכד להרב הגאון הצדיק הקדוש המנוח מוה' צבי אלימלך וצלה"ה מדינאב וכידו חיבור נחמד ומסוואר על מסכת ברכות מא"ז הרב הצדיק הגיל (וכמדומה לי שהחיבור הלו הראה לי הרב הצדיק וצלה"ה בעודו בחיים חיותו וראיתי בו דברים נחמדים וישרים משמחי לב ומתנוכן לחלקם ולהפיץ בישראל) מגיד תעלומות חכמתו ותורתו כאשר כבר זכינו להנות מאור תורתו בכמה חיבורים על פני תבל וזה שם הספר אשר יקרא לו סגיד תעלומה (אדמו"ר הגאון הקדוש שליסי"א קרא שם הספר על מס' ברכות סגיד תעלומה אבל הספר על משניות קרא א"ז הגאון הקדוש וצלה"ה בעוד בחיים חיותו והיה ברכה המ"ל) ונכחו הרבני הגיל כי העיר ד' את רוחו לזכות אותנו גם בחיבור היקר הלו מהראוי לחזקו ולאמצו בכל מה דאפשר ולתת לו מעות קדימה למען יוכל להוציא מחשבתו מכה אל הפועל ולהביא אל התכלית המכוון וכל המסייעים לדבר מוצא זו יתברכו ממעון הברכות וממעוני הישועות בבני חיי ומזוני ריחא ובשפע ברכה והצלחה וכ"ט פלה ובודאי שארית ישראל לא יעשו עולה להדפיסו שנית בלי רשות הרבני הגיל לכלתי ליקום בארור חיו והשומעים תבוא עליהם ברכת טוב .

דברי מדבר בצדקה ודורש כבוד התורה
הק' חיים האלברשטאם

מכתב הרב הגאון המובהק נר ישראל פאר הדור עה"י צנא מלא ספרא ארי שכתבורה כקש"ת מוה' יצחק שמעלקים נ"י האבד"ק פרעמישלא והגליל :

כבר יצא לו מניסין להגאון הצדיק המפורסם מוה' צבי אלימלך וצלה"ה בספריו הקדושים המלאים צוף ונופת ויראת ד' מפיקים נוגה בדברי תו"ל ומשיבים נפש ליראתו ועבודתו יתברך. ועתה הנני בשמחה כי נתן ד' בלב נכדו הרבני המופלג החסיד מ' מאיר משולם נ"י להוציא לאור ספרו של אדם גיול זקנו הקדוש על מס' ברכות נקרא בשם "והיה ברכה" כי ברכה בו שפתי צדיק ידוברו בעולם העליון תורת אמת דבש וחלב תחת לשנתו ודברים שהם כבשזנו של עולם תחת לבשו להפיק ברכת שמים מעל לכל ישראל. והנה המפורסם אין צריך לא לדידי ולא לכותי גבלי תפונה ישמחו כל אוהבי תורה ויראי ד' לקראת ספר הזה היקר היוצא ממקור עיד וקדיש אר"י דבי עלאי ורע"י מהימנא אולם לאשר הרבני המופלג המציא לאור גוד יגור לכל יבזוו זרים יגיעו להדפיס שנית הספר הזה הנני להזהיר באזהרה רבוק לכל היינו להדפיסו בלי רשותו כי נזלתו הוא ובל יכזה ח"ו בנחלת הנחש ושארית ישראל לא יעשה עולה וזכותו של הגאון הצדיק המחבר וצלה"ה יתנוסס ויגן על התומכים ומסייעים לדבר מצוה ועל כל ישראל כנפש המדבר לכבוד התורה ולומדיה :

פרעמישלא יום ג' מ"ב למב"י שנת עוד חזון למועד ויפיח לקץ .

יצחק שמעלקים האבד"ס

כך היא דרכה של תורה

שיטת הלמוד להגה"ק מרן בעל והיה ברכה זיע"א

[מתוך דברות קדשו בסעודת מצוה בסיומא דהשי"ס בעת שבתו על הוד כסא הרבנות בק"ק מונקאטש המעטירה יכביץ, ביום כ"ו אלול שנת תקפ"ז לפ"ק לפרט א"ם הבני"ם שמחיה ואלויה"ה נעתק מספרו הקדוש דברים נחמדים, ירושלים תשי"ז]

תנא דבי אליהו כל השונה הלכות בכל יום מונטח לו שהוא בן עונש הנא, שנאמר הניכות עולם לו אל תקרי הניכות אלא הנכות, עכ"ל הנה ידוע דהתורה נעוץ סופה נחמינתה, ע"כ מהראוי לקשר סוף השי"ס נחמלתו, ומימתי קורין את שמת צערני, ונאמר דהנה יש להתנון נחמתי אכיהו ז"ל (א) נוה נאמר כן השונה ולא כל הלומד (הגם שנכל מקום לשון השי"ס כך הוא שונה הלכות, גם זה יש להתנון נמה הוא כך הלשון) (ב) יש להתנון נמה חמר השונה הלכות ולא הלכות, אם נומר דהסגונה הוא דוקא אם נומר ד' הלכות בכל יום, הנה יקשה ענינו מ"ש נתיקוני זוהר, נהקדמה, כן מאן דזכה להלכה חד ירית עלמא חד, כש"כ מאן דזכה נחמכתא חדא או לתרין או לשייתין וכו' עיי"ש, הנך רואה דאפילו זהל כר אחת ירית ענמא חד (ג) ודאי הדבר ידוע דיש חינוק בין אומרו זוכה לחיי עונש הנא, ובין אומרו בן עולם הנא, וכאן אמר בן עוב"ג, עיין נכתני האריז"ל, ורשות ניתן נדרוש וכו"ל דהנה הן חמת מאן דזכה להלכה חד ירית עלמא חד, אגב נשני כן נא נקרא בן עוב"ג, דהנה החינוק הוא בין בן נענד, כי ענד מלך הגם שהוא שר וחשוב גדול אלל המלך, עכ"ז אין לו רשות להלך ולא להשתרר רק נמקום שיפקידהו המלך, ואין בו רשות ליכנס נחמוס שאינו שלו, הלא תראה כן זה גם כן נמלאכי מרוס שכל מלאך אין בו רשות ליכנס נחמוס נחמוס וכו' ונאמר נזוהר שהמלאך שהלך עם משה נא רצה ללכת יותר כשהגיע לבבל סנד"ל, והוא דבר ידוע, (וכן נמלא נפסוק שאמרו פלשתים נאכי"ש השנ את האיש וישנ אל מקומו אשר הפקדתי"ו שס), מה שאין כן בן המלך מחפש נכל נגזי"ח דמלאך והלך מפלטרין לפלטרין, ולית תרעא דאחיד נאנפיה ולית דימחיה נידיה — והוא הנרמו נממרא דעיילי נלא נר, — והנה לפי"ז

תתנון ומאן דזכה להלכה חדא ירית ענמא חד (דיש להתנון וכי ס"ד נשניל הלכה אחת שילמוד האדם כל יומי חייו ואח"כ יתנוט נשני זה יזכה לחיי עוב"ג, אך לדעת) הכוונה הוא מאן דלומד הלכה אחת היינו כן הנכות שנומד הוא רק מיוחדת ואינו נשוע ממנה הנכה אחרת הנה יורש עונש אחד, אגב אין לו רשות להלך מעונס נעונס והוא כענד שאין בו התמנות רק ענ מה שהפקד עניו, משא"כ מי שדרכו נלמוד הלכות, היינו שנומד הנכה אחת ואגב הנכה נלמוד הלכה אחרת, הנה הוא בן עולם הנא, שיש בו רשות להלך מפלטרין לפלטרין נלי מוחה, וזה הוא הפירוש כן השונה הלכות נכל יוש השונה היינו שנומד הלכות נשניות, היינו זוגות, הונך מחיל אל חיל ומונטח לו שהוא בן עונש הנא כנ"ל והנה נחמלת השי"ס, מלימתי קורין את שמת צערני משעה שהכהנים נכנסין נאכוו נתרומתן, ומקשי נגמ' תכדי כהנים אימת קא אכלי תרומה ונשעת אלת הכוכבים, נחני לה"כ, ומשני מלתא אגב אורחיה קמ"ל כהנים אימת קא אכלי נתרומה משעת לה"כ, והא קמ"ל דכפרה נא מעכנא, והקשו נחוספות הנא משנה מפורשת היא טנל וענה אורל נמעשר, העריב שמשו אוכנ נתרומה הנח כפרתו אוכל נקדשים, ותירגו, דרגינות התנא הוא לאשמועינן נקיצור אף למה שמפורש ננר ולכאורה קשה למה הוא הרגילות של התנא ללא צורך, אך לפי מה שאמרנו יונח כדי שיהיה אדם שונה הלכות היינו שינמוד חותם נשניות, ויהיה חורז מהלכה להלכה, ויך מעולם לעולם, מחיל אל חיל ויהיה בן עולם הנא נלא מוחה, כנ"ל וזה הוא שנעוץ סופה נחמינתה כל השונה הלכות וכו', וקשה כנ"ל, נזה הדרך ענך כל השי"ס, ותמלא הכוונה מלימתי וכו', משעה שהכהנים נכנסין לאכול נתרומתן, והכל כנ"ל, וקורתי מאפס הפנאי, הנן הדבר.

ב ע ז ה ש י ם ת

והיה ברכה

פתיחה למסכת ברכות

האמונה לא הי' אדם זורע. ונ"ל דפירושא דירושלמי הכין הוא. דמשיה קרא הנביא לס' זרעיים אמונת. להורות לנו שהזרע לא יאמר כחי ועוצם ידי עשה וכי. רק מחויב להאמינ' בחי עולמים. יקדים האמונה בהשגחתו ית"ש ואח"כ יורע. וזרעו הוא רק כי כן יסד המלך להתנהג במנהג דרך ארץ. אבל הצמיחה תהי' בהשגחה כפי אשר יגזור היוצר כל. הוא אלקינו. וכו' יפורש הכתוב זרעו לכם לצדקיה וכו', (צדקיה הו"ל) קאמר לצדקיה. הכוונה אתם עשו את שלכם ותזרעו להיות לכם הכנה לצדקיה שיעשה עמכם השי"ת ויצמיח תבואתכם וקצרו לפי חס"ד שיעשה עמכם השי"ת : ולפ"ז י"ל ג"כ דלבעבור זה שינה רבינו הקדוש לקרוא שם הסדר זרעיים ולא אמונת. דהנה בגמ' ברכות דף ל"ה. ת"ר ואספת דגנך מה ת"ל לפי שנא' לא ימוש ספר התורה הזה מפיך יכול דברים ככתבן (רש"י שלא יעסוק בד"א) ת"ל ואספת דגנך. הנהג בהן מנהג ד"א דברי ר' ישמעאל. רשב"י אומר אפשר אדם חורש בשעת חרישה זורע וכו' תורה מה תהא עלי' אלא בומן שישראל עושין רצונו של מקום מלאכתך נעשית ע"י אחרים וכו' אמר אביי הרבה עשו כר"י ועלתה בידן כרשב"י ולא עלתה בידן. א"ר רבא לרבנן במטותא מנייכו ביומי ניסן וכו' לא תתחזו קמאי וכו' הנה אביי ס"ל להלכה כר"י (וכ"פ הרמב"ם להלכה). והנה אם הי' שם הסדר אמונת ע"ש אמונת חי עולמים בעסק הזריעה היינו יכולין לומר דיתנהג לגמרי ע"י אמונה ולא

גרסינן בגמ' שבת דף ל"א אמר ר"ל מה דכתיב והי' אמונת עתיך וכו' אמונת זה סדר זרעים ופירש"י ז"ל שעל אמונת האדם טומכין להפריש מעשרותיו כראוי ע"כ (לפי פירוש זה יתורץ לנו למה שינה רבינו הקדוש שם הסדר הנ"ל לקרותו כשם הכתוב אמונת אבל להיות דחז"ל גזרו שלא לסמוך על כל אדם בענין המעשרות וגזרו להפריש דמאי מפירות ע"ה. הנה באם הי' שם הסדר נק' אמונת היה פעלים סותר את דיבורם ע"כ שינה רבינו הקדוש את השם. ואפשר לומר דלבעבור זה שינה רש"י ז"ל פירושו מפירוש הירושלמי שהביאו התו' כמ"ש בסמוך אי"ה משום דלפירוש הירושלמי קשה למה לא נקרא הסדר כשם הכתוב):

והתוס' כתבו (אמונת) מפרש בירושלמי שמאמין בחי עולמים זורע עכ"ל והנה בתחלת העין נראה הכוונה דהנה האדם הזורע ומשליך התבואה לארץ הנה הוא כמאבד. אבל עושה זאת מפאת האמונה התקופה בו שמאמין בחי עולמים אשר יצמיח ויחזור לו כפלים רבים. אבל כד מעיינת שפיר אי"א לפרש כן. דהאיך יתכן לומר דבולת האמונה בחי עולמים לא הי' אדם זורע והלא הרבה ממכחישים שאינם מאמינים במציאות קדמון. והרבה שאינם מאמינים בהשגחה. ובפרט בפרטיות ההשגחה בשפלים בעוה"ז. הנה הנם המון לאומים רבים ע"פ תבל והנה זורעין וחורשין וקוצרין דסברי שהכל מתנהג בטבע. ואיך נאמר דמשיה רמו הנביא לסדר זרעיים בשם אמונת דבולת

יעסוק כלל בד"א. ואם מן הש"י תהי' נסיבה תהי' מלאכתו נעשית ע"י אחרים. והנה אנו פסקינן להלכה כר"י. ע"כ שינה רבינ"ו הקדו"ש לקרוא השם ודעים. היינו שיאמין בחי עולמים. אבל יעסוק בד"א ויזר"ע הבן :

סדר זרעים בו התחיל רבינ"ו הקדו"ש סידור תורה שבע"פ. והוא עפ"י סדר הכתוב הנרמז בדברי הנביא כמשארז"ל. וטעמא בעי למה דוקא בזה הסדר הנה ז"ל הרמב"ם. מפני שהוא כולל מצות מיוחדות בזרע הארץ. זרע הארץ מחי' לכל בע"ח וכיון שא"א לי לאדם לחיות בלא אכילת מזון לא יתכן לו עבודת ה' בלא מזון ובשביל כך הקדים לדבר במצות המיוחדות בזרע הארץ עכ"ל וי"ל שזה שאמרז"ל בא חבקוק והעמידן על אחת וצדיק באמונתו יחי' היינו ס' זרע"ים שנק' אמונת. וכן אמר דוד כל מצותיך אמונה רצ"ל כל מצותיך תלויים בס' זרע"ים שנק' אמונת. רצ"ל כל מצותיך תלויים בס' זרע"ים שנק' אמונת.

ועפ"י דרך הקודש סדר זרע"ים הוא במדת חסד (דנוק' תורה שבע"פ) כנודע מכתבי מדרן האר"י ז"ל. הנה קרא שמו רבינ"ו הקדו"ש זרע"ים ע"ש הכתוב זרע"ו לכם לצדק"ה (מדת מלכות תורה שבע"פ נק' צדקה. איהו צדיק ואיהו צדק"ה כי צדיק י"י צדקות אהב) וקצרו לפי חס"ד הבן :

קרא רבינ"ו הקדו"ש לכל חלק מהסדר **מסכת** עיין בתויו"ט פירוש. וגם מה שהביא בשם ס"ח. שהוא לשון אדיגה שהתורה שבע"פ דומה לצמר ופשתים שעומלים ואורגים בה. ואנו נמי נימא לפי הפשו"ט **מסכת**. נק' אותה הכלי שהאורג משליך עם החוט (של השתי בתוך הערב) ממזרח למערב. ואח"כ ממערב למזרח. ובכל פעם ע"י ההחזרה נארג הבגד יותר כך נק' כל חלק מן תורה שבע"פ בשם **מסכת** להורות שלא יאמר האדם. כבר גמרתי החלק הזה. ואין מן הצורך עוד לחזור עליה רק הפוך בה וחזור עליה. ובכל פעם תמצא בה טעם חדש כעין המסכת שבכל פעם שחזרת מארגת יותר. והוא מה שאמחז"ל נמשלו ד"ת לשדי"ם. מה הדר הזה כ"ז שהתינוק ממשמש בה מוצא בה

טעם כך ד"ת וכו' :

ובהעמיק יותר הנה אין קץ לתורתנו. ע"כ כל חלק ממנה אין לו גמר ותמיד נעוץ סופה בתחילתה כמו מלאכת המסכת כשמגעת אל הסוף חוזרת לראש. ע"כ המנהג הנהוג בישראל בסיום מסכת לומר איזה דרוש לנעוץ סופה בתחילתה הדר"ן **על"ך** :

ופרפרת לחכמה היא הגימטריא שם רמ"ז והן מספר **מסכת** בגי' תק"ך ידוע מכתבי מדרן האר"י ז"ל הפלפול בקושיות ותירוצים בתורה שבע"פ הוא להסיר הק"ש והתב"ן שהם הקליפות מן השכינ"ה שנק' תורה שבע"פ ולקשט אותה בכ"ד קישוטין מז"ה ומז"ה המה כתובים והלכ"ה אותיות הכל"ה (בגי' ס' ששים המה מלכות) והוא גימ' **אדנ"י** עם ד' אותיות והכולל (וע"כ צריך לפלפל בכח והזיעה משברת הקליפות) כ"ז הוא בכתבי האר"י ז"ל. והנה ידוע דעיקר הקליפות וכללותם הם **ס"מ** וב"ז **ליל"י** [ועיין בספרו הקדשו בני יששכר מאמרי השבתות מאמר ב' אות ג' וז"ל ושמעתי מאת פה קדוש מהרב מהר"ם סופר זצוק"ל רמו המשנה כופין את הס"ל לפני אפרוחים ס"ל ר"ל דבר ונוק' שבקליפה כופין אותן לפני האפרוחים היינו העוסקים בתורה כמ"ש בת"ז עי"ש בד"ק שהאר"י בזה (המגיח)] (נהירנא ששמעתי רמו במשנה כופין את הס"ל (ר"ת ס"מ ליל"י) לפני האפרוח"ים. היינו הת"ח העוסקים במשנה וגמ'. כמ"ש בת"ז) והנה ידוע ב"ב יבער הש"י את רוח הטומאה מן הארץ. והנה מן הס"מ יקח הש"י את המ' וישאר החיות של ניצוץ הקדוש. **סא"ל** (שם קדוש מן ע"ב שמות והוא בגי' צ"א) מנין יהוד הוי' אדנ"י והוא נרמז בר"ת פות"ח א"ת ידי"ך וכן בס"ת בא"ת ב"ש. אי"כ עיקר השבירה לשבר הקליפות הוא לשבר אות מ' מן הדכורא והנוק' תשבר לגמדי לאין מרפא. והנה **ליל"י** עם אות מ' בגי' תק"ך זה הוא הצריך שבירה ע"י עסקינו בתורה שבע"פ. ע"כ כל חלק ממנה **מסכת** בגי' תק"ך להורות שהעוסק בה משבר הקליפות ונשגב י"י לבדו :

זאת אדרו"ש לך. **מסכת** בגי' תק"ך. בגי' קישוטיי כל"ה ז"ה וז"ה כמש"ל בשם

יורה לנו שאסור לאכול הנורעים עד שיברך וכו') ולפיכך דיבר על כלל הברכות שהאדם חייב בהם על המזונות ועל המצות. ואין לך מצוה שהאדם חייב בה בכ"י אלא ק"ש בלבד. ואין נכון לדבר בברכות ק"ש קודם שידבר על ק"ש עצמה לפיכך התחיל מאימתי קורין את שמע וכו' עכ"ל. ונ"ל עוד בזה דאילו הי' מתחיל תחילה בברכת ק"ש ואח"כ בק"ש. או הי' משמע דאסור לקרוא ק"ש קודם שיברך כמו במזונות ובאמת מותר בשעת הצורך לקרוא ק"ש ולברך הברכות אח"כ וכמו שעשה רבינו הקדוש בלמדו ההלכה לתלמידים וכן מותר לברך הברכות ואח"כ אחר זמן מה לקרוא ק"ש וכמו שהוא לדעת רש"י שקוראין ק"ש עם ברכותיה בבה"כ קודם זמנה ויוצאין אח"כ בק"ש שעל המטה בלא ברכות כי הברכות אינם שייכים כ"כ לק"ש וכמ"ש הרשב"א ז"ל נ"ל :

הרב הגדול בעל סמיכות חכמים כתב טעם בהתחלה בברכות דהנה הסדר הזה נק' **אמונת**. והנה ע"י הברכות שמברכין עונין **אמן** וגדול העונה אמין יותר מהמברך ע"כ תוכן דבריו ולפי דבריו י"ל יותר מרווח דהברכות הם טובבים על דרכי האמונה שמברך להשי"ת על כל דבר שנהגה באומרו בורא פרי העץ או פה"א וכיוצא הנה זהו האמונה שמאמין בהשגחה נפלאה בפרטית על כל ענין וענין ומאמין אשר בכח האדם ועוצם ידו בחרישה וזריעה ומו"מ לא יפעול מאימה רק בכח המשגיה היוצר כל אשר הוא הנותן כח לעשות חיל והוא הבורא הכל וזן ומפרנס לכל בריותיו ע"כ אמחז"ל הא דכתיב לי"י הארץ ומלואה קודם ברכה. והארץ נתן לבני אדם. לאחר ברכה. דכיון שע"י הברכה מאמין שהכל נהי' בדברו הנה הש"י בחסדו נותן לו במתנה ליהנות מן המאכל שהוא א"כ הברכה היא עיקר האמונה ע"כ התחיל בסדר **אמונת** במס' **ברכות** :

והנה בעבור זה התחיל בק"ש שמבואר בפ' והי' א"ש. הענין הנרצה הזה שהכל תלוי בהשגחת הבורא. והי' אם שמוע תשמעו אל מצותי וכו' ונתתי מטר ארצכם ואספת דגנך וכו'. השמרו לכם פן יפתה וכו' ועצר את השמים וכו'

האר"י ז"ל כשמשברין הקליפות ומסירין אותם מן ההלכיה אזי מקשטין את הכליה העליונה **בכ"ד** קישוטין הנרמזים בפסוק **מז"ה ומז"ה** הם כתובים ויצדק לפי"ו כפשוטו פי' **מסכת** שע"י הלימוד הזה אורגין להכלה העליונה תכשיטי' הבן :

ואמסור לך בלחישת **סו"ד** י"י ליריאו עפ"י פירוש התויו"ט בשם **מסכת** הוא לשון מזיגה. ע"ד **מסכה** יינה. הנה היא סוד המזיגה הניתן מן **תורה** שבכתב **לתורה** **שבע"פ**. התורה שבע"פ ממלטת ויולדת בכל פעם תולדה חדשה בין והתבונן. והנה היא כדמיון מזיגת היי"ן (סוד **הגבורות**) עם המי"ם (סוד **החסדי"ם**). הבן הדברים **מי"ם** יי"ן בגי' **ק"ס** סוד הפדיון נפש אשר כוונתו הוא להמתיק הדין ע"י שמות **החס"ד** והרחמי"ם כנודע

כל מסכת נחלקת ג"כ לחלקים כל חלק נק' **פריק** כמו פרקי הגוף שכל אבר מיוחד בפ"ע נק' **פריק**. כן המסכת הוא קומה שלימה וכל ענין וחלק בפ"ע נק' **פריק**. והוא מלשון הכתוב **ויתפרקו** כל העם וכו' הוא לשון הפרשה שהפרישו הנזמים מאזניהם. וכן אל תעמוד על הפריק מקום פרשת והבדלת הדרכים :

ובפרפראות לחכמה היא הגימטריא **פריק** בגי' ש"פ. יחוד שמות הוי' עם **אדנ"י** אות נגד אות י' פעמים א' ה' פעמים ד' ו' פעמים נ' ה' פעמים י' בגימטריא ש"פ :

כל פריק נחלק להלכות כל הלכה נק' **משנה** (אותיות **נשמ"ה**). יעוין כוונתו בכתבי מרן

האר"י ז"ל. **ועפ"י** פשוטו הוא כמו משנה למלך הוא הממונה אשר על פיו יצאו ועל פיו יבואו כל ציווי המלך המבאר לעם משפטי המלך כמו **כן משנה תורה** שבע"פ מבארת משפטי התורה שבכת"ב ובלעדה לא ירום וכו' :

התחיל התנא במס' **ברכות** הטעם כתב **הרמב"ם**, וז"ל שהרופא הבקי שירצה

לשמור בריאות הבריא על תכונתה שהיא עומדת עליו יקדים תיקון המזון בתחילת הבריאות. וע"כ ראה החכם הזה להתחיל בברכות. שכל מי שיאכל אין לו רשות לאכול עד שיברך (הנה בזה שהתחיל בברכות קודם שהתחיל בזרעים.

והאדמה לא תתן וכו'. הרי הענין הזה אשר מתפעל האדם ע"י הברכות הוא מבואר בק"ש ע"כ התחיל בק"ש והוא נכון. וגם כפשוטו כיון שהסדר נק' אמונת התחיל בק"ש שהיא עיקר אמונת הדת ויסודי התורה :

עוד כתב הרב הנ"ל טעם דקיי"ל תיכף לת"ח ברכיה ע"כ תיכף בהתחלת התלמוד מתחילין בברכות עכ"ד. (ונ"ל דע"כ התחיל בק"ש דלדעת ר"א בגמ' ברכות איהו ע"ה כל שאינו קורא ק"ש) ובזה יונח לנו הא דקשיא לי במכילתין ברכות דף מ"ב רבי חייא בר אשי אמר רב ג' תכיפות הן תכף לסמיכה שח טה תכף לגאולה תפילה תכף לנט"י ברכה. אמר אביי אף אנו נאמר תכף לת"ח ברכה דלכאורה קשה דלא דמי להדדי דמאמר רב הוא על התחייבות עשיית האדם היינו תכף לעשייתו זאת המצוה מחויב לעשות הענין הנסמך אליו משא"כ דברי אביי. הנה לקבל ת"ח בביתו. הנה הוא בפועל האדם יכול עשותו משא"כ הברכה אינה מסורה בידו. רק הבורא ית"ש יצו אתו את הברכה. ועפ"י דברי הרב הנ"ל זה ג"כ נ"מ לדינא כיון דמוכח מן התורה תיכף לת"ח ברכיה. הנה האדם כשמתנדב רוחו להתחיל לימודו יתחיל בברכה ג"כ. היינו במס' ברכות :

ובזה יש קישור סוף המשניות לתחילתן ארשב"ח לא מצא הקב"ה כלי מחזיק ברכיה לישראל אלא השל"ם. והנה להבין ענין מחזיק ברכיה מהו שהוא כעין מי שתופס איהו דבר ומחזיקו יתפרש הענין עפ"י התחלת המשנה מאימתי קורין א"ש. והנה קשה תנא היכי קאי מ"ש דהתחיל בק"ש דייקא. והנה מוכרחני לומר כדברי הרמב"ם דרצה להתחיל בברכות ולא יתכן שידבר מברכות ק"ש קודם שידבר מן ק"ש, ומהו ההכרח של התנא שרצה להתחיל דוקא בברכות. הנה הוא כדברי הרב הנ"ל. דרצה להורות תכף לת"ח ברכיה. הנה בזה יבואר לן שפיר דברי רשב"ח בסוף המשנה לא מצא הקב"ה כלי מחזיק ברכיה לישראל (היינו לא מצא הש"י מצוה שתשרה הברכה תיכף לעשיית המצות) אלא השל"ם. היינו הת"ח המרבים של"ם

בעולם. תכף כשעושה המצוה ומארח ת"ח בביתו תיכף מחזיק בחזקה את הברכה ופסטיא דאורייתא טבין דרוש לכבוד התורה וקבל שכר : עוד כתב הרב הנ"ל טעם התחלת התנא בברכות כדי שתהי' התורה שבע"פ התחלתה כמו תורה שבכתב דאמרו רז"ל למה התחילה התורה בבית מפני שנרמז בה ברכיה (משא"כ באות א' נרמז ההיפוך) ע"כ גם תורה שבע"פ מתחלת בברכה עכ"ד. ולפי"ז י"ל דהו הטעם נשיאת כפיים דוקא בשעת ברכיה. וכן מנהג ישראל לברך את חברו בידיים. וכן מצינו ביצקב כשבירך את בני יוסף בידיו דוקא הטעם י"ד מלא יו"ד דלית בגי' ב"פ ברכיה. הוא רמז בקשתינו מלא ידינ"ל מברכותיך ב"פ ברכיה לתורה בכתב ובע"פ :

עוד כתב הרב הנ"ל כמו התורה שבכתב התחילה בבריה בראשית ברא וכו' כן התורה שבע"פ התחילה בברכות מדברים רובם בבריה בורא פרי העץ בורא פה"א וכיוצא ומתחיל בק"ש י"י אח"ד כמו תורה שבכתב ויהי וכו' יום אח"ד (לא אמר יום ראשון) לפי שהי' הקב"ה יחיד בעולמו ע"כ התחיל בכאן ג"כ בערביית ברישא כבריינו ש"ע כמ"ש בגמ' עכ"ד וי"ל לפי"ז הנה ב' התורות מתחילין בבריה להורות דהלומד בהם הוא בורא שמים חדשים וארץ חדשה כמבואר בזוהר בראשית דף ה'. גם כל התנהגות הבריה הוא ע"י התורה :

עוד כתב הרב הנ"ל טעם ההתחלה בברכות הוא עפ"י מ"ש בגמ' והי' אמונת עתך וכו' אמונת זה ס' זרעיים עת"ך זה סדר מועד וכו' ואפ"ה אי יראת י"י היא אוצרו אין וכו' הרי צריך להקדים היראה להלימוד ואמרינן מאן דבעי למהוי חסיד"א יקיים מילי דברכות עכ"ד. הנה דעת הרב הוא דדרגא דחסידא הוא דרגא דיראה ולדעתי שגבה מעלת החסידים דדרגא דחסיד"י הוא בבחי' אהב"ה הנפלאה כמבואר להשוקד על דלתי הוה"ק (ועיין ברוק"ח) וכמשאר"ל איהו חסיד המתחסד עם קונו אכ"מ בביאור רחב לענין הזה ידוע הדבר אל החבירים :

וי"ל סתם לפי דרך הרב הנ"ל. דהתחיל
בברכות דמאן דבעי למהוי חסידא
יקיים מילי דברכות והקדימה תורה
שבע"פ לדבר מענינים הנוגעים לחסידות
כענין שאמרו"ל מתוך שחסידים הם תורתם
משתמרת (מתברכת) ומלאכתם נעשית מאליהם
(הגם שכתבתי לעיל דהלכה כר' ישמעאל דאמר
הנהג בהם מנהג דא עכ"ז גם ר"י מודה לרשב"י
דדרכי החסידות מועילים שתתברך התורה
במעיו) דהנה זאת התורה ארוכה מארץ מדה.
והנה המתנהג בדרכי החסידות היינו לפני
משורת הדין מבלי גבול וצמצום. הנה יסייעו
הש"י גם בעסק התורה מבלי גבול וצמצום אחי
ידידי הבן הדברים ויונעם לנפשך כי הוא דבר
עמוק בחכמה :

והנה לפי"ו י"ל פי' הפסוק בשבחה דאשת
חיל פיה פתחה בחכמה ותורת חס"ד
וכו'. דהנה התורה **שבע"פ** (גוף) אשת חיל
יראת יי'. מלכות פ"ה ותורה **שבע"פ** קרינין
לה ע"כ שלמה מלכא דירית מלכותא סיפר
(שבחה) פי' פתחה בחכמה היינו פתחה מאימתי
קורין את שמע **בערבי"ת** ברישא. כברייתו של
עולם וברייתו **ש"ע בראשית** ברא בראשית
בחוכמתא ראשית חכמה והתחלתה בברכות
דמאן דבעי למיהוי חסידא יקיים מילי **דברכות**
ז"ש פיה פתחה בחכמה היינו כברייתו ש"ע
שנברא בחכמה ק"ש דערבית ברישא. ותורת
חס"ד על לשונה המשך כל המסכתא מדברת
בלשונה מתורתן של **החסידים** היינו מילי
דברכות :

והנה עיין בדבר שכתב הרב הנ"ל טעם למה
לא פתח במילי דאבות ובמילי דנויקין
שהם ג"כ מתורתן של **החסידים** ונ"ל מילי
דאבות ונויקין אפשר לו לאדם שלא יגיע לידי
מדה זו. אבל מילי דברכות בהכרח הוא לכל
אדם דאי"ל לו לאדם שלא יהנה כלל מן העוה"ז
וממילא הכרח הוא שיברך :

עוד כתב הרב הנ"ל טעם התחלת **תורה**
שבע"פ בברכות להורות דאסור
ללמוד בלא ברכת **התורה** ואמרו רז"ל בפסוק
על מה אבדה הארץ ויאמר יי' על עזבם את

תורתי שלא ברכו בתורה תחילה עכ"ד. ויש
להטעים הדברים כיון דמניעת הברכה קודם
הלימוד נק' עזיבת התורה כמד"א על עזבם
תורת ממילא קניית התורה הוא ע"י הברכה
ע"כ התחילה **התורה בברכות** וי"ל לפי"ו
דהתחיל מס' **ברכות** בק"ש להורות ההלכה
משקרא ק"ש א"צ לברך שכבר נפטר באה"ר ;
המאמר הזה של **ברכת התורה**. הואיל
דאתי לידינו נימא ב"י מלתא. לדרוש
בברכת **התורה** קודם התחלת הלימוד הוא הנדרש
מרז"ל (ב"מ פ"ה). בפסוק מי חכם ויבן זאת וכו'
על מה אבדה הארץ וכו' ויאמר יי' על עזבם את
תורתי וכו' אמר ר"י א"ר שלא בירכו בתורה
תחילה ואמרו שם דבר זה נשאל לחכמים
ולנביאים ולמה"ש ולא פירשוהו עד שפירשה
הקב"ה בעצמו ויאמר יי' על עזבם וכו' שלא
בירכו בתורה תחילה. והנה הדבר הזה הוא לפלא.
מהו הענין הנרצה ששאלו לחכמים ולנביאים
ולמה"ש והלא לפניו ית"ש נגלו כל תעלומות
וכיון שהי' גלוי לפניו שלא ידעו להשיב למה
שאלו להם וגם תוכן השאלה לא נדע על מה
אבדה הארץ הלא כל התורה ונביאים מלא מזה
שהוא בעבור החטא והנביאים הוכיחו את ישראל
על כמה חטאים שונים והתרו בהם שתהי' הארץ
שממה. וגם ביותר יש להתפלא ויאמר יי' על
עזבם את תורתי. היכן נרמז בזה דרשתם שלא
בירכו בתורה תחילה וגם מן התימא וכי זה
הוא העון הגדול מכל העונות שהוכיחו אותם
הנביאים. וגם למה עשו כזאת ולא בירכו כיון
שהוא דבר קל ואין היצר מנגד לזה וביותר מנגד
על לימוד **התורה** בעצמה. ומה שני"ל בזה הנה
דרשו חז"ל **תרי"ג** מצות נאמרו לו למשה בסיני
שנא' **תורה** צוה לנו משה היינו מנין **תורה**
צוה לנו משה חוץ אנכ"י ולי"א יהי"ה לך ששמענו
מפי הגבורה. והנה תראה בטבע האיש הישראלי
אפילו הוא ח"ו קל שבקלים בעל עבירות ואינו
יכול לכבוש תאוותו מחמת פיתוי היצר עכ"ז
בבוא מכריח להכריחו בהעברת הדת אפילו
בהרצנת ראשו. הנה מוסר נפשו ומקבל עליו
יסורי מיתה ומאבד כל עוה"ז ולא ישמע לדברי
המכריח. ובענינים אחרים הוא עובר על התורה

היינו הארציות אבדה המעלה הנפלאה אשר הוטבע בטבע קרוץ מחומר למסור נפשו באהבת בוראו ומקבל ע"ע יסורי מיתה והן היום אין כח בארציות התאוה אפילו לכבוש התאוה הקלה לפי שעה שהיא יסורים קלים ויאמר י"י ע"ל עזבם א"ת תורת"י היינו התורה שלי שאמרתי מפי אנכ"י ל"א יהיה לך והדבר אשר יצא מפי אליהם בלא סרסור הנה הוא טבע קיים בנפשותם שלא לעבור בשום אופן ואיך פירושה הוא מנין תורה צוה לנו משה ומדמים הם בדעתם שאין בזה שייכות לאנכ"י ל"א יהיה לך (באמת כולם נברכים ומורכבים מהם) ע"כ הם עוזבים את תורת"י ומפרש ר"י א"ר על שלא ברכו בתורה תחילה היינו מהראוי להברך במנין תורה הדבר הנאמר בתחילה היינו אנכ"י לא יהיה לך ובאם היו מתבוננים בזה לא היו עוזבים על התורה בשום דבר קל מענינים דהרי אנכ"י לא יהיה לך שמענו מפי הגבורה ונשאר טבע קיים לעד בנפשותם. וע"כ דבר זה נשאל לחכמים ולנביאים ולא פירשוהו עד שפירשה הקביה בעצמו דהרי כל התורה בכללותה הנה הוא פירוש של אנכ"י ל"א יהיה לך ואעפ"כ כיון שהפירוש ההוא לא יצא מפי הקביה אלינו שלא ע"י סרסור הנה בקל יוכל האדם לעבור. הנה בכאן יצא הדבר מפי המלך מלכו של עולם. הנה בשביל כך נשאל מתחילה לחכמים ולנביאים ולמה"ש ולא פירשוהו עד שפירשה הקביה בעצמו מזה יתודע לן סוד הדבר בין והתבונן כי א"א להרחיב הענין ותתבונן בזה מה שנא' לעתיד ב"ב כי תורה חדשה מאת"י תצא ומן העקרים הוא לא יחליף ולא ימיר דתו. אבל הוא הענין אנכ"י לא יהיה לך שמענו מפיו ית"ש ושארי המצות תורה צוה לנו משה ולע"ל ב"ב. תורה חדשה מאת"י תצא היינו ממנו ית"ש נשמע כולם ע"כ אז שוב לא יארע לנו שום חטא ועון מעתה וע"ע אמן :

עוד כתב הרב הנ"ל טעם ההתחלה בברכות דהובא בכנפי יונה טעם התחלת תורה שבכתב באות ב' ומסיימת באות ל' לפי שחרבו של הקביה יש לו י"ז פיות וכנגדו אנו

כי ערבה לו תאוות הארציות וידוע לכל דכבישת התאוה ברגע המה יסורים קטנים לגוף. ומאד קלים מיסורי המיתה שמקבל עליו בעבור אהבת בוראו עכ"ז זה הוא הטבע בכל ההמון הישראלי לקדש שמו הגדול בבוא מכריח להעביר הדת וזה הוא הדבר המפורסם בישראל אין מן הצורך לראיות והוא לפלא והענין הוא דלהיות אנכ"י ול"א יהיה לך שמענו כולנו מפי הש"י מבלי אמצעי נשאר הענין מוטבע קיים לעולמים בתוך נפשותינו שלא לעבור על אנכ"י ול"א יהיה לך בשום פעם משא"כ על שארי המצות עשין ולאויין כיון ששמענו אותם ע"י סרסור לא נשאר הענין קיים בטבע כ"כ ואין ביכולת כל האדם לכבוש תאות היצר הגם שכבישת התאוה היא יסורים קטנים לגוף עכ"ז ברוב מתגברת התאוה על האדם לעבור עבירות שונות בכח התאוה. והנה הש"י ב"ה אמר אנכ"י ל"א יהי לך מפיו ית"ש לישראל ואינך מספר תורה אמר לנו ע"י משה בזה הודיע לנו אשר כלל המצות הם אנכ"י ל"א יהיה לך היינו כל העשין נכללין באנכ"י כל הלאויין בל"א יהיה לך. הנה אמר לנו הש"י כל המצות כלל ואיך פירושא הוא המה פרטיית כל המצות אמר ע"י משה. והנה לפי"ז כשיעבור האדם איזה עבירה מהעבירות הנה עובר על ל"א יהיה לך. דהנה בזה מכניס א"ע תחת המרכבה טמאה שהיא ע"ז ממש. והנה אם יתאמת אצל האדם כ"ז אשר כל המצות והלאויין נכללין באנכ"י ל"א יהיה לך. הנה בקל נקל בעיניו לכבוש תאותו דהרי על אנכ"י ל"א יהיה לך. הנה טבע מוטבע בנפשו לקבל ע"ע אפילו יסורי מיתה ולא יעבור בשום אופן ממילא מה שהאדם עובר על שאר עבירות ואינו כובש התאוה שהוא יסורים קלים. הנה רוח שטות הטעתו שמדמה בדעתו שאין בעבירות הללו שום שייכות למצות אנכ"י ל"א יהיה לך וכולם נברכים ונרכבים מהם כדמיון ענפים הנברכים ומורכבים מאילן הגדול. ולפי"ז יתפרש לנו המאמר הנ"ל ששאלו לחכמים ולנביאים ולמה"ש על מה אבדה הארץ לא כתיב נאבדה הארץ רק אבדה הארץ והוא שאלה עמוקה ועל מה אבדה הארץ

ס"ג מ"ה ב"ן והוא ההברכה בתוך כל עלמין) והנה כל מעשינו בעסקי עוה"ז גם באכילה ושת"י וכיוצא הנעשה עפ"י דרכי התורה הכל הוא לעשות נחת דוח ליוצרינו ית"ש לברר הטוב מן הרע ולהעלות הנה"ק מתוך עמקי הקליפות למשל האדם האוכל איזה מאכל הנה גוף המאכל הוא בבחי' קליפת נוג"ה ויש בו ניצוץ הקדוש המחי' את הרבר (כי בכל דבר יש בו חיות אפילו בדומם וצומח) הנה כשאוכל האדם את המאכל הנה דוחניות המאכל מוסיף כח בנפש האדם בהתהוות הדם הדק. וגשמיות המאכל נדחה מן הגוף. הנה הכח אשר ניתוסף בגוף האדם וילך בכח האכילה ההוא לתורה ולעבוד' הנה נתעלה הנה"ק מן התה"ו אל התיקון והנה הפעול הזה נעשה בהכנת הברכה המורה על התיקון (אחי ידידי ידעתי כי לבאר הדברים ברחב ידיים לא יספיקו כמה דפין. אבל להיות הדברים אינם נאמרים אלא לחבירים המקשיבים הנה יספיק להם רמז מועט) והנה הנה"ק שהי' טמון תוך עמקי וכו' כשנתעלה למעלה ע"י מעשה האדם הנה נגרם היחוד למעלה והשכינה סוד תור"ה שבע"פ מתחברת עם תורה שבכתב ואומרת חזו במאי ברא אתינא לקמ"ך. וידוע דבחי' עולם התה"ו הוא כדמיון זרע"ם לעולם התיקון. ומכל פעם שמברר האדם איזה נה"ק מן התה"ו אל התיקון הוא כדמיון צמיחת הזרע הנזרע בארץ וכבר כתבתי לך שהבירור הזה נעשה ע"י הכנת הברכה שתיקנו חכמ"ם אשר מושפעים מן החכמ"ה וכתוב כולם בחכמ"ה עשית כולם במחשבה איתברירו ומעתה הנקל לך אחי ידידי להתבונן טעם נחמד להתחלת תור"ה שבע"פ בברכות הגורמים הבירור וע"י הבירור נעשה היחוד תורה שבכתב עם תור"ה שבע"פ כמש"ל ובפרטות ס' זרע"ם הרומז לבחי' תה"ו. הנה חפץ בברכה להעלות מן התה"ו אל התיקון. והנה תמצא ג"כ טוב טעם ודעת להתחלת המסכ' בק"ש שהוא בסוד מסירת הנפ"ש. וידוע ג"כ דע"י מסה"נ מתבררים הנה"ק בין והתבונן :

ובזה תשכיל ותצליח למה נק' שם המסכתא ברכות לשון רבים. כיון דע"י

קורין לס"ת י"ו גברי בכל שבוע ז' בשבת ותשעה במנחת שבת וב' וה' וכ"א מברך ב' ברכות הרי ל"ב ברכות וזה הקיום שלנו וע"כ נרמזין ל"ב בהתחלת התורה וסיימה וע"כ אחר סיום התורה שבכתב מתחלת תור"ה שבע"פ בברכות עכ"ד עיי"ש עוד. ויש לרמוז אתה סת"ר לי. סת"ר בגי' ל"ב ברכות :

עוד כתב הרב הנ"ל טעם התחלת ס' זרע"ם בברכות דר' לוי רמי כתיב ליי' הארץ ומלואה וכתוב והארץ נתן לבני אדם ל"ק כאן קודם ברכה כאן לאחר ברכה ממילא קודם הברכה אסור לחרוש ולזרוע בהארץ שאינה שלו רק אחר שיברך ותהיה שלו ע"כ תנא ברכות בהתחלת זרע"ם עכ"ד וצ"ל לפי"ז דהברכה היא שמברך הטוב והמטיב או שהחינו בקניית השדה. ואגב אודיעך הא דאמרו חז"ל הא דכתיב ליי' הארץ ומלואה מיירי קודם ברכ"ה. דמדת הברכה לישראל היא הנק' בתורה כ"ה כנודע. כ"ה תברכו א"ת בני. וגם בבלעם כשאמר לו הש"י לברך את ישראל אל שוב אל בלק וכ"ה תדבד. והנה פסוק ליי' הארץ ומלואה הוא בפרשה ר"ד בתהילים. הנה הוא קודם למספר כ"ה. הנה הוא קודם הברכה. ופסוק והארץ נתן לבני אדם מיירי לאחר ברכ"ה. הנה כתיב אחדיו לא המתים יהללו וכו' יאנחנו נברך וכו' ומקודם לזה כתיב ברוכי"ם אתם ליי' וכו' כי כל המברך מתברך הבן הדברים. ותראה כי כ"א ממקומו הוא מוכרע :

והנה אענה גם אני חלקי טעם התחלת ס' זרע"ם בברכות ידוע הוא דע"י הברכה אנו מבררין הנה"ק אשר הם בכל דבר שבעולם דהנה הש"י הי' בונה עולמות ומחריבן ואמר דין הגיין לי ודין לא הגיין לי וידוע להמשכילים בחכמה ולהשוקדים על דלתי כתבי מרן האר"י ז"ל על מה עשה י"ו ככה והוא בכדי שזה תהי' כל עבודתינו ופרי מעשינו כל הימים לברר הנה"ק שנפלו בשבירת הכלים ז' מלכין קמאין בסוד עולם התה"ו עד בא עולם התיקון שהוא בהרכב"ה ברכ"ה לשון המבריך את האילן (כתיב יצו הוי' אתך את הברכה בגי' דל"ב פנימיות החיות של כל העולמות ע"ב

לכוין כל הג' הויות במילואם אשר יהי' כל הוי' בגי' אד"ם ונמצא ניתוסף למספר לח"ם מספר אוכל' והוא ז"ן ומפרנס את האד"ם ועיי"ש החילוק שבין לח"ם למצ"ה שבכל השנה הוא נק' לח"ם ג' הויות פשוטים ואנו ממשיכין המילוי אוכל' על כוונתינו בברכה משא"כ מצ"ה גם בעשייתה ג' הויות מלאים יהי' איך שיהי' מה נחמד ונעים לך בכוונה מכוונת מספר מפקד המשניות שבמס' ברכות המבואר בה ברכות לכל דבר אשר הוא הנאת האד"ם ושב הוי' לאוכל' במילוי הג' הויות בכחונת הברכה ברכת הלח"ם אשר הוא עיקר המזון הנה סך המשניות המה ז"ן. הז"ן את העולם כולו בחס"ד וברחמי"ם. אל הוי'. אל הוא חסד הוי' רחמי"ם הבן הדבר :

ואבאר לך עוד טעם למה נק' שם המסכ' ברכות לשון רבים. לפי מש"ל יצו

י"י אתך את הברכה רל"ב ע"ב ס"ג מ"ה ב"ן הנשמה הפנימית של העולמות הוא מקור הברכה ע"כ נרמו ברכות לשון רבים מורה על הברכה בריבוי ד' שמות הגיל'. וע"כ יש במסכ' ט' פרקים כיון שהוא התחלת תורה שבע"פ מלכות פ"ה ותורה שבע"פ קרינן לה והיא בבחי' שם ב"ן אשר יש בו ט' אתון בין והתבונן :

הברכות נעשה היחוד והחיבור בין תורה שבכתב לתורה שבע"פ ע"כ מדבר בלשון רבים. ע"ד איהו ברוך ואיהי ברכה (והתבונן המלאכים בעת שהיו רוצים שתנתן להם התורה אמרו אשר תנ"ה הודך על השמים תנ"ה בגי' ברוך ברכ"ה). ותעמיק עוד הנה כל יחוד וחיבור נעשה ע"י היסודות וכל בחי' יסוד נק' בשם שד"י. והנה כ' היסודות ב"פ שד"י בגי' ברכות לראש צדי"ק יסוד עולם וה"ס ברכות שד"י"ם ורחם והבן .

ובזה תתבונן ג"כ למה מס' ברכות יש בה ט' פרקים דכתיב ברכות לראש צדי"ק צדי"ק יסוד עולם צינור המשפיע כל הט' ספיראן מריקין ב' ברכאן וכבוד אלקים הסתר דבר וכל דברינו בדרך אפשר ויה"ר שלא יאמר פיננו דבר שלא כרצונו .

והנה סך המשניות שבמס' זו הלא המה ז"ן (מנין אל הוי') מנין אוכל' בסוד הלח"ם אשר הוא אוכל' דהנה ידוע לח"ם מספר ז' הויות. ועיין בספר בריית כהנ"ת עולם סוד הפסוק כי לא על הלח"ם לבדו וכו' כי על כל מוצא פי הוי' יחי' האד"ם היינו כוונת הג' הויות שהם מספר לח"ם לא מזה לבדו וכו' כי על כל מוצא פי הוי' יחי' האד"ם היינו

ברכות פרק א

שבכת"ב היא סוד סמיכת גאול"ה לתפילה והבן ואי"ה במשנה ד' אבאר לך דעת למה שינה התנא בברכות לומר בשח"ר בער"ב :

בתרומת"ן אמר בתרומת"ן לא בתרומ"ה עיין בתויו"ט הוא ע"ש הכתוב כי לחמו הוא עיי"ש. נ"ל דקדק התנא בזה בכאן דהנה התנא בעי לאשמועינן בכאן מלתא אגב אורחי' ביאת שמשו מעכבתו וכו' ואין כפרתו מעכבתו וכו'. ומיירי ממחוסרי כפרה. והנה בפסוק נאמר ובא השמש וטהר ואחר יאכל מן הקדשים כי לחמו הוא ודרשו חז"ל דקדשי"ם דקאמר

בערבית הרמ"ז דקדק למה במשנה ד' אמר בשח"ר ובער"ב וכאן ערבית שחרי"ת ותירץ בער"ב היינו ביאת הערב. וכן בשח"ר. אבל ערבית פירושו ליל"ה ממש והנה הברכות הם קודם לק"ש. והנה הם מעט קודם לצה"כ. וכן ביום קודם לשח"ר ע"כ אמר בשח"ר בער"ב משא"כ ק"ש גופה יצדק לומר בערבית בשחרי"ת עיי"ש ונ"ל די"ל בערבית בשחרי"ת רצ"ל ברמו בתפילת ערבית בתפילת שחרי"ת ורמו בתחילת אמדיו דמצוה לסמוך גאולה לתפילה ונרמו זה בהתחלת תורה שבע"פ סמוך לתורה

כשהאדם הוא שוֹנֵה הלכות (שוֹנֵה לשון שניוֹת היינו כשעוסק בהלכה אחת אגב אורחי משמיענו השנית הנה ירית תרין עלמין כחדא. הנה הוא בין המלך שהולך מהיכל להיכל מבלי רשות ולית מאן דימחי בהדי' וזה הוא קישור סוף התלמוד לתחילתו תנא דבי אליהו כל השונה הלכות וכו'. וקשה כנ"ל למה אמר השוֹנֵה דוקא. וגם בן עזה"ב דוקא ולבאר זה תשכיל ותדע מהתחלת השי"ס מאימתי קורין וכו' משעה שהכהנים וכו', הנה לא אמר משעת צה"כ דמלתא אגב אורחי' קמ"ל כהנים וכו' וכפרה לא מעכבא. והנה מה בצע בזה הרי הוא משנה מפורשת במקומה. אבל דבר גדול הוא לאשמועינן בהלכה שהאדם לומד עוד הלכה שנית אגב אורחי' דאז ירית תרין עלמין כחדא כברא דמלכא שהולך מהיכל להיכל מבלי רשות ולפי"ז יומתק לנו כל השוֹנֵה הלכות היינו לומד הלכה בשניות כנ"ל מובטח לו שהוא בין עזה"ב. בין דייקא וכנ"ל ואי"ה במ"א יתפרש עוד באריכות [ראה בספרו דברים נחמדים, סימא דהשי"ס פה מונקאטס שנת "אם" הבנים "שמחה" הללויה ביום כיו אלול שנת תקפ"ו לפ"ק המו"ל] ופסטייא דאורייתא טבין:

רבי אליעזר תיבת רביי אכתוב אי"ה להלן
בביאור תיבת רבין:

רבי אליעזר התנא הראשון הנזכר בתורה
שבוע"פ. הנה הוא רבי

אליעזר ואין זה במקרה וטעמא בעי ונ"ל דהנה במלחמה הראשונה (לבער הקליפות וסטרין בישין) שנלחם אברהם אבינו עם המלכים הריק את חניכין שמגה עשר ושלוש מאות ודרשו חז"ל שהי' עיקר עמו רק אליעזר מנין שמו עולה שי"ן. והנה טעמא בעי למה לא קראתו התורה בשם רק במנין ומספר השם ואומר לך. הנה כבר ידעת שענין התעסקות אברהם אבינו במלחמה ההוא היה עבור הצלת ל"ט שהי' תקוע בו ניצוצי המלכות (בית דוד) מלכות פ"ה ותורה שבוע"פ קרינן לה (עיין בכתבי מרן האר"י ז"ל שהתעסק או ג"כ להוציא נשמת רב"א ואת לוט ואת רכושיו ב"ן אחיי אברהם ר"ת רב"א עיי"ש ונ"ל משום דהלכתא כוותי' בתורה

היינו תרומה מדכתיב הטעם כי לחמ"ו הוא. והנה קדשים ממש נק' לחם אלקיו וכו' כהנים משלחן גבוה קא זכו. וע"כ אינו רשאי לאכלן עד שיביא כפרתו. ומעתה יאורו עיניך. הנה התנא רצה לרמוז לך דמירי מכהנים שנטמאו וטבלו והעריב שמשן והם מחוסרי כפרה ואין כפרתן מעכבתן מלאכול בתרומה מטעם הכתוב כי לחמ"ו הוא ואינו לחם אלקיו הנה אמר בתרומתן רצ"ל דמירי בכהנים כאלו שהיתר אכילתן הוא מטעם כי לחמו הוא ואין הכפרה מעכבת ודוק.

והנה הא דקאמר משעה שהכהנים וכו' ולא אמר צה"כ הנה אמרו בגמ' מלתא אגב אורחי' קמ"ל וכו' והא קמ"ל דכפרה לא מעכבא והנה הקשו בתוס' מאי קמ"ל דהרי משנה ערוכה היא העריב שמשו אוכל בתרומה הביא כפרתו אוכל בקדשים ותירצו דכן דרך התנא לאשמועינן בקיצור גם מה שמפורש כבר ועיקר בתוי"ט. והנה בהתחלת תורה שבוע"פ משמיענו חביבות ד"ת ודבר גדול הוא בעסוק האדם בד"ת באיזה דבר הלכה אם באפשר לו דרך לימודו לשנן עוד איזה הלכה. הגם שהיא משנה שא"צ מה טוב הדבר כי השינון בה מצוה היא ואינו דומה שכן הלומד הלכה א' להשונה ב' הלכות ואמרו בת"ז מאן דזכי להלכה חד ירית עלמא חד מאן דזכי לשני וכו' ע"כ הרגילות של התנא להשמיענו בדבריו עוד איזה הלכה. ואז השונה ירית תרין עלמין כחדא:

ובזה דרשנו קישור סוף תלמודא דידן לתחילתו סוף מס' גדה מטיים תנא דבי אליהו כל השוֹנֵה הלכות בכ"י מובטח לו שהוא בין עזה"ב הנה לא אמר כל הלומד או כל העוסק רק השוֹנֵה גם אמר מובטח לו שהוא בין עזה"ב לא אמר זוכה לחיי עזה"ב. אך הוא לדעתי דהנה עבד המלך. הגם שהוא שר גדול ונכבד לפני המלך אין לו רשות לטייל בהיכלי המלך מהיכל להיכל רק במקום שהורשה משא"כ ברא דמלכא הולך מהיכל להיכל בלא רשות. והנה נגד כל הלכה יש היכל ועולם כמבואר בת"ז הנ"ל. והנה בעסוק האדם באיזה הלכה הנה יזכה להיכל ההוא המכוון נגד אותה הלכה. ולא יוכל לילך להיכל אחר שהוא נגד הלכה אחרת משא"כ

פלוני מתרגמינן רביא לשבטא וכו' והנה רבין הוא לי רבים נשיאינו. כן היו קוראים להנשיאים שבכל דור ותיבת רבי הוא בלשון יחיד ובלהק נשיאי אדוני. וכן תיבת ר"ב הוא סתם אדון נשיא. והנה להתנאים היו קוראין רבי ולהאמוראים ר"ב נ"ל דהנה האמורא לא הי' רשאי לחלוק על התנא אם לא שיש לו לסמוך על תנא אחר דס"ל כותי א"כ התנא הוא ר"ב ואדון לכ"א מישראל ע"כ נק' בפרטות לכ"א מישראל רבי היינו אדוני נשיאי משא"כ אמורא הי' אמורא אחר רשאי לחלוק עליו נק' בשם ר"ב סתם היינו אדון נשיא ובשם רבין היינו נשיא הדור כמו רבין יוחנן כ"ו רבין גמליאל שהם היו נשיאים על כל ישראל כמו המלך בשעה שהי' המלכות לישראל:

ומה שיש לי לומר ברמז תיבת רבין דהנה מלך ישראל אשר יעצור בעם הנה הוא מרכבה לבחי' מלכות שמים ובפרט מלכי ב"ד כנודע. והנה כ"ו שישראל שרויים על אדמתם ומלכות שמים היא בהתגלות נק' האיש המקבל מלוכה על ישראל בתואר מלך כיון שמלכות שמים בכל משלה. אבל בגלות בעוה"ר שהשכינה היא מדת מלכות כביכול עמנו בגלות שאין כבוד מלכותו בהתגלות כאילו כביכול השיב אחור ימינו וכל הגוים מצירים לישראל כאילו כביכול אין מוחה רק כביכול איבריך דשכינתא הם מאירין לנו בגלות בהתלבשות להחיותינו ולשמרינו לבל יעשו ח"ו עמנו כלה וחסדו נטוי' עלינו בכל דור ודור (ע"כ נק' שכינה מדת המלכות כביכול הארתה שוכנת בתחתונים. וג"כ הוא לשון משכרין יש בידינו משכון מי שיגאל ויגלה כבוד מלכותו במהרה הוא יגאל אותנו) לרמז זה בגלות החל הזה מי שקיבל נשיאות על ישראל ובפרט זרעו של הל"ל שושילתא דר"ג ממלכות ב"ד. הנה א"א לכנותו בשם מלך כיון שתואר מלכות אינו בהתגלות אבל קראהו רבין לרמז רנ"ב איבריך דמלכא דרגא דנוק' כביכול כאילו תשש כזו וכו' שלא להיקרא בתאר מלך רק בעולם. הן הן גבורותי הן הן נוראותי שה אחד וכו':

שבע"פ) והנה עיקר התרחבות תורה שבע"פ סוד המלכות הוא ע"י היחוד עם תורה שבכת"ב (וכמו שהוא תמיד הלימוד בגמ' מנלין מנא הני מילי זאת ההלכה הנאמרת בתורה שבע"פ ומשני ומבאר מאיזה מקום נפקא לן מן תורה שבכת"ב ונעשה היחוד השלם תורה שבכתב עם תורה שבע"פ ומתרחבת לאין משער הבן הדבר) והיחוד הוא ע"י ג' קוין ימין שמאל אמצע (הוא מה שנמצא אצלינו בתורה שבע"פ כשר פסול ומכריע) וכבר ידעת ג' קוין הם בסוד ג' אבות אשר הם מרכבה לתג"ת ג' קוין. והנה ג"פ ק"ו הוא בסוד שי"ח. והנה אברהם אבינו כשהלך להציל את לו"ט אשר הי' בו ניצוצי מלכות ב"ד. סוד תורה שבע"פ כנ"ל. הנה לקח אתו סוד ג' קוין חס"ד דיין ורחמיים הנמשכים אלי' סוד שי"ח מנין אליעזר. ומעתה תשכיל ותדע למה התנא הראשון הנוכח בתורה שבע"פ. הוא רבי אליעזר מנין שמו הוא שי"ח סוד הג' קוין הנמשכים אל המלכות תורה שבע"פ מן תורה שבכתב זהבן:

עוד אני מדבר ידוע הדבר בסוד הרוגי מלכות שהיו גלגולי השבטים על עון מכירת יוסף ור' אליעזר (היינו ר"א סתם הוא ר"א בן הורקנוס הנק' ר"א הגדול) הי' גלגול ראובן (וע"כ נק' ר"א הגדול כי הוא הבכור) ע"כ ניצול הוא מן ההריגה רק נתפס והשליכוהו אל הבור כמו שפסק על יוסף השליכו אותו וכו' והנה עון מכירת יוסף הוא להיות יוסף דרגא דיסוד צריק הממשיך למלכות (תורה שבע"פ) רזא דג' קוין והם במכירתם הפרידו היסוד וצינור המשפיע מן תורה שבכתב לתורה שבע"פ. והנה ראובן נתעסק בהצלה ע"כ בהתחלת תורה שבע"פ התנא הראשון הנוכח בשם הוא רבי אליעזר הגדול הוא הבכור והנה גם במשנה ב' נזכר ולקח בכורתו פ"י שני"ם הבן הדבר:

רבן גמליאל וכו' הנה רבין רבי ר"ב כולן לשון נשיאות וגדולה נשיא אלקים מתרגמינן ר"ב קדם י"י וכו'. וכן נשיא לבני

והנה בענין רב"י ר"ב אמרו עוד בזה רב"י בא"י. ר"ב בבבל הנה מהראוי לעיין בדבר הזה אבל אמרתי בעניי יהא רעוא דאימא מלתא דתתקבל עד כי אקח מועד בעזר צור ישועתי יהי' בעזרי לבאר הדברים על נכון עד שיעלה עמו"ד השחר יש רגילין לפותרו כוכב השחר ויצא להם זה דלשון שיעלה אינו צודק לכאורה על האור הנוצץ בפאת מזרח דהו"ל עד שיאיר או שיזרח. אבל לשון עמו"ד לא יתכן על הכוכב כמ"ש התויו"ט ובעל כרחך צריכין לפתור על האור הנוצץ כפי' הרמב"ם ולשון שיעלה הוא על שהאור בא מעליית הקיטורים ע"כ פירש לנו הרמב"ם בכאן מאין הוא סיבת זה האור בכדי להטעים לשון שיעלה נ"ל.

מעשה הוא דבר הנהוג במשנה כשנשנה איזה הלכה ויש בה מחלוקת או דבר המסתפק הנה מביא שכבר הי' ענין כזה לפני חכמי הדור ופסקו כך להשואל ונעשה מעשה על ידם ונמצא היא הלכה למעשה (דלפעמים יש הלכה ואין מורין כן למעשה) והמשכיל ע"ד בכתבי האר"י ז"ל בכוננת ההגדה דיצ"מ מעשה בר"א ור"י וכו' יוכל להתבונן שע"י שמכוין האדם הלכה למעשה יאירו פניו הארה עליונה חכמת אדם (מה) תאיר פניו (ש"ע נהורין) הרי לך תיבת מעשה מ"ה ש"ע כמבואר בכוננת הנ"ל ואי"ה יבואר עוד :

מעשה ובאו וכו' כמו שבאו בשי"ן וכ"ה באמת בכמה ספרי משניות גרסו שבאו אבל בספרי התלמוד גרסינן ובאו. ואמרתי בעניי לא דבר ריק הוא. והנה כבר נכתב אצלינו דנמצא לפעמים במשנה בהיפך שמחלפין הוא"ו בשי"ן כמו שתמצא בריש מס' יו"ט שאפ"ר כירה מוכן הוא ופתרוהו בגמ' ואפ"ר כירה וכו' וכן נמצא עוד כמוהו עיין בתויו"ט ונכתב אצלינו הטעם דאות ו' נק' אות חיים כמד"א וישם י"י לקין אות (אות ה') לבלתי הכות וכו' (ע"כ תחילה נאמר לו נע ונד וכו' ואח"כ וישב בארץ נ"ד בהוספת ה') והוא מבואר בזה כ"פ אות ו' איקרי אות חיים. וכבר

והנה עפ"י הדברים הנ"ל בפרטות במשנה (תורה שבע"פ מלכות פה) מהראוי לכתוב הנשיאים בשם רב"ן דהנה אמרו"ל שהגליות יתכנסו בזכות המשניות דכתיב גם כי יתנו" (לשון מתניתין) בגוים עתה אקבצם והנה תראה שיש במשניות תקכ"ח פרקים (כ"כ במג"ע. וע' בהגהות הש"ס של הגאון מהר"ב שאין במשניות רק תקכ"ג פרקים. אבל תדע שדברי בעל מג"ע דברי קבלה הן ומיני' לא תווע דהנה ה' תוספות הן דשנו חכמים בלשון המשנה פ"ד דבכורים ופרק קנין תורה ותוספתא דפסחים ששה דברים עשה חזקי' וכו' ותוספתא סוף סוטה ותוספתא סוף קדושין נ"ל והטעם דהנהו חמשה פרקין הם בלשון המשנה ואינם משנה ממש מפורש אצלינו במ"א באריכות בענין תקכ"ח שעות של ימי המצרים וחמשה שעות אחרונות מזמן מנחה ואילך הנה הוא הארת המשיח כי הוא יום שנולד בן דוד כנודע אכ"מ להאריך בענין זה נחזור לעניינינו תקכ"ח פרקין במשניות) מנין מפת"ח פוק חזי במס' בכורות דאמר ר"ע כשם שיש מפת"ח לבית כך יש מפת"ח וכו' ממילא עם המפת"ח הס' גר"ן (מקום המקודש להשראת השכינה גר"ן ארנו"ן) וגם אמה של מלכות הלכה אל בוע"ז אל הגר"ן להעמיד ממנו המלכות (גר"ן בגי' והי"ה ברכ"ה) וע"י המפת"ח פתח לנו השער הסגור בגלות וישרה שכינתו בגר"ן ארנו"ן הבן הדברים הגדולים אשר א"א לפרשם בכתב הלא תראה בתפילת שמ"ע רא"ה נ"א בעניינו ר"ת רנ"ב (כמבואר בכוננת האר"י ז"ל) ואח"כ וגאלינו גאולה שלימ"ה (בזולת ו' הפעולה) בגי' במפת"ח נ"ל והבן והשם הטוב יכפר ויה"ד שלא יאמר פיננו דבר שלא כרצונו :

והנה מצאתי עוד בספר זוה"ר הרקיע ובס' מאורי אור רב"ן ה"ס החכמ"ה רב"ן של כל האצילות ולפי"ז י"ל שקראו להחכם הכולל רב"ן ע"ש החכמ"ה העליונה כביכול הכולל כל האצילות וג"כ כתב בס' מאורי אור ב"פ ריבוע א"ד בגי' רב"ן והדברים יצדקו מאד עפ"י דרכינו הנ"ל י"י בחכמ"ה יסד אר"ץ אב"א יסד ברתא. הבן הדבר :

תחי' ובאור פני מלך חיים ואתם הדבקים ביי' אלקיכם חיים כלכם היום :

והנה לפי מה שאכתוב לך להלן בפירושי המשנה ובשיטת המפרשים הנה נראה לדעת הרמב"ם בשיטת תלמודא דידן דגם חכמים מודים לר"ג דלא מיקרי עבריין הקורא אחר חצות רק ביטל מצוה היינו מצוה לשמוע ד"ח ולשיטת הירושלמי תיקנו חכמים בגזירה לסייג עד חצות דייקא והמאחר עד אחר חצות נק' עבריין עובר על דברי חכמים א"כ לפי"ז מאן דגרס מעשה שבא"ן וכו' ס"ל כדעת הרמב"ם כשיטת הגמ' דידן דאין בזה עובר על דברי חכמים ובאו רק לידע הדין אמ"ת כהוראת הש' אתווא דקשוט ומאן דגרס ובא"ן הוא כשיטת הירושלמי דמיקרי בזה עבריין וכוונתם הי' להאיר אור פני מלך חיים וכנ"ל והבן ופסטי"א דאורייתא טבין :

לא קרינו את שמע כתב הרמ"ז ומתפילה לא שאלו משום דיש לה תשלומין ע"כ ולי הקטן תמוהים הדברים דאם עדיין לא עברו זמן התפילי' ויאחרו הזמן במזיד אין לה תשלומין וזה ודאי דמזיד יקרא כשאפשר לו לאדם להתוודע ע"י שאלה אם עדיין לא עבר הזמן ויתפלל ונ"ל דאפשר התפללו תפילת ערבית עם הצבור בבה"כ מבע"י וק"ש היו צריכין לקרות אח"כ בצה"כ וכפסק רש"י וגם אפשר ס"ל תפלת ערבית רשות א"נ אפשר ס"ל כריב"ל תפלות באמצע תקנום וכבר התפללו קודם ובאו לישראל רק על הק"ש א"נ לא הצטרכו לישראל על התפילה דאפשר להם להתפלל בתנאי אם עדיין זמן חיובה תהי' לחובה ובאם לאו תהי' לנדבה וגם א"צ לחדש בה דבר כיון דמשום ספק הוא. הוא החידוש כמו שכתבו סברא זאת תלמידי ר"י עיי"ש נ"ל :

חייבין אתם לקרות. הנה ידוע שיטת הגמ' דידן דבני ר"ג רצו ודאי לפסוק כחכמיים שהם הרבים ושאלתם הי' חכמים כמאן ס"ל ור"ג השיב רבנן כוחי ס"ל ובסייג הוא דפליגי עלי' (והוא שיטת רש"י בגמ') הנה קשה לו יהי' דבסייג פליגי ע"כ הלכה כחכמים ולמה אמר ר"ג חייבין אתם לקרות והנלפע"ד (לדעת רש"י) דחכמים דגורו הסייג לא גזרו שאחר חצות לא יקראו כלל רק ס"ל העובר חצות ולא קרא

ידוע לך מהענין המבואר בגמ' שהוא אתרא דשמה קושט"א שה'ו מדברים אמ"ת ולא היו משנים בדיבוריהם ולא שכיב אינש בלא זימני' וכבר כתבנו הטעם שמדת ואמ"ת מדה הו' שבי"ג מדות סוד הארת הפני"ם וכתיב באור פני מלך חיים. והנה האדם כשמכוין הלכה לאמ"ת"ן מעורר מדת ואמ"ת הארת אור פני מלך חיים וממשיך ע"ע חיים ומבואר אצלינו באריכות [עיי' בספרו הקדוש בני יששכר, חודש תשרי מאמר ג' דרוש ו'] בפסוק אשרי העם יודעי תרועה (מכוונין להלכה מה הוא התרועה ועי"ז) י"י באור פניך יהלכון (הארת אור פנימלך) וכן בתא דהשיב השי"ת למלאכים וכי לא אשא פני"ם לישראל אני אמרתי ואכלת ושבעת וברכת והם מדקדקין ע"ע עד כזית וכו' רצ"ל כיון שמכוונין הלכה לאמ"ת"ן הנה מעוררים מדת ואמ"ת הארת אור פני מלך חיים אכ"מ להאריך והנה מבואר בזהר בראשית אות הש' נק' אתווא דקשו"ט. ומעתה תתבונן התחלפות אות ה' (אות חיים) באות הש' (אתווא דקשוט אמת) מאן דבעי חיי לא ישנה מדיבורו ויכוין אל האמ"ת (ובפרט הלכה לאמ"ת"ן) מול הדרת אור פני מלך מדת ואמ"ת ובאור פני מלך חיים הבן והנה בכאן הוא בהיפך נתחלפה הש' אתווא דקשוט באות ו' אות חיים דהנה בכאן כשבאו בני ר"ג מבית המשתה ולא קראו ק"ש. הנה עכ"פ עברו ע"ד חכמו"ל שגורו עד חצות ותו לא דלענין סייג ודאי הלכה כרבים (עיי' מש"ש במקומו) וכל העובר ע"ד חכמי"ם חייב וכו' (והטעם בזה דהנה החכמה תחי' בעלי'. וכל העובר על דברי חכמי"ם המקבלים מהארת החכמה (עמש"ל בד"ה וחכמי"ם) ותהי' להיפך ה"ו) הנה כיוונו הצדיקים הללו לתקן זאת ורצו לכוין בשאלתם וללמוד הלכה למעשה הלכה לאמ"ת"ן אזי יעוררו מדת ואמ"ת אור פני מלך חיים ולהורות על כוונתם הנ"ל (וללמד דעת לדורות הסגולה הזאת) הנה נתחלפה בכאן אות הש' אתווא דקשוט באות ו' אות חיים (ואם תשכיל עוד במ"ש בתיבת מעש"ה שכתבנו בשם האריז"ל הארת ש"ע נהורין מאו"א (חכמה ובינה) אל האד"ם (מ"ה) תשכיל ותבין החכמ"ה

דהקטר עד חצות דייקא והרמב"ם ל"ג תיבת אמר"ו וא"כ לא זו בלבד אלא כל וכו' הוא סתם משנה (וכ"נ מפירוש המשניות לרמב"ם מדלא פי' כהרע"ב) והשתא אם נאמר דבהקטר לא אמרו חכמים עד חצית מה שייכות יש לכאן למיתני הקטר וכו'. אלא ע"כ דהסיפא א"כ למה אמרו חכמים עד חצות כדי וכו' קאי גם אהקטר וא"כ זה הוא סתם משנה ע"כ פסקי' הרמב"ם להלכה ועמש"ל עוד מה שהכריחו להרמב"ם לפרש שהוא סתם משנה ולא דברי ר"ג:

ולא זו בלבד אלא כל מה שאמרו חכמים וכו' הרמ"ז דקדק שהוא משנ' שא"צ. ובקיצור ה"ל למיתני ולא זו בלבד אלא הקטר וכו' מצותן וכו' עכ"ר. הנה הקושיא הזאת לא תקשה רק אי אמרינן דהאי ולא זו בלבד הוא סיומא דמלתא דר"ג אבל לפי מה שפירשנו לדברי הרמב"ם דנראה דס"ל שהוא סתם משנ' לשון החכמים. בודאי צריכים החכמים לחזור לדבריהם הראשונים לפרש אהייא קאי כיון דמפטיק בדברי ר"ג והמעשה. ואפשר דמזה יצא להרמב"ם הכרח לפרש שהוא סתם משנה ולרש"י והרע"ב וסיעתם צ"ל כתירוץ הרמ"ז דמשמיענו בהמשנ' יתיר' כ"ל מ"ה שאמרו חכמים דייקא משא"כ אכילת פסחים. ע"ד חצות מדאורייתא כראב"ע בגמ' ואילו לא הוה תנא המשנה יתירה סד"א דגם אכילת פסחים עד עה"ש מדאורייתא ותנא ושירי: הקטר חלביים ואברי"ם. לכאורה אברי"ם ה"ל להקדים לחלבים אבל להיות דהחלביים הם מן כל הקרבנות שזורק דמן ביום ואברי"ם רק מהעולות ולפעמים רק מן עולת תמיד של בין הערבים. ע"כ החלבים הם הרבים והקדימם התנא וזה שיש לכוי' כבזנות הרמב"ם בפירושו ורש"י והרע"ב כמ"ש להלן אי"ה:

וכל הנאכלין ליום אחד וכו'. אבל בנאכלין לב' ימים ולילה לא עשו סייג כ"כ הרב הגאון מהרי"ב ברליצ' והביא לראי' מדברי התוס' ובחים ג"ז ב' ד"ה להרחיק וז"ל לנאכלין לב' ימים ולילה א' לא עשו הרחקה עד חצות דניכר הוא מתי יהי' שקיעת החמה אבל בלילה אינו ניכר ותימא על מהרמ"ז דכתב כאן וכש"כ הנאכלים לב' ימים

מיקרי עבריין (עיין בדברי תר"י ועיין מ"ש להלן בדברי הרמב"ם). וְעֵינֵי לֵא דייחיד ורבים הלכה כרבים דוקא בדין תורה כפי' איזה פסוק בתורה משא"כ כשהרבים נזרים לבטל איזה מצוה משום סייג. הגם שיש כח כזה ביד החכמים לבטל בשב ואל תעשה (כדאשכחן בשופר ולולב וסדין בציצית) עכ"ז כשהיחיד פליג ולא ס"ל לבטל המצוה משום סייג רשות ביד מי שנראה בעיניו דעת היחיד לפסוק כמותו ע"כ אמר חייבין אתם לקרות (וכ"נ לפרש שיטת הירושלמי ולהלן אי"ה אכתוב בזה). אן אפשר לומד דגם לענין ביטול מצוה משום סייג צריכין לפסוק כרבים דק בהא דק"ש אחר חצות. גם לדעת חכמים צריכין לקרות דהרי אפי' הקורא מכאן ואילך לא הפסיד (עיין מ"ש בגמ' אם קאי התנא רק על ק"ש דשחרית או גם על ק"ש דערבית) רק בברכות' אינם רשאים לקרות אחר חצות לחכמים. והגם דבק"ש דינו הקורא מכאן ואילך לא הפסיד הברכות הכא בק"ש דערבית אם תתיר לו לקרות בברכות' אחר חצות א"כ מה הועילו חכמים בתקנתן ולפי"ז הית' שאלתם אם יקראו בברכות והשיב להם אם לא עלה עה"ש חייבין אתם לקרות ולא לברך. ואי"ה עוד ידובר בזה:

ולא זו בלבד אמרו אלא וכו'. בקצת נוסחאות גרסינן אמר"ו ובקצתם ליתא. ונ"ל דתליא בפלוגתא. דהנה רש"י והרע"ב כתבו דבהקטר חלבים לא אמרו חכמים עד חצות בשום מקום. ולא נקט ליה הבא אלא לראי' שכל דבר הנוהג בלילה כשר כל הלילה אבל הרמב"ם פסק באמת גם בהקטר עד חצות וכתב הכ"מ דנפקא ל' ממשנתנו והא דלא סתמי' רבי בשום מקום מהמשניות משום דסמך אעדונו דר"ג דבכאן. והנה מכאן אין ראייה דיש לפרש כרש"י ורע"ב (עיין בתוי"ט) ונ"ל טעם פלוגתת רש"י והרמב"ם הוא בחילופי הגירסאות דרש"י ז"ל גרס תיבת אמר"ו. ממילא ע"כ סיומא דמילתא דר"ג הוא שסיים ולא זו בלבד אמר"ו אלא וכו'. והוא לראי' לדבריו דמצות הלילה נוהגת כל הלילה. וא"כ גם אם בהקטר לא אמרו ע"ד חצות אעפ"כ שפיר יש מהקטר ראי' לדבריו. דדבר הנוהג בלילה כשר כל הלילה. וא"כ לא נשמע כלום מכאן

ולילה א' דאריך זימניהו דגורו בהו עכ"ל והוא נגד דברי התוס' וגם לא אישתמע שום תנא ואמורא ופוסק בשום מקום לומר כזה. ונ"ל עוד דאם באנו לגזור גזירה כזאת בדבר שמתחיל איסורו בתחילת הלילה לגזור שתהי' התחלת האיסור בחצות היום המוקדם א"כ ה"ל למיגור כן בכל השבתות והמועדים לענין איסור מלאכה. וע"כ צ"ל כדברי התוס' דסקה"ח ניכר לכל :

להרחיק אדם וכו'. ובקצת גירסאות את האדם יש לפרש הרמ"ז הקשה

לשיטת רש"י והרע"ב דבהקטר לא גורו חז"ל עד חצות רק בנאכלין לענין אכילה ומאי שנא ותירץ כהנים וריוזין הם. ולפי"ז יש לגרוס א"ת האדם הידוע היינו ישראלים שאינם זריוזים אבל מדברי רש"י והרע"ב נראה דלא ס"ל כתירוק מהרמ"ז דהרי כתבו דגורו בנאכלין עד חצות כדי שלא יבא לאכלן אחר עה"ש ויתחייב כר"ת.

ולמה הוצרכו לזה אפילו לא יבא לאכלן יש חשש שיותר מבשר הקדש ויופסל אלא ע"כ דבאו לתרץ למה גורו בנאכלין ולא גורו בהקטר. וניחא להו להיות דבנאכלין יש חשש איסור כרת משא"כ בהקטר הוא לאו גרידא ולא ניחא להו בתירוק מהרמ"ז דהרי אכילת קדשי הקדשים הוא רק לכהנים ואעפ"כ גורו וא"כ אין חילוק בין אדם לאדם וגרסינן לפי"ז להרחיק אדם נ"ל :

מן העבירה עבירה מיקרי בעשות האדם ענין אשר הזהירו הש"י לבלתי

עשותו. אבל בהתעצל מלקיים את אשר נצטוה לעשותו זה נק' פשיע"ה הנה לשיטת הרמב"ם

דגם בהקטר גורו ע"ד חצות דיש חשש עבירה שיבא להקטר אחר עה"ש ויעבור על ל"ת וכן באכילת קדשים יבא לאכול אחר עה"ש. הנה שפיר יצדק הלשון כ"ל מה שאמרו וכו' א"כ

למה אמרו וכו' להרחיק אדם מן העבירה דיש חשש שיעבור ח"ו ויעשה את אשר הזהירו הש"י לבלתי עשותו. והגם דבק"ש לא שייך לשון עבירה רק ביטול מ"ע דנק' פשיע"ה י"ל אנב אינך השתים תנא לשון עבירה (וגם דלא קאי התנא רק על מה דאמר ולא זו בלבד אלא כל וכו' הקטר וכו' וכל הנאכלין וכו'. והכוונ' כמו באלו השתים גורו להרחיק מן העבירה.

כן גורו בק"ש להרחיק מן הפשיע"ה וכן הרמב"ם בחיבורו כתב בק"ש להרחיק מן הפשיע"ה) אבל לשיטת רש"י והרע"ב דבהקטר לא אמרו כלל ע"ד חצות ובק"ש לא שייך לשון עבירה (רק פשיע"ה) ובאכילת קדשים שייך למיתני וצודק לשון פשיע"ה ולשון עבירה. פשיע"ה שיבואו קדשים לבית הפסול כשלא יאכלם בזמנם ועבירה כשיבא לאכלם אחר עה"ש א"כ לפי"ז ביותר הוה שייך למיתני לשון פשיע"ה כי היכי דתיקו גם אק"ש ויצדק כ"ל מה וכו' להרחיק אדם מן העבירה. וי"ל דזה כוונת רש"י דדייק לפרש בנאכלין החשש הוא שיבא לאכול אחר עה"ש ויתחייב כרת ולא פי' כפשוטו שיבואו קדשים לידי נותר אבל הוא מדייק ג"כ לשון עבירה ולא פשיע"ה וכוונת התנא לתרץ קושיית הרמ"ז למה גורו רק באכילה לא בהקטר' ומדייק שלא גורו רק במקום שיש חשש עבירה גדולה היינו באכילה יש חשש שיבואו לידי איסור כרת משא"כ בהקטרה לאו גרידא (וג"כ אם עלו לא ירדו) וגם ק"ש להיות הענין עיקר ויסוד הדת גורו על חשש פשיעתה כמו בחשש עבירה גדולה אבל בהקטרה אין כאן חשש עבירה גדולה כ"כ ע"כ לא גורו זה שמדייק התנא למיתני לשון עבירה ולא לשון פשיע"ה והבן .

ועתה אבאר לך איזה דיוקים בפירושו הרמב"ם על המשנה :

בשכבך ובקומך. רצ"ל שיקראה בשעת שינת בני אדם ושעת קומ"ם משינתם עכ"ל

הכוונה בשכבך פירושו כ"ז שכיב"ה והיינו כל הלילה כר"ג ובקומ"ך זמן קימה מן השינה ואין זה רק חלק מה מן התחלת היום. משא"כ כל היום לא נק' זמן קימה מן השינה :

ועמר"ד השחר הוא האור הנוצץ וכו' דאי על הככב נוגה לא יצדק לשון עמר"ד.

וטעם זה קרבת שטח וכו' מן הקיטורים העוליים מן הארץ עכ"ל אין זה מכוונת החיבור להודיע לנו סיבת האור. אך הוא כמש"ל בדקדוקי המשנ' דבא לבאר לנו האיך יתכן לפי"ז לשון שיעל"ה. להיות הקיטורים עוליים מן הארץ ויכול לפרש בלשון שאמר וטעם זה וכו'

התלמוד ירושלמי הוא בלא ברכות דא"כ מה הועילו חכמים בתקנתן ובסייג שעשו עד חצות ותו לא. יהי' איך שיהי' התלמוד ירושלמי ס"ל הלכה כחכמים עד חצות ותו לא ומתלמודא דידן נראה דחכמים לא גזרו עד חצות ותו לא רק דס"ל כר"ג אפילו בעבר חצות יקרא עד עה"ש רק דמיקרי עבריין וכמש"ל ובודאי הלכה כמתלמודא דידן :

כל זה כתבתי בימים קדמונים וכעת האיר השי' את עיני והנני רואה לדעתי שדעת הרמב"ם הוא דגם עבריין לא מיקרי המאחר ק"ש אחר חצות ולגמרי ס"ל לחכמים כר"ג ולא גזרו בזה שום גזירה רק דחכמים נקטו בדבריהם ע"ד חצות על דברי ר"א דקאמר עד סוף האשמורה ותו לא השיבו הם אפילו ע"ד חצות רשאין לקרות והנה הם מודים דאפילו עד עה"ש רשאין לקרות אבל נקטו בלשונם רק ע"ד חצות כדי להרחיק וכו'. בכדי שלא יתגלה הדבר בפרהסיא להמון ויסמכו ע"ז ויבואו לידי פשיעה ע"כ לא אמרו בלשונם עה"ש ונקטו ע"ד חצות ודבר יי' בפיהם אמת דע"ד חצות ג"כ רשאין לקרות וז"ש ר"ג לבניו חייבין אתם לקרות (דחכמים לגמרי כותי ס"ל) ולא זו בלבד אלא כל מה שאמרו חכמים ע"ד חצות מצותן וכו' היינו שלא אמרו רק ע"ד חצות רק כשתראה שאמרו ע"ד חצות הנה מצותן עד שיעלה עה"ש ואמרו בלשונם עד חצות ולא נקטו עד עה"ש בכדי להרחיק וכו' ודייק שפיר בזה לשון מצותן דלא אמר מצותן מן התורה. רק מצותן עד היום דחכמים לא גזרו כלל רק אמרו ע"ד חצות בכדי להרחיק וכו' :

ומנא אמינא לה דכן דעת הרמב"ם ז"ל. אמינא לה מהא דפירש הרמב"ם להלן במשנתנו ז"ל ומה שאמרו באלו כולם ע"ד חצות ואעפ"י שי"ש בשע"ה פנאי עד שיעלה עה"ש הוא סייג שלא תדחק עליו את השעה ונמצא עושה מהם דבר אחר עה"ש חוה ענין מ"ש להרחיק אדם מן העבירה עכ"ל. הנה אריכות הלשון לא נודע לכאורה כוונתו דהל"ל בקיצור ומ"ש בכולן הוא סייג בכדי שלא יעבור השעה וביותר יקשה לשוני זה שאמר ואעפ"י שי"ש בשע"ה פנאי ע"ד

רצ"ל טעם לשון שיעלה. אפ"ה וחמשים מיל עכ"ל זה ג"כ אין מן הצורך להשמיענו בכאן אפשר כוונתו דנשמע זה ברמז מן התורה דכתיב בלוט וכמו השח"ד על"ה וכו' וכתיב ב' הנה נ"א העיר הזאת קרובה וכו'. וכתיב שם. השמש יצא על הארץ ולוט בא צוערה הנה יש לרמוז. הנה נ"א העיר הזאת קרובה רצ"ל קרובה כ"כ שיהי' באפשרי לי לילך אלי' מן העת כזאת שמתחילים הקיטורים של נ"א מיל לעלות עד אשר יגמרו בעליית השמש. והנה הגם שהוא רחוק בעיני שזהו כוונת הרמב"ם עכ"ז רמז נכון הוא :

ודעת חכמים כדעת ר"ג אלא שאמרו ע"ד חצות כדי להרחיק וכו' והלכה כר"ג עכ"ל. נראה דס"ל דלגמרי הלכה כר"ג אפילו עבר חצות מחוייב לקרות בברכות כדין הגם דחכמים פליגי לענין סייג צ"ל כמ"ש בדקדוקי המשנה דגם חכמים מודים בעבר חצות יקרא עד עה"ש רק לדעתם מיקרי עבריין. ולר"ג לא מיקרי עבריין ממילא לענין זה דמיקרי עבריין ודאי הלכה כחכמים וכ"נ לכאורה מדברי הרמב"ם בחיבורו ה' ק"ש פ"א ה"ט וז"ל איזה זמן ק"ש בלילה מצותה וכו' עד חצי הלילה ואם עב"ר ואיחר וקרא עד שלא עלה עה"ש יצא י"ח שלא אמרו ע"ד חצות אלא להרחיק וכו' עכ"ל. הנה נראה מלשונו כוונתו דגם חכמים הכי ס"ל רק דמיקרי עבריין לדעתם (וז"ש ואם עב"ר וכו') והוכיח הרמב"ם זה מהגמ' דהרי בני ר"ג גילו דעתם דרצונם לפסוק כחכמים שהם הרבים רק שלא ידעו אי פליגי אי לא והשיב להם ר"ג רבנן כותי ס"ל וחייבין אתם לקרות ואי ס"ל לחכמים דאחר חצות לא יקרא כלל משום סייג (ורשות בידם לבטל מצוה בשוא"ת כמו שופר ולולב וסדין בציצית) א"כ בזה ודאי הלכ' כחכמים ואיך א"ל ר"ג חייבין אתם לקרות אלא ע"כ דרבנן לא גזרו שלא יקרא אחר חצות רק יקרא עד עה"ש כר"ג רק דהמאחר עד חצות נק' עבריין לדעתם ודע דבירושלמי פסק הלכה כחכמי' עד חצות ותו לא והא דקאמר ר"ג חייבין אתם לקרות סבר כיון דכבר עבר הזמן וא"א לקיים דברי חכמים עבדין עובדא כותי ואפשר לי לומר כזנת

שיעלה עה"ש הלשון אינו מיושב כלל. דהל"ל ואע"פ שמן התורה יש פנאי וכו' משא"כ כעת שאמר ואע"פ שיש בשע"ה פנאי וכו' משמע שגם היום י"ש בשע"ה פנאי ע"ד עה"ש והרי גורו רק ע"ד חצות אלא הוא עפ"י מ"ש דה"ק ר"ג ואע"פ שיש בשע"ה פנאי גם היום עד שיעלה עה"ש. דמעולם לא גורו בגזירה ע"ד חצות ותו לא אעפ"כ אמרו בלשונם עד חצות כדי להרחיק וכו' ולפי"ז גם דברי הרמב"ם בחיבורו מתפרש כן איזה זמן ק"ש בלילה מצות"ה וכו' עד חצי הלילה ואם עב"ר ואיחר וכו'. הנה נקט לשון מצות"ה ללא צורך אך הוא להורות מצות"ה מצוה לשמוע דברי חכמים שדקדקו לומר עד חצות בכדי להרחיק וכו' ומ"ש אח"כ ואם עבר ואיחר וכו' אין הפירוש שיהי' נק' עברי"ן רק עב"ר על המצוה אשר הוא מצוה לשמוע ד"ח והוא קרא לאחר חצות עד שלא עלה עה"ש יצא י"ח שלא אמרו ע"ד חצות בתורת גזירה רק אמרו להרחיק וכו' כנ"ל נכון :

והנה ההכרח שהכריחו להרמב"ם ז"ל לפרש כן הוא משיטת הגמ' דידן דף ד' פיסקא וחכ"א עד חצות חכמים כמאן ס"ל (במשמעות בשכב"ך האמור בתורה רש"י) אי כר"א ס"ל (דאית לי' בשכב"ך כ"ז שבני אדם עוסקין לילך ולשכב זה מקדים וזה מאחר רש"י) לימרו כר"א (דאמר סוף האשמורה דודאי כל שדעתו לישכב כבר שכב וישן רש"י) ואי כר"ג ס"ל (דמשמע לי' בשכב"ך כ"ז שבני אדם שוכבים ויש בכלל הזה כל הלילה רש"י) לימרו כר"ג (עד עה"ש רש"י) ומשני לעולם כר"ג ס"ל והאי דקאמרו עד חצות כדי להרחיק וכו' (והנה בשיטת הגמ' יש לדקדק טובא אבל אכ"מ אבל) הנך רואה דמקשה בגמ' בפשיטות אי חכמים ס"ל כר"א בפ"י בשכב"ך לימרו כר"א דזמן ק"ש אינה רק עד סוף האשמור' וזה א"א לומר דילמא חכמים ס"ל בפ"י ובשכב"ך כר"א רק בהא פליגי דר"א ס"ל זמן עסק שכיבה אינו רק עד סוף האשמור' ואינהו ס"ל זמן עסק שכיבה עד חצות דהאיך יפלגו בדבר הידוע וניכר לכל דזמן עסק שכיבה אינו רק עד סוף האשמור' זה הוא שיטת הגמ' בדף ד'. ומעתה אציגה לפניך שיטת הגמ' בדף

ט' פיסקא מעש' שבאו בניו מקשו ועד השתא לא שמיע להו הא דר"ג. ומשני הכי קאמרו לי' רבנן פליגי עלך (רש"י כלומר פליגי רבנן עלך דהא דאמרו ע"ד חצות דוקא קאמרי דלא משמע להו בשכבך כ"ז שכיבה אלא כ"ז שדרך בני אדם להתעסק לילך ולישכב ומיהו בהא פליגי על ר"א דאילו ר"א ס"ל זמן עסק שכיבה אינו אלא עד האשמור' הראשון ולרבנן עד חצות ואת ס"ל ובשכב"ך כ"ז שבני אדם שוכבים) ויחיד ורבים הלכה כרבים או דילמא רבנן כוותך ס"ל (ומשמע להו בשכב"ך כ"ז שכיבה רש"י) והאי דקאמרי עד חצות כדי להרחיק וכו' (רש"י הרחקה הוא כדי לזרו ומיהו היכא דאתניס וכו' עדין זמן חיובא הוא ומחייבי ונפקי ידי ק"ש בזמנ') א"ל רבנן כוותי ס"ל וכו' ע"כ שיטת הגמ' הנך רואה בעיניך התמי' המופלגת הרי שיטת הגמ' לעיל הוא בפשיטות דזה א"א לומר בשום אופן למאן דס"ל בשכב"ך בודאי עסק שכיבה אינו רק עד סוף האשמור' ולא עד חצות וא"כ מאי מספקא להו לבני ר"ג בודאי ע"כ רבנן כר"ג ס"ל בפ"י בשכבך ואמרו עד חצות כדי להרחיק וכו'. וגם יש להפליא מי הגיד להם נביאות זה דאי חכמים ס"ל כר"ג בפ"י בשכבך ואמרו רק עד חצות משום סייג כדי להרחיק וכו' מיהו היכא דאתניס מודים חכמים דחייבין לקרות דילמא גורו משום סייג שלא לקרות כלל אחר חצות דהלא יש כח ביד חכמים לעקור לגמרי מצוה בזמנ' עבור גזירתם (כמו שופר ולולב ומגילה בשבת וסדין בציצית). וכי בן כרך שהי' אונס ב"ד אדר בע"ש ולא הי' יכול לקרות המגילה יכול לקרות בט"ו בשבת זה לא שמענו מעולם אלא ודאי מכח גזירת חכמים נעקר' המצוה לגמרי דיש כח בידם לעשות כן בשוא"ת) ע"כ לדעתי זה הי' ההכרח שהכריח להרמב"ם לפרש באופן שכתבנו דודאי בני ר"ג לא היו מסופקים בדברי חכמים כמאן ס"ל בפ"י בשכב"ך דודאי ס"ל פירוש כר"ג כ"ז שכיבה דהיינו כל הלילה דאי הוה ס"ל כר"א ודאי עסק שכיבה אינה אלא עד סוף האשמורה כשסחיית פשטיות שיטת הגמ' לעיל אבל הא הוא דמספקא להו רבנן פליגי עלך דאת סובר דלא גזרינן גזירה עד חצות ותו לא ואינהו גורו

גזירה שלא לקרות אחר חצות כדי להרחיק וכו' (ורשות בידם לעקור המצו' בשוא"ת) ויחיד ורבים הלכ' כרבים ושוב אין רשאים לקרות (רק באפשר כקורא בתורה) או דילמא רבנן כוחך ס"ל דאין לגזור גזיר' עד חצות ותו לא והא דקאמרו בלשונם עד חצות הה"ד עד עה"ש ונקטו בלשונם עד חצות בכדי להרחיק וכו' והשיב להם רבנן כוחתי ס"ל ואין כאן גזירה וחיביבין אתם לקרות ואיכ' לפי' המאחר עד אחר חצות אפילו עברין לא נקרא רק מצוה להקדים דמצוה לשמוע דברי חכמים מה שהקפידו לומר בלשונם עד חצות בכדי להרחיק וכו' והבן. והנה כבר כתבתי לך לעיל דשיטת הירושלמי הוא דחכמים גזרו לסייג דעד חצות דוקא ותו לא הנה לפימ"ש הנה בגמ' דידן מוכח מהסוגיא דלא כירושלמי כוחתי' דתלמודא דידן נקטינן (וכדפסק בהדיא בתלמודא דידן ר"י אי"ש הלכה כר"ג) וזה הוא טעמו של הטור דמתיר אפילו לכתחיל' להתאחר עד אחר חצות. והנה רבים תמהו עליו דעכ"פ סייג איכא ולפמ"ש אין כאן שום סייג וגזירה לשיטת הגמ' דידן רק מצוה היא לשמוע דבוי חכמים וכנ"ל זה מה שנ"ל בדעת הרמב"ם והרע"ב והטור. אבל חלילה לפסוק כן הלכה לעשות כן לכתחיל' כי מי יכניס ראשו נגד הפוסקים הגדולים דפסקו דאיכא סייג וגזיר' ככל גזירת חכמים ובפרט דתלמוד הירושלמי פסק לגמרי כחכמים עד חצות ותו לא ע"כ חלילה להקל אבל לחומרא פסקינן דהעובר וקורא ק"ש אחר חצות אפילו מאחר במזיד אסור לו לאדם למיקריא עברינא כי יש לו על מי לסמוך זה מה שנ"ל. ודי בזה כעת.

והנני אומר לך את אשר עם לבבי הנה לדעת התלמוד ירושלמי הלכה כחכמים עד חצות ותו לא ולדעת תלמודא דידן בבל"י זמנה עד עה"ש. הנה נודע מכתבי מרן האריז"ל דאחר חצות הויזוג העליון נעשה בבחי' לא"ה ובהאיר היום בבחי' רח"ל. ולפי"ז אחר חצות לילה כבר מאיר בבחי' לא"ה מדת יום ע"כ לדעת האריז"ל מברכין תיכף אחר חצות ברכת הנותן לשכוי בינה להבחין בין וכו' משא"כ בבחי' רח"ל הארת מדת יום אלי' הוא רק

בהאיר השחר ועיין בס' מאורי אור' בסופו (וביאיר נתיב) תלמוד ירושלמי בחי' לא"ה תלמוד בבל"י בחי' רח"ל. ומעתה עמוד והתבונן דבר יי' זו הלכה תלמוד ירושלמי היא נגד מדת לא"ה. הנה תיכף אחר חצות לילה מאיר בבחי' לא"ה מדת יום ע"כ פוסק תלמוד הירושלמי דק"ש דלילה הוא רק עד חצות משא"כ תלמודא דידן בבל"י בחי' רח"ל ולגבי דידה הארת מדת יום אלי' הוא בהאיר השחר ע"כ פוסק תלמודא דידן דכל הלילה יוצאין י"ח ק"ש בלילה והשם הטוב יכפר בעדינו ויהיר שלא יאמר פיננו דבר שלא כרצונו.

בית המשתה בית משתה היין עכ"ל. כתב הרמ"ז דבעי בזה להליץ בעדם למה לא קראו קודם חצות מפני ששתו ולא היו רשאים לקרות עיי"ש ואיני מבין דאיסור שכרות הוא רק בתפילה אבל ק"ש רשאין לקרות אפילו בשכרות ול"נ דרצ"ל שלא עסקו בכל הזמן בשמחת מצוה עד שנשכח מהם ק"ש דאז היו אנוסים והי' מותר להם לקרות עד הנץ כרשב"י דס"ל כן בגמ' וכשיטת הרי"ף וכפ"ה הרמב"ם בחיבורו אבל אלו לא היו אנוסים כי שכחו מחמת השתי' ע"כ לא הותר להם רק עד עה"ש. ובזה ידוקדק לשון ר"ג לא אמר להם סתם אם לא עלה עה"ש קראו רק אמר חיביבין אתם לקרות דייק תיבת אתם אתם שאינם אנוסים אין לכם התחייבות רק עד עה"ש משא"כ אלו הייתם אנוסים הי' עליכם חובת הקריאה אפילו עד הנץ. ובזה יתורץ נמי מה שדייק הרמ"ז וכי לא ידע ר"ג אם עלה עה"ש (מתרץ שהי' טרוד בגירסא) ולפמ"ש י"ל דבאמת ידע שלא עלה רק אמר בלשון כזה להשכיל ולדייק הדיוק הנ"ל דיש חילוק בין אונס לרצון וכשיטת הרי"ף והרמב"ם כנ"ל :

הקט"ר חלבים הם כלל חלבי הקרבנות וכו' ואיבריים הם נתחי העולה הקריבה בכ"י עכ"ל היינו תמיד של בין הערבים (כבר כתבנו בדיוקי המשנה דבזה דייק הא דקתני חלבים קודם לאיברים דחלבים הם הרבים בכ"י מן כל הקרבנות משא"כ איברים רק מהעולות) והנה תראה הרמב"ם ז"ל מפרש רק איברי עולת תמיד ורש"י פי' איברים של כל העולות הקריבין

ביום. הנה רש"י ז"ל אזיל לשיטתו שכתב דבהקטרה לא אמרו עד חצות ולא נקט לי' הכא אלא לראי' שהדבר הנוהג בלילה כשר כל הלילה. הנה קשה לפי"ז למה לא הביא ג"כ קצירת העומר וצ"ל דמקצירת העומר אין ראי' כ"כ דמ"ע דרבים הוא א"כ לפי"ז גם מאיברים דתמיד אין ראי' ע"כ אסברה על איברים דעולות יחיד. אבל להרמב"ם ל"ק למה לא הביא קצירת העומר דהרי לא אמרו בו עד חצות ובהקטר (ס"ל להרמב"ם) דאמרו עד חצות ע"כ לשיטתו אין הכרח לפרש על עולת יחיד. וי"ל עוד דכוונת הרמב"ם להזכיר פירושו דא"א לפרש כרש"י ולא הביא רק לראי' דדבר הנוהג בלילה כשר כל הלילה דא"כ למה לא הביא ג"כ קצירת עומר וא"ת משום דאין ראי' מקצירת עומר דהוא מצוה דרבים. א"כ גם מאיברי דתמיד אין ראי' והתנא כוונתו על איברי התמיד מדנקטי אחר חלבים :

ומה שאמרו באל"ו כו' עד חצות וכו' פירוש אפילו בהקטר כי כן הוא דעתו

הרע"ב בד"ה עד סוף וכו' ומשם ואילך וכו' ומקמי צה"כ וכו' הקדים לבאר טעם סוף הזמן קודם להתחלת הזמן משום דבעי לאסוקי עלה הלכה למעשה ואי"ה אבאר לך בדברי רש"י :

בד"ה והמקדימים וקוראים ק"ש של ערבית מבע"י סומכים אתה דר"י וכו' עכ"ל הנה זהו פי' ר"ת בתוס' ורא"ש והתוס' הקשו ע"ז דא"כ יהי' אסור להתפלל מנחה מפלג ואייד ואגו נוהגין להתפלל (רצ"ל אפילו ביום אחד מתפללין מנחה ומעריב באותו הזמן שמפלג ואילך עד צה"כ) והוה תרי קולי דסתרי אהרדי (והגם דהרא"ש ז"ל תירץ בתפילה הקילו תירוצו אינו מובן כ"כ) ע"כ התוס' (והרא"ש) הביאו תירוץ הריי' דסומכים על התנאים דברייתא משעה שקידש היום וכיוצא (ונו"מ רבתי בין תירוצא דר"ת לתירוצא דהר"י לשיטת הר"ת מותר לקרות ק"ש מבע"י גדול שעה ורביע זמניית קודם הלילה ובימים הארוכים הוא קרוב לשתי שעות עיתיית קודם צה"כ אבל לשיטת הריי' אסור להקדים רק מעט קודם צה"כ) ע"כ אנחנו לא נדע על מה

סמך הרע"ב לפרש כר"ת אשר מיאנו בזה התוס' והרא"ש ונ"ל דהנה גאון יעק"ב הקדוש ר"ת ז"ל איך אפשר לומר שהעלים עיניו מקושית התוס' והרא"ש דהוה תרי קולי דסתרי והלא הוא ידוע לבר בי רב דחד יומא וצ"ל דבזמנו ומקומו של ר"ת היו המזן עם נוהגין להקדים זמן רב קודם הלילה באין מזהה ובא הר"ת ז"ל לישב למה לא ימחו הראשונים בדבר ואמר דהוא משום דיש לסמוך על דברי ר' יהודא מפלג וכו'. והגם שמתפללין באותו הזמן ג"כ מנחה. הנה תפלה דרבנן הקילו הגאונים שלא למחות ביד ההמון וכמ"ש הפוסקים שהי' טורח לקבצם אח"כ והרבה מהמון הי' שוכחים לקרות ק"ש ולהתפלל בזמנה ועכ"פ לא היו מתפללין בצבור. ע"כ הניחום הגאונים כמנהגם הגם דהוא שלא כדון לענין מנחה מוטב לסבול זה ממה שיבואו לידי ביטול מצות עשה דאורייתא ולביטול תפלה בצבור (וזהו לדעתי ג"כ כוונת הרא"ש בתפלה הקילו) והא ודאי דגם ר"ת מוד' דתי"ח ובעל נפש לא יסמוך ע"ז ויחמיר לעצמו משום דהוה כתרי קולי וכו' אבל התוס' דהקשו על ר"ת עיקר קושיתם קאי על התחלת דבריהם שהציעו בתחילה ואנ"ן היכ"י קרינ"ן וכו' רצ"ל אפילו התי"ח ובעל נפש קורין מבע"י הנה לזה בודאי לא יספיק תירוץ ר"ת משום דהוה תרי קולי (וגם ר"ת מודה לזה כמ"ש) לזה תירצו בשם הריי' דסומכין על התנאים דברייתא ושפיר דמי למיעבד הכי וא"כ י"ל דר"ת והריי' ז"ל מר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי דהיינו במקום שהמון עם מקדימים הרבה אין למחות בידם דיש להם לסמוך על דברי ר' יהודא והגם שמתפללין מנחה ג"כ באיתי הזמן אעפ"כ אין למחות בהמון מטעם שכתבתי אבל התי"ח ובע"נ לא יסמכו ע"ז. ובמקום שמקדימין רק מעט גם התי"ח ובע"נ יכולים לעשות כן. והנה י"ל דגם בזמנו ומקומו של הרע"ב היו מקדימין הרבה באין מזהה. הנה ע"כ צ"ל דסומכין על הא דר' יהודא וכדברי ר"ת ממילא בע"נ לא יסמוך ע"ז ע"כ לא כתב הרע"ב כלשון התוס' ואנ"ן היכ"י קרינ"ן ק"ש מבע"י רק כתב והמקדימים וקוראים וכו'

ההוא כי לא גזרו רק בזמן ביאה מן השדה שהוא סמוך לצה"כ כדכתיב ולעבודתו עדי ערב. וז"ש אדם בא מן השדה בער"ב:

בא"ד אסור לסעוד וכש"כ לישן וכו' והנה ליכא מידי דלא רמיזא במתניתין משעה שהכהנים נכנסין לאכול כו' ה"ל למימר זכאיין או רשאיין וכו' כלישנא דברייתות. אבל הוא לרמוז לנו דאינו רשאיין וזכאיין לאכול עד שיקראו ק"ש: **בד"ה מעשה** וכו' בני ר"ג שמעינהו וכו' וה"ק ל"י הא דפליגי רבנן עלך דוקא קאמרי עד חצות ותו לא. או דילמא רבנן וכו' לא ביאר כרש"י ז"ל דפירש דענין שאלתם הי' דמספקא להו מאי ס"ל לרבנן בפ"י בשכבך משום דס"ל כמ"ש בדברי הרמב"ם דשאלתם הי' דמספקא להו אם דברי חכמים הוא בגזירה אם לא ועמש"ל בהבחר שהכריחו להרמב"ם ז"ל לפרש כן.

בד"ה ולא זו בלבד וכו' כולא מלתא דר"ג הוא עכ"ל בגמ' אין הכרע וי"ל שהוא סתם משנה ועמש"ל בדקדוק תיבת **אמר"ו**: **בד"ה ואבריים** של עול"ת תמיד עיין מה שאכתוב בסמוך:

בד"ה א"כ למה וכו' אבל בהקטר וכו' כן פירש"י ז"ל והרמב"ם לא פי' כן עמש"ל בדבריהם ולפמש"ש צ"ע דעת הרע"ב כיון שפירש בהקטר כרש"י למה פי' איברים דתמיד דוקא כהרמב"ם ואפשר דס"ל דבדואי הביא התנא לראי' רק אותן הענינים המפורשים בתורה. היינו תמיד דאלו כוונת התנא על עולת יחיד י"ל שאני עולת יחיד דאינו מפורש בתורה לזה קבלו רז"ל שהוא כל הלילה משא"כ לילה שנאמר בביאור בתורה י"ל הכוונה מתחילת הלילה ע"ד חצו"ת כדאשכחן באכילת פסחים לראב"ע ואכלו את הבשר בלילה הזה הכוונה עד חצו"ת ע"כ לא קחשיב ג"כ קצירת עומר והבן:

הרמ"ז כתב על דברי הרע"ב. אבל בהקטר וכו' לא אמרו וכו' דבהכי מתיישב הא דחלקינהו התנא לבי' בבות ולא כללינהו בחד בבא הקטר וכו' וכל הנאכלין וכו' מצותן וכו'. ונ"ל דגם לדעת הרמב"ם יונח דאי כללינהו בחד בבא היינו מפרשים הקטר חלבים ואבריים של הנאכלים ליום א' דייקא (הוא"ו של ויכל היינו

סומכים **אהא** דר"י זכו' רצ"ל שאין למחות ביד ההמון המקדימים כי יש להם על מה שיסמוכו אבל אנ"ן היינו המדקדים לעשות המצוה כתיקונה מחוייבים להחמיר לקרותה בזמנה דוקא נ"ל:

בד"ה עד שיעלה עה"ש דכ"ל הלילה מיקרי זמן שכיבה עכ"ל דקדק לומר דכ"ל הלילה (ודבריו לקוחין מדברי רש"י ז"ל) והנה ר"א סבר פי' ובשכב"ך כ"ז שמתעסקין לילך ולישכב ור"ג ס"ל פי' ובשכב"ך זמן ששוכבין. וא"כ לפי"ז יעלה על הדעת דר"ג ס"ל התחלת זמן ק"ש הוא משליש הלילה ולא קודם ולא מיקרי ובשכב"ך וא"א לומר כן דא"כ ה"ל לר"ג לפלוג בהתחלת זמן ק"ש כדאיפלג בסופה ע"כ ש"מ דס"ל דכ"ל הלילה מתחילה ועד סופה מיקרי זמן שכיבה הבן נ"ל:

בא"ד והלכה כר"ג שגם חכמים מודים לו הנראה דס"ל דלגמרי מודים וכמש"ל בדברי הרמב"ם דגם ספק וגזירה אין כאן רק נקטו בלשונם עד חצות כדי להרחיק וכו' ולורז ואפילו עברין לא נק' המאחר עד אחר חצות דהרי כתב הרע"ב אח"כ ומיהו לכתחילה"ה משהג"ע עונות ק"ש וכו' אסור"ר לסעוד"ו וכו'. ולא כתב החלוקה הב' דאפילו אינו סועד רק שכבר הוא סמוך לחצות ימהר לקרותה שלא יהי' עברין. אלא ע"כ דס"ל דכל הלילה חד דינא אית לה. **בא"ד** ומיהו לכתחילה משהג"ע עונות ק"ש של ערבית **דמתניתין** וכו' דייק לכתוב דמתניתין להורות דאפילו המקדימין וקורין ק"ש מבע"י וסומכין על הא דר"י מפלג וכו'. כשיגיע פלג המנחה מותר להם לאכול ולישן דאין זה זמן ק"ש העיקרית ודייק לה מברייתא שבגמ' דף ד' ע"ב. חכמים עשו סייג לדבריהם כדי שלא יהא אדם בא מן השדה בערב ואומר אלך לביתי ואוכל קימעה ואישן קימעה ואח"כ אקרא ק"ש וכו'. דלכאורה קשה למה הזכירו כלל ביאה מן השדה דהרי גם ביושב בביתו לא התירו לאכול ולישן קודם ק"ש. דהטעם הוא כדמסיים וחוטפתו שינה וכו' א"כ גם ביושב בביתו יש חשש זה אלא ע"כ להורות לנו אפילו מי שמקיל לעצמו לצאת בק"ש מפלג המנחה אין איסור לאכול ולישן סמוך לזמן

מפרשים וגם הם נאכלין וכו') ואי תקשה ה"ל למיתני בהיפך כל הנאכלים וכו' והקטר וכו' מצותן וכו' י"ל דלא רצה לשנות הסדר דהקטרה קודמת לאכילה נ"ל ;

בא"ד ולא נקט לי' הכא אלא להודיע וכו'. הקשה הרמ"ז הרי משנה שלימה הוא בפ"ב דמגילה שכל דבר שמצותה בלילה כשר כל הלילה ואני בער ולא אדע מה קשיא לי' להרב הגדול הרמ"ז ז"ל דהרי לרש"י והרע"ב הוא סיומא דמלתא דר"ג ומייתי זה לסייעתא לדבריו להורות דבק"ש נמי דינא הכי ולהרמב"ם לפמ"ש דבהקטר נמי אמרו ע"ד חצות להרחיק וכו' הנה בודא צריך להשמיענו זה דיש לזרו עצמו בזה דמצוה לשמוע ד"ח וממשנה דמגילה [לא] שמעינן זה דשם נאמר כל הלילה והנה לפמ"ש לדברי רש"י והרע"ב ז"ל תתבונן בדבריהם שלא כתבו ללמדך שכל דבר הנהוג וכו' כי הלימוד כבר נשמע ממשנה דמגילה. והנה כתבו להודיע וכו' היינו הודעה להבנים [פי' ר"ג הודיע בזה לבניו המגיה] לראי' לדבריו וכמ"ש :

בד"ה כד"ה להרחיק וכו' ויתחייב כר"ת. הנה דבריו לקוחין מדברי דש"י ז"ל. וכבר כתבתי דיש להתבונן למה לא פירשו כפשוטו שיבואו קדשים לידי פסול והנראה למפש"ל דדקיקו תיבת מן העבירה כי לשון עבירה לא יתכן רק בעברו על ל"ת במעשה משא"כ בביטול איזה מ"ע בשוא"ת ויש לפרש עוד דהנה הרמ"ז הקשה לדעת רש"י והרע"ב למה באמת לא אמרו גם בהקטר ע"ד חצות כמו בק"ש ואכילת קדשים ותיריך כהנים ורזוים הם. והם ז"ל לא ניחא להו בזה דקשה דאם כן לא ה"ל למיגזר באכילת קדשי קדשים דכהנים קא אכלי לי' ע"כ תירצו הם ז"ל דבק"ש יש לגזור דהוא מ"ע גדולה מיסודי הדת ובאכילת קדשים יש חשש כרת משא"כ הקטרה הוא לאו גרידא נ"ל ובוזה אפשר לתרץ ג"כ הא דקשה לדעת רש"י ז"ל למה מסכים ר"ג באכילת קדשים לזוהר עד חצות (דלא אשכחן דפליג) ולא גזר בק"ש דס"ל דשאני ק"ש שהוא ביטול מ"ע גרידא משא"כ אכילת קדשים ;

תניו"ט בד"ה מאימתי וכו' תנא אקרא קאי דכתיב ודבר"ת ב"ם וגו' בשכבך

ובקומך ומשם למד שחובה על האדם לקרות וכו' עכ"ל. הנה לשון הגמ' תנא אקרא קאי דכתיב בשכבך ובקומך ומן התניו"ט הוסיף ודבר"ת ב"ם. ונ"ל דבר גדול דיבר. דהנה סיום דבריו ומש"ם למ"ד חוב"ת הקריאה (הוא לקוח מדברי רש"י ז"ל) ויש להתבונן לאיזה צורך הוא הפירוש הזה גם בדברי רש"י ז"ל. ונראה לפרש דהנה קושית הגמ' הוא תנא היכא קאי דקתני מאימתי והנה לכאורה מהו הקושיא הרי חובת ק"ש מפורסם בישראל כמו ציצית ותפילין וסוכה וכיוצא ע"כ אין מן הצורך לפרש מקודם חובת הקריאה דק מתחיל לפרש זמני' ודיני' כמו סוכה ולולב שמתחיל סוכה שהיא גבוה למעלה וכו' לולב הגזול וכו'. ואינו מבאר מקודם חייב אדם לישב בסוכה וכו' וליטול לולב כיון שהוא דבר המבואר בתורה ע"כ אין מן הצורך לפרש מקודם חובת לולב וכיוצא הם מצות מבואר חיובם בפירוש בתורה בלי פקפוק משא"כ ק"ש אינו מבואר וכמה תנאים ס"ל בשכבך ובקומך בד"ת כתיב וק"ש דרבנן וא"כ לפי"ז תנא דידן ה"ל להשמיענו בתחילה חיוב ק"ש ואח"כ לבאר פרטי דיני' וזהו שמקשה תנא היכי קאי דקתני מאימתי דלא שמענו עדין חיוב ק"ש. ולפי"ז מהו התירוצ' שמתרץ תנא אקרא קאי אף עפ"כ הקושיא במקומה עומדת דה"ל לבאר מקודם החיוב ק"ש על האדם וע"כ צ"ל דה"ק המתרץ בזה שהתחיל התנא מאימתי ולא ביאר מקודם חיובה בה משמיענו דס"ל ק"ש דאורייתא וחיובה מבואר בתורה בפשוט כסוכה ולולב דהיינו מ"ש בתורה בשכבך ובקומך. והנה לכאורה מבשכבך ובקומך אין ראי' די"ל בד"ת כתיב. אך תנא דידן ס"ל דא"א לומר כן דא"כ ודבר"ת ב"ם ל"ל ה"ל ושנתם לבניך בשבתך וכו' ובשכבך ובקומך (וא"ת ושנתם לבניך הוא רק לימוד לבנים. ולימוד לעצמו לא נדע כבר דרשו חז"ל ולמדתם אתם את בניכם מדלא כתיב ולמדתם וכתוב ולמדתם גם תיבת אתם הנה דרשינן מזה ולמדתם אתם) אלא ע"כ פשטי' דקרא ודבר"ת ב"ם היינו לדבר הפרשיות דק"ש וכיון שהוא דבר המפורש בתורה נהג בה התנא כמנהגי שארי המצות המבוארין סוכה ולולב

לחמ"ו הוא נ"ל עכ"ל לפמ"ש בדיוקי המשנה. אמת נכון הדבר תנא לישנא דקרא נקט בכונה מופלגת דהנה לשון המקרא הוא ובא השמש וטהר ואחר יאכל מן הקדשים (היינו תרומה כנ"ל. ואע"פ שלא הביא כפירתו אע"פ הותרה לו לאכול בהערב שמש) כי לחמ"ו הוא. א"כ תנא דידן כשרצה להשמיענו מלתא אנב אורחי' דכפרה לא מעכבת לכהן מלאכול בתרומה. הנה לא נדע מאיזה כהן הוא מדבר הנה רמו בדבריו משעה שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתן רצ"ל מכהן כזה שהתור' התירה אותו לאכול בתרומה להיות שהתרומה היא לחמו ממילא נודע לן דמיירי בכהן שהעריב שמשו ומעוכב כפרה ודוק :

בד"ה עד שיעלה עה"ש כתב הרב והלכה כר"ג וכו' רבנן כוותי' ס"ל והא דקאמרי וכו' כ"כ הרמב"ם כלומר בפ"י בשכבך כותי ס"ל עכ"ל עמ"ש בדברי הרמב"ם. דנ"ל דהרמב"ם מפרש כותי ס"ל לגמרי ואין כאן גזירה גם הרע"ב השמיט דברי רש"י ונראה דמפרש כהרמב"ם עיי"ש :

בא"ד וכ"כ הב"י סי' רל"ה דלהרמב"ם אין הלכה כר"ג לענין סייג עכ"ל. לפמ"ש בדברי הרמב"ם הלכה כר"ג ואין כאן שום סייג רק מצוה לשמוע ד"ח לזרו א"ע. אבל דעתם דעת קדושים ולא באתי לחלוק על דברי רבותינו. **בד"ה עמוד** השחר יש רגילין לפותרו ככב וכו' עמ"ש בדברי הרמב"ם **בא"ד** ויש מי שרצ"ל שהרמב"ם וכו'. עיין בתו' רל"צ :

בד"ה הקטר וכו' ואע"ג דפשטי' דקרא בכל עולה כתיב וכו' עכ"ל. לא ידענא דאדרבא פשטי' דקרא בפ' תרומת הדשן מיירי מעולת תמיד וכדרשינן ה"א העולה המיוחדת. אבל באמת דרשינן מינ' לכל העולות ועכו" נקטו רק תמיד דבי' מפורש בכתוב ע"ד בק"ר ועמש"ל בדבריהם קצת טעם למה נקטו תמיד. **בא"ד** ובפירוש הרמב"ם שבכאן וכו' וכל איברי העולה נאמר עכ"ל תמי' לי דאדרבא בדברי הרמב"ם שלפנינו נראה שמפרש על איברי התמיד ואפשר נוסחא אחרת נודמנה לו.

וכיוצא ולא הוצרך מקודם להשמיענו חיובה רק התחיל לבאר פרטי הלכותי וא"כ בזה שהתחיל התנא מאימת"י בזה משמיענו דק"ש דאורייתא חזה שפירשי' ומש"ם למד חובת הקריאה רצ"ל לא מבשכבך ובקומ"ך בלבד רק מודברת במ וכו' הנאמר שם באותו ענין. ומעתה מצאנו טוב טעם שבכונה הוסיף מרן התויו"ט הנך ב' תיבות ודבר"ת ב"ם והביא אח"כ דברי רש"י ומשם למד חובת הקריאה ודוק :

בא"ד ומדכתיב בשכב"ך ברישא הקדים של ערבית גמרא ועיין במ"ד עכ"ל רצ"ל דבמשנה ד' כתב דברכות ק"ש דלא כתיבי בתורה ניחא לי' למינקט דשחר ברישא כדאשכחן בתמיד ואי"ה נדבר מזה להלן. והנה לפי התירוץ הב' בגמ' דיליף התנא מברייתו ש"ע. הנה יש לתמוה למה בתמיד לא סידרה בתורה כברייתו ש"ע (וע' במהרש"א) וניחא לי עפ"י דברי התרגום יב"ע שתירגם את הכבש אחד תעשה בבקר לכפר על עבירות הלילה והשני בין הערבים לכפר על עבירות היום נראה שתירגם כן בכדי שתהי' ג"ו כברייתו ש"ע הבן :

בד"ה משעה וכו' ותירצו דרגילות של משניות לאשמעינן בקיצור וכו' עכ"ל. הרמ"ז ז"ל דיבר בקדשו דבכאן לא הוה משנה יתירה דממתניתין דנגעים לא שמעינן רק דכהנים אכלי בתרומה בהערב שמש. אבל לא ידעינן אימת נק' הערב שמש ומתניתין דידן דמדברת בזמן ק"ש בשכיבה ידענו דהערב שמש הוא בצה"כ ופליאה דעת ממני דהנה זמן ק"ש ג"כ לא ידענו והתנא שואל מאימתי קורין ומשיב משעה שהכהנים וכו' ולפי דבריו ז"ל תלה תניא בדלא תניא וצ"ע דבריו :

בד"ה לאכול וכו' ובפ' הערל מוקמינן לה בתרומה עכ"ל דכתיב ואחר יאכל מן הקדשים כי לחמו הוא דאי הכונה קדשים ממש אינן נקראים לחמו רק לחים אלקיו דמשלחן גבוה קא זכו כדכתיב לחם אלקיו מקה"ק ומן הקדשים וכו' ע"כ קדשיים דכאן היינו תרומה ועמ"ש להלן בד"ה בתרומתן :

בד"ה בתרומתן וכן לשון חכמים וכו' א"כ תנא לישנא דקרא קתני דכתיב כ"י

קמיירי דבאכילת גותר הוא חיוב כרת ע"כ נראה ודאי כדברי מרן בכ"מ דממשנתניו שמעה לה הרמב"ם. והמעייין שם בדברי הרמב"ם יראה לעין כמו שכתבתי לעיל לדבריו לענין ק"ש דס"ל דלגמרי הלכה כר"ג וגם חכמים לא תיקנו בגזירה. ונראה דכן ס"ל בקרבנות ובאכילה דאין כאן רק זריזות ומצוה לשמוע ד"ח אבל לא נק' עבריין הקורא ק"ש והמקטיר והאוכל אחר חצות כן נ"ל וכבר הבאתי לעיל בדברי הרמב"ם מאין שמע לה הרמב"ם משיטת הש"ס דידן וההכרח שהכריחו לפרש כן עיי"ש :

ואציין לך ג"כ איזה דקדוקים בדברי רש"י וז"ל להרוצה לעיין בדבריו :

רש"י בד"ה מאימת"י וכו' עד בתרומתין. הנה ציין כל הלבא שלא כדרכו עמ"ש בדקדוקי המשנה דקדוק תיבת **מאימת"י** ולא קאמר **אימת"י** משום דהרישא הוא בבא בפ"ע עד בתרומתין ואינו דברי ר"א רק סתם משנה לכ"ע ומן ע"ד סו"ף הוא בבא בפ"ע ע"כ צודק לשון **מאימת"י** דהת"ק לא מיירי רק מהתחלת הזמן. וזה ג"כ כוונת רש"י דציין מן **מאימת"י** עד בתרומתין ודוק :

בד"ה עד סוף וכו' ומשם ואילך וכו' ומקמי הכי נמי וכו'. הנה שינה דביאר מתחילה סוף הזמן אח"כ התחלת הזמן (עמ"ש בדברי הרע"ב) וי"ל דהנה רש"י ז"ל הקשה לו מהמנהג שקורין מבע"י דלא כמתניתין. והנה י"ל דאפשר משנתניו רק למצוה מן המובחר אבל אין הי"ג דיוצאין קודם לזה הזמן. אבל א"א לומר כן דהא בסיפא א"א לומר עד סוף האשמורה הוא רק למצוה. אבל אה"נ דיוצא כל הלילה דא"כ ר"א היינו ר"ג. דודאי גם ר"ג ס"ל דמצוה להקדים כל מה דאפשר ובידעבד מצותה כל הלילה. ממילא מדסיפא מיירי לחובה דוקא גם הרישא לחובה דייקא והקשה לו שפיר מהמנהג שקורין מבע"י ז"ל :

בא"ד ולפיכך חובה עלינו לקרותה משתחשך ובקריאת פ' ראשונה **שאד"ם** קורא וכו'. הנה התחיל בנוכח מדבר בעדינו היינו חובה עלינו וכו' וסיים בנסתר **שאד"ם** קורא וכו' והנראה דרש"י ז"ל תמה על מה שקורין ק"ש

בד"ה א"כ למה אמרו וכו' ומ"מ לאו ראי' גמורה הוא וכו' שוב סמך על עדותו עכ"ל. כתב הרב הגאון מהרי"ב בתוס' רל"צ. **ברם** מדחזינין דרבינו הקדוש בזבחים פ"ה מ"ג ומ"ה ומ"ו תנא ונאכלין ליום ולילה ע"ד חצו"ת. והוצרך למיתני בכל פעם ע"ד חצו"ת ולא סגי לי' למיתני ונאכלין ליום ולילה ונדע דזמנו ע"ד חצו"ת מעדותו דר"ג דהכא הרי איתחזק בתלתא זימני דאף שהעיד ר"ג הכא וכל הנאכלין וכו' אפ"ה לא סמך רבינו הקדוש ע"ז אמור מעתה דברי רש"י נכונים וראי' גמורה היא עכ"ל ולי הקטן נראה דאין משם ראי' דמשניות באיזהו מקומן אתיא כראב"ע דקתני התם ע"ד חצו"ת באכילת פסחים ולדידי' מדאורייתא ע"ד חצו"ת ותו לא וא"כ באכילת פסחים הוצרך לפרש ע"ד חצו"ת ואילו הוה מתני באינך סתם ליום ולילה אז הוה משמע דס"ל כל הלילה מדקא מפרש בפסחים ע"ד חצו"ת ובאינך סתם ליום ולילה ע"כ הוצרך לפרש גם באינך ולא סמך על עדותו דר"ג מיהו נ"ל דאין ראיתו של רש"י מדלא אישתמיט תנא וכו' כדברי התויו"ט רק ראיתו מדלא פליגו רבנן במשנה בפ"ב דמגילה כדאיפלגי בכאן

בא"ד והרמב"ם בה' מה"ק פ"ד פסק בהקטר חלבים ואיברים עד חצות עכ"ל וכבר כתבנו דייק הרמב"ם דר"ג קאי גם אהקטר דאי כרש"י ורע"ב ה"ל למיתני במשנתניו קצירת העומר ג"כ לראי' דדבר הנוהג בלילה וכו'. ואין לדקדק לדעת הרמב"ם למה לא קחשיב במגילה ג"כ אכילת קדשים ד"ל דאתיא בזה הכלל כ"כ גם כן הרב מהרי"ב הנ"ל :

בא"ד אלא מדתניא בתוספתא וכו' והך תוספתא לא הוה קושיא לרש"י והרע"ב דאינהו מוקי לה באכילה הרמ"ז וזה הוא באמת נראה בעליל דהתוספתא מיירי באכילה ובאמת דברי התויו"ט לא אוכל להבין דכתב אבל אין חייבים וכו' שאין חיריב כר"ת וכו'. אם כוונתו להעמיד התוספתא בהקטרה מאי חיוב כרת איכא במקטיר אחר עה"ש אינו אלא לאו גרידא ואם עלו לא ירדו והלשון דהתוספתא אי"ן חייביין עליה"ן משום גותר וכו' משמע ודאי דבאכילה

ללבן שבה ופירש"י גיות צמר שצבעה תכלת ויש בה מקומות שלא נקלט הצבע יפה (הוא הפי' הב' שכתב הרע"ב) והקשו בתוס' דאמרינן במנחות וראיתם אותו ראה מצוה זו שבה תלוי מצו' אחרת ואיוו זו ק"ש כדתנן משיכ"ד בין תכלת ללבן. ואי קאי אגיות צמר אינה תלויה בציצית (י"ל דרש"י ז"ל מפרש כפשוטו ראה מצוה זו שיש בה תכלת ולבן ותוכור מצוה אחרת אשר זמנה בהבחנת ב' הגוונים הללו) ועוד בלילה נמי פעמים יכולין לראות צמר שאינו צבוע כדרכו (רש"י ז"ל ס"ל דאין זו קושיא רודאי לאור הנר יכולים להבחין זה אבל לא לאור הלילה היא אור הלבנה וככבים) ע"כ יש לפרש בין תכלת שבה בציצית שהי' קבוע בו תכלת וגם ב' חוטינן לבן ועושינן בו חוליא של תכלת וחוליא של לבן עכ"ל התוס' (והוא כפי' הא' שהביא הרע"ב) והנראה דרש"י ז"ל מיאן בזה דאין יאמרו במשנ' בין תכלת שבה ויהי' הכוונה על הציצית ציצית מאן דכר שמיהו במשנתינו ממילא לרעת התוס' ז"ל דכיון שאומד משיכ"ד (לא משע"ה שיכ"ד) משמע שהיא פעולה מחוייבת בכ"מ בזמן ק"ש על כרחך הכוונה על הציצית דהקורא ק"ש בלא תפילין (ובלא ציצית כ"ה בת"ז) כאילו מעיד וכו' וא"כ מחוייב ללוש הציצית קודם לק"ש ועל כרחך צריך לבדוקם ולראות אם התכלת והלבן הם כרינם. וא"כ היא פעולה מחוייבת בזמן ההוא.

ודע כי לולי פירושם ז"ל הייתי מפרש בין תכלת שבה ללבן שבה על אור השחר בעצמו כשמתחיל האור להתנוצץ בפאת מזרח הנה הוא בגוון תכלית וכשמתחיל להתרחב ביותר. הנה המקום שהאיר בתחילה מתחיל להתלבן הנה בהאור ההוא בעצמו יש בו תכלת ולבן ויצרק מאר במשנתינו מאימתי קודין א"ש בשחרית משיכ"ד (באותו השחרית) בין תכלת ללבן היינו מ"ש בגמ' בין תכלת שבה ללבן שבה ויצרק לפי"ז משיכ"ר פעולה מחוייבת ובזולת זאת ההכרה לא יקרא ק"ש דאפילו מתחיל האור להתנוצץ כשהוא עדיין כולו תכלת לא יקרא ער שהי' בו ג"כ לבן ויציבא מלתא דנא עפי' דרך הקודש זמן הנועד שהאשה מספרת עם

מבע"י בבה"כ ואין מוחה בהמון עם לזה פירש"י דבאמת חובה עלינו (הת"ח המדקדקים לעשות המצוה כתקנה) לקרותה משתחשך. קריאת שמע מיוחדת קודם אכילה כל הג' פרשיות ואין לסמוך על ק"ש שעל המטה והא דלא מחינן בהמון עם (דמהראוי הי' למחות שהם סוברים שיוצאין י"ח בק"ש בבה"כ מבע"י) לזה פירש"י דלא מחינן דאין כאן ביטול המצוה לגמרי דבקריאת פ' ראשונה שאדים קורא על מטתו יוצא דבדיעבד יוצא בפ' ראשונה נמצא לפי פירושינו דעת רש"י הוא דבעל נפש לא יסמוך על ק"ש שעל המטה רק דלא מחינן בהמון עם וכמ"ש וא"כ אזדא להו קושיות התוס' :

בד"ה עד שיעלה עה"ש שכ"ל הלילה וכו' רצ"ל מתחלת הלילה עד סופ' עמ"ש בדברי הרע"ב ותבין ואין מן הצורך לכפול **בד"ה** איברים של עולה רצ"ל כל העולות הקרבין עולות צבור ויחיד ולא פי' כהרמב"ם עולת תמיד דייקא עמ"ש בדיוקי המשנ' ובדברי הרמב"ם ומדייק רש"י חלבים של כל הקרבנות להורות דבעבור זה הקדים התנא חלביים לאברים דחלבים הם מן כל הקרבנות ואברים רק מעולות :

בד"ה כדי להרחיק וכו' ויתחייב כר"ת. לא פי' כפשוטו שיבואו קדשים לידי נותר עמ"ש בדברי הרע"ב ותבין

משנה ב' מאימת"י. עיין מ"ש במשנה א'. והנה בכאן בודאי יתכן לשון מאימת"י דלא קאי הת"ק רק על התחלת הזמן: **משיכ"ר** עמ"ש במ"א **משע"ה** שהכהנים וכו' לא אמר משהכהנים נכנסין וכו' ראו הי' משתמע הלשון שהיא פעולה מחוייבת לק"ש ובזולת כניסת הכהנים לא יתחייב בק"ש וא"כ לפי"ז גם בכאן למה אמר משיכ"ר (לא משע"ה שיכ"ר) דמשמע שהוא פעול' מחוייבת לק"ש. והנה יכולני לומר כפשוטו דסמך התנא א"ע ארישא דמיירי משע"ה ונקט בכאן לישנא קלילא. ועוד יש לי לומר דהנה בגמ' מקשה מאי בין תכלת ללבן אילימא בין גבבא דעמרא חיורא לגבבא דעמרא דתכלתא הא בליליא נמי מידע ידע (לאור הלבנה נ"ל) אלא בין תכלת שבה

בעלה נהורא תיכלא עם נהורא חיורא הוא זמן הנועד לק"ש שמע וברוך יחודא עילאה ויחודא תתאה והמ"י :

כרת"י רבינו יונה פי' בשם הערוך מין צבע שקורין הינד"א ונ"ל שהוא באפשר אינדיך שהנשים מתקנות בו צעיפיהן וכן בתוס' חולין דף מ"ז ע"ב כתבו שהוא מה שאנו קוראין אינדי"ש ועיין בתוס' סוכה דף ל"א ע"ב :

וגומר"ה אית דל"ג וגומר"ה ומאן דגרס לה נשובה ונחקורה מהו פירושא דהא

מילתא אם נפרש שמחוייב דוקא לגמור קריאתה בהנץ זה א"א לומר דהרי אתה מתירו להתחיל

הקריאה משיכיר וכו' והוא זמן רב קודם להנץ יותר משעה וכי ס"ד שהתנא יצוהו שיארך

בקריאת' כ"כ משיכיר וכו' עד הנץ. והנה אם נאמר דכוונת התנא למצוה מ"ה כותיקין וה"ק

ודאי רשאי לקרותה תיכף משיכיר וכו' אבל מצוה היא להמתין עד סמוך להנץ כדי שיגמור

אותה בהנץ כותיקין וג"ו הפירוש לא ידוקדק דא"כ דהת"ק למצוה קאמר הנה ר' יהושע דפליג

ואמר עד ג"ש ג"כ למצוה קאמר וזה ודאי אינו דודאי גם ר"י מודה דיותר טוב להקדימה בזמן

שהיא קימה לרוב בני אדם. אלא ע"כ צ"ל מאן דגרס **וגומר"ה** היינו גמר זמן קריאתה (אשר

אחר הזמן הזה יעבור זמנה) עד הנץ החמה ואהא הוא דפליג ר' יהושע ואמר זמנה נמשך עד ג' שעות

ואם תקשה לפי פי' זה ל"ל למימר לשון וגומר"ה ולא סתם עד הנץ החמה כמו במ"א עד סוף

האשמורה שאני התם דאינו מפסיק כלל מאימתי קורין וכו' עד סוף וכו' משא"כ בכאן דמפסיק

בפלוגתא דר"א ועיין מה שאכתוב אי"ה בדברי התו"ט דגם הטור והמרדכי גרסי שפיר וגומר"ה:

הנ"ץ עיין בתו"ט ול"ג לשון ניצוצין דכשהחמ' מתחלת לזרוח ע"פ הארץ נראה כמי

ניצוצות נזרקין ממנה **עד** ג"ש עד ועד בכלל יפורש אי"ה **שכן** דרך בני"ל מלכים וכו'. ובגמ'

גרסינן שכן דרך מלכים ול"ג בני"ל ונראה דהנה לכאורה נראה טעמא דר"י דס"ל כל ישראל בני

מלכים הם וקשה ע"ז למה לא מנאו את ר"י ג"כ בשיטה ריש פי"ח דשבת בהדי הנץ דס"ל כל

ישראל בני מלכים הם ועוד קשה הרי קבלת

הגאונים הוא דלא קי"ל כשיטה ובכאן פסקינן הלכה כר"י אלא ע"כ טעמא דר"י כמ"ש התו"ט

בשם הר"י דכתיב בשכב"ך ובקומ"ך לשון יחיד משמע אפילו כשהוא זמן קימה ליחידים

ולמועטים הוה עדיין זמן ק"ש. ולפי"ז ל"ג בני מלכים דמשמע הטעם משום דכל ישראל בני

מלכים הם וזה אינו טעמו דר"י כמ"ש וגרסינן שכן דרך מלכים וכו' וזה לא מצינו בגמ' שיהיו

כל ישראל מלכים ע"כ הטעם הוא כנ"ל (מיהו בת"ז בתחילתו כתב ומתמן איתקריאו ישראל

מלכים) ומאן דגרס בני מלכים ס"ל באמת טעמא דר"י דס"ל כל ישראל בני מלכים והא

דלא מנאו את ר"י בשיטה. וגם דלא קי"ל כשיטה ובהא פסקינן כר"י י"ל דבהא פסקינן שפיר כ"י

בני מלכים. להיות ק"ש קבלת עול מלכות שמים והמקיימים המצוה הנה הנם בני מלכים

וע"כ נתלה זמנה בקימת בני מלכים :

דרך בני מלכים **לעמ"ד** בג' וכו' הל"ל שכן דרך בני מלכים **ליש"ן** עד ג"ש (כלשון

הגמ' אמר דוד לא חסיד אני שכל מלכי מזרח ומערב ישיני"ם עד ג"ש ואני חצות וכו') ונ"ל

דהנה הרמב"ן ז"ל הקשה כיון דסמכינן אמיצוטא דבני מלכים לענין זמן ק"ש דשחרית א"כ יהיו

רשאיין לקרות ק"ש דערבית עד ג' שעות ביום דמיקרי זמן שכיבה לבני מלכים. ותירץ דהבני

מלכים נעורים הם ושוכבים במסתם כ"ז ההוא ואינם ישינים ע"כ לא מיקרי זמן שכיבה. ולפי"ז

דקדק התנא בדבר שלא אמר **ליש"ן** ואמר לעמו"ד : ואי קשיא לי הא קשיא הל"ל שכן דרך

ב"מ לקר"ם כלישנא דקרא ובקומ"ך בשגם שלשון לעמו"ד אינו צודק כ"כ דלשון עמיד"ה

יתכן לכל היום. אבל לשון קימה צודק על מי שהי' עד עתה שוכב או יושב כמד"א ויקים מעל הכסא. ונ"ל דהנה ר"י דסובר עד ג"ש הכוונה

עד סוף שעה ג' וכן פסקו כל הפוסקים וכמו להלן בפ"ד רי"א עד ד' שעות (לתפילה) ג"כ

עד סוף ד'. ולפי"ז יבואר בטעמו שאמר שכן דרך ב"מ לעמוד בג"ש ג"כ פירושו שעומדים בסוף

שעה ג'. והנה בסוגיית הגמ' דף ג' ב' דמקשה אליבא דר"ג (דסבר ג' משמרות הוה הלילה)

האיך יתורצו הנהו תרי קראי דדוד כתוב א'

הפסיד ברכת השכיבנו וי"ל לדעת מאן דס"ל דקאי גם אק"ש דערבית י"ל דגם כשלא יאמר השכיבנו עכ"ז יתחיל ותקננו בעצה טובה וכו' ויסיים הברכה כדכתבו הרב"ה פוסקים א"כ גם ברכה זו לא הפסיד. הרמב"ם בין תכלת ללבן בין תכלת שבציצית וכו' הוא כפירוש התוס' וכבר ביארנו בדקדוקי המשנה:

וסוף שעת הקריאה לדעת ר"א אפשר לומר דהוא סתם משנה רק עפ"י רוב בר פלוגתי דר"י הוא ר"א:

ומ"ש לא הפסיד רצ"ל לא הפסיד הברכות אלא מברך יוצ"ר ואהב"ה וקורא ק"ש ואפילו אחר שש שעות מן היום אבל שכרו בענין ההוא כמו שקורא בתורה וכו' ע"ל. והנה בעיקר הדין בהא שכתב שאומר הברכות גם אחר שש רבו הדיעות דיש מי שאומר שלא יאמר אותם רק עד ד' שעות ביום כזמן התפילה ויש מי שאומר עד חצות והרמב"ם ז"ל סובר מדלא קאמר הקורא אחר כך רק מכ"א ואיל"ך משמע אפילו כל היום נ"ל:

והנה ז"ל הגמ' לא הפסיד כאדם וכו' מאי לא הפסיד (רצ"ל דאיך יצדק לומר דהקורא ק"ש אחר זמנה לא הפסיד כמו אדם הקורא בתורה שאינו מפסיד אבל גם שכר אין לו והרי ת"ת כנגד כולן ופירשו) לא הפסיד הברכות. והנה לפי"ז אינו מובן אח"כ תיבות כאדם הקור"א בתורה צריכין אנו לפרש דה"ק הגם שאין לו שכר ק"ש בזמנה אבל יש לו שכר כאדם הקורא בתור' וא"כ לפי"ז עיקר חסר מן הספר ולא אמרינן חסורי מחסר"א כדרך הש"ס בכ"מ ונ"ל דשפיר ידויק במשנה בלא חסרון. דהנה תלמוד תורה מצות' והגית בו יומם וזלילה וצריכין לברך עלי' בכ"י. והנה מי שמבטל איזה זמן מהיום ולא למד כשכב אח"כ ללמוד. הנה כבר עבר מצות השעה הקודמת ואעפ"כ אינו מפסיד הברכה ויברך וילמוד כמו כן המאחר זמן ק"ש עכ"ז לא הפסיד הברכות וא"כ שיעור המשנ' הוא כך הקורא מכ"א ואיל"ך הפסיד אותו הדבר שאינו מפסיד) האדם הקורא בתורה (היינו הברכות) וממילא נשמע מדתלינן ק"ש בת"ת ודמייק להדי

אומר חצות לילה אקום וכו' וכתוב אחד אומר קדמו עיני אשמורות ב' משמרות. ומתוך סבר לה כר' יהושע דאמר שכן דרך ב"מ לעמוד בג"ש וקדמו עיני אשמורות לשאר מלכים קאמר שית דלילה ותרתין דיממא ה"ל ב' אשמורות א"כ נראה מזה דקמים בתחילת שעה ג' (חה) הוא לדעתי דעת הגה"מ שכתב דזמן ק"ש הוא רק עד תחילת שעה ג' [וכ"כ חידושי הגהות בטור אריה סי' ג"ה גם התיירץ מובא שם עי"ש (המגיה)] והב"י דחה דבריו וכפי הנראה הוכחתו הוא משיטת הגמ' הלזו) וא"א לומר דעד ב' שעות ישינים ובשעה ג' נעורים במטתם דא"כ הדרא קושיית הרמב"ן לדוכתא ה"ל לצאת י"ח ק"ש דערבית עכ"פ עד ב' שעות וע"כ לומר דכל הג' שעות נעורים הם והבן. וצ"ל דבאמת קמיי"ם הבני מלכים ממטתן בתחילת שעה ג' אבל הלבישה ותיקון הגוף שיעמדו על עמדם כדרכם כל היום בזה שוהים כל שעה ג'. והנה לק"ש בעינן ג"כ שלא יקרא דרך ארעי (כמבואר ברי"ף) רק בהכנ' ותיקון הגוף ע"כ זמן ק"ש נמשך עד שעה שהבני מלכים אם הם ישראלים יהיו ראויים לקרות ק"ש. ובוה יונח לנו מה שדקדק התנא ולא אמר לקר"ם כי הקימה היא בתחילת שעה ג' אבל אמר לעמר"ד היינו לעמוד על עמדם בלבישה ותיקון הגוף הוא עד סוף שעה ג' נ"ל:

הקור"א לפי משפט הלשון דמיירי בדיעבד הל"ל קר"א מכ"א ואיל"ך. ונראה דאילו ה"י שונה קר"א מכ"א ואיל"ך לא הפסיד (הברכות) סד"א אם כבר קרא בברכות' אמרינן ל"י שלא הפסיד ואין בידו עון ברכה לבטלה אבל לכתחילה אין מורין לו לקרותה בברכות' ע"כ אמר הקור"א היינו בא לישאל אם לקרות נ"ל:

הקור"א מכ"א ואיל"ך לא הפסיד (הברכות) יש להסתפק אי קאי רק אק"ש דשחרית או קאי גם אמשנה א'. בק"ש דערבית ג"כ הדין כן. והנה מדברי רש"י נראה דקאי גם אק"ש דערבית. אבל מדקאמר לא הפסיד (הברכות) נראה דלא הפסיד כלל שום ברכה. ובגמ' בקורא ק"ש דערבית אחר עה"ש לא יאמר השכיבנו א"כ

נשמע דאין לו שכר רק כאדם הקורא בתורה: ואין הלכה כר"א והלכה כר"י רצ"ל אין הלכ' כר"א בהא דאמר בין תכלת לכרתי והלכ' כר"י עד ג' שעות:

לכוין השלמת קריאתה וכו' כותיקין דפסק כן אביי והנה בענין הפסק דהלכה כר"י ודאי ר"י ג"כ מודה דמצוה להקדים קודם הנ"ץ ובפרט מאן דיכול לכוין השלמת קריאתה עם הנ"ץ כותיקין והרי סתמא דמתניתין בפ"ג אם יכול לעלות ולהתכסות ולקרות עד שלא תנץ החמ' וכו':

הרע"ב בד"ה בין תכלת ללבן וכו' פירוש אחר גיזת צמר וכו' הגאון מהר"ב בתוס' רל"צ מתמי' דהרי זה הפירוש פירש רש"י ודחו זה התוס' עמש"ל יישוב לפירש"י ומפני מה לא רצה לפרש כתוס':

בד"ה בין תכלת לכרתי צבע התכלת קרוב וכו' שקורין פורי"ש בלע"ז עכ"ל כתבו הרי"י יש מפרשים כרתי החציר והבצלים וכו' מתרגמינן כרת"י ובצלי ואינו נראה דמה ענין תכלת אצל כרתי עכ"ל. והנה עיין במ"ב פ"א דכלאים כרישין פי' הרע"ב ג"כ כמו הכא פורי"ש בלע"ז וכתב ע"ז התוי"ט בשם גליון או"ה ח"ל והם דומים קצת לבצלים ושומים בהיותם ירוקים עדין כלומר שלא נתייבשו עדין עכ"ל וא"כ שפיר יש לזאת הצבע שם כרת"י מלשון חציר ובצלים בירקותם קרובים לגוון תכלת עמש"ל במשנה:

תוי"ט בד"ה וגומר"ה ע"ם הגץ החמה. כדי שיסמוך גאולה לתפילה כותיקים שזכר הרע"ב במ"ה פ"ג עכ"ל דקאמר התם במתניתין ירד לטבול אם יכול לעלות ולהתכסות ולקרות עד שלא תנץ החמה וכו' ופי' שם הרע"ב שהותיקין מדקדיקין ע"צ לגמור אותה ע"ם הנהי"ח עכ"ל. ואני בער ולא אדע הנה הרב התוי"ט השהו מדה הותיקין לדברי ר"א ולדעתי אין הדבר כן דהותיקין מדקדיקין ע"צ לגמורה עם הגץ אבל אה"נ דגם הותיקין מודים דגם אח"כ יוצאין י"ח ק"ש משא"כ ר"א ס"ל דומן ק"ש אינה אלא עד הגץ ואפילו מאן דגרס וגומר"ה פירושו גמר זמנה וכמו שהוכחתי לעיל בדקדוקי המשנה תדע דלא אמר ר"א ע"ם הגץ כמ"ש אצל הותיקין רק

ע"ד הגץ. והתוי"ט העתיק ע"ם הגץ. ואין כן הגירס"א:

בא"ד ונ"א ליג וגומר"ה ונראה שכן נוסחת סור ארי"ח סי' תפ"ח והמרדכי (הארוך) פ"ב דשבת מדלא הביאו וכו' רצ"ל דכתבו דשפיד י"ל בנוסח הברכה של קריאת ההלל לגמור"ר את ההלל אפילו בומן שמדלגין דפירוש לגמור. הוא קריאה והביאו ראי' מה שאמרו ותיקין היו גומרין וכו' היינו קורין ומדלא הביאו ראי' ממשנתינו וגומר"ה ש"מ דל"ג לה. ולפמש"ל בדקדוקי המשנ' במשנתינו על כרחך פי' וגומר"ה היינו גמר הזמן של זמן קריאתה. וא"כ אין ראי' ממשנתינו. ומיהו גם על ראייתם מהותיקין יש לדקדק דבותיקין ג"כ פי' גומרין. גומרין ממש דהיינו שהיו מסיימין אותה בהנץ כדי שיסמכו גאולה לתפלה ונכתב אצלינו בשיטת הגמ' ואכ"מ בפ"י המשנה:

בד"ה שכן דרך בני מלכים וכו'. פסקו דלא כמ"ד כ"י בני מלכים הם עכ"ל. וגם לא מנו את ר"י בשיטה עמש"ל בדקדוקי המשנה ותבין:

תו"ח בד"ה בין תכלת וכו' הקשה הרשב"א הנהו בני מלכים לר"א אין קורין בזמנה (עיי"ש שתירץ דר"א מודה דהם בעצמן יוצאים י"ח משא"כ שאר בני אדם ודוחק) ונ"ל דמוכח משיטת הגמ' דר"א באמת פליג על ר"י במנהג דבני מלכים (ואין זה נק' פלוגתא במציאות ההוזה כיון דבימיהם כבר לא היו מלכי ישראל וממלכי אוה"ע אין קושיא דאין להם חלק במצות ישראל) דבגמ' מקשה לר"נ דסבר ג' משמרות הוה הלילה האיך יתורצו ב' המקראות דדוד כתוב א' אומר חצות לילה אקום (דהוה משמרה ופלגא) וכתוב א' אומר קדמו עיני אשמורות (ב' אשמורות) ומשני סבר לה כר' יהושע דאמר שכן דרך בני מלכים לעמוד בגי"ש וקדמו עיני אשמורות לשאר מלכים קאמר. הנה אם נאמר דכ"ע ס"ל דזה דרכם של בני מלכים (רק דר"א ס"ל דאין לתלות ק"ש בומן קימת המלכים) וקש' למה קאמרי. סב"ר ליה כר' יהושע הרי כ"ע ס"ל לא ה"ל לתרצן לומר אלא ה"ק דוד קדמו עיני אשמורות לשארי מלכים אלא ע"כ

ר"א אכולי מלתא פליג וס"ל דאין כן מנהג בני מלכים. ודו"ק ועמש"ל במתניתין:

משנה ג' בית שמאי אומרים וכו'. בית היינו בית מדרשו של שמאי דהיינו תלמידיו (כענין ב"ת ישראל בית אהרן בית הלוי בית דוד הנה הוא הכוונה על יוצאי חלציהם וכן התלמידים נק' בנים כדכתיב הנה אנכי הילדים אשר נתן לי יי') והנה תמיד דבריהם מקודמים לדבדי ב"ה (כי היו מחדדי טפי החידוד ה"ס חריפות הגבורות מבחי' הירא"ה. כאשר אבאר לך להלן) ולהיות ב"ה ענוים גדולים שקיבלו ולמדו מדה זו מן הלל רבם שהי' ענותן ביותר כמבואר בשבת פ' ב"ר (הי' מבחי' **מש"ה** שנא' בו והאיש משה עניו מאד וכו' ע"כ נרמזי' ביחד ג"כ בשמות ע"ב דהיינו שם החמישי ושם הששי הלא הם מה"ש (אתון משה) ללה (אתון הלל) ע"כ מרוב ענותנותם היו מקדימין דברי ב"ש לדבריהם (ולולי דמיסתפינא אמינא מנהגם זה מן התורה קיבלו דהנה ב"ש הו' מחדדי בטוד החריפות מדת הירא"ה מצד הגבורות וכבר ידעת מדת הירא"ה הוא בבחי' רח"ל אשת חיל ירא"ת ה' ובי"ה היו ענויים. ומדת ענ"ה הוא בבחי' לא"ה בסוד מ"ש רז"ל מה שעשתה ירא"ה עטרה לראשה עשתה ענ"ה עקב לסוליתה כנודע למבינים. והנה כתיב בפ' ויצא ותעין רח"ל ולא"ה ותאמרנ' לו ותרגם יונתן בי"ע תלמיד הגדול של הל"ל ואתיבת רח"ל באסכמותא דלא"ה דהוקשה לו למה הקדים הכתוב הצעירה לפני הבכירה. גם ותענ"ו הל"ל לשון רבים ע"כ תירגם כפי קבלתו ברוח קדשו אשר לא"ה מדת ענ"ה) הסכימה לרח"ל (מדת הירא"ה) שתקדים מאמרה ומה למדו ב"ה (ענויים) להקדים דברי ב"ש (מחודדים בבחי' הירא"ה) לדבריהם ויהא רעוא דאימא מלתא דתקבל לפני היוצר כל הוא אלקינו) וב"ה היו שונים דבריהם ודברי ב"ש (כשתבין מ"ש בסמוך ותעין רח"ל ולא"ה לשון יחיד. רח"ל באסכמותא דלא"ה. והנה כתיב אח"כ ותאמרנה לו הבין) ע"כ זכו ב"ה שנסכע הלכה כמותם עפ"י ב"ת ק"ל:

והנה לא נמצא כן בדברי שארי התנאים לשיאמר ב"ת זה התנא אומרים כך רק בב"ש וב"ה (לפמ"ש בסמוך תבין רמו הדבר בבית דינו של בועז אמרו כרח"ל וכלא"ה אשר בנו שתיהן את ב"ת ישראל) כי בימיהם התחילה המחלוקת במשפטי התורה ונחלקו לשתי בתים ועד ימיהם היתה התורה בלא מחלוקת (רק במילין ועירין בדין סמיכה ב"ט היתה המחלוקת הראשונה. וג' דברים נחלקו שמאי והלל בעצמם הכל מבואר בתלמוד) רק משדכו תלמידי שמאי והל"ל שלא שמשו כל צרכם או יחלק העם לשתי בתים וג"ז נ"ל באפשר שמאת הש"י היתה נסיבה כמ"ש אי"ה להלן וע"פ הרוב ב"ש לחומרא (כי מדתם מסטרא דירא"ה גבורה ודין) וב"ה לקולא (מסטרא דחסד ורחמים וזלת איזה הלכות הנוכרי' בעדיות כדי להכליל מה"ד בחס"ד וכו' מלכא שלים הוא והוא כעין בחי' עקידת יצחק לכלול אשא במיא וכו' והבן):

תשכיל דכר זה בתורכ וזלת יהוד"ה (מנזיכ של לא"ה ענ"ה) שלח לפניו אל יוס"ף (מנזיכ של רח"ל ירא"ה) לכוור"ת לפניו גשנ"ה וכו'. והנה דרשו חז"ל לקבוע לו ב"ת תלמודי. והנה ענ"ה ירא"ה נגי' גש"ן. שם נזכר לישאל סנא קדישא ב"ת תלמוד כבן הדברים:

ואפשר לומר מפני היות הזמן קרוב לזמן החורבן. ואז התחילו להתגבר הדינים לבלי היותם כפופים אל החסדים ע"כ היתה נסיבה מאת הש"י שכל אחד יאמר כפי מדתו. ואלו דברי אלקיים חיים אשר שם נמתקים הדינים בשרשם (ותבין לפי"ו מ"ש בגמ' ואותו היום היה הל"ל כפוף לפני שמאי והיה קשה לישראל כיום שנעשה העגל. פני שו"ר מהשמאל דין הבן הדבר) וקבלנו ממרן האר"ז"ל שלעתיד לבא ב"ב יפסק הלכה כב"ש. כי אז יהיה במעלה הדינים על החסדים כמעלת הזהב על הכסף ומעלת הלזים על הכהנים. ונכתב אצלינו בדרוש קרח (ובזה יונח לך מה שאדונינו משה לא קיים פי"ו רק כב"ש כי הוא לא חטא ואצלו נשארה התורה כעת נתינתה. אני אמרתי אלקיים אתם וכו' וכמו שיהיה לעתיד ב"ב. ע"כ שפיר קיים

המצוה כביש וציינתי זה בהתחלת המשנה למזכרת
לנפשות החבירים המקשיבים וכל דברי בדרך
אפשר והשם הטוב יכפר בעדינו. ויהי' שלא
יאמר פי'נו דבר שלא כרצוננו):

בער"ב עמ"ש במ"א דקדוק תיבות בערבית
בשחרית. וכאן בער"ב יעו"ש :

כ"ל אד"ם אומרו כל אד"ם. ג"ל עפ" האמו'
בגמ' אמר ר"י פרקין לא יקרא ק"ש
ומקשה מיקרי הוא דלא ליקרי הא מיגני שפיו'
דמי והא ריב"ל לייט אמאן דגני אפרקיד ומשני
אמרי מיגני כי מצלי' (מוטה על צדו) שפיר דמי
מיקרי אע"ג דמצלי גמי אסור והא ר' יוחנן מצלי
וקרי שאני ר"י דבעל בשר הוה ע"כ ולפי"ז י"ל
בכאן אי הוה אמר סתם בערב יטה ויקרא סד"א
דה"ק בערב רשות בידו להטות אם צריך לכך
בגין שהוא בעל בשר והוא עיף ויגע מעבודת
היום אבל אין זה לחובה ע"כ אמרו כ"ל אד"ם
לחובה ועוד יתבאר אי"ה .

יט"ו ויקרא"ו ובבקר יעמד"ו. כ"ה הגירסא
בספרי משניות וכ"ה בספרי פ' ואתחנן
וברי"ף עיי"ש אבל בספרי הגמ' בלשון יחיד
יט"ה ויקרא"א יעמר"ד ונראה לומר באפשר מאן
דגרס לשון יחיד דייק ג"כ לשון כ"ל אד"ם
וס"ל דב"ש דייקו בזה טעמייהו ואמרו דאי כב"ה.
בשכב"ך ובקומ"ך קאי אומן הרי הומן הוא בשוה
לכל העולם בשעה שבני אדם שוכבים וכו' אי"כ
הל"ל לשון רבים בשכביכם ובקומיכם. ובפרט
בפ' והיה אם שמוע שמדברת בלשון רבים ואי
תקשה הרי גם ואספת דגנ"ך וכו' לשון יחיד
לק"מ דזה הוא שכר המצוה ואין דומה שכר של
זה לשל זה (והוא במשקל אל דעות שזכר הדמב"ם
וב' שאכלו את הפסח אחד אכל וכו' כמ"ש בגמ')
ע"כ קאמרו ב"ש כ"ל אד"ם. להורות הרי החיוב
דק"ש מוטל על כל אדם ולמה אמרה התורה
לשון יחיד להורות דשכיבה וקימה ממש לכל
אחד קאמר לזה הוא הגירסא בלשון יחיד יט"ה
ויקרא"א יעמר"ד כל יחיד יעשה פעולת השכיבה
והקימה הבן ובית הלל להיות דבית שמאי נקטו
כ"ל אד"ם נקטו גם כן כ"ל אד"ם וגם י"ל דב"ה
נקטו כל אד"ם להורות אפילו מי שהוא בעל
בשר דרשאי לקרות כשהוא מוטה זה דוקא כשהיה

מוטה מעיקרו. אבל אם מצאוהו הזמן בערב
בזמן ק"ש עומד אינו ראשי להטות. וגם כ"ל
אד"ם להורות דאין הדין זה דומה להדין דברהמ"ז
דההוא מרבנן החמיר לעשות כב"ש. וחזר למקומו
לברך ברהמ"ז ואשכח יונה דדהבא משא"כ הכא
אפילו המדקדק במעשיו אינו רשאי להחמיר
כב"ש כדאשכחן בר' טרפון לקמן והטעם בזה כי
באם נחמיר כב"ש אי"כ מראים פנים לפירושא
דב"ש בשכב"ך ובקומ"ך היינו שכיב"ה וקימ"ה
אל האדם אי"כ הזמן אינו מבואר בתורה ויבוא
עי"ז להקל בזמן הנרצה עפ"י התורה וז"ש ב"ה
ג"כ כל אד"ם אפילו המדקדק והמחמיר קור"א
כדרכ"ו ואינו רשאי להחמיר כב"ש ומאן דגרס
בלשון רבים לא ס"ל דב"ש מרמזין טעם בדבריהם
באומרם כ"ל אד"ם דאי"כ מאי מקשה בגמ' בשלמא
ב"ה קא מפרשי טעמייהו וכו'. הרי גם ב"ש מפרשי
טעמייהו באומר"ם כ"ל אד"ם אלא ע"כ כ"ל אד"ם
הוא להורות שהוא בחובה לכ"ל אד"ם ואינו דבר
רשות וכמו שכתבתי לעיל דכיון דנקטו כ"ל
אד"ם נקטו לשון רבים יט"ו ויקרא"ו ויעמדו
(ומאן דגרס לשון יחיד וס"ל דבתיבות כ"ל
אד"ם מרמזין ב"ש טעמייהו כג"ל קא מפרש
קו' הגמ' כך בשלמא ב"ה קא מפרש"ו טעמייהו
בפירוש משא"כ ב"ש מרמזי רמזי ואפשר לפרש
כ"ל אד"ם באופן אחר וכמ"ש לעיל):

ועד"ד ג"ל חילוק בין הגירסאות מאן דגרס לשון
יחיד יט"ה ויקרא"א יראה דטובר דוקא
בקוראו ביחידות יט"ה משא"כ באסיפת צבור
בב"ה"כ ודייק לה מדכתיב ובשכב"ך ובקומ"ך לשון
יחיד אפילו בפ' והיה א"ש וידייק כ"ל אד"ם
בהיותו אד"ם בפ"ע ומאן דגרס יט"ו ויקרא"ו
מפרש דגם באסיפת צבור מתוייבים להטות לדעת
ב"ש ומפרש אורבא כ"ל אד"ם אפילו בריבוי
בני אדם כללית צבור יט"ו ויקרא"ו או יאמר
דסד"א דבצבור סגי אם אחד מהן יטה או הש"ץ
קמ"ל דהחיוב על כ"א אפילו בהיותו בצבור
דכתיב ובשכב"ך לשון יחיד ואין בכ"ז ג"מ לדינא
דאין הלכה כב"ש ואני לא באתי רק לדייק
הגירסאות דודאי לא במקרה הוא:

ובה"א כל אדם קור"א כדרכ"ו הנה לפי
הגירסא בגמרא גם בדברי ב"ש בל'

אומרו והייתי לקרות כדברי ב"ש תיבות כדברי ב"ש מיותרין ולפמ"ש יונח דמשמענו דעל הסזונה בלבד שהיתה כזונתו להחמיר כב"ש נענש. והנה עם היות דבישראל אין הקב"ה מצרף המחשבה למעשה רק במעשה הטוב. י"ל דבזה חמורים דברי חכמים יותר מד"ת להיות שהם דברי חכמים המושפעים מהחכמה הוא כביכול בחי' מחשבה ה"ן הדבר ואי"ה יבואר עוד להלן בדברי הרא"ש ז"ל:

והנה בדברי הרא"ש ז"ל פעם אחת הייתי מהלך בדרך נ"ל דהנה בגמ' רנב"י אמר

עשה כדברי ב"ש חייב מיתה ומייתי ראי' מדר"ט נראה כזנת רנב"י דלולי חסדי השי' שעזר לו (בוודאי) ע"י תשובה שהרהר תיכף היותו בסכנה היה באמת מתחייב מ' ח"ו. והנה לפי פירושינו בתיבת אַנְיִי שהיה לבדו ולא היה חשש מהתלמידים וגם בתיבת בִּיאִי לפירושינו. הנה הטה עצמו מעייפות הדרך רק במחשבתו היה לעשות בזה כב"ש וע"ז היה חייב מ' לפי דברי רנב"י. והנה קשה לפי"ז הרי בישראל מחשבה לא טובה אין הקב"ה מצרפה למעשה (עמש"ל) לכן בא הרא"ש ז"ל ושינה הלשון בכדי לבאר הכוונה דזונת תיבת אַנְיִי היינו פעם אחת אירע לו כזאת ושוב לא אשנה וחזרני בי וכזונתו בתיבת אַנְיִי כמתאונן אני הוא הגבר אשר לא טוב עשיתי ובתיבת בִּיאִי מבאר הרא"ש מהלך כי תיבת בִּיאִי פירושו מהירות (כענין שאמרו חז"ל מפני מה הגרים מעונין בעוה"ז על שאיחרו לבוא תחת כנפי השכינה ולמדו לה מפסוק ישלם י"י פעלך וכו' אשר בא"ת לחסות וכו' עיין ברש"י ותו' בא"ת מיהרת) ולפי"ז פירושו בִּיאִי היינו שמהירתי בדרך היינו הייתי נחפו לדרכי כי עדין הייתי מהלך באמצע הילוכי ואף עפ"כ החמרתי ע"ע לעשות כדברי ב"ש. והנה זה שפיר מיקרי עשי' ממש ע"כ הוה מה דהוה אבל על המחשבה לא היה נענש:

והנה עוד יש לי לומר במשנתנו בִּיאִי בדרך היינו כנ"ל במהירות נחפו לדרכי באמצע הדרך. והנה בזה גם ב"ה מודים דמהלך בדרך מצוה לעמוד עד על לבבך עיי"ש ועיין ברייף. והנה אמר עם היות שגם לבי"ה הייתי צריך להפסיק

יחיד יט"ה ויקרא נחא. אך לפי גירסא במשניות בדברי ב"ש קורין רבים יט"ו ויקראו הל"ל בדברי ב"ה קורין כדרכין ג"כ לשון רבים (ובאמת כ"ה בספרי וברי"ף) ואפשר לומר לגירסא זו דמש"ה קאמרו לשון יחיד דאילו היו אמרים קורין כדרכין סד"א דה"ק דהרבים כשהם ביחד לא ישנה אחד מחבירו רק או כולם מוטים או כולם עומדים. קמ"ל קורא כדרכו כל יחיד כמו שהוא רוצה עומד או יושב ואין בזה קפיידא נ"ל. בשעה שבני אדם שוכבים וכו' ביש ספרים גרסינן שד"ר"ך בני אדם שוכבים וכו' ולכאורה היא גירסא ישרה ומרוחת בשעה שדרך ב"א לשכב ולא בשעה ששוכבים דייקא. אבל לפמש"ל בב"ש מאן דגרס בלשון יחיד יט"ה ויקרא הוא לטעם ולראי' קאמרו מדנקט קרא לשון יחיד ובשכבך ובקומך ע"כ לא קאי על הזמן רק על האדם שכיבה וקימה ממש. י"ל לפי"ז דשפיר מדוקדק בדברי ב"ה בשעה שבני אדם שוכבים והשמיטו שד"ר"ך וכו' להורות דמש"ה נכתב לשון יחיד דזמן שכיבה וקימה הוא אפילו במיעוטא דגני ובמיעוטא דקיימי אע"פ שאין זה מדר"ך לרוב העולם נ"ל: אר"ט אני הייתי בא בדרך וברא"ש הגירסא פעם אחת הייתי מהלך בדרך ויבואר אח"כ אי"ה הנלע"ד:

אני הייתי וכו' תיבת אַנְיִי מיותר והנראה דהנה בגמ' דזקף ר' ישמעאל אמר שמא יראו התלמידים ויקבעו הלכה לדורות וסד"א באין רואה אין חשש להחמיר קמ"ל אנ"י לבדי הייתי והוה מה דהוה:

הייתי בִּיאִי בדרך אומרו בִּיאִי ולא מהלך (כלשון ר' יוסי בגמ' דף ג') י"ל דמהלך נקרא כשהוא מהלך עדין ואין דעתו לנוח בכאן. אבל בִּיאִי פירוש שכבר בִּיאִי למקום המנוח (כענין ולום בִּיאִי צוערה ומשמענו שהי' בִּיאִי למקום המנוח עיף מן הדרך). והנה זה מדרך בני אדם הבאים מן הדרך ורוצים לנוח בכאן. הנה מטים ושוכבים על צדיהם מעט לנוח מעיפות הדרך. וא"כ לא היה ניכר בהטיה זו שהוא מחמת חומרת ב"ש. ואעפ"כ הוה מה דהוה הואיל שכזונתו היתה לעשות כדברי ב"ש. ובזה ידוקדק

מן הדרך ולעמוד עכ"ז כיון שהטיתי כדברי ב"ש
סיכנתי בעצמי והוה מה דהוה:

והנה הרמ"ז ז"ל יישב הקושיא המפורסמת למה
אמרו חכמים לר"ט שהתחייב בנפשו על
שהחמיר כב"ש הרי לקמן אמרינן בגמ' דף נ"ג:
בהוה דהחמיר לעשות כב"ש וחזר למקומו לברך
ברהמ"ז ואשכח יונה דדהבא (עמש"ל בדקדוק
יט"ו ויקרא"ו) ותירץ הוא ז"ל דפירוש דברי ר"ט
הוא כך וסיכנת"י בעצמי מפני הלסטי"ם. היינו
שהיה המקום גדודי לסטים ואעפ"כ הכנסתי א"ע
בסכנה להתעכב שם והטיתי לקרות כדברי ב"ש.
וע"ז קאמרי ליה שפיר כדאי היית לחוב בעצמך
וכו' דלמה הכנסת א"ע בסכנה בדבר שא"צ מן
הדין. אבל בלא סכנה רשאין להחמיר כב"ש (וזה
הפירוש אינו נראה כאשר אבאר בסמוך אי"ה)
ולפי"ז הפירוש נוכל לבאר הייתי ב"א בדר"ך
באמצע תהילוך. והיה בהכרח לעמוד למצוה גם
לדברי ב"ה לזה סמכתי ע"ע לשהות שם במקום
סכנה ולהטות כדברי ב"ש. וא"ל חכמים כדאי
היית וכו' שעברת על דברי ב"ה והגם דב"ה
ס"ל דמצויה לעמוד מההילוך. אבל ס"ל דיוצאין
גם בהליכה בודאי במקום סכנה חלילה לעשות
כן והנה בזה שהחמרת לעמוד ולהטות במקום
סכנה בזה הראת להלכה כב"ש:

והנה כל המפרשים לא פירשו כהרמ"ז. ובאמת
גם לפענ"ד הפירוש הזה לא יתכן
במשנתנו מכח כמה קושיות א' דאי ס"ד דכוונת
ר"ט הוא דהסכנה מהלסטים היה קודם להטיה
איפכא הל"ל וסיכנתי בעצמי וכו' והטיתי לקרות
וכו'. אלא ע"כ שהוא הטה א"ע מקודם ואח"כ
באת לו הסכנה ב' א"ל חכמים כדאי היית וכו'
שעברת על דברי ב"ה אפילו אם לא יעבור. הרי
אין לך דבר שעומד בפני פ"נ ואפילו בביטול
ק"ש עצמה ע"כ אחשבה לקושית הרמ"ז דלק"מ
כמש"ל דשאני ברהמ"ז דב"ה עצמם מודים דמצוה
מן המובחר לחזור למקומו ויברך משא"כ
כאן כיון דדרשו ב"ה בשכב"ך ובקומ"ך
זמן שכיבה וקימה א"כ אין שום מצוה
להחמיר בשכיבה וקימה ממש אדרבא מאד
מקפידים ב"ה שלא לעשות כב"ש דהחמיר
מראה בעצמו שיש פנים לדברי ב"ש. בשכב"ך

ובקומ"ך פירושו שכיבה וקימה ממש. א"כ לפי"ז
הזמן אינו מבואר בתורה ויבואו עי"ז להקל
בזמן (ולפי זאת הסברא י"ל דבק"ש של שחרית
אם יחמיר האדם לעמוד כב"ש לא מיקרי העברה
על דברי ב"ה דלפי הנראה גם ב"ה מודים. אם
רוצה לעמוד לכבוד יחוד השם ולכבוד המצוה
וכענין עגלון מלך מואב וצ"ע בדבר כדברי
הירושלמי וכמו שאבאר אי"ה במ"א ולא להורות
הלכה באתי) ולפי"ז מ"ש חכמים לר"ט כדאי היית
וכו' שעברת ע"ל דברי ב"ה בברהמ"ז גם ב"ה
מודים דמצוה מ"ה לחזור וכו' משא"כ כאן
החומרא לעשות כב"ש מראה פנים לפירוש
בשכב"ך ובקומ"ך שכיב"ה וקימ"ה ממש חזן
שכיבה וקימה אינו מבואר בתורה וא"כ הוא
העברה לגמרי על דברי ב"ה והבן:

ויתכן לפרש עוד אנ"י הייתי ב"א בדרך
וכו' שר"ט הי' מתמי' א"ע דאשכחן
דהחמיר לחזור מן הדרך לעשות כב"ש לזכות
תחשב לו וכהוה מעשה דבהמ"ז דאשכח החוזר
יונה דרהבא ואני הייתי ב"א בדרך המיועד לי
אשר אנכי תולך עלי' ולא פסעתי אפילו פסיעה
אחת שלא לצורך והטיתי שם באותו הדרך לעשות
כדברי ב"ש ואעפ"כ וסכנתי וכו' והשיבוהו כדאי
היית וכו' שעברת וכו' ולא דמי לברהמ"ז וכנ"ל.
אמרן לן חכמים וברא"ש העתיק אמרו ל"י
ועוד ברא"ש שינוי כמש"ל דבמשנה
איתא אנ"י הייתי ב"א בדר"ך וברא"ש פע"ם
אחת הייתי מהלך בדרך (וכבר פירשתי לעיל
וכעת) נ"ל דהנה בגמ' תני ר' יחזקאל עשה
כדברי ב"ש עשה ורנב"י אמר עשה כדברי ב"ש
חייב מי' דתנן אר"ט וכו' א"ל כדאי היית לחוב
וכו'. והנה קשה מאד על ר' יחזקאל וכי יפלוג
אמשנה (ומצאתי שהיא קושית הרשב"א) מפורשת.
והנה לפי פי' הרמ"ז שפירש וסיכנתי בעצמי
שהי' המקום ההוא מקום סכנה ואעפ"כ נשתהה
שם בכדי להטות כב"ש. הנה אין קושיא לרי"ח
דשאני מעשה דר"ט שהי' המקום מקום סכנה
והי' כדאי לחוב וכו'. משא"כ באין סכנה המחמיר
כב"ש וכו'. ואפשר לומר דהוא פליגי רי"ח
ורנב"י היינו בפירוש המעש' דר"ט דרי"ח סבר

פירוש דברי ר"ט כנ"ל שהיתה סכנה מוקדמת. וכן לא יעשה להכניס א"ע בסכנה משא"כ באין סכנה שפיר דמי להחמיר כב"ש. ורנב"י סבר פירוש דר"ט וסיכנתי בעצמו שבא אח"כ לירי סכנה על שעשה כב"ש:

והנה י"ל דהרא"ש ז"ל לא ניחא לי' לומר דר' יחזקאל יפרש כפירושא דהרמ"ז מכח קושיות שהקשיתי לעיל אפירושו ע"כ שפט הרא"ש ז"ל דבהא פליגי רי"ח ורנב"י דרנב"י סבר פירושא דמתניתין א"נ"י הייתי בא בדרך פעם אחת הייתי מהלך בדרך ואירע לי כך ואמרו לי חכמים כדאי היית וכו'. וא"כ גם תשובת חכמים הוא סיפור דר"ט ממילא גם הוא מתחרט על העבר ומספר אשר רק פ"א אירע לו כזאת וקיבל תוכחה מן חכמים ממילא גרס אמרו ל"י ורי"ח יפרש אני הייתי ב"א בדרך כפי הפירושים שכתבנו לעיל. והנה סיפור ר"ט הלכה לתלמידיו שהוא נסתכן על שטרח לעשות כב"ש והי' היכר גדול לדבר ממילא משמע שעד היום ר"ט ס"ל באין טורח אל האדם רשאי להחמיר כב"ש ואמרו ל"י חכמים כדאי היית לחוב וכו' שעברת על דברי ב"ה שאינך רשאי לעשות כב"ש בשום אופן. וא"כ י"ל דפליגי ר"ט וחכמים בהא ורי"ח פסק כר"ט כי מסייעא לי' עובדא דגמ' מההוא דאשכח יונה דדהבא בחזירתו לברך ברהמ"ז. והנה הרא"ש ז"ל הנה רוצה לפסוק כרנב"י גרס אמרו ל"י כי הוא כולו סיפור דר"ט מה שאירע לו ומה שהשיבוהו חכמים וכי הוא בעצמו חוזר בו ומודה לדברי חכמים נ"ל:

כד"י היית וכו' עיין בפירוש הרמב"ם ורש"י ורע"ב. והנה הכוונה הכד"י היית וכו' היית ראוי לכך ח"ו למו'. והנה מהראוי להבין. איך אמרו כד"י היית וראוי למות ח"ו הרי קחונן שלא ה"י ראוי דהרי ניצל ואם הוא בשביל שעשה תיכף תשוכה או נתלה לו איזה זכות מהיכן שפטו זה ונ"ל עפ"י מ"ש בגמ' ב"ב דף י"ד ע"א ר"פ הוה סליק בדרגא אישתמיט כרעא כרעא למיפלי אמר השתא כן (אם נפלתי רש"י) איחייב מאן דסני לן (כאדם שתולה קללתו באחרים רש"י) כמחללי שבתות וכעובדי ע"ז (שהם בסקילה ואמר מר מי שנתחייב סקילה או נופל מן הגג וכו' יראיו:

דתנן בית הסקילה היתה גבוה ב' קומות רש"י) א"ל חייא בר רב מדפתי לר"פ שמא עני בא לידך ולא פרנסתו דתניא ריב"ק אומר כל המעלים עיניו מן הצדקה כאילו עע"ז כתיב הכא השמר לך וכו' עם לבבך בליע"ל וכתוב התם יצאו אנשים בני בליעל וכו' עיי"ש. הרי לך מוכח מהגמ'. דכאשר יארע לאדם איזה סכנה ח"ו הגם שניצל ממנה עכ"ז יפשפש במעשיו רודאי יש בידו עון כזה שהי' מתחייב עלי' מיתה כזאת כענין שאירע לו. הגם שניצל הנה הוא מחמת איזה זכות או שהרהר בתשובה וכיוצא וחסדי הש"י לא תמו. ובזה מצאנו טוב טעם ודעת בגמ' מגילה שאלו תלמידיו את רשב"י מפני מה נתחייבו שונאיהם של ישראל שבאותו הדור (דהמן) כלי' וכו' עיי"ש הנה קשה [עיין בספר הקדוש רי"ח דודאים בפסקא ריב"ז פתח לה פתחא (בהנדפס מחדש דף ל"ה). שמתרץ שם בפנים אחרים] מי הגיד להם שנתחייבו אם הוא מפני גזירת המן הרי לקח שכרו משלם ולא קפחוהו ומאין יודע שנתחייבו. אך הוא כנ"ל כיון שאירע להם דבר סכנת מות כזו בודאי ה"י בידם עון כזה שנתחייבו וחסדי הש"י כי לא תמנו ותשובת ישראל וצעקתם בקעה חלוני רקיע ושגבה למעלה ראש עד כי נתבטלה הגזירה. ולפי"ז זה הוא ג"כ בנידון דידן כיון שר"ט בא לידי סכנת לסטים. הגם שניצל ע"י חסדי הש"י אעפ"כ שפטו שהיה בודאי בידו עון כזה שנתחייב עלי' מ"י" כעין המ"י שרצו הלסטים להורגו. והנה נראה מהגמרא באומרם ליטרקא חיורי"א דרבנן. נראה דהעובר עדי"ח. חייב מ"י נחש והוא מעין מ"י שריפה כמאמרם ז"ל מי שנתחייב בשריפה או נחש מכיש"ו וכו' שהארס שורף והוא הנמצא לרז"ל במשנתם הוזהר בגחלתן שלא תכוה וכו' עקיצתן עקיצת עקרב ולחישתן לחישת שרף וכל דבריהם כגחלי אש. הנה נראה בכאן ענין המאורע שסיפור שרצו הלסטים להורגו או בקנה השריפה או בקשת משוח בסמים השורפים כמו שהיו נוהגים בימי קדם. א"כ שפטו שפיר שהוא על שעבר על דברי חכמים אשר כל דבריהם כגחלי אש וחסדי הש"י מעולם ועד עולם על יראיו:

אציגה נא עמך בפלוגתא הראשונה דב"ש וב"ה
 הבחי' הנרצית עפ"י דברי חכמי האמת
 הנה ב"ש מדתם מדת היראה והגבורה והילוכם
 בקדש קדושת תורתם בבחינת היראה הנה
 הגבורה והיראה היא בחי' צמצום וב"ה
 מדתם מדת החסד והילוכם בקדש בבחי'
אהב"ה וחס"ד והאהבה היא קרבות
 והתפשטות מבלי צמצום וגבול ידוע
 למשכילים בחכמה מאמר הש"י בתורה יה"י
או"ר ויה"י **או"ר** יה"י **או"ר** דא התפשטות
 ויהי **או"ר** צמצום ועיין בווהר תרומה בדברי
 ברי' דר' ספרא. הנה המצוה הנעשית בהשתנות
 זמני היום והלילה היא ק"ש (כבר ידעת זמ"ן
 ה"ס שם מ"ה ב"ן בגי' זמ"ן מ"ה (מדת יום)
 ב"ן (מדת לילה). הנה ב"ש ס"ל כפי מדתם
 לעשות המצוה בבחי' ירא"ה הוא צמצום וגבול
 ע"כ צריכין לעשות פעולה מוגבלת כפי הוראת
 הזמ"ן בזמן שכיבה. שכיבה דוקא בזמן וכו'
 וב"ה ס"ל כפי מדתם **אהב"ה** התפשטו בלא
 צמצום וגבול וס"ל דא"צ לעשות פעולה מוגבלת
 ותרווייהו קשוט בסוד יה"י או"ר ויה"י או"ר רק
 שכעת אין כח בידינו לעשות כב"ש בהתעורר
 הגבורה ח"ו ע"כ אמר ר"ט וסכנתי בעצמי וכו'
 עד לעתיד לבא ב"ב שיהי' מעלת הזהב על הכסף
 ישמע חכם ויוסף לקח בענין החיוב שזכרו רז"ל
 להזכיר מדת לילה ביום ומדת יום בלילה. ונ"ל
 לדייק זה הדין מן הכתוב להגיד בבקר חסדך
 ואמונתך בלילות. הנה ברישא הקדים הזמן
 לפעולתו ובסיפא הפעולה להזמן. והנה בכל כי
 האי גוונא למדנו דעת מרבתינו ז"ל בגמ' בפסוק
 את כספך לא תתן לו בנשך ובמרבית לא תתן
 אכלך דרשו בו את כספך לא תתן לו בנשך
 ובמרבית. וכן בנשך ובמרבית לא תתן אכלך
 הנה אנן נמי נימא להגיד בבקר חסדך ואמונתך
 וכן חסדך ואמונתך בלילות ע"כ עיקר זמני
 ק"ש בעת קישור יום ולילה משיכיר בין
 תכל"ת ללב"ן. ובוה קושרין בכבלי ברזל
 קלא אילן בגי' יו"ם ליל"ה הבן רמיזת רז"ל
 הוא עתיד ליפרע ממי שתולה קלא אילן בבגדו
 ואומר תכל"ת הוא תן לחכם ויחכם עוד :

הרמב"ם פירש סכנתי שמתי נפשי בכפי
 עכ"ל הרמ"ז ז"ל רצה לפרש דברי
 הרמב"ם כפירושו ואינו מוכרח :
הרע"ב בד"ה יטו על צדיהם בשכבך דרך
 שכיבה עכ"ל כ"ה ג"כ לשון רש"י (רק
 רש"י ז"ל כתב על צד"ו לשון יחיד ובגמ' הגירסא
 יט"ה כמש"ל) והכוונה דהרי לא אמרו בער"ב
 כ"א **ישכב"ו** דק יט"ו הכוונה דרך שכיבה
 ולא שכיבה ממש ונפקא להו זה לב"ש (מדלא
 כתיב ובשכבך השי"ן בחולם והבית קמוצה) והנה
 כתיב ובשכבך משמע אפילו השכיבה רק ניכרת
 לך די. נ"ל :

בד"ה יעמדו דכתיב ובקומך דרך קימה
 עכ"ל ורש"י ז"ל לא כתב הגך ב' תיבות
 דר"ך קימ"ה דמדקאמרי ב"ש **יעמד"ו** ולא יקומו
 כלישנא דקרא ובקומך משמע דס"ל עמידה
 ממש ואפילו סמיכה לא מהני (כדאמרינן
 בירושלמי ר' איקלע לההוא אתרא חזי ההוא
 גברא דהוה קרי (בתורה) בסמיכה א"ל אסור לך
 דכתיב ואתה פה עמו"ד עמדי הרי לך דלשון
 עמידה ממעט סמיכה) וטעמייהו דב"ש בזה דהרי
 בק"ש בערבית נפקא להו דבהטי' סגי. זה מיקרי
 סמיכה מטה א"ע וסומך א"ע על איזה דבר ואם
 נאמר דגם בק"ש דשחרית תסגי בעמידה בסמיכה
 מהו החילוק בין ק"ש דערבית לדשחרית ע"כ
 ובקומך פירושו עמידה ממש לא בסמיכה והרע"ב
 ז"ל ס"ל כיון דפירוש ובשכבך דרך שכיבה
 הה"ד ובקומך דרך קימה (ובקימה בסמיכה סגי
 ובערב בהטי' היינו יושב ומטה א"ע דרך שכיבה
 וז"ש יעמדו ולא יקומו כלישנא דקרא להורית
 דיש חילוק בין ערב לבקר הגם דבשניהם סגי
 בהטי' בערב הוא ישיבה והטי' בבקר עמידה
 ורשאי להטות בסמיכה נ"ל ודוק) :

בד"ה כדרכ"ו בין בקימה ובין בישיבה
 (רש"י ז"ל לא כתב בי"ן בישיבה דהוא
 כש"כ דשכיבה ואפשר הרע"ב ז"ל רמז לישיבה
 עפ"י מש"ל לדעתו דהטי' דב"ש בק"ש דערבית
 הוא בישיבה עמש"ל ותבין) בין בשכיבה בין
 בהליכה עכ"ל. כל האריכות הזה ללא צורך
 לכאורה והוא לדעתי לבאר הנה לא אמר כרצונ"ו
 רק כדרכ"ו ונוכל לטעות מזה דהכוונה הוא דכל

על טובת הש"י שהאיר השחר מברך וכו' וכן על טובת הערב. ועיקר מ"ש בסמוך ותמצא נחת: **בשחר וכו' ובערב וכו'.** הנה הקדים שח"ר לערב. והנה בשיטת הגמ' דף ב' מקשה (על משנה א') תנא היכי קאי דתני מאימתי ותו מ"ש דתנא בערבית ברישא ליתני דשחרית ברישא (כדאשכחן בתמיד תוס') ומתוך תנא אקרא קאי דכתיב בשכבך ובקומך וכו' ואיב"א יליף מבריתו ש"ע דכתיב ויהי ערב וכו'. ומקשה סיפא דתני בשחר מברך וכו' ובערב מברך וכו' ליתני דערבית ברישא (תוס') א"י הכי אא"ב דסמוך אקרא דבשכבך ובקומך. א"כ אינו מקפיד קרא אלא אק"ש אא"א דסמוך אקרא דבריתו ש"ע א"כ קפיד אכל מילי. א"כ סיפא דתני וכו') ומשני תנא פתח בערבית והדר תני דשחרית עד דקאי בשחרית פריש מילי בשחרית והדר פריש במילי דערבית ע"כ. והנה קשה לפי"ז התנא כדקאי במילי דערבית ליפרש מילי דערבית והנה הייתי סובר דזה כוונת התוס' שם בד"ה מברך שתים לפני' וכו' וזו ברכות הו' כנגד שבע ביום הללתיך ע"כ ולא נודע לכאורה מה בעו בזה והייתי סובר דבאו לתרץ הקושיא הלז דהתנא רצה למיתני כל הו' ברכות ביחד להורות שנלמדים מפסוק שבע ביום וכו' וע"כ כדקאי התנא במילי דערבית לא הי' יכול לפרש מילי דערבית היינו הברכות דאז לא הי' יכול למיתני כל הו' ברכות ביחד דאכתי לא נדע מק"ש דשחרית ויבא לפרש ברכותי וכעת לא הונח לי גם דאם זה כוונת התוס' למה ציינו על המשנה מברך שתים הל' לציין על הגמ' ע"ד דקא"י בשחרית פרי"ש וכו'. ע"כ כוונת התו' הוא כמו שאפרש א"יה כונת רש"י במשנתינו: **ולקושינתן** שהקשינו נ"ל לפי מש"ל דמשה תנא במשנתינו בכאן **בשח"ר בערב** דהכונה דמברך על טובת השח"ר וטובת הערב והנה תראה דבריתו ש"ע הוא ערב ברישא כדכתיב ויהי ערב וכו' והתנא יליף מיני' בק"ש. והנה תראה בבריתו ש"ע גופי' כתיב ויקרא אלקים לאור יום ולחשך וכו'. הנך רואה שאינו כסדר בריתו ש"ע וחשבתני שזה כוונת הת"י דמתרגם. וקרא י"י לנהורא ימא

אדם יתנהג כדרכיו כל ימיו במנהג אחד או בישיבה כל ימיו או בעמידה קמ"ל הרע"ב ורש"י ז"ל דאין זה כוונת כדרכיו רק הותר לו היום לעשות כך ולמחר כך. והא דלא קאמר כרצוננו להורות דאין זה תלוי ברצוננו דאם הי' עומד ורוצה להטות בק"ש דערבית אינו רשאי רק כמו שמצאוהו הזמן כן יקרא:

בא"ד בין בקימ"ה וכן לשון דש"י או בקימ"ה מדלא קאמר. לשון עמיד"ה רק קימ"ה וכבר ידעת דחילוק יש בין עמיד"ה ללשון קימ"ה דקימ"ה משמע דמעיקרא הי' שוכב או יושב וק"ם מחדש הנה ביותר הי' צורך בדבריהם לשון עמיד"ה והנה מדלא כתבו רש"י והרע"ב לשון עמיד"ה רק קימ"ה נראה להוכיח מזה דס"ל הגם דיש קפידא בק"ש דערבית כשמצאוהו הזמן עומד אינו רשאי להטות מחדש וכמעשה דר"ט עכ"ו בקימ"ה מחדש אין קפידא בדבר דהיינו בק"ש דשחרית אם מצאוהו הזמן יושב או שוכב אין קפידא לקום מתדש ולא מיקרי זה עובר על דברי ב"ה דהרי י"ל דהוא קם לכבוד השם הנכבד וכמעשה דעגלון מלך מואב ולכבוד המצוה וצ"ע בזה בדברי תלמוד [ועיין בפמ"ג א"ח ס"י ס"ג ס"ב דאוסר אף אם כוונתו לעורר הכוונה וכדומה מביאו המשנה ברורה ס"ק ה' (המגיה)] ואי"ה אבאר לך ועיין ברמב"ם מיהו בדברי רש"י ז"ל נ"ל כמ"ש: **בא"ד בין** בשכיבה בין בהליכה עכ"ל ורש"י ז"ל שינה הלשון וכתב או מהל"ך ולא כתב במשקל אחד כהרע"ב ונ"ל דבכוונה שינה דאילו הי' כותב א"ו בהליכה"ה משמע דבהדי דמסגי בדרך יקרא. ובאמת אמרינן בגמ' דההולך יצטרך לעמוד עכ"פ עד ע"ל לבבך ע"כ לא כתב בהליכה"ה רק מהל"ך היינו באמצע הלוחו והרע"ב ז"ל אפשר דלא ס"ל זה להלכה נ"ל:

משנה ד' בשחר וכו' ובערב וכו'. הא דלא קאמר שחרית וערבית כבר כתבנו במ"א ונ"ל עוד דהתם בק"ש שייך לומר **ערבית שחרית** היינו בזמן שבא הערב ובזמן שבא השחר משא"כ הברכות עיקרן ניתקנו לברך הש"י על טובת השח"ר ועל טובת הערב כענין שארי כרכת הנהנין והשבח וההודאה וא"כ צורך שפיר דוקא לשון בשח"ר מברך וכו' רצ"ל

ועבדי למיפלח בי' דיירי עלמא ולחשוכא קרא ליליא ועבדי למינח בי' ברייתא ונ"ל דזאת היא כוונתו לתרץ למה לא נכתב כסדר ברייתו ש"ע. אבל הוא להיות טובת הלילה הוא שיניחו הבריות מעבודתם לבל יכלו הגופות מהעבודה בלי הפסק והנה לא תוכר טובת המנוחה רק אחרי היגיעה. וע"כ לא תוכר טובת הלילה רק אחר היום. וא"כ יונה שפיר דאצל הברכות מתני דידן בשחר' בער"ב (לא שחרית וערבית) דהכוונה ברכת ההנאה על טובת השחר והערב. הנה קא מתני בברכות ג"כ כסדר ברייתו ש"ע דכתיב שם ויקרא אלקים לאור יום הגם דהחשך הי' מוקדם עכ"ז לא הי' ניכר טובת החשך עד אחר טובת היום וא"כ בזה יש לפרש כוונת התרצן בגמ' תנא פתח בערבית (בק"ש כסדר ברייתו ש"ע ויהי ערב וכו') והדר תני בשחרית (רצ"ל לא הי' באפשר לו לפרש תיכף הברכות דערבית דא"כ לא יהי' הברכות (הנאמרים על הטובה) כסדר הכתוב בברייתו ש"ע לענין הטובה. וכיון שלא הי' יכול לדבר בענין הברכות דערבית ע"כ הסמיך לו ק"ש דשחרית עד דקאי בשחרית שם מצא מנוח לפרש מילי דשחרית והדר פריש מילי דערבית ויהיו הברכות ג"כ עפ"י הסדר שנאמרה הטובה בברייתו ש"ע ודוק:

בשחר' מברך שתיים וכו'. תיבת מברך אין לו שחר דנראה כאילו כבר ידענו דחייב לברך רק דמשמיענו דמברך שתיים והרי עדיין לא שמענו חיוב הברכות וא"כ כך הל"ל בשחר' יברך שתיים וכו'. כמצוה על האדם בשחר' יברך האדם שתיים וכו'. והנה אראה אתבונן שזהו כוונת רש"י בכאן בד"ה בשחר' מברך וכו' כדאמר בברכות ירושלמי שבע ברכות הללו ע"ש שבע ביום הללתיך ע"כ ומה בעי בזה ונראה דהוקשה לו ג"כ תיבת מברך' דמשמע דכבר ידוע חיוב לברך על ק"ש רק לא ידענו שיעור וסכום הברכות ע"כ אמר דחיוב ז' הברכות הוא דבר ידוע מקרא מפורש בתהילים שבע ביום הללתיך וכו'. והתנא אקרא קאי רק דלא ידעינן כמה בבקר וכמה בערב ע"כ קאמר בשחר' מברך' ולא קאמר יברך' וזהו ג"כ כונת התו' שהבאתי לעיל ודוק:

ובערב שתיים וכו' כ"ה במשניות ובמשנה בגמ' **ובערב מברך שתיים וכו'.** ונראה דזה תליא בפלוגתא דרבוותא. דהנה אחת ארוכ"ה ואחת קצרה פי' הרמב"ם דקאי אשתיים שלפני' שחרית וערבית. א"כ לפי"ז חדא בבא היא ול"ג לפי"ז תיבת מברך' בסיפא בכדי לומר הסיפא עם הרישא דהיינו תיבת מברך' דרישא שייך גם אסיפא ואתרווייהו קאמרינן אח"כ אחת ארוכה וכו' רצ"ל אשחרית ואערבית משא"כ לפרש"י ותוס' דקאי אחת ארוכה וכו' רק אערבית א"כ צריך לגרוס בסיפא תיבת מברך' להורות הסיפא נפרדת מהרישא ועלה בלחודא קאי אחת ארוכה וכו' והבן:

מקום שאמרו להאריך וכו' לקצר וכו'. המשכיל ע"ד ימצא לכל הפירושים של המפרשים משנתינו בדרך לא זו אף זו שנוי':

אינן רשאי וכו' לכאורה הל"ל למימר בסתם מקום שאמרו להאריך לא יקצר ומדקאמר אינו רשאי אפשר להורות דעבירה היא בידו חשש ברכה לבטלה ואפשר לא יצא י"ח הברכה וצריך לחזור ולברך וצ"ע בדבר הזה.

במקום שאמרו להאריך וכו' לא אמר סתם ברכה ארוכה לא יעשנה קצרה. להורות לנו אגב אורח"י דהברכות הם מצות חכמים ולא מדאורייתא **לחתום** גמר איזה ענין נק' חות"ם כמו הכת"ב שכותבין החתימות יד בגמרו וקודם שגמר הכתב אינו חותם שמו כי יצטרך עוד לכתוב:

הרמב"ם שכל ברכה שיש בתחילתה ברוך' ובסופה ברוך' נק' ארוכה ושאייננה כ"ן נק' קצרה עכ"ל מאימרו ושאייננה כן משמע דאתרווייהו קאי דאריכות הברכה יקרא על שיש בה ב"פ ברוך' בתחילתה וסופה ואם חסר אחת מהנה. היינו שאין בה רק פ"א ברוך' בתחילה או בסוף לזאת יקרא ברכה קצרה ולחתום הוא פי' אחר לדעתו כאשר יתבאר:

ופירושו אינו רשאי אין לו רשות כלומר לא יהא מותר לו לעשות ע"כ לכאורה נראה מתוך פירושו דלכתחילה קאמר. ועמש"ל דנראה דאפילו בדיעבד אינו יוצא דאלת"ה ל"ל

להשמיענו כלל דאינו רשאי לשנות מתיקון חז"ל ויתבאר עוד אי"ה:

ופירש לחתום רצ"ל שיפסוק במקום שאינו רשאי לפסוק עכ"ל כבר כתבתי לעיל ארוכה יקרא לדעתו על שיש בה ב"פ ברוך בתחיל' ובסוף וקצרה יקרא אם חסר אחת מהנה בתחיל' או בסוף. ממילא לחתום ושלא לחתום הוצרך לפרש בענין אחר שיפסוק במקום שאינו רשאי לפסוק ונ"ל פירוש לפירושו באפשר דברכה שיש בה מענינים הרבה כגון ברכת יה"כ מלך מוחל וסולח וכו' ומעביר אשמותינו וכו' מלך עכ"ה מקדש ישראל ויוה"כ. הנה גמר החתימה תיקנו מקדש ישראל ויוה"כ. ומלך מוחל וסולח קודם והנה אם ירצה לשנות ולומר מקדש ישראל ויוה"כ מלך מוחל וסולח וכו' אינו רשאי. וכן אפשר לדעתו אפילו באמצע הברכה אינו רשאי להקדים הדבר שהוא סמוך לחתימה ולאחר המוקדם כי תקנתם הוא תמיד מעין החתימה סמוך לחתימה ואם ישנה. הנה ישנה מן תקנתם ונדבר עוד מזה אי"ה.

הרע"ב בד"ה אחת ארוכה וכו' אהבה קצר' שחותמת וכו'. רצ"ל בין ברכת אהב' דשחרית בין בערבית קצרות הנה **בד"ה לחתום** בברוך שלא לחתום כגון ברכת הפירות והמצות עכ"ל. הנה באחת ארוכה ואחת קצרה פירש כהרמב"ם דקאי אשתים שלפני' בין דערבין בין דשחרית ובבא מקום שאמרו להאריך וכו' פי' ארוכה וקצרה ג"כ כרמב"ם ב"פ ברוך ארוכה פ"א ברוך בין בתחילה בין בסוף היא קצרה ובבא מקום שאמרו לחתום וכו'. נ"ל כוונתו לפרש כך היינו כשתיקנו חז"ל ברכה קצרה היינו לפתוח בלבד בברוך או לחתום בלבד בברוך. גם בזה לא ישנה היינו אם תיקנו ברוך בתחילה לא ישנה הוא לומר בסוף וכן בהיפך וזה ודאי דלא כפי' הרמב"ם בבבא דלחתום וכו' ודלא כתויו"ט שהשווה דעת הרע"ב להרמב"ם:

בד"ה ובער"ב מברך הנה הרע"ב העתיק תיבת מברך ובכמה נוסחאות ל"ג לה. ולפימש"ל בדקדוקי המשנה. הנה הרע"ב ז"ל שפירש אחת ארוכה ואחת וכו' כפירוש הרמב"ם

לא ה"ל להעתיק תיבת מברך ואפשר אין כונתו להעתיק לשון המשנה רק הוא לשון עצמו:

תויו"ט בד"ה בשחר הכא דמיירי בברכות וכו' כדאשכחן בתמי"ד וכו' עכ"ל. בגמ' מקשינן על משנה א' (מ"ש דתנא ערבית ברישא ליתני דשחרית ברישא ומפרשי התו' דסברת המקשה הוא כדאשכחן בתמיד ממילא כשמשיני. תנא בק"ש אקרא קאי בשכב"ך ובקומ"ך. זה יתכן רק אק"ש משא"כ בברכות שפיר סידר התנא כדאשכחן בתמי"ד זהו לתירוצא קמא בגמ'. והנה תירוץ בתרא בגמ' התנא יליף מבריותו ש"ע דכתיב ויהי ערב וכו'. ומקשינן ע"ז בגמ' אי הכי סיפא בברכות למה הקדים שחר ברישא (ומפרשי התוס') א"י הכ"י כיון דהתנא מקפיד לשנות כסדר ברייתו ש"ע אם כן יש לו להקפיד ע"ז בכל משניותיו) ומתוך תנא פתח בערבית והדר תנא דשחרית עד דקאי בשחרית פריש מילי דשחרית והדר וכו' (עמש"ל) הנך רואה דלתירוצא בתרא בגמ' אין הטעם כדאשכחן בתמי"ד. והנה התויו"ט ז"ל הביא הטעם כדאשכחן בתמי"ד י"ל דס"ל דתירוצא (קמא) [בתרא] עיקר דלתירוצא קמא קשה (לא) [מדלא] הקפידה תורה בתמיד לכתוב כסדר ברייתו של עולם על כרחך אין קפידא על זה (ועיין במהרש"א) מיהו עיין מ"ש בתרגום יונתן ב"ע את הכבש אחד תעשה בבקר לכפר על עונות הלילה ואת הכבש השני וכו' לכפר על עונות היום ג"ל דזה כוונתו לבאר דשפיר הקפידה התור' גם בתמיד כסדר ברייתו ש"ע ודו"ק וממילא צריכינן לומר דהא דהתנא מקדים בברכות דשחר ברישא הוא כתירוצא דגמ' תנא פתח בערבית והדר תנא בשחרית עד דקאי בשחרית פריש וכו' והא דקשה ע"ז. הנה התנא כדקאי במילי דערבית ליפרש מילי דערבית כבר פירשנו לעיל בטוב טעם דגם בברכות קא מתני כסדר ברייתו ש"ע. עפ"י דברי הת"י בפסוק ויקרא אלקים לאור יום ולחשך וכו' עיי"ש ותמצא נחת:

בד"ה ושתים לאחר' לשון רש"י כדאיתא בירושלמי ז' ברכות וכו' עמש"ל כונת רש"י בזה:

בד"ה להאריך וכו' והדר תני לחתום וכו' ולשון בעל כ"מ וכו' כבר כתבתי הנלע"ד בדברי הרמב"ם ויהי' איך שיהי' אין דעת הרמב"ם והרע"ב שוין בפירוש דבבא דלחתום והוא דבר נראה מלשונם ולא רציתי להאריך בפרטות הענינים עד כי אקח מועד אי"ה. **רש"י בד"ה בשחר מבר"ך** שתיים וכו' כדאמר בברכות ירושלמי שבע ברכות וכו' עמש"ל כוונת רש"י ז"ל לתרץ למה אמר **מבר"ך** ולא יבר"ך (ע' עוד בק"א אות א') ודו"ק :

בד"ה אחת ארוכה ואחת קצרה אשתים לאחרי' דערבית קאי (נ"א ארוכה אמת ואמונה קצרה השכיבנו) עכ"ל והקשו בתוס' ותימא דהשכיבנו נמי ארוכה הרבה (פירוש שיש בה מענינים רבים ואריכות דברים וי"ל לפי שיטתם קצרה וארוכה הוא על אריכות הענינים. הנה לגבי אמת ואמונה חשובה השכיבנו קצרה) ועוד פעמים שמאריכין בה הרבה בתוספת כמו אור הנף (ג"ז י"ל או דס"ל כהנך פוסקים דאין לומר פיוטים באמצע הברכה או דס"ל דלכבוד היום באקראי שפיר דמי) ועוד אמת ואמונה פעמים שמקצרין בה מאד כדאמרינן לקמן למ"ד אין אומרים פ' ציצית בלילה הוא קא מסיים מודים אנחנו לך שהוצאתנו ממצרים (ג"ז לק"מ דאנן קי"ל אומרים פ' ציצית בלילה) ונראה לר"ת דהכל קאי באמת ואמונה אחת ארוכה ואחת קצרה כלומר בין יאריך בה בין יקצר בה. כמו אחת ארוכות ואחת נשואות עכ"ל התוס'. הנה הגם שישבנו כל הקושית שהקשו על רש"י עוד י"ל הנה כל קושיתם אינו רק על הנוסחא אחרינא. אבל בזולת הנ"א. הנה לא כתב רש"י ז"ל רק אשתים לאחריה דערבית קאי ותו לא הנה יש לפרש כוונתו כר"ת דקאי אשתים לאחריה דערבית בין יאריך בהם בין יקצר בהם שפיר דמי והחילוק הוא בין רש"י לר"ת לפי"ז דר"ת מפרש רק אמת ואמונה ורש"י ז"ל יפרש על שתיהן. והנה ר"ת לא ניחא ליה לפרש על שתיהן דא"כ הל"ל אחת ארוכות ואחת קצרות ורש"י ז"ל באפשר ס"ל דאילו הי' שונה ארוכות וקצרות סד"א בדוקא או

שתיהן ארוכות או שתיהן קצרות קמ"ל ארוכה וקצרה להורות דעל כל חדא קאמד .

משנה ה' מזכירין וכו' עיין בתו"ט מזכירין ע"י דבר אחר היינו ע"י פ' ציצית שאומרים מזכירין ע"ז יצ"מ עיי"ש והרמ"ז כתב דאי היה מתני זוכרין סד"א במחשב' כענין זכור את אשד עשה א' למרים ול"נ כפשוטו אי היה תנא זוכרין אינו לשון מדוקדק דזה נשמע רק סיפור שמספר התנא שבבליילת זוכרין את אשר נעשה בשנים קדמוניות במצרים כענין אדם המספר זוכר אני עדיין את אשר נעשה בימי וזה לא יתכן. אבל קשה דהל"ל אומריין או קורין וי"ל דלא רצה התנא לשנות מלשון הכתוב למען תזכיר את יום צאתך מאמ"צ וכו' וגם כיון בל' זכירה (לא בלשון אמירה) להודות דבאמירה בפה בלא ידיעת כונת הלב מה שהוא אומר אינו יוצא י"ח הזכירה בעינן מן התורה ובלא כונת הלב אין זה זכירה. וי"ל עוד הא דלא תנא זוכרין או אומריין קורין רק מזכירין לרמז על האמור בזוהר בר"מ פ' בא דף מ כמלכא דאתוסף חילא וגבורתא כד משבחין גבורתיה וכו' עיי"ש. א"כ הזכרת יצ"מ הוא להזכיר הדבר גם היום בגבהי מדומים את אשר פעל ועשה עבור בניו הנעימים וילבש גם היום בגדי נקם וישוב ידחמנו [לשון הפסוק בישעיה כ"ג-ה' המגיה] וכאשר שמע למצרים יחילו כשמע צור ב"ב. ה"א המבואר בכתוב כי תאמר בלבבך רבים הגוים וכו' לא תירא מהם זכור תזכור את אשר עשה י"י לפרעה ולכל מצרים. הנה כפל הלשון זכור תזכור מובן עפ"י האמור ע"י הזכרת יצ"מ תזכיר הדבר גם למעלה בגבהי מרומים וכביכול כמלכא דאיתוסף חילי' כד משתעין גבורתי'. זה שרמז התנא ג"כ בכאן מזכירין יצ"מ כביכול מזכירין הדבר למעלה (ונרמז הדבר בבליילת היינו גם כן בגליות הדומין ללילה) ועי"ז כימי צאתנו מאמ"צ יראנו נפלאות ב"ב אמן ועיין מ"ש בסמוך .

יציא"ת מצרי"ם בפעם הראשון שזכר בש"ס יציאת מצרי"ם מהראוי להתבונן בלשון הזה דלשון יציאת מצרי"ם משמע שיצאו המצרים והל"ל יציאה

בליליות לשון רבים ובמשניות הקודמים לשון יחיד שחרית ערבית שחר ערב (הן אמת עפמש"ל ברמו הדבר על הגליות שדומים ללילות וגם עפ"י פשוטו מן הצורך להבין כי לא דבר ריק הוא) ונראה דאי הוא תנא בליל"ה סד"א דקאי על הלילה המיוחדת ליל שמורים ליל היציאה שמהויבין לספר יצ"מ והא דקתני לשון ליליות ולא לשון ער"ב כמו באינך משניות משום דדייק לה מלישנא דקרא כל ימ"י חיך הימ"ים כ"ל לרבות הלילות הבן והדבר :

אמר רבי אלעזר ב"ע אין בידי להכריע דכמה פעמים נזכר שמו ר' אלעזר בלא יו"ד וכמה פעמים אליעזר ביו"ד. ואפשר לומר דה"י שמו אלעזר. רק בעת שמינהו לנשיא הנה חקרו אם יש לו זכות אבות בכדי שלא יענשו ר"ג. הנה מצאו שהוא עשירי לעזרא הנה הוסיפו לו אות היו"ד להורות על זכות אבותיו דוד עשירי ובאם אמת נכון הדבר. הנה י"ל במקום שנזכר שמו **אלעזר** הוא קודם שנתמנה לנשיא ובמקום שנזכר **אליעזר** הוא אחר שנתמנה והוא בדרך אפשר

רבי אלעזר ב"ן עזריה יש לחקור בשמות החכמים המסדרים המשנה לפעמים מזכירין רק שם התנא בעצמו כמפורסם בכל הש"ס כגון ר' מאיר ור' יהודה ר' יוסי ר' שמעון וכיוצא ולפעמים מיחסין אותו ג"כ אחר אביו כגון ר"א בן עזרי. ר"א בר"ש. ולפעמים אחר שם מקומו כגון ר' יוסי הגלילי והנראה עפ"י פשוטו כשה"י באותו הדור שני חכמים ששמותיהן שוות מיחסין את האחד אחר אביו ובחרו ליחס אחר אביו אותו החכם שה"י גם אביו חכם גדול. והנה באותו הדור של ראב"ע היה ר' אלעזר בן שמוע הוא ד' אלעזר סתם בש"ס (ואם ה"י שם ראב"ע ר' אליעזר ביו"ד. הנה ה"י באותו הדור ר' אליעזר הגדול. הוא ר"א בן הורקנוס והוא ר' אליעזר סתם הנזכר בש"ס) בחרו ליחס את ראב"ע אחר אביו. שאכ"י ה"י ג"כ גדול בתודה כמבואר בגמ' יבמנח שאמר ר' דוסא הזקן ויש לו בן לעזרי' חבירנו' ולפעמים מיחסים את התנא אחר שם מקומו הוא

ממצריים (וג"ו לא יתכן לכאורה דהנה היציאה היא פעולתנו שאנחנו יצאנו ממצרים ומהראוי לומר הוצאה ממצריים שהוא פעולתו ית"ש המוציא אותנו מא"מ) ונראה לומר דהנה עיקר ענין השיעבוד במצרים ה"י להוציא הנה"ק אשר היו משוקעים במצרים והוציאו ישראל את בלעם מפיהם ע"י כור הברזל כנודע הענין. וז"ש וינצלו את מצרים עשאו כתרוד נצל שהוא עפר המת בלא לחלוחית כן המה הוציאו חיותם ונשארו כפגרים וז"ש המצרים כולנו מתיים זהו הענין יציאת מצריים שהמצרים בעצמם יצאו היינו חיותם וכחם והנה זה ה"י הגלות הראשון הברירור הראשון וזה הוא ג"כ עמידתנו כל ימי עולם לברר הנה"ק מארבע כנפות הארץ ובפרט בגליות ושעבודים כנודע הענין והנה בכל ענין היסוד היא שורש הכל ע"כ בהזכירנו הברירור הראשון שנעשה במצרים יש בידינו כח גם היום לברר הנה"ק מארבע כנפות הארץ .

והמשכיל ע"ד יבין בזה ג"כ לשון **מזכירי**ן לשון פעולת הזכיר שיש לו כח המוליד להוליד בדומה. וזהו לשון מזכירי"ן יצ"מ שעושי"ן ליצ"מ פעולת הזכיר שיווליד בדומה אשר גם היום תה"י נעשית הפעולה ההוא לברר נה"ק מארבע כנפות הארץ. וזהו ג"כ מבואר בכתוב הנ"ל שרמזתי י"ך כי תאמר בלבבך רבים הגוים וכו' לא תירא מהם זכור"ר תזכור את אשר עשה י"י אלקיך לפרעה ולכל מצרים וכו' שיצא חיותם הנה"ק שבתוכם ונשארו פגרים מתיים כן יעשה י"א לכל העמים וכו' והבן :

ועפ"י פשוטו יש לפרש **יציאת** מצרים היינו שיצאו המצרים היינו להזכיר קריעת י"ס שיצאי המצרים ממצרים לרדוף אחריהם. ואז היתה הישועה הגדולה כנודע הענין למביני מדע ויושע י"י ביום ההוא בעתיקא תליא מלתא. וראתה שפחה על הים וכו'. ואפשר מזה יצא לו לתלמוד ירושלמי שפסק דצריך להזכיר קריעת ים סוף באמת ויציב עי"ש והוא הנרמז בפ' ציצית (תכל"ת דומה לים אני י"י אלקיכם אשר הוצאתי אתכם מאמ"צ להיות לכם לאלקיים אז אמרו זה אלי ואנוהו. י"י ימלך לעולם ועד. הבן) .

ג"כ מטעם הג"ל וידעתי ידיד הקורא שכל אלו התנאים היה להם שורש במקום עליון וכ"א יחסוהו עפ"י שורשו במקום עליון פוק חזי מה שדרש הקדוש מהר"ש מאוסטרפאליע בהגדה דיצ"מ. ותראה פלאות רבות בשמות התנאים ויאירו עיניך:

הרי אני כב"ן שבעים שנה ולא זכיתי. הנה אומר כב"ן שבעים שנה הוא כמו שסיפרו בתלמוד שהי' בחור עדיין זכור שמינו אותו לנשיא נעשה לו נס שהלבינו שערותיו והנה יש להתבונן לפי"ז מה היא תמיהתו. בשלמא אם הי' זקן ממש יתכן שפיר הרי אני זקן באתי בימים עכ"ז לא זכיתי וכו' משא"כ כשהוא בחור אין כאן תמי'. ועיין בתויו"ט שפירש שהתמי' הוא עם היות שזכה לנס בזה שהלבינו שערותיו עכ"ז לא זכה שתאמר וכו'. וג"ז אינו מובן דעל התורה נאמר לא בשמים הוא ואפילו הנביאים שנעשה על ידם נסים נגלים בקצוי ארץ אין בכחם ויכולתם בפלפול התורה. והוצאת דיני התורה לאמתה יותר מן החכמים העוסקים בה. והנה התבונן מענין ההלכות שנשתכחו בימי אבלו של משה. הנה שאלו ליהושע ושמואל ופינחס ולא יכלו להשיב עד שהחזירם עתניאל בן קנו בפלפולו בתורה ואפילו בבת קול מן השמים אין משגיחין וא"כ אין זה תמי'. כי הגם שזכה לנס מן השמים עכ"ז ידיעת התורה הוא ענין אחר כ"א כפי יגיעתו וכפי השגת שורש נשמתו וג"ל שזה טעם הרמב"ם וההכרח שהכריחו לפרש ענין השיבה של ראב"ע עפ"י הטבע שהי' מרבה לשנות באותו היום עד שתשש כחו ונורקה בו שיבה. והנה מן התימה עליו מי הכריחו לזה (ועיין בתויו"ט ולא הונח לי דבריו שאין זה מכוונת החיבור של הרמב"ם בכאן) ולפמ"ש הוא ההכרח בכדי להתבונן מהו התמי' ופי' לפי"ז שתתכן התמי' היינו הרי אני כבן שבעים שנה מחמת גדול והשתדלות בתורה. וכבר אמרו רז"ל יגעתי ולא מצאתי אל תאמן. ועכ"ז לא זכיתי וכו'. והוא תמי' רבה עד שדרשה ב"ז וכו'. והנה מצא ונתקיים דברי חז"ל. אבל כבר ידעת שזהו דרך הפלסופיא להוציא הגם ולקרבו אל הטבע

ואין דעתינו נוחה בזה והרמב"ם ז"ל לשם שמים עשה בימיו דרכים כאלה אין כאן מקומו להאריך בענינים כאלה רק הגם הוא ניסוי נעש' מהפועל ישועות חוץ לטבע. וא"כ הדרא קושיין לדוכתי'. מהו תמיהתו של ראב"ע שזכה לנס ועכ"ז לא התבונן שתאמר יצ"מ וכו'. הלא ידיעת התור' אינה תלוי' באיש המלומד בניסים רק בהשתדלות:

והנה אומר לך את אשר עם לכבי. הנה זכה לנס שנעשו שערותיו השחורות לבנים. והנה ידוע הוא ענין שערות הוקן (י"ג חיורתא) י"ג ת"ד קדישא הם י"ג מדות של רחמים. והנה בתורה שבע"פ י"ג מדות שהתורה נדרשת בהן ק"ו ג"ש וכו' הן המה מכוונות נגד י"ג מדות הרחמים שבתור' שבכתב והן המה מפתחות לעורר הי"ג מדות של רחמים היינו בעסוק האדם במדת ק"ו יעורר מדת א"ל בג"ש יעורר מדת רחום וכיוצא באיך המדות וכמ"ש הרב הקדוש מהרד"ב זצוק"ל בעת שאמר משה רבינו א"ל נא רפא נא לה. השיבו הש"י ואבי' ירק וכו' היינו למוד ק"ז ויתעורר מדת א"ל כרצונך וכ"ה כהיפך כאשר יגרום האדם לעורר הי"ג מדות של רחמים הנה בנקל לו להתבונן משפטי התור' כי ישיכל ויבין במדות שהתורה נדרשת בהן מאין מוצא כל דבר ויכוין הלכה לאמתו וזהו והלכית בדרכי"ו כי הי"ג מדות של רחמים הן נקראים דרכי"ו ית"ש כענין שאמר משה רבינו הודיעני נא את דרכיך והכונה לפי"ז והלכית בדרכי"ו תכוין הלכיה לאמתה ע"י דרכי"ו ית"ש:

ואחר שהודעתך כ"ז הנה תראה ותתפלא אשר הוא לטבע קיים בישראל כאשר האיש הישראלי יהי' לו איזה ספק ומקום עיון בהלכה בתור'. או באיזה שכל מושכל אשר יעיין בתורה. הנה בטבעו הוא אשר יושיט ידו אל זקנו ויכלכלהו ויניעהו מצד אל צד. ולכאורה לא נדע מאין נמצא הטבע הקיים הזה. אך הוא דהנה כל מפתחות התורה הוא ב"ג מדות שהתורה נדרשת בהן. והנה כאשר האדם יספק באיזה דבר מעניני התורה הוא מצומת שלא נדע מאין נלמד הדבר הזה בתורה ומאיזה מדה הוא נדרש מה שאין כן

לכשיתודע לו מאיזה מדה הוא נדרש ידע הכל ע"כ. והנה כתיב י"י צל"ך ודרשו חז"ל מה הצל הזה אם אתה שוחק הוא שוחק וכו' שהצל עושה תנועת האדם כך כביכול י"י צלך כפי הפעולה שאתה עושה כן תתעורר למעלה וע"כ תתבונן שהוא לטבע בישראל בעת אשר יעין האיש הישראלי באיזה מושכל ויספק לו הענין הנה יניע הזקן בעת עיונו י"ג ת"ד ועי"ז הנה י"י צלך יתנענעו הי"ג מדות של רחמים. ועי"ז יתעוררו אל האדם הי"ג מדות שהתורה נדרשת בהן ויתודע לו מאין מקום מוצא הלימוד הזה בתורה הבן וההוה בכלל הציווי והלכות בדרכיו תכוין הלכ' לאמתה ע"י דרכיו ית"ש וכנ"ל:

וזה הוא מה שאמרתי על דרשת חז"ל (מד"ר שמות פמ"א אות ח') לחת אבן (לחת' כתיב אם אין אדם משים את לחייו כאבן אינו זוכה לתורה ופירשנו במאמר הזה דהנה הצומ"ח גוזזין וקוצרין אותו בכל פעם וחוזר וצומח. משא"כ הדומ"ם כמו אבן. וי"ש אם אין אדם משים את לחייו כאבן. שאין לו משפט הגזיזה אינו זוכה לתורה כי מהיכן יתודע לו דרכי התורה אם לא ע"י הי"ג ת"ד שהוא והלכות בדרכיו כנ"ל ואין להאריך בכאן:

והנה לפי"ז תבין אשר זה הוא תמידת ראב"ע הרי אני כבן ע' שנה שהלבינו שערותיו שערות הזקן. מה נראה שהפליג בלימוד התורה י"ג מדות שהתורה נדרשת לידע מוצא כל דבר מן התורה: ומה נתעוררו י"ג מדות של רחמים ת"ד קדישא עד שנעשה אצלו כביכול דוגמא עליונה שהלבינו שערותיו ואעפ"כ לא זכיתי שתאמר יצ"מ וכו'. ואי"ה להלן אכתוב לך עוד את הנלע"ד לפירש"י הרע"ב:

ולא זכיתי שתאמר וכו'. הנה לפי פי' הרמב"ם ולא זכיתי (לשון זכיות זוכי') לדעת הרמז מהיכן נלמד שתאמר יצ"מ בלילות. הנה לפי"ז נראה לכאורה שבאמת היו נוהגין לומר יצ"מ בלילות רק שנצטער ראב"ע על שלא ידע מקום מוצא הדבר. אי"כ לפי"ז העיקר חסר מן הספר והצ"ל ולא זכיתי לידע מנא הא מילתא שאומרים

יצ"מ וכו' (ומדקאמר ולא זכיתי שתאמר וכו' משמע שלא היו אומרים עד היום) ואם נאמר שבאמת לא היו אומרים יצ"מ עד היום עד שדרשה ב"ז וכו' התחילו לומר. הנה חכמים פליגי עלי' ולמה פסקו כב"ז ונ"ל לרמז בדברי ראב"ע לפי"ז הא דקי"ל דברים שבכתב אי אתה רשאי לאמרם כע"פ הקשו האחרונים האיך אנן נוהגין לקרוא ק"ש (ופ' התמיד ושירת הים בע"פ). והרבה תירוצים נאמרו ע"ז. ואחד מהתירוצים הוא [כ"כ הבי' או"ח סי' מ"ט בשם רבינו יונה (המגיה)] שהדבר שהוא בחובה או קיבלוהו עלייהו למצוה למימרינהו מותר לומר בע"פ רק בדרך לימוד אסור לאומרם בע"פ וכיון שהוא כן י"ל הדואי היו נוהגין לומר יצ"מ בלילות והיו אומרים פ' ציצית רק כיון שלא ידעו דמו מפורש בתורה חיישו מלאמרו בע"פ כיון שאינו בודאי דבר שבחובה. וגם לא קיבלוהו עלייהו למצוה עד שדרשה ב"ז הגם דחכמים פליגי עליה הנה קיבלוהו עלייהו לו יהא כמו פ' התמיד ושירת הים והוה ולא זכיתי שתאמר (אמירה בע"פ) יצ"מ בלילות עד שדרשה ב"ז קיבלוהו עלייהו והותר להם שתאמר בע"פ

וחכ"א ימי חייד העוה"ז. כ"ל ימ"י חייך להבי"א לימות המשיח. כ"ה הגירסא במשניות. ובמשנה שבגמ' הגירסא כ"ל להביא לימנת המשיח ונ"ל דתליא בפלוגתא. דהנה ול"א זכיתי לפי פי' הרע"ב ולא נצחתי לחכמים. עד שדרשה ב"ז דקשה במה נצחם הלא חכמים עדיין פליגי עלי' (עיין בתוי"ט). ונ"ל דבזה נצחם. דהנה תיבת כ"ל בכ"מ כשנסמך לאיזה ענין הוא בא לרבות איזה דבר שלא נזכר במקרא בפירוש והנה מסתמא העיקר נזכר בכתוב בפירוש והדבר הנטפל מרומז בריבוי. והנה לפי"ז י"ל (ולפי פי' הרע"ב שהוא לשון נצחון) דכול"א מתגיתין (גם מאמד וחכמים אומרים) הוא דברי ראב"ע וה"ק ולא זכיתי ולא נצחתי את החכמי' עד שדרש' ב"ז. מצאתי נצחון לדברי חכמים. דהנה דרשת ב"ז יתכן שפיר' ימ"י חייך הימים. כ"ל ימי חייד נדרש מתיבת כ"ל דבר הנטפל להימים היינו הלילות משא"כ לדרשת חכמים הנה

ונזרקה בו ש בה וכו' עיין בתו"ט ועמש"ל
ההכרח שהכריחו להרמב"ם ז"ל לפרש כואת בכדי
להבינ תמיהת דאב"ע עיי"ש :

הרע"ב בד"ה כבן שבועים שנה הייתי נראה
זקן ולא זקן ממש אלא שהלבינו
שערותיו יום שמינו אותו נשיא כרי שיראה זקן
וראוי לנשיאות עכ"ל. והנה לשון הייתי נראה
וכו' אינו מדוקדק והל"ל הנני נראה כזקן והנה
דבריו לקוחין מדברי רש"י ז"ל וברש"י הלשון
תמי' ביותר דפירש כבר הייתי נראה כזקן וכו'.
והנראה דייקו לשון ראב"ע דקאמר הרי א"נ"י
(ולא קאמר הריני וביותר הי' צודק לשיאמר
הנני) הוא להורות שהנס הזה לא הי' אלא בו
ביום שמינו אותו לנשיא ואח"כ חזר לקדמותו
והוא נס מיפ"ג שהכל הכירו וידעו שהוא דבר
ניסוי מן השמים לא עפ"י הטבע כפי' הרמב"ם
שהי' הדבר מריבוי העיון עד שתשש כמו דאילו
הי' הדבר בטבע האיד שב אח"כ לקדמותו וכיון
ששב לקדמותו הכירו וידעו שהוא נסיבה מאת
הש"י שיהי' נשיא יזה לשון הרי א"נ"י שאתם
רואים אותי כמו שאני. הנה כבר הייתי זקן. וזה
מדוקדק בגמ' אמרו בזה"ל אמרה לי' (דביתהו)
לית לך חיוורתא הו"א יו"מא בר תמני סרי
שני הוה איתרחיש לי' ניסא ואהדרו לי' תמני
סרי דרי חיוורתא. והיינו דקאמר ראב"ע הרי
אני כבן שבועים שנה וכאשר תדקדק בדבריהם
למה אמרו הו"א יו"מא אך הוא להורות דהנס
איתרחיש רק להווא יומא ולבעבור זה שאהדרו
לי' תמני סרי חיוורתי שהיתה הזקנה רק עד
כלות לו י"ח שנה ויחזיר לאיתנו

והנה כתב עוד הרע"ב אלא שהלבינו שערותיו
יום שמינו אותו נשיא כרי' שיראה זקן
וראוי לנשיאות והנה תיבות הללו היינו הטעם
למה נעשה לו הנס אין ענינו לכאן ולמה הביאו
הרע"ב (גם רש"י ז"ל לא הביא זה בכאן
בפירושו) ונראה דבכוונה הביא זה הרע"ב
דהוקשה לו ג"כ מהו התמי' שהתמי' ראב"ע כיון
שלא הי' זקן ממש מהו התמי' הרי אני כבן ע'
שנה ולא זכיתי וכו' (וכבר כתבנו לעיל) י"ש
לפרש התמי' לדעתו דהנה אמרו בגמ' כתובות

חכמי' אומרים ימי' חייך העוה"ז. כ"ל ימי חייך
להביא לימות המשיח ואיך יתכן לדרוש על ימות
המשיח דבר הטפל לימי חייך והרי הם עיקר
החיים והימים המקווים וזה הוא נצחוננו שמבואר
במשנתנו וזה ג"כ מ"ש לשון להבי"א לימות
המשיח לשון להביא הוא שפת יתר (כמו שלא
אמר להבי"א הלילות) אבל אמר לשון להבי"א
להוכיח נצחוננו דלשון להבי"א הוא בא תמיד
כשרוצה התנא להבי"א ולרבות דבר הנטפל
אל דבר המפורש הנה בזה הוכיח נצחוננו ורצוננו
לומר הנה להברי חכמים תצטרך להבי"א לימות
המשיח תצטרך לומר על ימות המשיח שהם
נטפלים לימי' חייך וזה לא יתכן. ולפי"ז גרסינן
במשנתנו כ"ל ימי' חייך להביא לימות המשיח
והבן אבל הרמב"ם ז"ל מפרש ולא זכיתי לשון
זכות כפשוטו לא זכיתי לדעת הרמו עד שדרשה
ב"ז וחכמים אומרים וכו' הוא דברי המסדר
המשנה שמספר לנו שהחכמים פליגי על דרשת
ב"ז (ואין זה דברי ראב"ע הבן) ודרשו כ"ל
להביא לימות המשיח רצ"ל תיבת כ"ל אינו
נסמך לימי חייך בכדי שיהי' נדרש דבר הטפל
לימי חייך כי אנו נקוד כל בקמץ בכדי שיהיה
נסמך רק הוא נקוד בחולם והוא נפרד כנודע
ונדרש על ימים הכוללים עיקר החיות כרכא
דכול"א בי' יגם בחולם ע"ד בשוב יי' את שיבת
ציון היינו בחולמי"ם. וא"כ באמת לא נצח ראב"ע
את החכמים הבן היטב. ולפי"ז הגירסא הוא כ"ל
להביא לימות המשיח ולשון להבי"א צריכין
לתרץ לפי"ז דבשלמא אצל הלילות הוא הנמצא
קעת בזמן לא נצטרך לומר להביא משא"כ ימות
המשיח שאינם עדיין בנמצא נצטרך לומר לשון
להבי"א להבי"א הריבוי ממרחק

הרמב"ם יציאת מצרים כינוי לפ' יציאת
זכו. והנה עדיין לא שמענו חיובא
דהזכרת יצ"מ אפילו ביום שנצטרך לומר דגם
בלילות מזכירין אלא ע"כ דהכוונה על פ' יציאת
הנאמרת בק"ש ומבוארת בפרק ב' והוצרך
להשמיענו שגם בלילה נאמרת הפרשה ההוא

ואולם מ"ש ראב"ע הרי אני כבן ע' וכו' והי'
מרבה לשנות וכו' עד אשר תשש כמו

להשמיע כל תהלתו ולבעבוד זה נעשה ג"כ נס לר' יוסף בעת שמלך לתרץ הקושיא שהקשו אותה ר"ב שנה בכדי שלא יאמרו לו ג"כ מי ימלל וכו'. והנה בכאן נעשה נס לראב"ע שהלבינו שערותיו בכדי שיהי' ראוי לנשיא ולא נעשה לו נס שיבין הוא בעצמו הדרשא הלזו וא"כ עדיין לא הי' ראוי לנשיאות כי יכולין לומר לו מי ימלל וכו'. והנה נעשה לו נס שדרשה ב"ז ונתודע הדבר ולא שאלוהו. וזה שכתבו רש"י והרע"ב אותו היום דרש ב"ז מקרא זה דאם ביום שאח"כ הנה לא הי' ראוי לנשיאות ולדעתי דבר נחמד הוא ולא יקשה לך למה נעשה לו נס שדרשה ב"ז ולא נעשה לו נס שיבין מעצמו דכ"א מישאל קיבל חלקו מסיני ובבוא זמן החכם ההוא מוציא לאור חלקו הניתן לו בסיני וכמו שמתפללין ותן חלקינו בתורתך והוא מ"ש למשה מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש בימיו בבוא זמנו הבן הדבר (עין עוד בקו"א אות ב') :

ר"ב שנה מלך רבה והוקשה להם קושיא ויא היו יכולין לתרצה עד דמליך ד' יוסף ותידצה בכדי שיהי' לו לשם ולתפארת זיכירו וידעי דמאת הש"י היא סיבת נשיאותו. והנה בכאן מה שהלבינו השערות לראב"ע הי' ג"כ להתרות דמאת הש"י היא סיבת נשיאותו לפי"ז זה היתה ענין תמיהתו הנה זכיתי לנס מופלג שנעשיתי זקן ולא זכיתי להתבונן בדבר ההלכה הלזו אשר הייתי מצטער עלי' לידע מקום מוצאה מן התורה כענין המסופר בר' יוסף הבן הדבר ועוד יתבאר להלן אי"ה ווי"ש הרע"ב כר"י שירא"ה זקן וראו"י לנשיאות נעשה הנס הזה כדי שיכירו וידעי שהיא ראוי לנשיאות ומצינו בגמ' בר' יוסף שנעשה לו נס להתבונן בדבר המסופק ג"כ בכדי שיראו שהוא ראוי לנשיאות וזו ענין תמיהת ראב"ע שזכיתי לנס הלבנת השערות ולא זכיתי וכו' והבן :

בא"ד ואותו היום דרש ב"ז מקרא זה עכ"ל וכן פירש"י פליאה דעת ממני מהיכן שפטו זה (ועין בתוי"ט) ואפשר לומר דהנה אמרו בגמ' כל היכי דאמרינן (במתניתין) ב"ן ב"ר"ם. הכונה על אותו היום שהעבירו את ד"ג ומינו את ראב"ע לנשיאות ומהראוי להבין למה כינו את אותו היום ב"ן ב"ר"ם זיראה לפרש על שם הדרשא הלזו שהיתה חביבה מאד על ראב"ע שנתמנה אז לנשיא שאמר שלא זכה לה עד היום והוא שדרש ב"ז למען תזכור את יר"ם צאתך מאמ"צ כ"ל ימ"י חייך לרבות הלילות שיהי' להם משפט היום לענין יצ"מ (כי גם לביל צאתנו מאמ"צ לילה כיום יאיר שהית' הלילה מאירה כתקופת תמוז כמבואר בזהר וע"כ אומדים הלל גמור בלילה הזויה) וע"כ כינו ליום ההוא שיצאה זאת הדרשא לאור. והיתה חביבה להנשיא בשם ב"ן ב"ר"ם היינו יום שנדרש להלילה משפט היום מן כ"ל ימ"י :

ואומר לך עוד דהנה נתמנה ראב"ע לנשיא והנה ידוע בגמ' מ"ש פעם אחת דלא הוה קא מתני לוי עוקצין ורצו לומר לו מי ימלל גבורות יי' ישמע וכו' למי ראוי למלל גבורות יי' (היינו שיהי' ראוי להיות נשיא) למי שיכול

תוי"ט בד"ה מזכירי"ן איכא למידק אמאי לא תנא זוכרי"ן וכו' כבד נדרש אצלינו לעיל .

בד"ה כב"ן וכו' וצ"ל דרבזתא קאמר וכו' עמש"ל ותמצא נחת .

בא"ד וכיוצא בזה דברי הרמב"ם וכו' רצה לקרב הענין אל הטבע וכו' עמש"ל ההכרח שהכריחו להרמב"ם .

בד"ה ולא זכיתי פי' הרע"ב ולא נצחתי וכו' ולפי דפשטי' דקרא וכו' משמע כב"ז בזה נצחם וכו' עמש"ל במה נצחם לפרש כן :

בא"ד והרמב"ם מפרשו לשון זכות עכ"ל. תדע מה שג"ל הגם שתיבת זכות יתפרש בשני פירושים לשון זכי' כפשוטו ולשון ניצו"ח עכ"ז אינו זו ממשמעו להיות שהזכות הוא המנצח בב"מ הבן הדבר :

רש"י בד"ה כבן שבעים שנה כב"ר הייתי' נראה זקן וכו'. (עין בקו"א אות ב') מבואר לעיל בדברי הרע"ב עיי"ש :

פרק ב'

משנה א' הי"ה קורא בתורה. הנה ה' די לשיאמר הקור"א ואמר הי"ה קירא להורות הי"ה קורא מכבר קודם לזמן ק"ש דמשהגיע זמנה אין לו לקבוע עצמו לקרות בתורה (ותיבת הי"ה יתפרש מכבר כענין שדרשו הי' הי' דבר י"י אל יחזקאל וכו' כבר הי') והי' קורא בתורה קודם זמנה ובתוך הקריאה הגיע זמנה: הי"ה קורא בתורה. הנה לא פורש במשנתנו מה הי' קורא בתורה ועכ"פ הל"ל הי' קורא"ה והוה משמע על הק"ש שמדברין ממנה בפרק הקודם וי"ל אי הוה קתני הי' קורא"ה או סד"א דוקא בשלא קרא קריאה אחרת מקודם. רק עיקר קריאתו הי' רק ק"ש אבל אם קדמה לו קריאה אחרת והגיע לפ' ק"ש אפילו אם כיון לבו לצאת י"ח לא מהני דלא מינכר שהוא לשם מצות ק"ש (הדמיון לזה הוא כקורא את המגלה במגלה הכתובה בין הכתובים) ע"כ אמר הי' קור"א בתורה פרשיות אחרות והגיע לק"ש:

אם כיו"ן לבו ויחדו יהיו תמיים מתרגמינן וכחד"א יהון מכור"נין. וזה הוא לשון כוונה בכ"מ ענין יוש"ר ושי"וי. שהלב שוה עם הפה או עם המעשה שעושה.

יצא היינו יצ"א מן החוב המוטל עליו וכ"ה בכל הש"ס והנראה דהנה האדם בעבודתו להשי' במצותיו אשר צונו. הנה הוא כעומד לפני המלך לעבוד עבודתו וכאשר גומר איה עבודה. הנה יצא מלפני המלך כענין כל עבודת המקדש הנשנים במס' תמיד השתחוה ויצ"א כ"א בגמר עבודתו ע"כ בדרו חז"ל בתיבת יצ"א. בענין כל מצוה ומצוה:

וא"ם לא"ו לא"א יצ"א במשנה שבגמ' ל"ג לה. ובאמת היא משנה שא"צ וי"ל דאי מרישא סד"א אם כיון לבו יצא בודאי ובאם לא כיון ספק ונ"מ לענין בל תוסיף שאסור לו לחזור ולקרות בודאי לשם חובה רק בתנאי קמ"ל דודאי לא יצא ויחזור ויקרא לשם חובה. וכן אי הוה תני"א רק

א"ם לא כיו"ן לבו" לא יצ"א סד"א אם לא כיון לא יצא בודאי ובכיון יש ספק כיון דלא מינכר שהוא לשם ק"ש וגם בלא ברכות ויחזור ויקראנה בתנאי קמ"ל דכיון בודאי יצא ונ"ל עוד דמשיענו (בהא דקאמר וא"ם לא"ו לא"א יצ"א) דס"ל ק"ש דאורייתא וספיקה להחמיר והי"פ כיון לבו (בודאי) יצא ואם לאו (שאינו יודע אם כיון) לא יצא דספק דאורייתא לחומרא. ועוד לדעת התנא דס"ל מצות צריכות כוונה הנה משמיענו הא דמצות צריכות כוונה הוא מדאורייתא ממילא אם ספק לו אם כיון הוה ספק דאורייתא ממילא מאן דל"ג הסיפא ואם לאו וכו' או דס"ל ק"ש דרבנן וספיקה לקולא או דס"ל מצות א"צ כוונה או דס"ל צריכות כוונה. אבל הכוונה הוא מדרבנן וספיקה לקולא והוא קל להבין:

ודע דעל המשנה אם כיון לבו וכו' דייקנין בגמ' ש"מ מצות צריכות כוונה ומשני מאי אם כיון לבו לקרות ופריך לקרות הא קא קרי ומשני בקורא להגיה ופירש"י בקורא להגיה את הספר אם יש בו טעות דאפילו לקריאה נמי לא מתכוין והקשו התוספות אכתי הא קא קרי ופרשו הם בקורא להגיה שאינו קורא התיבות כהלכתן וכנקודתן אלא ככתיבתן וכו' עיי"ש היינו (לטטפת מזוזות) הנה רש"י ז"ל מיאן בפירושם. דנראה שהי' גורס במשנה וא"ם לא"ו לא"א יצ"א ואי כפירושם מאי משמיענו דלא יצא הרי קורא ענין אחר לגמרי ואינו קורא ק"ש המצוה עליו והתוס' נראה דל"ג לה נ"ל:

בפרק"ם לשון פרי"ק כבר כתבנו בפתיחה שהאבריים נקראים כן. שהם מחזברים יחד בגוף ויכולין להתפרק כ"א מחבירו הנה כל אבר בפ"ע נק' פרק וכמו כן כל מסכת הוא כעין שיעור קומה ביחד וכל חלק ממנה נק' פרי"ק. וכן הוא בכאן הק"ש עם ברכותי' צריכין לקרותם ביחד בלא הפסק ואף על פי כן כל

הכבוד נחא דמצוה היא אבל לכ"ל אד"ם מה הוא המצוה שלא יהי' רשאי להחמיר ע"כ דייק התנא לומר ומשיב שלום לכל אדם להורות דהשלום הוא מצוה מדברי קבלה בקש שלום ורדפהו ואינו רשאי להחמיר :

שואל מפני הכבוד הנה לא פירש התנא לומר שואל בשלום מפני וכו'. וכן בכל המשנה עד לבסוף בדברי ר"י ומשיב שלום לכ"א. נראה דהתנא כיון להשמיענו דגם תיבת שלום אין להזכיר רק במקום המצטרף לשלום הוא ג"כ שמו של הקב"ה (עמש"ל) על כן להשמיענו זאת קיצר התנא וכתב סתם שואל ומשיב ועכ"פ פעם אחד (הזכיר) [הוצרך] להזכיר תיבת שלום או בהתחלה או לבסוף כי היכי דנדע מה הוא שואל ומשיב ובחר לסיים בשלום להיות השלום מחזיק ברכה ל ישראל מזכירין השלום לבסוף כמו בברכת כהנים ובברכות שמונה עשרה כנודע ג"ל. ועוד יתבאר דקדוק תיבת שלום שאמר התנא לבסוף.

שואל מפני הכבוד ומשיב פירשו בגמ' חסורי מחסרה וה"ק ואצ"ל שמשיב יתפרש אי"ה בדברי הרע"ב.

ר"י אומר וכו'. הנה שינה הסד"ה מסידורא דר"מ. דר"מ הקדים בין הפרקים להאמצע ור"י הקדים האמצע. הנה לפמש"ל שהמסדר קא בעי לסיים בשלום. הנה סידר באופן כזה כדי שיסיים בשלום לכל אדם ועוד יתבאר להלן את הנלע"ד. דהנה מסקינן בגמ' דר"ג שנה משנתו בדרך זו ואצ"ל זו. וע"כ שנה גם הבבות בדרך זו ואצ"ל זו וה"ק שואל ומשיב מפני הכבוד ואסור לו להחמיר (כמש"ל) ומכ"ש שאסור לו להתמיר לשאול ולהשיב מפני היראה ור"י שנה משנתו בדרך לא זו א"ז לא זו בלבד דמפני היראה אינו רשאי להתמיר אלא אפילו מפני הכבוד ג"כ אינו רשאי להחמיר. וגם ר"י שנה האמצע בתחילת דבריו דהפסקת האמצע משכחת קודם לבין הפרקים דהרי האמצע הוא תיכף בפרק הראשון :

בירושלמי אמרו (הביאו התוס' בכאן) דנפקא לן דמפסיקין בק"ש. בדיבור דכתיב ודברית ב"ם מכאן שיש לך דשות לדבר

ברכה וכל פרשה הוא ענין אחר ונק' פרק ואעפ"כ טעמא בעי למה קראן התנא בכאן בשם פרק ונראה עפ"י מ"ש לך בפתיחה בגימטריאות פרפראות לחכמה פרי"ק בגי' ש"פ ה"ס היחוד הו"י עם אדנ"י. אות באות כזה י' פעמים א' ה' פעמים ד' ר' פעמים נ' ה' פעמים י' ס"ה בגי' סוד היחוד תורה שבכתב עם תורה שבע"פ איבריין באיבריין. והנה היחוד נעשה ע"י הצדי"ק (יסוד עולם) המשים שלום בבי"ת ע"כ שלום עם ד' אותיות בגי' ש"פ (וכללות הד' אותיות הוא כשיש שלום בי"ת דיש לבי"ת ב' צירים וב' דלתות ונוספים על מספר שלום ויהי' בגי' ש"פ הבן היטב והשם הטוב יכפר והתבונן דבני גלות יכני' החרש והמסגר בנו מאבני א"י ב' כנישתא דש"ף ויטיב בנה"ר דע"ה). והנה לפ"ז התנא בדברו בכאן במדת השלום דמפסיקין בשבילו בשעת היחוד דק"ש להי' גדול השלום שהוא הגורם ליחוד כנ"ל ע"כ קרא התנא בכאן לפרשיו ולברכו' בשם פרי"ק מספר שלום עם ד' אותיות תן לחכם ויחכם עוד.

שואל מפני הכבוד הל"ל מותר לישאל ומדקאמר שואל משמע כמחויב וגם יש לדקדק אומרו מפני הכבוד מפני היראה הל"ל שואל ליראוי ולמכובד כמו שסיים לכל אדם. ונראה דס"ל לתנא דמחוייב לישאל ואינו רשאי להחמיר וו"ש מפני הכבוד מפני היראה שהוא כנותן טעם למה לא יהי' רשאי להחמיר הוא מפני הכבוד (וזה הוא באפשר טעמו של הרמב"ם וסייעתו שפירש מפני הכבוד אבי"ז א"ו רבי' שמחוייב מן התורה לכבד. ע"כ אין רשאי להחמיר במקום שהתירו להפסיק דמצות לכבד המכובד דכתיב כי מכבדי אכבד ונגד זקניו כבוד וכן מפני היראה למאן דמפרש אבי"ז או רבי'. הנה מצוה היא מן התורה ולמאן דמפרש שמתיר"א שמ"א יהרגנו ודאי אין רשאי להחמיר. ונשמרתם מאוד לנפשותיכם כתיב וזה יתכן נמי שמסיים במשנה בדברי ר"י ומשיב שלום לכל אדם דהקש' התיי"ט תיבת שלום למה לי ולפמ"ש יונת. דהנה כל המשנה איירי דמחייב לישאל ואינו רשאי להחמיר. והנה מפני

בם ע"כ ונ"ל דה"ק נרמז בתורה דיש רשות לדבר באמצע ק"ש בזמן המצטרך ונמסר הדבר לחכמים אשר יפרשו הדבר ובהא פליגי ר"מ ור"י באיזה אופן יפסיק באמצע ובבין הפרקים ויש לרמז ודברת ב"ם היינו יש לך רשות לדבר באמצע ק"ש. והנה בק"ש רמ"ח תיבין (כפי המקובל להשלים רמ"ח) ירא"ה ככו"ד בגי' רמ"ח מזה סמכו דהפסקת הדיבור יהי מפני הירא"ה והכו"ד דייקא וכעת אין ת"י דבר מרווח יותר :

הרמב"ם זמן המקרא הוא אחד מזמני ק"ש הקצובים בפ' הקודם לזה עכ"ל. בא לבאר תיבת המקרא בה"א הידיעה.

ומ"ש אם כיו"ן לבו רצ"ל אם ישים לבו ומחשבתו ורעיונו לקריא"ה ההו"א שאפשר לשמור הניקוד ולא יתכוין לקריאת הפרש' עכ"ל מתוך כותלי מכתבו ניכר דס"ל מצות א"צ טוונה דהרי מפרש כדמפרשינן בגמ' אליבא דמ"ד מצות א"צ כוונה. דלמ"ד מצות צריכות טוונה פירוש א"ם כיו"ן לביו היינו כיון לצאת י"ח מצות ק"ש. והנה כבר הבאתי לעיל מה שפירשו התוס' (הא דאמרינן בגמ' דמירי) בקורא להגיה היינו שאינו קורא התיבות כפי המסורה רק בכתיבתן היינו לטטפת מזוזות והנך רואה שהרמב"ם ז"ל מפרש כרש"י ומיאן בפ' התוס'. דלדידהו לא יתכן לשון א"ם כיו"ן לב"ן כאשר הרגישו בעצמם (וכתבו לב"ן לאו דוקא) ועוד דלדידהו. א"א לגרוס א"ם לאו לא יצ"א דמאי קמ"ל מה"ת נאמר דיצא כיון שקורא ענין אחר לגמרי ולתוס' צ"ל דבאמת ל"ג הך סיפא.

ופירוש מפנ"י הככו"ד כגון אביו או רבו או חכם ממנו עכ"ל מיאן בדברי המפרשים שפירשו מפנ"י הככו"ד סתם איש מכובד (ואביו ורבו כללו במפנ"י הירא"ה) הוא כמ"ש בדיוקי המשנה דלשון שוא"ל מפנ"י הכבוד משמע מחוייב לישאל ואינו רשאי להחמיר והטעם הוא מפנ"י הככו"ד מפני שמצווה על הכבוד ואי דכברי המפרשים מה המצוה ע"כ פירש אביו או רבו. הנה מצות כיבוד עליו.

ומפנ"י הירא"ה איש שהוא מפתח ממנו כגון אנס או מוסר עכ"ל. הנה הקשו עליו לדבריו מאי קמ"ל הרי אין לך דבר שעומד בפני פ"ג ואפילו בתפילה פוסק אבל כאשר תדקדק בדבריו הנה לא כתב שמפח"ד של"א יהרגהו (כמ"ש הרע"ב) רק כתב סתם מפח"ד ממנ"ו (כשלא ישאל בשלמו יהי לו תרעומות עליי) כגון אנס או מוסר (שהוא גבר אלם ויכול להפסידו באיזה פעם נ"ל):

הרע"ב בד"ה הי' קורא בתורה פ' ק"ש עכ"ל עמש"ל בדיוקי המשנה :

בד"ה והגיע זמן ק"ש אם כיון לבו וכו' והאומר מצות א"צ כוונה מפרש אם כיון לבו וכו' לאפוקי קורא להגיה שאינו קורא התיבות כנקודתן אלא קורא ככתיבן כדי להבין בחסרות ויתירות וכו' ואנן קי"ל כמ"ד מצות צריכות כוונה עכ"ל יש לדקדק בדברי הרע"ב כיון דפוסק כמ"ד מצות צריכות כוונה ל"ל כלל לפרש המשנה גם אליבא דמ"ד א"צ כוונה ונ"ל כוונת הרע"ב דבוה הוכיח דהלכתא כמ"ד צריכות כונה. דהנה אליבא דמ"ד א"צ כוונה צריכין לאוקמי מתניתין בקורא להגיה ואי כפירש"י והרמב"ם. דאפילו לקריאה בעלמא אינו מכוין קשה קשית התוס' אכתי הא קא קרי וצ"ל כפי' התוס' שאינו קורא התיבות כנקודתן. הנה צ"ל לדבריהם אם כיו"ן לב"ו לאו דוקא דק שמכוין הפה לקרא כנקודתן והוא דוחק. וגם א"א לגרוס א"ם לאו לא יצ"א דקשה מאי קמ"ל הרי קורא ענין אחר לגמרי נמצא לפי"ו למ"ד מצות א"צ כוונה אין ישוב למשנתינו רק בדוחק גדול והוא בגמ' רק דדך דחי'. ממילא נשמע דהלכה כמ"ד צריכות כוונה ומתוקמא היטב סתם משנתנו אליב"י נ"ל.

בד"ה שואל מפני הכבוד שוא"ל בשלום אדם נכבד וכו' כגון אביו או רבו וכו' עכ"ל. הנה פי' כהרמב"ם אביו או רבו מיקרי מפנ"י הככו"ד וכבר כתבתי בדברי הרמב"ם הנלע"ד דמדייק שוא"ל מפנ"י הככו"ד משמע דמחוייב לישאל ואינו רשאי להתמיר. והטעם מפנ"י הככו"ד מפני שמחוייב לכבד את מי שחייב בכבודו ממילא על כרחך זה מיירי במי שחייב בכבודו

במצוה עפ"י התורה והוא אביו או רבו או גדול ממנו בחכמת התורה הוה כרבו:

בד"ה ומשיב ואין צ"ל שמישיב וכו' ובאמצע הפרק שואל מפני היראה וכו' ואצ"ל שמישיב וכו' עכ"ל אצ"ל גא גה נא עמך שיטת הגמ' בזה. פיסקא ובפרקים שואל וכו' משיב מחמת מאי אילימא מפני הכבוד השתא מישאל שאיל אהדורי מיבעיא אלא שואל מפני הכבוד ומשיב שלום לכ"א אימא סיפא ובאמצע שואל וכו' ומשיב משיב מחמת מאי אילימא מפני היראה השתא מישאל וכו' אלא מפני הכבוד היינו דר"י דתנן וכו'. ומתוך חסורי מחסרה וה"ק בפרקים שואל מפני הכבוד ואין צ"ל שמישיב. ובאמצע שואל מפני היראה ואצ"ל שמישיב ר"י אומר וכו' עכ"ל. לכאורה מהראוי להתבונן דלא מצינו כזאת בכל שיטת הש"ס לומר חסורי מחסרה"א על ואין צ"ל לא הל"ל אלא זו ואצ"ל ז"ו קתני כשיטת הש"ס בכ"מ ונ"ל. דהנה בכ"מ דאמרינן ז"ו ואצ"ל ז"ו קתני יש להתבונן ל"ל למיתני כלל ואצ"ל ז"ו כיון דכש"כ הוא הלא ישפוט השכל. והנה אם התנא מבאר בדבריו בפירוש ואצ"ל ז"ו לק"מ דזה הוא דרכן של המדברים לומר כך. אם תדע דבר זה מכש"כ שיש לך לידע דבר זה אבל כשאנו מבאר בדבריו תיבות ואצ"ל רק קא מתני לבבא בפ"ע דבר שאין צ"ל קשה הלא היא משנה שא"צ. לכן מבאר המסדר הש"ס בפעם הראשון בש"ס דבכ"מ דאמרינן ז"ו ואצ"ל ז"ו הכונה הוא חסורי מחסרה"א וה"ק דבפירוש קתני התנא ז"ו ואצ"ל ז"ו. וזה הוא דרך המדברים וכדאשכחן בתורה הן כסף אשר מצאנו וכו' ואיך נגנו"ב וכו'. הנה ואיך נגנו"ב וכו' הוא מיותר רק כן הוא דרך המדברים לבאר דבריהם הן זה ממילא זה הוא פעם הראשון בש"ס וממנו נלמוד לכל הש"ס:

והנה אגיד לך עוד את אשר עם לבבי קי"ל

אין דנין ק"ו מהלכה ופירש"י במס' שבת משום דלא נמסרו ה"ג מדות לתורה שבע"פ רק לתורה שבכתב (עיי"ש בתע"ס). וכבר דברנו בזה להמבין ברמזיה י"ג מדות שנמסרו לנו בע"פ הנה המה מכוונים ל"ג מדות של רחמים י"ג ת"ד קדישא. ותנה תורה שבע"פ היא בחי' נוק' קדישא

ואתתא לית לה ת"ד השם הטוב יכפר) והנה אבאר לך הדבר שניתקן מפי חז"ל בודאי יש אנושי אפילו בדברים עולמים אבל בתורה אלקית לדון בזה ק"ל וחומר דהרי מדת ק"ץ הוא שכל לולי שנמסר לנו בסיני לדון ק"ו לא היינו דנין דהרי התורה היא אלקית למעלה מן שכל אנושי (זה שאמרנו דמצינו רק במדת ק"ו אמרינן בש"ס מלתא דאתיא בק"ו טר"ח וכתב לה קרא ולא מצינו כזאת בכל המדות הגם דמצינו לפה קדוש הר"ן ז"ל טר"ח א"ע לומר כן גם במדת ג"ש [הר"ן בגדרם ג) ד"ה לנדור נדר. כתב מילתא דאתיא בהקישא אפשר טר"ח וכתב לה קרא ובריש איזוהו נשך אמרינן מילתא דאתיא בג"ש טר"ח וכתב לה קרא עכ"ל וכנראה ראייתו מכה קושית התו' שם ס"א ד"ה גז"ש אך לפי תירוץ התו' שם אזוה לה ראיית הר"ן ז"ל עיי"ש (המגיה)] לא מצינו כזאת בש"ס ואמרתי בעניי דזה הדבר הוא רק במדת ק"ו שהוא שכל אנושי" טר"ח וכתב לה קרא דהתורה אינה שכליית רק אלקית למעלה מן השכל בין והתבונן ויאירו עיניך) רק כיון שנמסר לנו בס"י לדון דין ק"ו בתורה שבכתב אנו דנין אבל בהלכה למ"מ הנה היא ג"כ תורה אלקית שכל אלקי ולא נמסר לנו ע"ז לדון דין ק"ו. הגם שהשכל ישפוט מזה איזה דבר בק"ו אין דנין ק"ו מהלכה דהרי ההלכה הוא תורה אלקית. רק במילי דרבנן הגם שלא נמסר ק"ו הנה תקנות דרבנן הלא המה ניתקנו בהלכות שכל אנושי ידון בהם השכל אנושי מדת ק"ו. וא"כ בכאן להפסיק בק"ש וברכות' לא מצינו איסור בתורה (ובפרט הברכות הם לגמרי מדרבנן ופסוק שבע ביום הללתיך אפשר הוא אסמכתא. וגם הוא ד"ק) וא"כ הוא מילי דרבנן ע"ז יש לדון ק"ו והנה זה פעם הראשון בש"ס משמענו זאת בדברי ר"מ ה"ק בשלמא אם ה"ז זה הלכה אין דנין ק"ו מהלכה משא"כ כאן שהוא מילי דרבנן ישפוט בזה השכל האנושי וכיון שקבלנו שואל מפני הכבוד. יש לדון ק"ו ואצ"ל שמישיב ממילא ע"כ צריכינן לומר שבפירוש קא מתנינן במשנה ואין צ"ל כי זה הוא לאשמעינן דבדבר כזה קא דיינינן אין צ"ל היינו ק"ו בכדי שלא נטעה כמו דלא דיינינן ק"ו מהלכה להיות הלכה תורה שבע"פ כמו כן לא דיינינן ק"ו בכל מילי

כתב שמ"א יתרגמו דודאי ביש ח"ו איזה חשש סכנה אין לך דבר שעומד בפני פ"ג אבל הכוונה הוא דבעי לצייד מהו מפני היראה היינו אדם כזה שהוא ירא מפניו בכ"ז שלא יתרגמו דיש בידו שבט המושל להרוג ולענוש את המחויבים לו (אבל כעת מפני שלא יפסיק לו ודאי לא יתרגמו) לאיש כזה מחויב לפסוק הבן הדבר והרע"ב ז"ל שפירש בלשונו שמ"א יתרגמו דא ודאי קושיא מאי קמ"ל וצ"ע לישב הדבר גם לדברי הרע"ב.

בד"ה ומשיב וכו' כך אסור לדבר בלה"ק עכ"ל. זה נשמע נמי מיתור תיבת של"ם וקאמר ר"י להורות דאפילו של"ם שהוא לה"ק לא הותר רק בענין כזה להשיב שלום. אבל שארי דיבורים אסור אפילו בלה"ק וכ"כ כונת התוס' בגמ'. ומעתה אשכחנא פתרי מה שלא אמר בתחילת דבריו שואל בשלום מפני הכבוד משמענו במקום שביאר לו לישאל ולהשיב מותר אפילו בשארי לשונות לאו דוקא של"ם בלה"ק ובמקום שלא התיירו אסור אפילו בלה"ק נ"ל:

תירו"ט בד"ה אם כיון לכו וכו' כתב הר"ב ברטנורא ואנן קי"ל כמ"ד מצות צריכו' כונה ועמ"ש במשנה י"ד פ"ג דסוכה עכ"ל. שם איתא במתניתין ר' יוסי אומר יו"ט הראשון (של חג הסוכות) שחל להיות בשבת ושכת והוציא את הלולב ליה"ר פטור מפני שהוציאו ברשות וכתב שם הרע"ב ובגון שלא יצא י"ח נטילה שהוציאו (דטרוד במצוה) וכו' והיכי משכחת לה דלא יצא י"ח נטילה קודם שהוציא (דהא מדאגבהי' נפיק ביי') משכחת לה כגון שהפכו וכו' א"ג שהוציאו בכלי וכו'. והנה כ"ז הוא מהגמ'. הנה הגמ' רוצה לתרץ גם למ"ד מצות א"צ כונה. אבל הרע"ב דפסק בכאן צריכות כונה לא צדיכנין להנהו שינויי רק כיון שלא נתכוין לצאת לא יצא כן הקשה התויו"ט שם. והרב בפ"י עץ החיים תירץ דהנהו שינויי מיצדך צריכי גם למ"ד צריכות כונה (היינו כונה לצאת י"ח) והנה בכאן ממילא הוא מתכוין לצאת כיון שנוטלו להוליכו למי שילמד אותו ומתעסק במצוה ויצא שלא מדעתו וה"ז דומה למי שהניח

דרבנן ואם כן משנתנו חסודי מחסרא וה"ק כפירושי ואין צ"ל והבן (ובענין חסודי מחסרא הנשנה בש"ס נדבר אי"ה במ"א יה' השי"ת בעזרינו) ממילא לכל המדובר למעלה הנה היטיב הרע"ב שהשמיט תיבות חסודי מחסרא וה"ק בפירושו כי אין זה שייכות לפירושי המשנה:

בא"ד ואצ"ל שמישב להם של"ם אם הקדימו לו עכ"ל תיבת של"ם הוא שפת יתר בכאן בדברי הרע"ב. ונראה דמתרץ קוש' התוס' יו"ט דהקשה למה נשנה במשנה לבסוף ומשיב של"ם לכ"א ונ"ל דבגמ' מרייק השתא מישאל שאיל אהדורי מיבעיא ולכאורה מאי קושיא הרי המנהג הוא דהמשיב כופל של"ם ומוסיף ואמרו על ר"י כשהיה פוגע בגוי הי' מקדים לו של"ם כדי שלא יצטרך לכפול לו. וא"כ בודאי צריכה רבא לאשמעינן דגם להשיב שהוא הפסק גדול מותר להפסיק. אבל מדחזינן דהתנא המסדר המשנה ביאר בסוף משנתנו ומשיב שלום וכו'. והוא שפת יתר. אך הוא להורות דהגם דנוהגים דהמשיב כופל ומוסיף בכאן להפסיק לא התיירו להשיב רק תיבת של"ם (והתנא ממתיק בזה לפדש בואת בסוף המשנה וקאי אכולהי בבא דלעיל אדר"מ ואדר"י) היינו שהשואל שואל של"ם עליכ"ם והמשיב ישיב רק תיבת של"ם. וא"כ לפי"ז שפיר קא דייקינן השתא מישאל שאיל (של"ם עליכ"ם) אהדורי מיבעיא (שהוא רק תיבת שלום לפי דברי התנא במשנה וא"ת דר"מ ס"ל דכופלין במשיב"ב ה"ל לבאר זה במשנה) וזה ג"כ שדקדק הרע"ב בדבריו ואצ"ל שמישב להם של"ם וכן יש להתבונן בדברי רש"י ז"ל: **בד"ה** ובאמצע וכו' מפני היראה אדם שהוא ירא מפניו שמ"א יתרגמו עכ"ל. הנה ע"ז הקשו מאי קמ"ל אין לך דבר שעומד בפני פ"ג ואפילו בתפילה פוסק למלכי אוה"ע. והנה הרמב"ם ז"ל נשמר מזה שלא כתב אלא כגון אנ"ס א"ו מוס"ר דבאלו אינו רק חשש איזה היוק והפסד. אבל דברי הרע"ב ז"ל לקוחים מדברי רש"י ונ"ל כאשר נדקדק בדברי רש"י ז"ל אין כונתו כן דרש"י ז"ל כתב בזה הלשון אדם שהוא ירא מפניו של"א יתרגמו עכ"ל לא

קפידא כיון דאם ירצה לא יאמר כלל ויאמר. א"כ לא ניתקן בכאן סמיכות י"א אלקיכ"ם לאמ"ת והשתא לפי"ז מה דנקט הת"ק ור"י בכאן אמ"ת ויצ"ב אינו אשגרת לישן כמ"ש התויו"ט רק בדקדוק קאמרי לאפוקי אמת ואמונה וכ"נ לפי"ז בין אמת ואמונה להשכיבנו מותר לשאול כיון דלא הוה רק כגאולה אריכתא ולפעמים לא יאמרנה כגון בקורא ק"ש סמוך ליום אבל כ"ז לא להלכ' רק הערה למעיין בדרכי העיון ועוד יתבאר אי"ה:

אריב"ק למה קדמה שמע ליהי' א"ש. אל"א כדי וכו'. כ"ה בקצת נוסחאו' גרסו תיבת אל"א ואין ליה ביאור לכאורה. ונרא' עפ"י מה שהקשו התוס' תיפוק ל' דקדמה בתור' ותירצו דא"א לומר דמטעם הקדמה בתורה תיקנו חז"ל להקדימה. דא"כ תקדים ויאמר' לכולן ולפי"ז יונח שפיר תיבת אל"א רצ"ל א"א לומר טעם אחר אליא טעם זה כדי שיקבל וכו' :

ועי"ל דהנה בגמ' אמר רשב"י טעם אחר בדין הוא שתקדום שמע ליהי' א"ש כי שמע יש בה ללמוד וללמד ולעשות וכו'. והקשו בגמ' תיפוק ל' מדריב"ק ומתרצי' חדא ועוד קאמר וכו' והנה לפי"ז רשב"י אית ל' דריב"ק. אבל ריב"ק אי גרסינן אל"א לית ל' דרשב"י והי"ק אין לך לומר אל"א הטעם ואי ל"ג אלא י"ל שפיר דאית ל' ג"כ הא דרשב"י והנפקותא בזה דהנה רשב"י אמר בדין הוא שתקדום וכו'. רצ"ל דין גמור ואפשר לדעתו לא יצא אם הקדים והי' א"ש לשמ"ע וריב"ק אי גרסינן אל"א לא ס"ל לטעם רשב"י. די"ל דאדרבא לטעמא דרשב"י אדרבא ה"ל למימרינהו באופן דמעלין בקדש ואין מורדין וס"ל רק טעמו שמבאר במתניתין ולפי טעמא דמתניתין הוא רק למצוה ולא מעכב אם אמרן שלא כסדר :

ויאמר אינו נוהג אלא ביום בלב"ד כ"ה במקצת נוסחאות וברוב נוסחאות ל"ג תיבת בלב"ד ונ"ל דתליא בפלוגתא הרמב"ם והרא"ש אי כסות המיוחד ליום חייב אף בלילה ממילא למאן דס"ל דכסות המיוחד ליום פטור בלילה גרס בלב"ד רצ"ל דאין שייכות לפי ויאמר רק ביום בלב"ד דאין שום חיוב ציצית

תפילין או ישב בטובה וקסבר שעדיין לא יצא ושהוא צריך לעשות יותר והרי יצא כיון שהי' דעתו לצאת י"ח המצוה וכו' עיי"ש וצריכינן להתישב בדבר הזה עוד :

בד"ה ובפרקים וכו' ובישיבה הקשיתי וכו'. עיין מ"ש בדברי הרע"ב הנ"ל דגם רש"י ותוס' והרע"ב דקדקו לבאר תיבת שלום ועיין מ"ש בדיוקי המשנה :

רש"י בד"ה הי' קורא בתורה פ' ק"ש עכ"ל עיין מ"ש בדיוקי המשנה :

בד"ה ומשיב שלום אם הקדימו לו עכ"ל הנה תיבת שלום שכתב לכאורה כשפת יתר עמ"ש בדברי הרע"ב מה הוא הכוונה לדעתו: **בד"ה מפני היראה** אדם שהוא ירא מפניו שלא יהרגוהו עכ"ל. לא אמר שמ"א יהרגוהו עמ"ש בדברי הרע"ב ותבין :

משנה ב' בין ברכה ראשון לשני וכו' בין ויאמר לאמ"ת ויצ"ב וכו' אחשבה

לדעת למה פרט הברכה שלאחרי' בשמה אמ"ת ויצ"ב ולא עשה כן בברכות שלפני'. ונראה דברכות שלפני' הכולנה בין בערבית בין בשחרית משא"כ ברכה שלאחרי' הוא רק בשחרית ונ"ל הטעם בזה דבערבית אין חיוב לומר פ' ציצית רק משום הזכרת יצ"מ. והנה מזכירין יצ"מ בברכה שלאחרי' ואין חיוב כ"כ בפ' ציצית (כמבואר בגמ') רק משום המנהג שהנהיגו להזכיר יצ"מ בלילות ע"י אמירת פ' ציצית. אבל עיקר החיוב דק"ש דערבית אינו רק שמע' והי' א"ש והנה כעת שהנהיגו לומר ויאמר' (פ' ציצית) א"כ הוה ויאמר' הפסק בין ק"ש לברכ' שלאחרי' ע"כ אין להקפיד אם מפסיק בשאלת שלום לכל אדם אפילו לדעת ר' מאיר ואפילו אינו אומר ויאמר' אין קפידא אם מפסיק בש"ש בין פ' והי' א"ש להברכה שלאחרי' כיון דחז"ל התירו להפסיק בוואמ"ר. שוב אין קפידא בהפסקה נ"ל לא להלכה ולא למעש' רק כתבתי כ"ז בדרכי העיון במשנה ונרא' לומר לפי"ז דגם ר"י שאמר בין ויאמר לאמ"ת ויצ"ב דוקא קאמר בין ויאמר לאמ"ת ויצ"ב בשחרית משא"כ אמ"ת ואמונה דערבית. הגם דטעמא דר"י דכתיב וי"י אלקי"ם אמ"ת וזה הטעם שייך גם בערבית אעפ"כ אין

בלילה ולמאן דס"ל רכסות יום חייב בלילה ל"ג בלב"ד והכונה ויאמר אינו נוהג אלא ביום היינו בכסות המיוחד ליום חייב אף בלילה ועיקר החיוב גורם היום. נ"ל.

הרמב"ם ענין דברו אינו נוהג אלא ביום כי המצו' האמורה בפ' ויאמר והיא מצות ציצית אינה מחויבת אלא ביום עכ"ל. לא אמר בקיצור כי מצות ציצית אינה מחויבת וכו' ונ"ל דרייק הא דהקשו הלא גם בפ' ויאמר נאמר קבלת עמ"ש להיות לכם לאלקים וקבלת עול מצות וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות י"י ועשיתם אותם אבל כל אלו הענינים הם באים לטעמים אל מצות ציצית שע"י מצות ציצית יזכרו כל זה. אבל עיקר המצוה האמורה בפ' הו' היא מצות ציצית ונ"ל דלבעבור זה הביא ג"כ התויו"ט דברי הרמב"ם הללו.

והלכה כר' יהודא עכ"ל רצ"ל הלכה כר"י דאמר בין ויאמר לאמת ויצייב לא יפסיק. והנה בגמ' פיסקא אלו הן בין הפרקים וכו' א"ר אבהו אמר ר"י הלכה כר' יהודה דאמר בין אליהם לאמת ויצייב לא יפסיק. אמר ר' אבהו אר"י מ"ט דר"י דכתיב וי"י אלהים אמת עכ"ל הגמרא והנה יש להתבונן בשפת יתר בגמ'. אומרם הלכה כר"י דאמ"ר בין אליהם לאמת ויצייב ל"א יפסיק לא הל"ל רק סתם הלכה כר"י ועוד ק' דהרי ר"י לא אמר הלשון בין אליהם לאמת ויצייב רק בין ויאמר והרי"ף באמת השמיט זה הלשון וכן הרא"ש השמיט כ"ז. ונראה לומר דמשה קאמר ר' אבהו השפת יתר הנ"ל להורות ולבאר דר"י ס"ל דלא יפסיק כלל אפילי כדן באמצע הפרק דיותר חמור בזה איסור הפסקה מהפסקת באמצע הפרק והוא כדעת רבני צרפת שהביאו הר"י ולפי"ז הל' להרי"ף והרא"ש להביא זה הלשון כיון דנ"מ לדינא ונרא' דהרי"ף והרא"ש ס"ל דא"א לומר דזה כונת הגמ' דא"כ למה שינו הלשון דקאמר ר' יהודא בין ויאמר לאמת ויצייב וקאמרו בין אלקיכם לאמת ע"כ ס"ל להרי"ף והרא"ש דכונת הגמ' הוא לבאר מתוך דבריהם ג"כ טעמא דחכמים שאינם מקפידים ע"ז. דהנה ר"י אמר בין אלקיכם לאמת ויצייב לא יפסיק וטעמי' כדמפרש ר' אבהו

להלן דכתיב וי"י אלקים אמ"ת אע"ג דלא הוה דומה בדומיה דשם כתיב אלקים אמ"ת ובכאן אלקיכם אמת ס"ל לר"י דאין חילוק ממילא ידעינן טעמא דחכמים דאין מקפידין בהפסק' משום דאינו דומ' בדומה כנ"ל. ולפי"ז אשכחנא פתרי ללשון רש"י במשנתנו בד"ה בין ויאמר לאמת ויצייב לא יפסיק בגמ' מפרש טעמייהו עכ"ל טעמייהו הל"ל דלא קא מפרשינן בגמ' רק טעמי' דר"י ולפימ"ש נחא דר' אבהו ביתר לשונו מפרש גם טעמייהו דרבנן וכונת רש"י בזה להורות דלא נטעה בהשפת יתר שאמר ר' אבהו דכונתו דחמור מדין אמצע הפרק רק שחמיר משארי בין הפרקים ויש לו דין אמצע הפרק. וכן יש לפרש דעת הרי"ף והרא"ש שהשמיטו השפת יתר. נ"ל.

תויו"ט בד"ה לאמת ויצייב וכו' ונ"ל דתנא דנקט אמת ויצייב אשגרת' ליש"ן ולסימן בעלמא נקט עכ"ל. עמש"ל בדיוקי המשנה די"ל דאין זה אשגרת ליש"ן רק לסימן גמור נקט אמ"ת ויצייב דשחרית אבל לא אמת ואמונ' דערבית (אבל חליל' לסמוך ע"ז):
בד"ה למה קדמה וכו'. עמ"ש בדיוקא המשנ' בדקדוק נוסחת תיבת אל"א.
בד"ה אלא ביום וכו' וז"ל הרמב"ם כי המצו' וכו' עמש"ל בדברי הרמב"ם ותבין למה הביא התויו"ט לדברי הרמב"ם הללו: **רש"י בד"ה בין ויאמר וכו' בגמרא מפרש** טעמייהו עכ"ל מפרש טעמי' מיבעי' דאינו מפרש בגמ' רק טעמי' דר"י ולולי דמיסתפינא הייתי אומר שהוא ט"ס ויש לישב הגירסא עפ"י הדברים שכתבתי בדברי הרמב"ם עיי"ש:

משנה ג' הקור"א את שמע ולא השמיע וכו' קרא ולא דקדק וכו' **הקור"א** למפרע וכו' **קרא** וטעה וכו'. מהראוי להתבונן בבא א' וג' אמר לשון הקורא ב' וד' אמר לשון קרא וי"ל לשון **הקור"א** יצדק על התחלת הקריאה משא"כ **קרא** לא יתכן רק כשכבר קרא דבר מה. והנה בבא א' לא השמיע לאזניו זה הדין שייך גם בהתחלת הקריאה תיכף תיבה הראשונ' לא השמיע לאזניו. וכן בבא ג' קורא

הקורא א"ת שמ"ע להורות ולרמוז לנו. דרשתם הוא מן תיבת שמ"ע.

ולא השמי"ע לאזניו מדלא קאמר ולא שמעו אזניו רק השמי"ע משמע דבהשמע"ה תליא מלתא היינו כיון שאומר בקול כזה שיכולין אזניו לשמוע הגם שלא שמעו אזניו מחמת שהי' קולות רבים מן הצבור או קול רעש ורוח סערה אעפ"כ גם לר' יוסי יצא וגם לת"ק לכתחיל' מותר לעשות כן נ"ל. **לאזניו** און אחת משמע ואפילו השמיע רק לאזן אחת וסתם את השנית יצא גם לר"י ולדידן דפסקינן כת"ק. גם לכתחיל' מותר לעשות כן :

ולא השמיע לאזניו יצא דבר"י ר' יהודא כ"ה בקצת נוסחאות וכ"ה ברי"ף. וברוב נוסחאות ליג דבר"י ר"י רק הוא סתם משנה. ואציגה לפניך שיטת הגמ' מ"ט דר' יוסי משום דכתיב שמע השמע לאזניך מה שאתה מוציא בפיו. ות"ק סבר שמ"ע בכל לשון שאתה שומע ור' יוסי תרתי ש"מ תנן התם חרש המדבר וא"ש לא יתרום ואם תרום תרומתו תרומה וכו' מאן תנא חרש המדבר וא"ש דיעבד אין לכתחיל' לא ארי"ח ר' יוסי היא וכו' וממאי דר' יוסי היא דילמא ר' יהודא היא וכו' (ובתוס') וא"ת והלא אין נזכר ר' יהודא ברישא וי"ל דפשיטא מדסיפא ר' יהודא רישא נמי ר' יהודא) עכ"ל הגמרא (ועיי"ש עוד בתוס' בסוף דבריהם וכתבנו פירוש לדבריהם בגמ' ואכ"מ) הנה מלשון הגמ' ותנ"א קמ"א סב"ר שמע בכל וכו' נראה דליג דבר"י ר' יהודא רק הוא סתם משנה תנא קמא וכ"נ מסידורא דמתניתין דהוא דברי סתם ת"ק דאם תאמר דגרסינן דברי ר' יהודא יקשה למה ברישא מקדים דבר"י ר' יהודא לדברי ר' יוסי ובסיפא דברי ר' יוסי לדברי ר' יהודא. אך מדאמרינן אחר כך בגמ' וממאי דר' יוסי היא דילמא ר' יהודא היא משמע דגרסינן ברישא דברי ר' יהודא (והא דכתבו התוס' מדסיפא ר' יהודא וכו'. הרי"ף ז"ל לא ניחא לי' בזה) ע"כ גרס הרי"ף דבר"י ר' יהודא ולפי"ז צריכין לומר הא דקאמרינן בגמ' ותנ"א קמ"א סבר שמע וכו' י"ל דה"ק ותנ"א קמ"א רצ"ל בשלמא אם הי' ר' יהודא תנא בתרא לא יקשה לן מפני

למפרע תיכף בהתחלת הקריא' הקדים לקרות את המאוחר ע"כ בשני הלכות הללו שונה התנא לשון הקורא. אבל בבא ב' לא דקדק באותיות' הנה פי' הרע"ב היינו שלא הפריד בין הדבקים כגון על לבבך וכו'. הנה לא משכחת זאת ההלכ' בהתחלת הקריא'. וכן בבא ד' טעה יחזור למקום שטעה לא משכחת בהתחלת הקריא' רק כשכבר קרא דבר מה ע"כ בשני הלכות הללו שונה התנא לשון קר"א מיהו כ"ז יתכן רק לפירוש הרע"ב. בקר"א ולא דקדק באותיות'. אבל הרמב"ם מפרש שלא יניע אות נחה ולא יניח אות נעה ורש"י ז"ל מפרש לפרש"ן יפ"ה בשפת"יו. הנה לפירושם משכחת זה הדין גם בהתחלת הקריא' (ואפשר שזה טעמו של הרע"ב דנאר מפירושיהם ובחר לו דרך אחר) וי"ל לפירושם דמש"ה קאמר התנא בבבא ההוא לשון קר"א להורות ג"כ דלא משכחת הדין הזה בהתחיל' דכל ישראל בקיאי עכ"פ בפסוק שמ"ע מנעוריהם דתינוק היוודע לדבר אביו מלמדו פסוק ראשון שמ"ע ישראל ממילא כ"י בקיאי היטב בהתחיל' יכי בשופטני עסקינן שבמכוון לא ידקדק באותיות ממילא מה שאמר התנא בכאן לשון קר"א להורות דלא משכחת הדין הזה בהתחלת הקריאה הוה כמלתא אגב אורחי' להשמיענו דכל ישראל מחוייבים ללמד את בניהם הפסוק הראשון מנעוריהם וכ"י בקיאי בו ולא תשכח הדין הזה בהתחיל' רק כשכבר קרא דבר מה כן נ"ל לישב לפירושם הגם שאינו מרווח כ"כ :

הקורא א"ת שמ"ע לכאור' א"ת שמ"ע תיבות מיותרין דהרי כל עסקינו עד כאן מק"ש מדבר ולפימש"ל יתכן הקורא א"ת שמ"ע ולא השמיע וכו' משכחת הך דינא תיכף בהתחלת שמ"ע משא"כ אינך וכמש"ל. וי"ל דלבעבור זה אמר את שמ"ע דהרי ר' יוסי דאמר לא יצא הוכחתו הוא מן שמ"ע השמ"ע לאזניך. וגם הת"ק דס"ל יצ"א בדיעבד. אבל לכתחיל' ודאי צריך להשמיע לאזניו הגם דהוא דורש שמ"ע בכל לשון שאתה שומע. עכ"ז ס"ל דלכתחיל' צריכין לחוש גם לפרשה שמ"ע השמ"ע לאזניך ע"כ ס"ל דלא יעש' כן לכתחיל' רק בדיעבד יצא ממילא שפיר מדייק התנא המסדר למיתני

ואעפ"כ קשה הרי להלן בגמ' בכאן נראה דדעת ר' יהודא היא ויש ליישב.

קרא ולא דקדק באותיות' לפירוש הרמב"ם דפירש שלא יניע אות נחה ולא וכו'. ידויק תיבת באותיות'. גם לפירש"י דפירש לפרש"ן יפה בשפתיו יצדק ג"כ אבל לפירוש הרע"ב לפדוד בין הדבקים שהתיבה שני' מתחלת באות שהתיב"ה וכו' לא ידוקדק כ"כ באותיות' **בתיבות'** הל"ל וי"ל כיון דהחסרון בקריאה כזאת הוא רק בהחסיר אות אחת מהאותיות השוות ע"כ אמר באותיות' :

ר' יהודא אומר לא יצא גם לשיטת ר"ת דלדידי' ס"ל לר' יהודא ק"ש דרבנן יתכן הדבר דהנה עכ"פ נלמד מולמדת"ם (או מושגנת"ם כאשר יתבאר אי"ה) שיהי' לימודך ושינונך ת"ם וקאי על כל דברי תורה. ובפרטות דברי תורה שבפרשיות הללו שציוו חז"ל לקרותה בזמנה הנה אם אין קוראה באופן המצווה עלינו בתורה לא יצא י"ח הבן הדבר ג"ל :

הרמב"ם דקדוק באותיות' הוא להשמר במוצא שפתיו בעת הקריאה כדי שלא יניע אות נחה וכו' היינו **שבא** באמצע תיבה הנה קורין אותה ע"י חטיפת נקודת האות שלפני' דהיינו **ואהבת**. הנה השב"א מאות הבי"ת נקרא ע"י חטיפת נקודת הפת"ח מן אות הה"א ומיקרי אז אות הבי"ת נחה שהיא מונחת במקומה ונרגשת ע"י מהירת האות שלפני' העובר עלי' (עיין בת"ז כי רוח החי' באופנים ותבין הנקודות הם מניעים את האותיות. והאותיות מתנועעים על ידם כענין הגוף שמתנועע ע"י הרוח והנשמה ותבין היטב ג"ח ונ"ד) והאות שנק' בפ"ע בתנועתו נק' נע"ה. והנה ביאר זה בראשית אמריו נראה דס"ל דזה עיקר פי' המשנ' מדקאמר' **באותיות'** ולא בתיבות' בנקודות'. הגם שהביא שאר הענין פירוד בין הדבקים לאמיתת הדין הביא אבל הוא מימרא דרבא על הברייתא בגמ' ולמדת"ם שיהא לימודך תם :

ויבאר זכרון התנועות וכו' יש חילוק בין תנועה גדולה כגון ציר"י וקמ"ץ תנועתם באריכות משא"כ ת"ק ובפרט נקודות **השב"א** :

מה ס"ל דיצא בלא השמיע לאזניו הרי כתיב שמ"ע השמע וכו'. די"ל דלא ס"ל לדרוש איזה דרשא מן שמ"ע דאיצטריך לגופי' ממילא מה"ת נאמר דלא יצא רק ששמע לדברי ד' יוסי אומר דלא יצא השיב הוא דיצא. אבל כיון דר' יהודא הוא ת"ק. ועדיין לא שמע דרשת ר' יוסי אי לא ס"ל שמ"ע לדרשא למה הוצרך כלל להשמיענו דיצא מה"ת נאמר דלא יצא אלא על כרחך דגם הוא ס"ל שמ"ע לדרשא רק ס"ל לאיזה דרשא אחריתי (ובפרט לפי מה שדקדקנו לעיל הקורא א"ת שמ"ע. א"ת שמ"ע מיותר ע"כ גם הוא יודע דשמ"ע לדרשא) ע"כ מקשה שפיר כיון דר' יהודא הוא ת"ק ע"כ גם הוא ס"ל שמ"ע לדרשא ומאי קא דרש ב' והשיבו דדרש שמע בכל לשון וכו'. וגם הא דברישא שנה התנא דברי ר' יהודא קודם ר' יוסי ובסיפא בהיפך י"ל דהתנא רוצה לשנות בכל בבא כחא דהיתרא ברישא :

ועי"ל לשיטת ר"ת לעיל בתוס' דף ב' דאגן סומכין בק"ש דערבית (לאומרה מבע"י) אדר' יהודא דס"ל דמפלג המנחה הוה לילה לענין תפילה והה"ד לענין ק"ש (והנה שארי המפרשים לא ס"ל בהא כר"ת דלא דמי ק"ש לתפילה עיין ברא"ש) והנה כאן במשנתנו מוכח דלא כר"ת עפ"י אשר נבאר דהנה בגמרא שם בברייתא ס"ל לר"מ זמן ק"ש משעה שהכהנים טובלין וכו' א"ל ר' יהודא והלא כהנים מבע"י הם טובלים והקשו בתוס' (לשיטת ר"ת) תימה תקשה לי' לנפשי' דס"ל (לשיטת ר"ת) דמפלג המנחה רשאי לקרות ק"ש ועדיין הוא יום גדול ותירצו דר' יהודא ס"ל ק"ש דרבנן ובשבכך ובקומך בד"ת כתיב ובמשנתנו מוכח דס"ל לר"י ק"ש דאורייתא דאי ס"ל ק"ש דרבנן ל"ל להשמיענו בלא השמיע לאזנו יצא מה"ת נאמר דלא יצא בשלמא אי הוה הוא תנא בתרא ושמע לר' יוסי דקאמר דלא יצא השיב הוא דיצא. אבל כיון שהוא תנא קמ"א ל"ל להשמיענו בראשית אמרים דיצא מה"ת נאמר דלא יצא כיון שהוא דרבנן אלא ע"כ דס"ל ק"ש דאורייתא ומאי דרש בשמ"ע ומשני. שמע בכל לשון וכו'. כן יש לפרש לשיטת הרי"ף דגרס דברי ר' יהודא ולשיטת ר"ת בתוס' דף ב' הג"ל צריכין לומר דליג בכאן דברי ר' יהודא.

ולמפר"ע פי' הפוך הוא שקורא פסוק ואח"כ שלפניו וכו' אבל הפרשיות אם קרא שני' קודם לראשונה יצא. ונראה דנלמד הדבר מן תיבת **למפר"ע** דנ"ל פי' התיבה לשון **פרע"ן** החוב. והנה כשקורא איזה ענין מתחילתו מובן הדבר מה שהוא אומר משא"כ כשמתחיל הענין באמצע אינו מובן כגון כשיתחיל ושנתתם לבני"ך לא יתבונן על מה קאי עד שיצטרך לפרוע מה שהוא חייב היינו ראשית המאמר ואהבת וכו' והיו הדברים וכו' אז יובנו דבריו וכן **למפר"ע** לשון גילוי ו**פר"ע** את ראש האשה והמובן שקורא קריאה כזאת שיצטרך אח"כ לגלות מה שהוא אומר ולפי"ז לא יפול זה הלשון רק על הפסוקי' משא"כ הפרשיות כל אחת מובנת בפני עצמה נ"ל.

ואין הלכה כר' יוסי ולא כר' יהודא שאמרו לא יצא עכ"ל לא אמר בהיפך והלכה כר' יהודא וכו' יוסי לקולא (יש מזה קצת ראי' דלא גרס ברישא דברי ר' יהודא) וי"ל דמשמענו בזה דאין הלכה כמותו רק במה שאמרו לא יצא אפי' בדיעבד אבל לכתחילה ודאי צריך להשמיע לאזניו ולדקדק באותיותי'.

הרע"ב בד"ה ר' יוס אומר וכו' ותנא קמא סבר וכו' הנך רואה דל"ג דברי ר' יהודא עמ"ש בדיוקי המשנה.

בא"ד והלכתא כת"ק עכ"ל לא אמר והלכה רק והלכתא רצ"ל בכל עניניו הלכה כמותו. היינו גם מ"ש בכל לשון שאתה שומע ודו"ק **בד"ה** ולא דקדק באותיותי' להוציאן בשפתי יפה בשתי תיבות וכו'. והנה בגמ' על הפיסקא קרא ולא דקדק באותיותי' קאמר ר' טבי בר מתנא הלכה כדברי שניהם להקל ואח"כ להלן בגמ' תנא רב עובדי' קמי' דרב ולמדתם שיהא לימודך תם ליתן ריוח בין הדבקים עני רבא בתרי' כגון על לבבך וכו' נראה מסידורא דהמסדר' הש"ס דזה אינו פירוש המשנה קרא ולא דקדק וכו' דאם הי' זה פירוש המשנה ה"ל לקבוע מעיקרא על הפיסקא קרא ולא דקדק וכו' הך ברייתא דר' עובדי' ומה דעני רבא. ואח"כ לקבוע הלכתא דר' טבי בר מתנא כדרך הש"ס בכ"מ אלא ע"כ פירוש המשנה קרא ולא דקדק

הוא ענין אחר וברייתא דר"ע הוא ענין אחר ע"כ רש"י ז"ל מפרש למשנתינו קרא ולא דקדק וכו'. לפרש"ן יפה בשפתיו נ"ל פשוט היינו הברת האותיות במבטא שלא תדמה אות לחבירתה. וגם בדברי הרמב"ם ז"ל נ"ל דמפרש למתניתין שלא יניד הנח וכו' וכמש"ל בדבריו וזה לדעתי נלמד מן ושנתתם האמור בפ' הראשונה וכמו שדרשו חז"ל שיהיו ד"ת מחודדים בפיך שלא תגמגם בהם והא דלא ביארו זה בגמ' כיון דידוע הדרשא ממקום אחר נדרש לכל ד"ת שוב לא הוצרכו להזכירו בכאן מיהו הרע"ב ז"ל דחק לומר דהברייתא דר"ע היא פי' משנתינו קרא ולא דקדק וכו' דאי כפירוש רש"י והרמב"ם ה"ל הקורא וכמש"ל בדיוקי המשנה (עמש"ש דניחא גם לדבריהם) וגם אי משנתינו הוא ענין אחר מהברייתא ה"ל להגמרא לאקשווי מנלן או מא"י טעמ"א זה נ"ל לסברת הרע"ב:

בד"ה לא יצא וכו' ומיהו אם הקדים פ' ויאמר וכו' נראה דאין זה חשוב למפר"ע עכ"ל עמ"ש בדברי הרמב"ם דלמד זה מן תיבת למפר"ע:

תוי"ט בד"ה לא יצא וכו' דלא כבעל כף נחת שכתב קרי בי' השמע כי שמע מבנין הקל וכו' עכ"ל. אין זו טענה דכוונת בעל כף נחת דהאי תנא ס"ל בקבלה דהך תיבת שמ"ע קרי בי' השמע כדרך כל א"ל תקר"י שבש"ס. הגם דאנן קרינן כדכתיב עכ"ז הי' להם בקבלה כאילו נכתב גם באופן אחר ודרשינן תרווייהו. היינו הא דכתיב בתורה שבכתב והקבלה שבע"פ והביאו לבעל כף נחת לפרש כך דעי"ז מתורץ לן שיטת הגמ' דבגמ' מקשה מ"ט דר' יוסי דכתיב שמע השמע וכו'. ומקשה ות"ק ומתריץ ס"ל שמע בכל לשון שאתה שומע ומקשה ור' יוסי ומתריץ תרתי ש"מ ע"כ עיין ברש"י דממילא משמע גם הדרשא הזאת ולכאורה קשה למה הוצרכה הגמ' לומר תרת"י ש"מ שהוא דוחק הרי אפשר לתרץ. ר"י ס"ל כרבי ק"ש בלה"ק ובפרט דלפי"ז יפלוג רבי אר' יוסי ואר' יהודא וגם קשה למה לא מקשה שוב ר' יהודא הרי תרתי ש"מ ע"כ פירש בעל כ"נ דדרשא דר' יוסי הוא בדרך קבלה (כמו א"ל תקר"י) לקרות ג"כ השמע ומקשה אדר"י

ומתרחץ ד' יהודא דאין כאן א"ל תקר"י דלא הית' בידו זאת הקבלה ואין לדרוש רק תיבת שמ"ע בכל לשון וכו' ומקשו אדר' יוסי לו יהי' שיש קבלי' בידך השמ"ע עכ"פ כתיב שמ"ע ג"כ ומאי דרשת ב'י וקאמר תרתי שמ"ע בכל לשון. והקבלה השמע היא להשמיע לאון שם ועין פ"ז דסוטה ואלו נאמרין בכל לשון ק"ש וכו' עיי"ש

שם ומ"ש הר"ב הלכה כת"ק עיין בזה במ"ג פ"ק דתרומות חרש לא יתרום שאינו שומע הברכה ואם תרם תרומתו תרומה דאפילו לא השמיע לאוזניו יצא אתיא כת"ק דהכא דמודה לכתחילה צריך להשמיע.

בד"ה ולא דקדק וכו' כך פי' ושננתם שתהא משנה תמה כך פי' בעל כ"ג ומבלי עיון בש"ס הוא שכתב כן דהא תנא ד"ע קמ"י דרבא ולמדתיים וכו' עכ"ל אין בידי פי' בעל כ"ג הנה אם פירש המשנה כרע"ב הוא באמת מבלי עיון לכאורה אבל אם פי' כרש"י והרמב"ם הוא ענין אחר מהברייתא דתנא ר"ע ע"כ טעם המשנה מושננתם וכמש"ל בדברי הרע"ב עיי"ש :

בד"ה הקורא למפרע וכתב הר"ב ומיהו וכו' וריב"ק לא קפיד לעיל אלא לכתחילה וכו' עיי"ש עמש"ל במ"ב בדקדוק תיבת אל"א כדי שיקבל וכו' :

רש"י בד"ה ולא דקדק באותיותי' לפרשן יפה בשפתיו עכ"ל כבר נתבאר את הנלע"ד בפשט דברי רש"י ולמה לא פי' כפ"י הרע"ב המבואר בגמ'

משנה ד' האומניין לא קתני הפועליים דאז הי' משמע דוקא פועל העושה מלאכת בעה"ב לזה התירו בכדי שלא יתבטל ממלאכה בירידה ועלי' אבל כשעוסק במלאכת עצמו לא התירו לזה קאמר האומניין. אפילו עוסק במלאכת עצמו :

בראש האילין או בראש הנדב"ך. לא זו א"ז קתני לא מיבעיא אילן דיש בו ענפים ואותו בהם ואינו מתירא כ"כ אלא אפילו בראש הנדב"ך דאין ענפים :

מה שאינו רשאי לעשות כן בתפלה המעיין יראה שהוא אריכות לשון דהל"ל ובתפילה

אינו כן ועכ"פ הל"ל ואינו רשאי וכו' להשמיענו הדין הזה מחדש אבל באומר מ"ה שאינו רשאי וכו' נראה מזה הלשון הנני מתיר לך בק"ש דבר כזה שאתה תבין ויודע בעצמך שאינו רשאי לעשו' כן בתפילה. ובאמת אנחנו לא נדע מזה עד היום. והסברא נותנת להיפך דק"ש דאורייתא ותפלה דרבנן. והנה אציגה לפניך לשון ספר הקדוש הקנ"ה על המצות (סוף כזנת ק"ש ובשכמל"ו) ז"ל ס"ד בכל דבר מחויבי' בתפלה יותר מק"ש הלא ק"ש דאורייתא ותפלה אינה דאורייתא כי היא תורה שבכ"פ. א"ל בני התפלה אתה מדבר עם הקב"ה להעלות תפלתך אל מקום התפלות נקודה רקה סתומה ונעלמת ולכך מחמירין בה אבל היחוד אע"פ שהוא דאורייתא אינך מדבר לפניו רק שאתה מיחד וכולל כל העשר ואינך מבקש לעשות לך פעולה כמו בתפלה עכ"ל ובוזה ידוקדק לשון משנתינו מ"ה שאינן רשאיין לעשות' כן בתפלה רצ"ל הרבר הזה תוכל להתבונן בעצמך שאינך רשאי לעשות כן בתפלה כיון שאתה מדבר לפני המלך ומבקש על נפשך צריך אתה לכוין כזונה גמורה בלב מה שאתה מדבר לפניו ודבר זה גותן השכל ואינך צריך לראי' ויש לפרש בזה ג"כ אריכות לשון הרע"ב ז"ל יתבאר במקומו אי"ה .

הרמב"ם זהלוח האחד מן השנים וכו' קורין אותו נדבך עכ"ל דקדק לומר שהלוח האחד הוא דוקא יקרא נדב"ך ולא כל רוחב הכותל דהנה הכותל רחבה הרבה ואין כ"כ פחד כמו באילן וא"כ תהי' משנתינו נישנית בדרך זו ואצ"ל זו. ע"כ פי' הכוונה נדב"ך לוח אחד ויש בו פחד להעומד בו יותר מהאילן ותהי' משנתינו בדרך לא זו א"ז :

הרע"ב בר"ה מה שאינו רשאי לעשות כן בתפלה דצלותא רחמי היא ובעי כזונה הלכך יורדין למטה ומתפללין עכ"ל האריך הרבה בלשונו ובפרט מה שסיים הלכך יורדין וכו' הוא ללא צורך. ולפמש"ל בדקדוקי המשנה לשון ספר הקדוש קנה. הנה גם הרע"ב ז"ל כזונתו לדייק לשון מ"ה שאין רשאי וכו' להורות דהשכל

דלתות הנה חותם וב' צירים וב' דלתות הם ד'
בג"י חתן הבן :

בלילי'ה הראשון ע"ד מוצאי שבת אם לא
עשה מעשה כ"ה הגירסא בספרי
המשניות ובנוסחאות הגמ' לילה הראשונה
וע"ד וכו' נ"ל לגירסת ספרי המשניות ע"ד בלא
וא"ו (וכ"ה בספרי הרי"ף ורא"ש) אין הסיפא.
ע"ד מוצאי שבת מחוברת לרישא בלילי'ה
הראשון ממילא מה דמסיים א"ם לא עשה
מעשה לא קאי על תיבות בלילי'ה הראשון
וחלוק דין לילי'ה הראשונה מן שארי הג' דבלילה
הראשונה גם אם עשה מעשה בתחילת הלילה
ועדין הוא זמן ק"ש אעפ"כ פטור כיון דבזימנא
דמטא זמן חיובא דק"ש ה' פטור מן התורה
שוב לא חל עליו החיוב אח"כ משא"כ אינך
הלילות איהו קא גרם מה שלא בעל עד היום.
הנה לזה יש תנאי אם לא עשה מעשה פטור
משא"כ בעשה מעשה חייב אחר כך גם בליל
המעש'. ואפשר לומר דבליל המעש' פטור גם
באינך הלילות ואפשר להיות דמצטרך לטבול
אחר הבעילה וכשידע שאח"כ תחול עליו חיוב
ק"ש ימנע ממצות ע"כ פטרוהו כל הלילה בליל
המעש' ואפי"ה צודק א"ם ל"א עשה מעשה
רק על הג' לילות אחרות דבלילי' הראשונ' פטור
בין אם עשה בין לא עשה ובג' לילות אחרות
אינו פטור רק אם לא עשה מעשה בלילה הקודמת
ולגירסת הגמ' וע"ד. הנה היא מחובר וקאי א"ם
ל"א עשה מעשה גם בלילה הראשונ' להורות
דאחר מעשה חייב גם בלילי' הראשונ'. ולפי
צודק נמי מה שגרסינן בנוסח המשניות בלילי'
הראשון ובגמ' הראשונה. מדת לילה נק'
תתבונן בזה מדקבילת דכורא עלה נק' בשם
וכו' ממילא לגי' המשנה דפטרין להחתן מק"ש
בלילי' ראשונה אפילו אחר המעש'. הנה גרסינן
לילי'ה הראשון רצ"ל אפילו כבר הנוק' מדת
לילה נק' בשם דכורא היינו דקבילת דכורא
אעפ"כ חתן פטור משא"כ לנוסח הגמ' וע"ד
הנה קאי א"ם ל"א עשה מעשה גם על הלילה
הראשונה. הראשונה גרסינן דוקא כשהנוק'
מדת לילה בשם נוק' נקראת דעדין לא קבילת
דכורא אז חתן פטור מק"ש משא"כ אחר המעש'

והדעת נותן שצריכין לירד למטה ולהתפלל כיון
דהוא רחמי לבקש רחמים מאת הש"י :

רש"י בד"ה האומני"ם שה"ם עסוקי"ם
במלאכת"ם בראש האילן וכו'. נ"ל
דרצ"ל מדלא אמרו הפועלי"ם על כרחך לאו דוקא
פועל העושה אצל בעה"ב אלא אפילו כל אדם
העושה מלאכה לעצמו אי"כ ל"ל למימר האומני"ם
הל"ל סתם קורין ק"ש בראש האילן וכו'. ע"כ
מבאר דמשמענו דוקא בעוסק במלאכתו ומצטרך
עוד לעשות גם אחר הק"ש. לזה התירו לקרות
בראש האילן דהרי יצטרך לטרות בירידה ואח"כ
בעלי' משא"כ באינו עוסק במלאכה כגון שעלה
באילן לראות איזה דבר או אפילו ה' עסוק
במלאכ' וכבר כילה מלאכתו. הנה בלא זה ירד
ודאי מהיות טוב אל תקרא רע לא התירו לו
לקרות בראש האילן וז"ש המשנה האומני"ם
היינו כשעדין קרוי אומן שהוא עסוק עדין
במלאכתו נ"ל .

בא"ד קורין לשם מ"ד עכ"ל אפשר רוצה
לדייק קורין משמע בתורת חיוב והל"ל
רשאי"ן לקרות ע"כ פירש הגם שיודע שישלים
מלאכתו ועדין לא יעבור זמן ק"ש וירצה להחמיר
להמתין עד שיסיים קמ"ל קורין בחיוב דיותר
יש חיוב להקדים ק"ש כשהגיע זמנה וזה שפירש
קורין לש"ם מיד .

משנה ה' חתן פטור וכו' מבואר בגמ'
דמיירי בכונס את הבתולה. והנה
במשנה נשנה סתם חתן י"ל דנשמע מן התורה
תיבת חתן לא מצינו רק בכונס את הבתול'.
דהנה אמרו המלאכים אל לוט עוד מי לך פה
חתן ובניך ובנותיך ולמה אמרו כזה הרי בעלי
בנות הנשואות לא היו כדאים להנצל פוק חזי
מה ה' סופם ופירשו בזה דה"ק עוד מי לך פה
חתן ובניך ובנותיך ולמה ארמו כזה הרי בעלי
הוא בעצמו ה' החתן לבנותיו. והי' לו בנים
מהם. א"כ ה' בכאן החתן ובניו ובנותיו. והנה
הי' לו חתן לבנותיו אשר לא ידעו איש כמ"ש
הנה נא לי שתי בנות אשר לא ידעו איש מוכה
מכאן אשר חתן נק' הכונס את הבתול' ונ"ל
דנק' חתן הכונס את הבתול' דייקא שיש בה
עדין מעיק חתו"ם ופתח' סתום ב' צירי' וב'

חייב ויצדק נמי לפי"ז לפי שיטת המשנה גרסינן בליל"ה בבי"ת להורות בליל"ה הראשונה הוא דבר נפרד מאינך דישתנה דין ליל"ה הראשונה משארי הלילות. משא"כ לגירסת הגמ' גרסינן ליל"ה מחובר לאינך דחד דינא אית להו ואזדא לה ג"כ קושיות התוי"ט למה לא תנא מליל"ה והנה מצאתי און לי כפי פירושינו בגירסת הגמ' בספר הקנה על המצות וז"ל בעל ופירש ישוב בחיוב היחוד עכ"ל (ומה שיש לי לומר דבזמן סידור המשנה עדיין לא גזרו לפרוש מן דם בתולים וא"כ הי' יכול לבעול ולשנות בלילה הראשון ומצוה היא מצות פ"ו. כי אין בתולה מתעברת מביאה ראשונה וא"כ גם כשעשה מעש' עדיין טרוד משא"כ בזמן סידור הש"ס כבר נגזר בוועל בעילת מצוה ופורש וא"כ אחר המעשה אין כאן טירדא) וכעת לא נ"מ לדינא כאשר פסקו כל הפוסקים ולא באתי לקבוע הלכה רק לפרש המשנ' כפי קט שכלי :

עך מוצאי שבת הנה על הסתם דברו. כי בתולה נישאת ליום הרביעי ואם אירע שנישאת ביום א' נותנין לו ג"כ ד' לילות וז"ש הרע"ב ד' לילות להורות אפילו נישאת ביום אחר ולא נתלה הדבר במוצאי שבת דייקא והא דלא תנא התנא סתם ד' לילות בא להורות לנו דמיירי דוקא בנשא בתולה שלימה דינה להנשא ליום הרביעי משום טענת בתולים משא"כ בנושא מוכת עץ אפילו לא ידעה איש אינו פטור מק"ש וראה זה מצאתי בס' הקדוש קני"ה (סוף כוונת ק"ש ובשכמל"ו) וז"ל ואין זה הדין רק בבתולה כי מעלתה רבה וע"כ בתולה לכ"ג איש תחסד ואם קינחה בצרור ולא הוזהר' בעולה היא וכו' עכ"ל : **א"ם** ל"א עש"ה מעש"ה לא מצינו שדקדק התנא למיתני לישנא מעליא בזה בשארי מקומות והל"ל בכאן ג"כ **א"ם** ל"א בע"ל (והנה ראיתי להרמ"ז ז"ל דכתב שהוא להורות לנו דאם אינו בעל מעשה כגון הוא חולה או היא נדה חייב. והנה לא ידעתי אפילו אם הי' שונה א"ם ל"א בע"ל יש לדייק כן) ונ"ל דתיבת **בעיל"ה** בשרשי לה"ק לא תצדק רק על הבעילה הראוי' לעשות פירות להוליד וכן תראה בתורה כי יקח איש אשה ובעליה והי' אם לא תמצא חן וכר

ובמוציא ש"ר נאמר כי יקח איש אשה ובא אלי' ושנאה ושם לה עלילות וכו' ולא מצאתי לה בתולים. הנה לא נזכר בכאן לשון בעיל"ה דמיירי מביאה ראשונה דאינה עשוי' להוליד משא"כ לשם בפ' גירושין אמר ובעל"ה להורות דאפילו כשכבר בעלה כמה פעמים והוליד ממנה אעפ"כ יוכל לגרשה וכן תראה בלשון חז"ל שדה בית הבע"ל העושה פירות תדיר ממי גשמים ומטרא בעלה דארעא. והנה בכאן מיירי התנא דוקא בבתולה שלימה שאינה אפילו מוכת ע"ץ כמש"ל ע"כ לא אמר א"ם ל"א בעל ונכון. (עין בקוי"א אות ג'). **מעש"ה** בר"ג שקרא בליל"ה הראשון שנשיא כ"ה הגירסא במשניות ובגמ' הגירסא מעשה בר"ג שנשיא אשה וקרא לילה הראשונה. וגם בשאלת התלמידים במשניות הגירסא ל"א למדתנו רבינו ובגמ' למדתנו רבינו. והנה לדעתי יתפרש הדבר לפי שיטתינו שכתבתי לעיל דלגירסת המשניות א"ם ל"א עש"ה מעש"ה לא קאי רק על הג' לילות האחרות משא"כ לילה הראשון' אפילו עשה מעשה פטור כל הלילה ולגירסת הגמ' קאי גם על לילה הראשונה ואחר המעש' חייב לקרות והנה לגירסת המשניות נוכל לפרש מעשה בר"ג שקרא בלילה הראשון שנשיא. הנה קרא למדת לילה נוק' בתואר דכורא הראשון' להורות שהנוק' כבר קיבלת דכורא היינו שכבר עשה מעשה וקרא אח"כ ק"ש. והנה התלמידים קיבלו ממנו בזה"ל חתן פטור מק"ש בליל"ה הראשון' ודרשו בעצמם מדקאמר בליל' הראשון' בלשון דכורא להורות אפילו כשהנוק' קבילת דכורא עלה פטור החתן בלילה הא' מק"ש. והנה המה ראו כן תמהו היינו בראותם שקרא ר"ג רבם ק"ש אחר המעש' היו מסתפקים אם זה הי' כוונתו באמרו בליל' הראשון' או כוונה אחרת ע"כ שאלוהו דרך ל"א למדתנו רבינו חתן פטור מק"ש בליל"ה הראשון' רצ"ל לא זה הלימוד שלמדתנו דוקא לילה הראשון' (וגם בליל"ה כמש"ל) לא זה הי' כוונתך שגם אחר המעש' פטור החתן. כי עד היום הית' סברתינו שזה הוא כוונתך והן היום ראינו שאין זה כוונתך כי הנך קורא אחר המעש' (והתשובה תתבאר להלן א"י) ולפי שיטת הגמ' כמש"ל. הנה הגידסא

להחמיר. משא"כ לסברא ה' שהיא מדרבנן. אם רצה לקרות קורא הבן. והנה התלמידים ששאלוהו הי' נוטה סברתם שכל הלילי' הוה פטורא דאוריית' והשיב להם איני שומע לכ"ם היינו לסברתם. לבטל ממני עמ"ש כי אין זה דבר תור' רק לאחר מעש' הוא מדרבנן (אפילו' שע"ה אח"ת יתבאר להלן) :

ראפשר לומר באופן אחר דר"ג ג"כ ס"ל דכל הלילי' פטורא דאורייתא והתלמידים שאלוהו למה מחמיר ע"ע דהרי הפטור מן הדבר ועושהו נק' הדיוט וחידש להם ר"ג. דבדבר שהוא קבלית' עו"ל שמים רשאי' להחמיר אפילו כשפטור מן הדבר עפ"י התור' דשאני קבלת עו"ל מלכות' שמי"ם דזה כל האדם להיות הדיוט בקבלת עול מלכות ית"ש עליו. והנך רוא' בגמ' אצל ר' ישמעאל בן אלישע אמרו שאני ר"י בן אלישע דמשים א"ע כהדיוט אצל הגיון התורה. ואם גבי הגיון התורה הוא כך מכש"כ אצל נותן התור' ב"ה וב"ש ישים א"ע כהדיוט ולא יקרא לו הדיוט ואדרבא יקבל שכרו משלם מן היוצר כל הוא אלקיננו. והנה לפי שיטה זו קודם למעש' ודאי אינו רשאי להחמיר כיון שמצו' אחרת לפניו מחויב לעסוק בה תחילי' (ומצאתי און לי בס' הקנה (כונת ק"ש ובשכמל"ו) וו"ל ודע בני שאין הכונה באמת משום שלא יוכל לכוין כי בעונו' אע"פ שאינו חתן אינו מכוין אלא הכוני' הוא כי בהיות' בתול' סתומ' מכל טומא' וחתומה מכל אשמה וטרוד לבו עליה בקדושה ובטהרה ובכונה נקי' אז הדין שלא שקט האיש שהוא הת"ת הוי איש מלחמ'. שם על לב שהוא כנ"י והנה האיש בביתו והיחוד שלם וכו' עכ"ל. מכל זה נרא' שקודם למעש' אינו רשאי להחמיר) :

והנה כעין ראי' לזה אומר לך את הנאמר בזהר וארא דף כ"ג ע"ב פתח ר' אבא ואמרתם כה לחי וכי דוד לא הוה ידע ב"י בנבל וכו' אלא ההוא יומא וכו' ובגין קוב"ה קאמר ואמרתם כ"ה לח"י. לקשרא כ"ה לח"י וכו' מכאן אוליפנא דהא לב"ג חייבא אסור להקדים לי' שלם ואי איצטריך יקדים לי' כדוד דבריך לי' לקוב"ה ואיתחזי דבגיני' קאמר ואי תימא

מעשה בר"ג שנשיא אשה שנשא להיות לו לאשה היינו בחופה וקידושין ביום כדיון קידושין ביום וקרא ק"ש לילה הראשונה קודם שעש' מעש' (ע"כ נק' הראשונ' כמש"ל) הנה לזה שפיר שאלוהו תלמידיו למדתנ"ן רבינו חתן פטור מק"ש ול"ג ל"א כי בכאן אין מקום להסתפק. הכן הדבר:

א"ל איני שומע לכם לבטל ממני עו"ל מלכות' שמי"ם. אפילו **שעה אחת** מהראוי לתת לב על התשובה הלזו איני שומע לכ"ם וכו'. וכי רצו התלמידים שישמע לעצתם הלא הם תלמידיו שותי מימיו תורה מבקשים מפיהו לידע הדין וההלכ' על בורי' ה"ל להשיב להם ההלכה הוא אם רצה לקרות קורא וגם אם זאת היא כונת תשובת ר"ג ה"ל להמסדר המשנ' לסדר מעשה דר"ג לקמן במשנה ח' :

והנה אבאר לך את הנלע"ד עפ"י אשר כתבתי פירוש המשנ' והמעשה שהי' עפ"י חלופי הגרסאות דלגירסת המשניות שהנה המעש' שהי' שקרא ר"ג לאחר שעשה מעשה. ותלמידיו שאלוהו כהוגן להיות שלמדו ממנו חתן פטור מק"ש בלילה הראשון אזי הוכיחו מזה הלשון דאפילו אחר המעשה פטור בלילי' הא' וכמש"ל. ותשובת ר"ג לפי"ז הית' כך דהנה נשוב' ונזקור' למה באמת יהי' פטור אחר המעש' כיון דאין כאן טירדא. והנה י"ל ב' סברות סברא א' שפטור מדאורייתא כל הלילי' דכיון דלמדו זה מן התור' בשבתך בביתך ובלכתך וכו' פרט לחתן. הנה מדאורייתא פטור כל הלילי' כיון דבשעתא דמטא זימנא דק"ש לאו בר חיובא הוא פטור כל הלילי' דכל הלילי' הוא רק תשלומין לשעה הראשונ' וכיון שבשעה הראשונ' היה פטור אין כאן תשלומין (וכדמספקא לן בסברא זו בגמרא במי שלא הי' חייב בראי' ביום ראשון דרגל יעי"ש) סברא ב' י"ל דכל הלילי' זמן ק"ש בשוה ואין כאן תשלומין ומן התורה אינו פטור רק כ"ז שלא עשה מעש'. ואחר המעש' חייב אבל תו"ל פטרוהו כל הלילה בכדי שישהה בבועילתו ולא ימהר בידועו דעדיין חובת הק"ש עליו ונ"מ לבין ב' הסברות ולסברא הא' כיון דפטור מדאורייתא כל הלילי' אינו רשאי

דלכאורה משנתינו זאת. מתראוי לסדרה בפ"ג דשם מבוואר פטורי דק"ש ומה ענינה לכאן. ונדא' לומר דהמסדר סידרה אצל האומני"ן עושי מלאכ' דייקא קודין בראש האילן כיון שעליותם הוא לתכלית פעולת מלאכ' משא"כ העול' סתם על האילן או על הגדר מבלי תכלית. והנה נסדר משנתינו חת"ן סמוך להאומני"ן לומר לך דכונתינו חתן כזה שהוא עוש' פעולה לתכלית דומיא דהאומני"ן וי"ל דלבעבור זה סידרן ר' אשי בגמ' במשנ' אחת ודוק ועוד יש לדבר בדברי הרמב"ם הללו ויתבאר אי"ה בדברי הרע"ב.

הרע"ב בדה"ח חת"ן שנשא בתולה וכו'. הנה לא כתב דוקא שנשא בתולה רק חתן שנשא בתולה כאילו הוא דבר מבוואר במשנה ולפמש"ל בדיוקי המשנ' אשר בתור' לא נק' חת"ן רק נושא את הבתול' א"כ מבוואר הדבר במשנ' ומדויקים דברי הרע"ב ז"ל.

בא"ד משום דטרוד שמא לא ימצאנה בתוליים (ט"ס וצ"ל שמא לא ימצא לה בתולים או לא ימצאנה בתוליה) וכ"ה בפירוש הרמב"ם ומסיים הרמב"ם אם יעמוד ימים לבתול' ולא יבא אלי' אין לו אז טירדת הלב שכבר עברה ממנו טירדת הנישואין עכ"ל. נראה פירושו דהנה יש להתבונן מהו הטירדא שחושב שמא לא ימצא לה בתולים אם לא ימצא יגרשנה. אבל להיות שמטריד א"ע בטירדת הנישואין ואח"כ כשלא ימצא לה בתולים הנה יהי' טרחותיו על מגן ותהי' לו לחרפה. וגם קשה בעיני האדם טירדות על מגן (וכמ"ש בגמרא חזק' אין אדם טורח בסעודה ומפסידה) משא"כ כשכבר עברה ממנו טירדת הנישואין שנשכח טירחותיו מלבו לא יצייר שוב בלבו. שמא לא אמצא בתולים ותהי' טירחותי על מגן דכיון דנשכח מלבו הטירדא. הנה אצלו כאילו לא טרח כנ"ל פי' דברי הרמב"ם וכן יש לפרש בדברי הרע"ב:

בא"ד ואני שמעתי שמתירא שמא יעשה כרות שפכה בבועילתו עכ"ל שמעתי ולא אבין לפי"ז גם בנושא בעולה יש לו טירדא זו כדאשכחן בכמה מקומות בש"ס ואפשר בבתולה שפתחה סתום החושש הוא ביותר. והנה יהי' ג"מ בין הטעמים לנושא בתולה ממשפחת דורקטי שע"ד

דרמאות הוה לאו דהא כל מאן דסליק לי' לקוב"ה ואיתחזי דבגיני' קאמר לאו רמאות הוא עכ"ל. הנך רואה. דהעוש' רמאות נק' רמא"י והוא גרוע יותר מן ההדיוט עכ"ז בעוש' רמאות כזה בדיבורו שמדבר ליחד קוב"ה ושכינתיה והרשע יסבור שמכבדהו הנה לא נק' רמאי ורוא' אני שהדברי' מי שנק' הדיוט במ"א אבל ביחדו יחודו ית"ש בקבלת עמ"ש לא נק' הדיוט נ"ל:

ולשיטת גירסת הגמרא הנה קרא ר"ג ק"ש קודם למעשה וכמש"ל ושאלוהו תלמיריו כי סברתם הי' הפטור מן הדבר ועושהו נק' הדיוט והשיב להם כנ"ל דשאני קבלת עול מלכות שמים ואפילו קודם למצו' אחרת רשאי להחמיר ע"ע ולקרות. והנה לשיטה זו אחר המעש' כ"ע מודים דצריך לקרות. והנה הי' אפשר לו לאחר קריאתו ולקרות אחר המעש' ולא רצה ולזה השיב להם איני רוצ' לבטל ממני עמ"ש אפילו שע"ה אח"ת היינו עם היות שיהי' באפשר לי לקרותה אחר שע"ה איני רוצה לבטל עמ"ש אפילו שע"ה אח"ת. והנה גם לשיטת גירסת המשניות י"ל הפירוש אפילו שע"ה אח"ת דהנה לשיטתם קרא ר"ג אחר המעש' כנ"ל. והנה הי' אפשר לו לקרותה אחר עה"ש קודם הנץ דאנוס הוא וקי"ל דאנוס יכול לקרות עד הנץ החמה וכשיטת הרי"ף והרמב"ם והרא"ש ח"ש הנני יכול לקרותה אחר עה"ש אשר אז לא אהי' נק' פטור מן הדבר וכו' אבל איני רוצה לבטל ממני עול מ"ש אפילו שע"ה אחת זה מה שנ"ל הדברים הללו לא להלכ' רק כתבתי הנלע"ד בדיוקי המשנ'.

הרמב"ם והוא שיהא בענין ההוא מתעסק במצוה רצ"ל מצות פ"ו עכ"ל. נרא' לומר לאפוקי נושא אילוגית או עקרה ידועה או הוא עקר ידוע הוא טירדא בלא מצוה וכן יש להוכיח משיטת הש"ס. אבל משנתינו לא ביארה (והנה לפי מש"ל בתיבת חת"ן דנלמד בתורה חת"ן נקרא נושא בתולה. הנה י"ל משם נלמד דבראויים להוליד דוקא וכמעש' שהי' שם. וכאומרם שם חתן ובניך ובנותיך עמ"ש ותבין ע"כ באמור הלשון חת"ן במשנתינו נכלל כל זה אבל עוד) י"ל דתלמוד זה מסידור משנתינו.

ד' לילות ומשנתניו כשנושא ברביעי כדון הבתולה:

בא"ד שהם ד' לילות עכ"ל לפי נרא' שמפרש בתול' נישאת ליום הרביעי היינו בליל ד' וצ"ל שסובר הא דקאמרינן שאם הי' לו ט"ב משכים לב"ד היינו ילך ביום ד' אל הב"ד להזמין אותה ליום ה' יום הועד. אבל לא פי' כן בכתובות דלשם פירש שהנשואין יהיו ביום ד' ויבעול בליל ה' ואם יהי' לו ט"ב ישכים לב"ד ביום ה'. ולפי"ז אין כאן עד מו"ש רק ג' לילות וכ"ה בטוש"ע ג' ימים ודוחק לומר דהרע"ב ס"ל עד מו"ש עד ועד בכלל דקש' מי הכניסו לתגר זה. וגם צ"ע לדעת הרע"ב למה הגבילו הדבר ד' לילות דוקא זה יהי' שיעור שהי' לבו גס בה בשלמא ג' איכא בכל דוכתא ימים שנים רבים שלשה אבל ד' לא נודע הטעם וצ"ע בדבר.

בא"ד משם ואילך לבו גס בה הנה לפירוש הא' ניחא כשלבנו גס בה ישהה בבעילתו ולא יבוש משא"כ לפי' הא' מאי מהני לבו גס בה (והנה הרמב"ם לא כתב הטעם לב"ז ג"ס. רק שכבר עברה ממנו טירדת הנישואין וכמש"ל אבל להרע"ב לא נדע) והנה התויו"ט כתב כשלבנו גס בה ימחול לה כשלא ימצא לה בתולים. וזה מן התימא הלא תיקנו בתול' נשאת ליום הרביעי בכדי שישכים לב"ד כי שמא בין כך וכך תתקרר דעתו ובאפשר היא אסור' עליו ואטו ברשיעי עסקינן כאן שימחול לה. ויש לישב ויתבאר אי"ה ונ"ל לומר דאפשר כשלבנו גס בה שוב אין לה ט"ב כי שמא הערה בה מתוך חיבתה ושיבר בתול'י. ע"כ במו"ש שוב אין לו טירדא ביודעו שאין טענתו טענה שוב לא יסתכל בבתול'י נ"ל: **תויו"ט** בד"ה בלילה הראשון שם לילה

זכר בסימן ה' יצדק הדבר עפ"י דברי זוהר כד קבילת דכורא עלה איתקריאת לילה (ועמ"ש בדיוקי המשנ' דבספר המשניות גרסינן הראשון. אבל בספרי הגמרא גרסינן הראשונה ועמ"ש שהכל בכונה מופלגת) והנה בתורה שנכתב ונחלמה חלום בליל' אח"ד. י"ל שאמר שר המשקים שחלם לו החלום כשכבר נק' הליל' בלשון דכורא ואו החלומות הם אמיתיים כמ"ש בהרוא"ה:

דבר הבתול' אינו טרוד שאין לו ט"ב ממילא לטעם הא' צריך לקרות ולטעם הב' א"צ לקרות (ועמ"ש'ל בשם הקנה) והנה לפי טעם הא' דצריך לקרות נלמוד הדבר ממשנתניו דלו יהא אחר מוצאי שבת דחייב לקרות כיון שיצא הטירדא מלבו הה"ד במקום שאינו טרוד בלילה הראשונה אין לפטרו.

בא"ד וטירדא דמצוה היא הנה הרמב"ם ביאר מצות פ"ן לכאורה יש לדקדק מדבריו דוקא כשאינו לו עדיין זו"ג שלא קיים המ"ע דאורייתא ע"כ כשעוסק במ"ע זו שהיא מ"ע דאורייתא פטור ממ"ע אחרת. אבל כשכבר קיים המ"ע דאורייתא. הנה מצות לער"ב אל תנח היא דרבנן ואינו יכול לפטור מק"ש דאורייתא בעוסקו במצו' דרבנן מיהו ה"ל להמשנה ולהגמ' לבאר זה ע"כ נרא' דגם לערב א"ת מיקרי מ"ע דאורייתא כי הנביא ביאר הטעם כי אינך יודע איזה יוכשר וכו' ומה שהתור' פטרה ביש לו בן ובת הוא רק להודיע כשהולך האדם אל בית וכו' ונשאר לו בן ובת קיים המצו'. וגם הב"ד אין כופין אותו לישא כיון שכבר יש לו זו"ג משא"כ האדם בעצמו מחויב כל ימי חייו לעסוק כ"ז שאפשר מטעם שאמר הנביא כי אינו יודע איזה יוכשר והבן זה. ואכ"מ וצ"ע בדבר וכוונת הרמב"ם באומר מצו'ת פ"ן כמש"ל בדבריו לאפוקי באם הוא או היא עקרים וסריס ואילוניות וכדומ'. וכבר כתבנו לעיל מזה הרמז במשנתניו והרע"ב דכתב סתם טירדא דמצוה י"ל סתם כדי שלא יהי' בהרהור עביר' וג"ז דאורייתא ולא תתורו אחרי לבבכם וכו'. ואפשר גם להרע"ב אם אינו בר הכי כגון נשען על ביתו וכו' אינו בכלל מצו' כלל ואינו פטור ע"כ נסמך הדין להאימני"ן ג"כ מטעם הנ"ל וכל הרברים הללו צ"ע:

בא"ד ורחמנא אמר ובלכתך בדרך וכו' האמת בגמרא דידן מובלכתך בדרך. ובתוספתא מובשבתך:

כד"ה אם לא עשה מעש' אם לא בעל. עמ"ש בדיוקי המשנה:

סב עד מוצאי שבת שהם ד' לילות. לפי פשוטו מנינא אתא לאשמעינן להורות במו"ש לאו דוקא. ואם נשאר בשארי הימים נותנין לו ג"כ

משנה ר' רחץ לילה הראשון הנה תרא' בכאן גם במשנ' שבגמ' הגירסא הראשון ולפימ"ש לך לעיל במשנ' הקודמת תבין דבכאן אמרינן בגמ' דהמעש' הי' שמת' ביום. וקסבר אנינות ליל' שלאחד היום הוא מדרבנן דרבנן גזרו שיהי' להליל' חיבור אל היום לענין זה. ע"כ נכתב בהליל' לשון זכר משפט היום ומהו הלשון שפטו זה בגמ' :

לא למדתנו רבינו. ובמשנ' שבגמ' למדתנו רבינו נראה לבאר. דהנה הרמב"ם פי' שהרצי' הית' בחמים ופי' התויו"ט דהנה רחץ משמע מקצת גופו (כענין יוה"כ אסור ברחיצה. אפילו להושיט אצבעו במים אסור ורחיצת כל גופו מיקרי גשטט"ף ג"ל) וזה אינו אסור רק בחמים אבל בצונן מותר לכל אדם. והנה י"ל דהתלמידים למדו ממנו סתם ההלכ' אבל אסור לרחוץ בחמין ולא אמר לטבול או להשתטף. מזה שפטו דאפי' מקצת גופו אסור והן היום ראו שרחץ מקצת גופו בחמין רצו לידע מה הי' כונתו באומרו לרחוץ. לזה שאלוהו בדרך **לא** למדתנו רבינו. אבל אסור לרחוץ היינו באמרך לרחוץ לא זאת הית' כונתך והשיב להם דבאמת זאת היתה כונתו. אבל הוא להיותו איסטניס מותר זה לגירסת המשנ' בספרי המשניות ולפי ספרי הגמ' י"ל רחץ כל הגוף בצונן (כלשון הכתוב ורחץ את בשרו במים וטהר דמשמע רחיצת כל הגוף במי מקוה צוננים) ועי' שאלוהו סתם למדתנו רבינו שאבל אסור לרחוץ ואין כאן שום צד נוטה להתיר ע"ז השיב להם איסטניס אני לפי"ז יהי' חילוק בין הגירסאות דלגירסת הגמ' אפשר בחמין אסור גם לאיסטניס וכ"ז בדרך אפשר :

א"ל איני כשאר כ"ל אדם איסטניס אני. ובמשנ' שבגמ' איני כשאר בני אדם פירוש איסטניס פירש הרמב"ם (והרע"ב) לשון צינ"ה שהוא מצונן. והרמב"ם אויל לשיטתו שפירש שרחץ בחמין ורש"י ז"ל פי' אדם מעונג ומפונק (איני יודע שורשו) ועיין בחידושי הקדוש מהר"ש מאוסטרפאליע כתב בשם הקדמונים שר"ג הי' לו ששה נשמות גדולים יקרי הערך הנרמזים בר"ת איסטניס והי' רחץ לכבודם :

בד"ה בלילה הראשון עד מו"ש מדלא תני מלילה וכו'. לפי מש"ל בדיוקי המשנ' תתבונן שפיר דלגירסת המשנ' בספרי המשניות לפי מ"ש שם הכונ' לק"מ למה לא תני מלילה. רק לפי הגירסא בגמ' לילה הראשונה. יש לדקדק קצת למה לא תנא מלילה :

בא"ד וכן יש לדקדק בלשון הרע"ב וכו' שהם ד' לילות ומנינא למה לי עכ"ל עמ"ש בדברי הרע"ב דאיצטרך מנינא לומר דהה"ד אם נשא בשאר הימים פטור ג"כ ד' לילות ועמש"ש מה שיש להתבונן בדברי הרע"ב הללו.

בא"ד וגם בדקדוק המשנ' י"ל דלהכי תני בלילה לפי דמן הסתם וכו' עכ"ל. לפי הגירסא במשנ' שבגמ' לילה א"א לומר כן :

בד"ה בלילה וכו' פי' הרע"ב דטריד טירדא מצות פי' עכ"ל עמ"ש בדברי הרמב"ם והרע"ב :

בד"ה עד מו"ש וכו' לשון הערוך לבו קריב לה וכן כל לשון ג"ס שבתלמוד והמשכילים יבינו ע"כ ג"ל דהשורש של הקרבות הוא ע"י גבהות הלב כי מי שאינו גבה לב רוחו שפלה ואינו מתקרב מחמת עניויות ובושה. והנה תמצא בשם ע"ב השם הס"ד הוא עניו מירה על עניויות הנה קודם לשם ההוא הוא ס"ג שמות והמליצו חז"ל לגבהות בלשון ג"ס כלומר עדיין לא הגיע לעניויות הבן.

בא"ד והכא לפירוש הא' כשלבנו קרוב לה ימחול לה וכו' עכ"ל עמ"ש בדברי הרע"ב דהדברים האל' לכאור' הם דברים מתמיהים וי"ל דה"ק להיות הדבר קרוב לודאי שימחול לה הגם דלאו שפיר עביד כשיארע [דאפשר] שתהי' אסור' עליו עכ"ז חז"ל לא פטרוהו מק"ש כיון דקרוב לודאי שימחול לה (ועפ"י) [דעפ"י] הרוב לא יהי' איסור בדבר כשנבעלה קודם לאירוסין ואפילו אחר אירוסין כשנבעלה באונס והוא ישראל ועיין מ"ש בדברי הרע"ב הנלע"ד :

בד"ה מעשה ברג לאו מעש' לסתוד הוא עכ"ל. עמ"ש בדיוקי המשנ'. ואתה תבין :

לעשייתו רהנה מצות ק"ש נהוג אצל האדם. גם קודם הנשואין. וכן פעולת רחיצה מישך שייכת אצל האדם ואינו דבר נמשך מחמת המעש' שנעשית משא"כ תנחומין נמשכין מצד הפעולה הנעשית מקודם:

לא למדתנו רבינו ובמשנ' שבגמ' למדתנן רבינו הנה בגמ' ת"ר עבדים ושפחות אין עומדים עליהם בשורה ואין אומרים וכו' ותנחומי אבלים מעשה ומתה שפחתו של ר"א נכנסו תלמידיו לנחמו כיון שדאָה אותם עלה לעלי' וכו'. הנה מדברי הת"ק דברייתא הוא מוכח רק על המנחמים שהמנחמים לא ינחמו על העבדים. אבל אם אירע שניחמו את בעל העבד רשאין לקבל התנחומין. וממעש' דר"א הוא שאין רשאין לקבל והנה מלשון שלמד ר"ג לתלמידיו אין מקבלין תנחומין וכו' (ולא אמר אין מנחמין וכו') שפטו התלמידים גם אם אירע שניחמו אין רשאין לקבל התנחומין וממעש' דר"א הוא שאין רשאין לקבל התנחומין וממעש' דר"א הוא שאין רשאין לקבל שלמדתנו בלשון אין מקבלין וכו' והטעם הוא כמ"ש התוס' דילמא אתי לאסוקי ליוחסין והשיב להם דאין הטעם דילמא אתו לאסוקי ליוחסין רק דעפ"י הרוב הם אינם כשרים משא"כ טבי עברי וכו'. ולגירסת הגמ' צ"ל קיב"ל עלי"ו תנחומין היינו שצוה בפירוש למנחמין שינחמו. והנה ע"ז אמרו לו סתם הלא למדתנו וכו' והשיב כנ"ל ועדיין צ"ע

משנה ח' חתן אם רצ"ה וכו' ובמשנה שבגמ' אם רוצ"ה וכו'. ונרא' לבאר החילוק

אם רצ"ה משמע במקרה בפעם אחד אם אירע כך משא"כ להנהיג כך באיזה מקום למנהג קיים. ולגירסת אם רוצ"ה אפשר אם יסכימו על המנהג יתקיים כן ואינו מספיק ויותר נ"ל לומר החילוק בין הגירסאות אם רצ"ה וכו' לשון עבר כבר רצ"ה וכעת כבר עבר הרצון דכן עשה כרצונו והגנו קורא ק"ש כרצונו אין מפסיקין אותו ואין מוחין בידו משא"כ אם עדיין הוא ברצו"ן היינו שבא לישראל באמרו שרצונו לקרוא ק"ש כי רוצ' להתמיר מורין לו שלא לקרות ולגירסת אם רוצ"ה הנה הוא לשון הוה שעדיין רוצה ובא לימלך מורין לו שיקרא נ"ל:

וי"ל דרוח י"י דיבר ברש"י ז"ל שפירש סתם מעונג ומפונק ולא ביאר השורש והוא מטעם הנ"ל שהי' מעונג מגודל יקר הנשמות הללו וכענין וקראת לשבת עונ"ג עבור הנשמ' היתיר' הבאה אל האדם. ולפי"ז לגירסת המשניות כבר כתבתי לך שכונתם שהי' דוחץ בחמין וכששאלוהו כנ"ל השיב סתם איני כשאר כל אדם רוב העולם כי איסטני"ס אני איש מצונן כדברי הרמב"ם ולפי הגירסא בגמ' הנה כתבתי לך הכונ' שהי' דוחץ בצונן כל הגוף. ולפי"ז א"א לפרש איסטניס מצונן. והנה הגירסא לפי"ז גרסינן איני כשאר בני אד"ם (הראשון) שיש לכ"א נשמ' אחת כפי מה שהיתה באיפתו של אדה"ר (כענין הנאמר לאיוב איפה היית וכו') ודרשו בו איפה שלך היכן היתה באדה"ר) כי איסטני"ס אני מעונג מריבוי נשמות יקרי הערך כנ"ל.

הרמב"ם זו הרחיצה הי' במים חמין וכו' הוא כמ"ש התוי"ט ועמש"ש ועדיין צ"ע.

ופי' איסטניס קר הגוף גזור מן צני"ת שלג עכ"ל. והנה לפי"ז שורש התיבה ס"ן כמו צ"ן. כי אותיות זס"ש"רץ מתחלפין והט' באת לפעמים באמצע כמו מה נצטד"ק שכתב רש"י בפ' מקץ הנ"ל.

תירו"ט בד"ה רח"ץ פי' הרמב"ם במים חמין וטעמו דרחץ אפילו מקצת גופו במשמע וא"נ וכו' משום שהי' איסטניס ולחמין הוא שהי' צריך עכ"ל הנה הטעם הראשון אינו מוכרח כ"כ דהן אמת דמצינו רחיצ"ה במשנה במקצת הגוף כגון יוה"כ אסור ברחיצה מיהו בתור' בכ"מ רחיצ"ה הוא כל הגוף ורח"ץ במים וטהר וטעם השני הוא נכון דכיון שפי' איסטני"ס פירושו מצונן על כרחך צ"ל שרחץ בחמין והנה רש"י ז"ל פי' איסטני"ס מעונג ומפונק ע"כ לא כתב דהרחיצ' הית' בחמין מיהו הרע"ב ז"ל דפי' איסטני"ס כהרמב"ם צ"ע למה [לא] ביאר שהרחיצ' הית' בחמין.

משנה ז' וכשמ"ת טבי עברי קיב"ל וכו' במשניות הקודמות אמר קר"א בלילה הא' שנשא רחץ בלילה הא' שמתה הקדים עשייתו להנעשה מה שאין כן בכאן הקדים הנעש'

פרק ג'

שצריך לכיין הדעת לעסוק בכבודו של וכו' אלא אפילו כל מצות האמורות בתורה שא"צ כ"כ כיון המחשבה והדעת אעפ"כ פטור זה מה שני"ל לפי הגירסא הזאת. והנה במשנה שבתלמוד ירושלמי ל"ג מ"ן התפילה עיין בתויו"ט משום דאטיא במכ"ש דתפלה דרבנן ואם מן המצות שבתורה פטור מכש"כ שפטור מן מצות דרבנן ונ"ל דזה תליא בפלוגתא הרמב"ם ורמב"ן דהרמב"ם ס"ל דתפלה אחת בכ"י הוא מ"ע דאורייתא ולעבד"ן בכל לבבכם (ונמנית ממנין תרי"ג) ובוזה יונח לן אומרנו ומן התפילה בה"א הידיעה היינו אפילו התפילה הידועה הראשונה שבאותו היום שהוא מחויב בה מדאורייתא אעפ"כ פטור והרמב"ן ס"ל דכל התפילות הם מדרבנן. ולא צריך למיתניא במשנתנו דכש"כ הוא (ממילא לפי הגירסאות יסבור תלמודא דידן כסברת הרמב"ם ותלמוד ירושלמי כסברת הרמב"ן):

והנה בתלמודא דידן גרסינן ג"כ ומכ"ל מצו"ת האמורות בתורה ובתלמוד ירושלמי ל"ג ל"י וכן ברוב ספרי המשניות ל"ג ל"י והנה כתב התויו"ט דלא צריכין דנקט הנהו דחמוריי ומכ"ש שארי המצות שבתורה עיי"ש וזהו חומרתן ק"ש קבלת עמ"ש. וכן תפילין לשעבד הלב והמוח והנה זה כל האדם. ותפילה למאן דגרס ל"י. הנה רחמי היא לבקש על נפשו בכ"ז ועידן כי הכל מסור בהשגחתו ית"ש כנודע למבין ומאן דגרס ומכל מצות וכו' צריכין למימר דלא אתין במכ"ש ד"ל שאני ק"ש דאינה צריכה כוונה רק בפסוק ראשון ואפילו האומנין קורין בראש האילן ותפילה מאן דגרס ל"י נוכל לומר לסברתו הגם דהיא מדאורייתא כסברת הרמב"ם עכ"ז הנוסח אינו מדאורייתא ויכול לבקש בכ"י בכל לשון שירצה איז' דבר מהש"י ויוצא י"ה המצוה ולעבד"ו בכל לבבכם ואי קשיא הא קשיא דאתין כל המצות במכש"כ מן ההפילין וי"ל דחילופי הגירסאות תלין בפלוגתא דהנה קי"ל תפילין אסור להסיח דעתו מהם. ולפ"ז אין להוכיח שארי מצות

כתבו התוס' רש"י גרס מ"י שמת"ו אחר תפילת השחר אבל נרא' לר"י שהוא אחר ה' קורא דאיירי בסיפ"י מק"ש וכאן מתחיל נמי מפטור ק"ש ובירושלמי גריס כמו כן עכ"ל. הנה התוס' ז"ל העידו בשם רש"י דגרס הפרק הזה אחר תפילת השחר אבל מן רש"י שלפנינו נרא' דס"ל כגירסת הירושלמי והתוס' דכתב בד"ה מ"י שמת"ו כו' פטור מלקרות ק"ש לפי שהוא טרוד וכו' והוה דומיא דחתן עכ"ל. נ"ל דזה כונתו להורות דע"כ מישך שייך הפרק הזה לפרק שלמעלה ואין להאריך :

משנה א' מ"י וכו' בפרקין דלעיל ה' קורא בתורה ובכאן לא אמר בלשון הזה ה' וכו' מוטל וכו'. דלא רצה התנא לומר לשון ה' על הדבר הזה. הלואי לא יהי' עוד הדבר הזה בישראל.

פטור מק"ש ומן התפל' ומן התפילין ומכל המצות האמורות בתורה כ"ה הגירסא בספרי תלמודא דידן ואומר לך תחיל' לדעת הגירסא הלזו לא זו א"ז קתני לא מיבעיא בק"ש דפטור דכתיב למען תזכור את יום צאתך מאמ"צ כל ימי חי"ך ודרשו בירושלמי ימים שאתה עוסק בחיים ולא ימים שאתה עוסק וכו' (הגם שזה הענין נאמר רק על יצ"מ. הנה כתיב אשר הוצאתי אתכם מאמ"צ להיות לכם לאלקים לקבל עלינו יחודו ואהדתו הנה זכרון יצ"מ גורם חיוב קבלת עמ"ש בק"ש נ"ל) אלא תפילה דרחמי היא ויש סברא ביותר לומר דלא יפטר מן התפלה. ובפרט שמדת הדין מתוח עלינו. ויש לו לבקש על נפשו אעפ"כ פטור ולא מיבעיא ק"ש ותפלה. דהנה מצטרך שהיית זמן מה באמירתם ויתבטל מלעסיק בכבודו של וכו' אלא אפילו תפילין שהוא מליבש בהן ואין כאן ביטול אעפ"כ פטור ולא מיבעיא כל אלה דצריכין כונת הלב ק"ש עכ"פ קבלת עמ"ש בפסוק ראשון ותפלה מדבר לפני המלך ותפילין אסור להסיח דעתו מהם ע"כ מהראוי שיפטר דא"א ל"י ליתובי דעת' ולכוין ובפרט

לא יניח תפילין דר"ת עיי"ש טעמו סד"א דמי וכו' מוטל לפניו נמי הכוונ' על תפילין דר"ת אבל מן תפילין דרש"י לא יפטור קמ"ל מן התפילין הידועים לכל וסוגיין דעלמא כוותיהו אעפ"כ הוא פטור (בני הגם שהוא דרך רחוק לבעלי הפשט אעפ"כ לא תקוץ בדברי אלה כי אין לך דבר שלא יהי' רמוז במשנה השלימה הבן).

ובזה נ"ל להבין כוונת רש"י ז"ל בד"ה מי שמתו וכו' פטור מלקרות ק"ש וכו' לכאורה וכי לא סגי לן לישנא דמתניתין פטור מק"ש והוא שינה והאריך לומר פטור מלקרות ק"ש לתורות דאינו פטור מן ק"ש היינו מן הדבר הנאמר בק"ש דהיינו י"י אחד להאמין באחדות וכווצא רק פטור מלקרות הפרשה את שלפני המטה ואת שיאחר המטה. את שלמטה צורך בהן פטורים ואת שאין למטה צורך בהם חייבים כ"ה גירסת הירושלמי וספרי המשניות וגירסת התוס' והרע"ב וגירסת תלמודא דידן הוא את שלפני המטה ואת שלאחר המטה. את שלפני המטה צורך בהן פטורים ואת שלאחר המטה צורך בהן חייבים וכ"ה גירסת רש"י וההפרש בין הגירסאות ידוע ויתבאר א"ה בדברי פירש"י והרע"ב ותו"ט.

תפלה שורש תיבת תפלה נמצא בתורה שהוא לשון בקשה ו תפלה בעדד וחי' מתרגמינן ויצלי עלך. וכן ויתפלל אברהם מתרגמינן וצ"לי אברהם וכן ואתפלל אל י"י ואתפלל גם בעד אהרן וכן תפלה לדוד תפלה למשה תפלה לעני תפלה לחבקוק והשורש נ"ל שהוא מלשון נפתולי' אלקים נפתלת"י ומתרגמינן קב"ל י"י בעותי והוא מלשון היאכל תפל מבלי מלח. והנה נק' תפל דבר שאין בו טעם כי המלח הוא הנותן טעם במאכל ובאין מלח במאכל אין בו טעם. והנה הדבר קשה להבין איך ע"י התפילה כביכול ישתנה הרצון העליון והרי כביכול הבורא י"ש הוא ורצונו חד ואיך יצויר שינוי רצון בדבר שאין בו שינוי ותמורה ע"כ ההולכים אחריים שרירות לבם בחכמות חיצוניות יכחישו זה. והנה מאומת הדבר לנו עפ"י התורה ויש טעמים כמסוים בזה אפילו להבין הדבר בחק

מתפילין דתפילין אסור להסיח דעתו מהם ובכאן הוא דבר שא"א ובאם לא יסיח דעתו הנה יסיח דעתו מכבודו של וכו'. משא"כ שארי המצות לא אתיין מתפילין. והנה התוס' ז"ל מכה הכרח קושיא כתבו דנראה דהיסח הדעת אינו רק קלות רא"ש. אבל בלא קלות ראש אין איסור והרבה מהראשונים לא ס"ל כהתוס' (גם מרן האר"י ז"ל החמיר בפשוטו שהיסח הדעת אסור) ולפ"ו זאת הפלוגתא מישך שייכת בחילופי הגירסאות לפי גירסת הירושלמי דל"ג מכ"ל מצו"ת וכו' הוא משום דאתיא מתפילין דחמירי כנ"ל ופטור מכש"כ מן שאר המצות ואי תימא שאני תפילין דאסור ה"ם היסח הדעת ובכאן הוא דבר שא"א הרי היסח הדעת אינו אלא קלות ראש כסברת התוס' ובכאן בודאי אין כאן קלות ראש בלב נשבר ונדכה ולדעת תלמודא דידן דגדסינן ומכ"ל מצו"ת וכו' דלא אתיא מתפילין דשאני תפילין דאסורין בהיסח הדעת. הנה יסבור היסח הדעת כפשוטו אסור (כבר כתבתי לך ידידי כל דברי אינם להלכה רק להבנת טעמי המשנה ולפלפל בגירסאות שיהי' הכל בכוונה ולא ע"ד ההזדמן ואתה המעיין עשה כרצונך לעיין בפינות התורה ותמצא טעמים אחרים):

והנה מאן דגרס ומכל מצות וכו' יקש' ל"ל למיתני כלל מן הק"ש ומן וכו' ליתני סתם מי וכו' לפניו פטור מכל המצות וכו' י"ל דאזו הוה משמע שגם מן מצות ל"ת יהי' פטור ויהי' לו רשות לעבור ח"ו על אחת מכל מצות י"י אשר לא תעשנה קמ"ל דומיא דהנך מצוה עשה דייקא ואם תאמר ליתני בפירוש מכל מצות עשה"ה האמורות בתורה י"ל רסד"א גם ממצות עשה התלויות במחשבה כגון מצות אנכי י"י אלקיך. להאמין במציאותו ית"ש וכגון מצות י"י אח"ד. להאמין באחדות ומצות ירא"ה ומצות אהב"ה. קמ"ל דומיא דהנך שיש בהן עשי' משא"כ מ"ע התלויות בלב אינו פטור:

ומן התפלה מן התפילין. פירוש ושורש תיבת תפלה ותפילין יתפרש להלן אומרו מן התפלה בהא הידיע' כבר פירשנו לעיל אכתי מיבעיא לן אומרו מן התפילין בהא הידיעה וי"ל עפ"י מ"ש האריז"ל אכל בר מינן.

פטור מק"ש עכ"ל בגמ' מקשה מוטל לפניו איך
ושאינו מוטל לפניו לא ורמינהו וכו' תירץ ד'
אשי כין שמוטל עליו לקוברו כמוטל לפניו דמי
ולכאורה נוכל לומר ולפתור משנתנו שמוטל
עליו לשומרו וי"ל דא"א לומר כן דא"כ ל"ל
למיתני מת"ו דייקא הל"ל מי שמת מוטל
לפניו ע"כ לומר דמירי שמוטל עליו וכו' :

אחד שיהי' לפני המטה או אחד המטה וכו'
עכ"ל נראה בעליל דגרס במשנתנו
כגירסת הדע"ב :

והכל פטורים מן התפילה והטעם מפני טידדת
הלב עכ"ל לא קאמר הטעם מפני שהוא
מדבבנן דאיתו ז"ל אזיל לשיטתו דתפילה
הראשונה ביום היא מדאורייתא ומשנתנו אמרה
מן התפלה בהא הידיעה משמע אפילו מתפלה
המיוחדת היינו המחוייבת מדאורייתא
הרע"ב בד"ה מי שמתו מוטל לפניו אחד מן
הקרובים וכו' עיין מ"ש בדברי
הרמב"ם :

בד"ה ואת שאין למטה וכו' כגון ההולכים
ללות וכו' לכבודו חייבין עכ"ל. יש
להתבונן מאי קמ"ל הרי לא טרדינו וי"ל דקמ"ל
דמבטלין ת"ת בשביל הוצאות וכו' והולכים
ללות וסד"א דהיה דק"ש קמ"ל גדולה ק"ש
בעונתה מן ת"ת :

בד"ה אלו ואלו פטורים מן התפלה דלאו
דאורייתא היא כמ"ו ק"ש עכ"ל תיבות
כמ"ו ק"ש היא שפת יתד ונראה לפרש אפילו
לדעת הרמב"ם דס"ל תפילה האחת בכ"י היא
מדאורייתא אפ"ה אינה דומה לק"ש דק"ש נוסחתה
היא מדאורייתא משא"כ נוסח התפילה אפילו
לדע' הרמב"ם אינה דאורייתא ויוכל לומר איזה
בקשה בכל לשון באיזה שעה מהיום שירצה
ויוצא י"ח המצוה מדאורייתא :

בא"ד ואיכא דאמרי מפני שהיא צריכ' כוונ'
יתירה עכ"ל רצ"ל ובכאן אפ"י המלווים
אית להו טירדת הלב והוא טעם הרמב"ם.
תוי"ט בד"ה מק"ש וכו' נושאי וכו'. הי"ג
בספר מדוייק עכ"ל כבר נתבאר לעיל
החילופי גירסאות ופירושם :

בא"ד אלא דתנא אלו שהן חמורות וכו' עכ"ל
עמ"ש לעיל בדיוקי המשנה :

האנושי למי שחלק לו אלקים בבינה אבל א"א
לגלות הדברים הנסתרים לכל ההמון דק אמונת
אומן להאמין זה בדרך אמונה מבלי טעם ע"כ
נק' הבקשה בלשון התורה תפלה מלשון
היאכל תפ"ל שהוא דבר בלי טעם רק באמונה.
וי"ל עוד תפלה הוא מגזירת תפלו"ו עלי שקר
שפירושו נתחברו עלי בשקר הזדים ועושי
רשעה (והט' והת' ממוצא הלשון מתחלפין) שע"י
הבקש' שהאדם מבקש מאת הש"י הנה הוא נדבק
בקונו. ועיין בש"ע או"ח סי' ס"ב ע"כ נק'
הבקשה בשם תפלה מלשון חיבור :

ותדע עוד תפלה בגי' תקט"ו מנין
ואתחנן' שהתפלל משה תקט"ו
תפלות היינו ט"ו פעמים ת"ק. דהנה תפלה
מגעת עד לערבי"ת והנה מהלך עוה"ב ת"ק
שנים ומן הארץ לרקיע ת"ק שנים ועובי של
רקיע ת"ק וכן עד ערבית. הרי ט"ו פעמים ת"ק
ובחיות הקודש כתיב ורגליהם רגל ישר"ה ט"ו
פעמים ת"ק [הלשון בכאן משובש וא"א להולמו
וכונתו כמ"ש בספרו הקדוש אגרא דכלא פ' ואתחנן
(בד"ה א"י ואתחנן) וז"ל הטעם הפשוט תקט"ו הוא
ט"ו פעמים ת"ק כמן הארץ עד לרקיע השביעי דמן
הארץ לרקיע ת"ק שנה ועוביו של רקיע ת"ק. הארץ
הוא ג"כ ת"ק וכן בין כל רקיע ועובי כל רקיע והנה
הם ט"ו פעמים ת"ק ואילו היה מתפלל עוד תפלה
אחת הי' מגיע תפלתו למעלה מערבות היתה מתקבלת
תפלתו וכו' עכ"ל. (עיין בחגיגה יב יג. ובפסחים
צד בין התבונן) המגיה]

תפילי"ן י"ל ג"כ פירושו לשון דביקות וחיבור
(כמ"ש בתפילה דבתפילין מבואר
חסדי הש"י שעשה עם ישראל ועי"ז תגדל
ותתפשט בלב האהבה. וכן משאדו"ל תפילי"ן
דמרי עלמא מה כתיב בהו דכתיב בהו מעלת
ישראל וכביכול תגדל אהבת הש"י לבניו
העמוסים מני בטן. תפילי"ן בגי' פסת"ם זה
השם צדיכין לכוין בתפילין לבל יהי' היסח
הדעת :

הרמב"ם ענין דברו מוטל לפניו אינו רצ"ל
שיעמוד לפניו. אך רצ"ל קודם וכו'
ואע"פ שאינו עמו במקום אחד אבל כשלא יהי'
וכו' קרובו מאותן שהוא חייב וכו' הוא חייב
בק"ש וכו' אבל אם יהי' לפניו ושמדהו אז יהי'

להתעסק בתנחומין שגם מצות ג"ח דתנחומין להחיים רוחה את הק"ש. ולפי מה דגרסו וחזר"ן הכונ' שאירע הדבר כן שחזרו למקום השור' ולא קראו ק"ש עדיין אבל לכתחיל' יקראו ק"ש קודם החזרה למקום השורה דהרי במצות תנחומין יהי' להם באפשר להתעסק אחר ק"ש כן נראה לפרש. אם יכולין להתחיל ולגמור"ר ולגמור"ה מיבע"ל כמו במ"ב פ"א ונ"ל דמזה מדייקת הגמ' דז"ל הגמ' יכולין להתחיל ולגמור את כולה אין. אבל פרק א' או פסוק א' לא ורמינהו וכו' אפי' פרק א' או פסוק א' ומתרח' ה"נ קאמר אם יכולין להתחיל ולגמור פרק א' או אפילו פסוק א' וכו' עכ"ל הגמ' ולכאורה לשונם זה הכי נמי קאמר"ר אין לו ביאור דהרי לא קאמר התנא דמתניתין כן והל"ל חסורי מחסרא וה"ק ונ"ל דה"ק דהתנא דידן נמי קאמר הכי מדלא קאמר ולגמור"ה רק ולגמור"ר. הנה רמז על פרק אחד או פסוק א' :

ועפ"י הדברים הונח לי קושיא עצומה וגדולה היא אלי. הנה אם אפילו יכול לקרות פסוק אחד יתחיל ל"ל לתנא דתוספתא למיתני כלל פר"ק אח"ד (והנה התוי"ט ז"ל כתב דפסוק ראשון מיקרי פרק ולא הונח לי דביותר קשה ל"ל לכפול דבריו) וביותר יש תימא על הרמב"ם והרע"ב כיון דמסקנת הגמ' גם לתנא דידן אפילו פסוק אחד והם לא פירשו רק פרשה אחת ונרא' עפ"י דרכינו לפרש תמיד. דהנה התוספתא זה שמה **תוספת"א** הוא תוספת לבאר לשון המשנ' הסתומ' ולהוסיף עלי'. והנה התנא דמתניתין קאמר סתם **להתחיל"ל ולגמור"ר** ומדלא קאמר **ולגמור"ה** לשון נקבה ויצדק שפיר הלשון על קריאת שמע ע"כ כוונתו לגמור"ר איזה דבר ממנה אבל הספק הוא בלשון התנא אם כוונתו על פרק אחד או אפילו פסוק אחד וז"ש התנא דתוספתא המוסיף על תנא דמתניתין אם יכולין להתחיל ולגמור (רצ"ל מדקאמר ולגמור"ר הכוונה) פרק א' או (אפשר) פסוק א' ממילא לדינא הנה כתב הב"י דנראה מדברי הרמב"ם דמירי בכאן ביש עדיין שהות לקרוא אחר התנחומין אבל בשאין שהות יקרא קודם לתנחומין לפי"ז כיון דהדבר ספק לנו כוונת התנא אם פרק אחד או פסוק א' מהראוי להתמיר ולא יתחיל רק בשיהי' יכול

בד"ה ואת שאין וכו' ואין להקשות דאכתי ג"ח היא וכו' לא ידענא מאי קושיא הרי יכול לקיים את שניהם ואפשר להסביר זה בתירוץ התוי"ט ועמש"ל :

רש"י בד"ה מי וכו' פטור מלקרות ק"ש וכו' עמש"ל בדקדוקי המשנה :

בא"ד והוה דומיא דחת"ן עמש"ל דרמזו רש"י דגרסינן פרקין בכאן :

בד"ה את שלפני המטה שיתעסקו בו כשהגיע המטה אצלם ושלאחר המטה נשאוהו כבר שלפני המטה צורך בהם פטורים אם צריכין לשאתו פטורין ושלאחר המטה אף אם צורך בהן חייבין הואיל שכבר יצאו י"ח עכ"ל. הנה רש"י ז"ל פירש זה כפי הגירסא הנמצאת במשנה שבתלמודא דידן ולכאורה תמוהים הדברים דאם המטה צריכה להן מה לי בזה שכבר נתעסקו ויש ליישב. דהנה רש"י ז"ל פירש וחילופיה"ן שכן דרך שמתחלפין לשאת לפי שהכל חפצים לזכות בו עכ"ל ורצ"ל שיש מתעסקים הרבה רק שהעם אינם מניחים ליחידים להתעסק רק שכל אחד יזכה במצוה וישא את המטה ויש אנשים מכובדי' שמכבדין אותם שישא ב' פעמים וכיוצא לזה קאמר אנשים כאלו הגם דנקראים שיש למטה צורך בהם דידוע שמכבדין אותן לשאת גם אחר שנשאוהו כבר עכ"ז כיון שכבר יצאו י"ח והמצו' אפשר להעשות ע"י אחרים ומה שהוא המנהג שמכבדין למכובדים בפעם שנית הוא רק מפני כבודם. הנה כעת שהגיע זמן ק"ש כבוד המקום עדיפא וחיביין לקרות ק"ש נ"ל מיהו לגירסת הירושלמי והתוס' יתיישב שפיר כפי' הרע"ב וכ"נ מהרמב"ם .

בד"ה אלו ואלו פטורים מן התפלה דלאו דאורייתא היא עכ"ל עמ"ש בדברי הרע"ב שהוסיף תיבות כמ"ו ק"ש ורש"י ז"ל אפשר ס"ל כדמב"ן דתפלה היא לגמרי מדרבנן ואין הכרח כ"כ :

משנה ב' קברו את המ' חזר"ן אם יכולין וכו' ויש גירסאות וחזר"ן

נ"ל נ"מ לדינא בין הגירסאות לפי הגירסא חזר"ן הנה היא הודעה שהתנא מודיע כאשר גמרו מצות הג"ח חסד של אמת עם הגפטר. הנה זה מצותם חזר"ן תיכף למקום שעומדין בשורה

לקרוא פרק א' אבל בפסוק אחד לא יתחיל רק ינחם תחילה ואח"כ יקראנה כולה בלא הפסק' וע"כ הרמב"ם והרע"ב לא כתבו רק כרק אחד ודר"ק:

משנה ג' נשים ועבדים וקטנים זה סדר הנהוג אצל התנא המסדר המשנ' לשנות אותן כסדר הזה נשים דחשיבי ברישא כי מבני ישראל המה משא"כ עבדים כנענים וגם דעבדים חייבים בקצת מצות גמרינן ל"ה ל"ה מאשה ע"כ שונה מקודם הלומ"ד והדר הנלמ"ד וקטנים קא מתני לבסוף דהרי קטנים מצד עצמם פטורין לגמרי מכל המצות רק מה שמוטל על אבותם לחנכם:

פטורים מק"ש ומן התפילין לא זו א"ז קתני לא מיבעיא ק"ש דפטורין נשיים ועבדיים דיש רשות אחרים עליהם וא"א להם לקרות כי יתבטלו מן העבודה בשעת הקריא' אלא אפילו תפילין דיכולין לעשות עבודת הרב והבעל גם בזמן שמונחין עליהם התפילין אפ"ה פטורים:

וחייבין בתפליה וכו' לא זו א"ז קתני לא מיבעיא תפליה דרחמי היא וכל אדם צריך לבקש על נפשו מאת הש"י הבורא כל הנשמות אלא אפילו במוזוה ג"כ חייבים ולא מיבעיא דמוזוה דכתיב בה למען ירבו ימיכם וכו' והנהו נמי בעי חיי אלא אפילו ברהמ"ז דלא כתיב בה למען ירבו וכו' אעפ"כ חייבים:

ובמזוה"ה לא ידענא היכי משכחת לה בעבדים דאם יש לעבד בית הנה הוא של הרב דמה שקנה עבד קנה רבו. וא"כ החיוב הוא על האדון לקבוע מוזוה בביתו ואם נאמר דהאדון אינו משתמש בבית הזה רק שדר בתוכו העבד ומוזוה חובת הדר היא הנה אם דר העבד בתוך הבית. הנה מיקרי שמשתמש בו האדון לו יהי' כשורו וחמורו העומדים ברפת בקר שחייבים בעליהם לקבוע מוזוה בהרפת ואפילו אם נאמר דנתנו במתנה בית להעבד ע"מ שאין לרבו רשות בו. הנה אם אין העבד דר בתוכו. הנה פטור הבית לו יהי' ביתו של בן חורין אם אין דרין ומשתמשים בתוכו פטור מן המוזוה דמוזוה חובת הדר הוא ואם העבד דר ומשתמש בתוכו הנה חיוב המוזוה על האדון כיון שהעבד הוא כמו

שורו וחמורו והוה כרפת בקר של האדון. וגם מהיכן יקנה העבד מוזוה הלא הכל הוא של האדון וצ"ל דמוזוה לא קאי רק על נשים וקטנים ונקט עבדיים אידי דאינך ואפשר לומר דנקט בעבדים ג"כ להורות דיכולין לברך על קביעותה אבל המוזוה היא של האדון נ"ל:

וחייבין בתפליה בקטנים לא ידענא. האיך שייך לומר חייבין בתפליה. וכן בברהמ"ז והאיך שייך לחייבין כיון שהם קטנים (וצ"ל [וא"א] לומר רק לחנכם מחויב האם לחנכם (והנה) [דהנה] לפי"ז גם בק"ש מהראוי לחנכם ובפרט שהיא מדאורי' יותר מן התפלה וצ"ל כמ"ש הרע"ב שאינו מצוי אצל האב בזמן ק"ש. והנה לפי"ז גם תפליה זמן קבוע לה. ונראה לומר שאין החיוב כ"כ מוטל על האב רק להורות לו התפלה המחויבת מן התורה לדעת הרמב"ם דהיינו לבקש מהש"י בכ"י איזה דבר הצריך לו. וכן בברהמ"ז לשבח הש"י על המזון הניתן לו וכ"ז באיזה לשון שהוא מבין וכשיתגדל התינוק לפי שניו מחויב ללמדו הנוסח של התפלה וברהמ"ז לפי כח התינוק ממילא ק"ש אם יחנך אותו לקרותה בכל שעה שיוזמן לו אתי למיסרך גם בגדלותו לקרותה שלא בזמנה ובזמן ק"ש אינו מצוי אצלו ע"כ לא הטילו על האב לחנכו משא"כ תפליה. הנה בקטנותו האב אינו מחנך אותו רק לבקש איזה דבר מהש"י בכ"י באיזה שעה שיוזמן והיא המצוה המחויבת מדאורייתא לדעת הרמב"ם ואפילו כשיתגדל לא אתי למיסרך לעבור זמן תפלה דהרי תפלה המסודרת היא ענין אחר ממה שחינכו אביו לא אתי למיסרך נ"ל:

הרע"ב בד"ה קטנים אפילו קטן שהגיע לחינוך וכו' לפי שאינו מצוי אצלו תמיד בעונות ק"ש עכ"ל כבר כתבתי לעיל דאי יחנך אותו שלא בזמנה אתי למיסרך גם בגדלותו לעבור זמנה משא"כ תפליה דחינוך הוא רק שמלמדו לבקש מהש"י בכ"י מה שצריך לו וכשיתגדל הנה יתפלל תפלה המסודרת ולא אתי למיסרך לעבור עונתה כן נ"ל לפרש בדברי הרע"ב אבל רש"י ז"ל לא כתב כלשוין הרע"ב שאינו מצוי בעונות ק"ש רק כתב שאינו מצוי יחנך את הקטן בק"ש בג' שעות ביום אתי למיסרך בגדלותו למיעבד כן לכתחילה משא"כ

זיווגן בטהרה ולא נטמא הגוף לדת ומקרה לילה לא חיישינן בת"ח כיון דת"ח היו לא היו מהרהרים ביום וכשבא עזרא וראה שהדורות מתמעטין וזיווגן אינו עולה יפה ונטמא גופם לת"ח גזר טבילה ואם תאמר דילמא ה"נ זה ה"י טעמו דעזרא ויש לומר דאם זה ה"י טעמו דעזרא הא"ך היו יכולין בדורות האחרונים לבטל תקנת עזרא והא אין ב"ד יכול לבטל וכו' ואין לומר דבטלוהו משום דבטל טעמי' דעזרא וכי אכשור דרא דכל זוגם בטהרה וקדושה לש"ש ונוהרים ממקרה לילה אלא ע"כ הטעם ה"י שלא יהיו ת"ח מצויים וכו' ובדורות האחרונים ביטלוהו משום ביטול תורה ומשום ביטול פ"ו ולזה הסכים גם עזרא כאם ה"י רואה עזרא כדורו שמבטלין עי"ו תור"ח ופ"ו ה"י גם הוא מבטל התקנה :

הארכתני בזה להיות דבזה יונח לי הא דאמרינן בגמ' מעשה בתלמיד א' שה"י מגמגם למעלה מריב"ב א"ל בני פתח פיך ויאירו דבריך שאין דת מקבלין טומאה שנא' הלא כה דברי כאש וכו' מה אש אינו מקבל טומאה וכו'. והנה קשה מאד וכי יחלוק ריב"ב על עזרא וידרוש דרשא נגדיית לתקנת עזרא (וכן הקשה הרב הגדול בפ"י עה"ח על משניות עיי"ש) ולפמ"ש לק"מ דאותו תלמיד ה"י סבור דתקנת עזרא. משום טומאה וטהרה זה א"א לבטל דלא אכשור דרי לזה השיב לו ריב"ב דלא היתה תקנת עזרא משום טומאה וטהרה דאין דת מקבלין טומאה. רק טעמי' דעזרא ה"י משום שלא יהיו ת"ח וכו' והן היום בגלות קחזינו דנמשך מזה ביטול תורה וביטול פ"ו רשות בידינו לבטל וע"כ אמרו סם נהוג עלמא כריב"ב חזי מה שיש להתבונן ג"כ בדברי הרע"ב בכאן. דהנה רוצה לפטוק דבטלוהו לבטילתא דעזרא ובכדי שלא יקשה הא"ך יכולין לבטל הקדים תחילה טעמי' דעזרא כריב"ב ודו"ק :

משנה ה' היה עומד בתפלה לא קאמר ה"י מתפלל או המתפלל מלתא אגב אורחי' קמ"ל דתפלה צריכה להיות בעמידה כענין הנאמר באברהם אל המקום אשר עמד שם ובמשה ואנכי עמדתי בהר וכענין ויעמיד פנחס ויפלל :

תפלה הגם דיש לה ג"כ זמן קבוע אין עיקר תמיד כשמגיד עומד ק"ש. נ"ל דביאר בזה חילוק אחר ק"ש מתפלה דק"ש עיקר חיובא בהתחלת זמנה הגם דהלכה כר"י עד ג"ש ביום עכ"ז גם ר"י מודה שעיקר החיוב היא בהתחלת הזמן ואם חיובה בהתחלת הזמן הרי תראה חסידים הראשונים היו שוהים שעה אחת ומתפללים זה מה שנ"ל :

בד"ה וחייבין בתפלה דתפלה רחמי היא ומדרבנן ותקנה אף לנשים ולחנך בה הקטנים עכ"ל. לפי מה שפירשתי לעיל בדברי הרע"ב דחינוך הקטנים בתפלה אין הכוונה תפלה המסודרת דוקא רק לבקש בכ"י מהש"י לא יתכן בכאן הלשון ומדרבנ"ן הוא ותקנה אף לנשים ולחנך בה וכו' משמע דאתפלה המסודרת קאי. וצ"ע :

משנה ד' בעל קר"י איש אשר יצא ממנו שכבת זרע כינהו רז"ל בעל קר"י מלשון מקר"ה לילה הנאמר בכתוב אבל אין הכוונה דוקא שה"י הדבר במקרה שלא ברצונו דהה"ד ברצון וכש"כ הוא ח"ש הרמב"ם בעל קר"י הוא הפולט ש"ז ברצונו ושל"א ברצונו : **מהרה"ר** קראו רז"ל מחשבת הלב בלשון הרהור והוא לשון תרגום פן יש בכם שור"ש פרי"ה וכו' מתדגמינן גבר מהרה"ר. וכן כי בשרירותי לבי אל"ך מתדגמינן ארי בהרהור לבי אנא אויל :

הרמב"ם ואולם נתחייב בכרכה אחר המזון מפני שהוא מן התורה כמ"ו ק"ש עכ"ל בהנך תיבות כמ"ו ק"ש נראה דרצ"ל דכוונת התנא וע"ל המזון מבר"ך לאחריו הכוונה מבר"ך בהרהור כמו ק"ש וכמו שהביא התו"ט בשם תר"י :

הרע"ב בד"ה בעל קר"י עזרא תיקן שלא יקרא ב"ק וכו' עד שיטבול ולא מפני טומאה וטהרה שאין דת מקבלין טומאה אלא כדי שלא יהיו ת"ח וכו' עכ"ל ויש להקשות הא"ך ס"ד לומר דמשום טומאה וטהרה היא ומקמי דתיקן עזרא מאי עבד ר"ל דאפשר הוה סליק ארעתן דמקמי דאתא עזרא היו הדורות קדושים וה"י

והנה לכאורה לא אדע מה שייכות ענין דין התפלה לכאן ואח"כ שוב חוזר התנא בדין מדיני ק"ש ועיין בתו"ס בד"ה אלא יקצר וע"פ דבריו יתיישב סדר התנא ואם לאו יתכס"ה במים וכו' יתכס"ה היינו יעכרם ברגליו וכיוצא שיהיו עכורים ולא יהי' לבו רואה וכו' :

עד שלא תנ"ץ וכו' ובגמ' עד שלא תה"א הנ"ץ וכו' עמ"ש בדברי הרמב"ם :

אבל לא יתכסה לא במים הרעיים מים סרוחים כפי' הרע"ב הנה אפילו לא יתכסה בהם רק לקרות אצל מים סרוחים דהיינו מי רגלים וכיוצא אסור כיון שמגיע לו ריח רע מהם אבל רבותא קמ"ל הגם שהמקוה טהרה הם מים סרוחים א"כ כיון דלטהרה עשויים י"ל דמותר לקרות דהנה קודם שטבל יהי' אסור לקרות ק"ש והנה טבל בהם הם התירו לקרות סד"א דהותר לו להתכסות בהם ולקרות. הגם שיש להם ריח רע קמ"ל דאעפ"כ אסור מכש"כ דאסור לקרות אצל מים רעים סתם שאינם כשרים למי מקוה דהיינו מי רגלים:

ולא במי המשרה רבותא קמ"ל אפילו מי המשרה דלא היו סרוחים מעיקרא רק נעשו סרוחים ע"י הפשתן אסור מכש"כ מ"ם הרעיים הוא משנה שא"צ דניתני סתם ולא יתכסה במי המשרה ואנא ידענא דמכש"כ במים הרעים מעיקרא דאסור וע"כ צ"ל דנשנה משנה יתירא בכדי ללמד לנו הק"ו דאסור לקרות נגד מי רגלים דהרי מים הרעים דכשרים למקוה טהרה אסור לקרות אצלם מכש"כ נגד מי רגלים דפסולים למקוה מכש"כ דאסור וא"כ נשנה לא במ"ם הרעיים בכדי ללמד על מ"י רגליים במכש"כ ועל הדיוק הזה הנלמד במכש"כ ע"ז קאמר התנא עד שיטיל לתוכן מים ותבין לפי"ז הגם דמשנתנו חסורי מחסרא עכ"ז נרמז הדבר במשנה :

ונראה לומר דהתנא לא הזכיר מ"י רגליים רק ברמז נלמד לרמז מה שאמרו אין מכניסין מי רגלים במקדש מפני הכבוד והקשו מהו הס"ד להקטיר בקטרת מ"י רגליים ותירצו דאין הכונה מ"י רגליים ממש דק מעין הי' אשר

הי' שמו מ"י רגליים והיו מימיו חזקים לשרות בו את הצפורן אלא שלא הכניסוהו למקדש כי 'צטרכו להזכיר שם מ"י רגליים במקדש מזה נלמד דאין להזכיר שם גנאי במקום מקודש וכ"ה בזמן שעוסקים בקודש בק"ש ותפילה. והנה התנא ללמדינו זאת הס שלא להזכיר שם מי רגלים בכאן בעידנא דק"ש ורמזו ברמז. ונראה לומר עוד דהתנא מדמזו לנו במה דהחסיר ורמז רק ברמז הא דק"ל דאסור לספר בר"ת בבה"כ ובית המרחץ ואפילו דבר השייך לביה"כ ובה"מ כגון אין משיבין במרחץ גם זאת ההלכה אסור לדבר שם. והנה חקרו האחרונים אם מותר להרהר שם בדברים הנצרכים שם כגון בהלכות שאמרו בגילוי ולקינוח וכיוצא עיין בס' טה"ק. והנה התנא מה שלא הזכיר בפירוש הדין וההלכ' ולא יקרא אצל מ"י רגליים בזה השמיענו שגם זאת ההלכה ול"א יקרא אצל מ"י רגליים אסור לומר אצל מי רגלי' והנה דמזה ברמז אפשר לומר דמחשבה והרהור מותר בדבר הנצרך לשעתה הבן הדבר :

הרמב"ם דברי המשנה הזאת הם בזדיוס וזהירים שהיו שומרים להשלים ק"ש עם הנץ החמה וכו' כדי שתהי' התפלה עם עלות השמש וסמכו זה לדברי הנביא בכאן טעמא דותיקין עכ"ל לכאורה מה שהביא בכאן טעמא דותיקין כדי שתהי' התפילה וכו'. זה הטעם לא שייך בכאן דהרי אמר ואם לאו יתכסה במים ויקרא והנה א"א לומר שגם התפילי' יתפלל במים דהרי התפילי' הוא כמדובר לפני המלך ואיך ידבר לפני המלך במים בלא תיקון הגוף במלבושים ובעיני הכון לקראת וכו'. וגם אם נאמר דזה סברת התנא לא הוה שתיק מלהשמיענו זאת אלא על כרחך לא התירו לו רק ק"ש. ואח"כ יעלה מן המים וילבש לבושו ויתפלל. והנה לא יסמוך גאולה לתפלה וגם יתפלל אחר הנץ. והנה לדברי הרמב"ם המשמעות שעיקר הקפידא שיתפלל עם הנץ. והפסוק ייראו"ך קא מפרש על התפילי'. וזה לא משכחת לה בכאן :

והנה הרע"ב ז"ל נשמר מזה דכתב בזה"ל ולקרות עד שלא תנץ תנץ החמה שהותיקין מדקדקין ע"ע לגמור אותה עם הנץ החמה דכתיב

ייראוך עם שמש. הנה פירש הפסוק ייראוך עם שמש קאי על ק"ש היינו שיסיים אותה עם שמש בתחילת זריחת השמש ואפילו יתפלל אח"כ אין קפידא כ"כ ואפילו לא יסמוך ג"ל יותר טוב לקרות ק"ש ולגומרה ע"ם הנ"ץ משיסמוך ג"ל. והנה אציגה לפניך לשון הגמ' דף ט' ע"ב. אמר אביי לתפילין כאחרים לק"ש כותיקין דאמר ר' יוחנן ותיקין היו גומדין אותה עם הנץ החמה. תניא נמי הכי ותיקין היו גומרין אותה עם הנץ החמה כדי שיסמוך גאול' לתפלה ונמצא מתפלל ביום אמר ר"ז מאי קרא ייראוך עם שמש וכו'. והנה בכאן בשמעתין דף כ"ה ע"ב. פיסקא ירד לטבול וכו' עד שלא תנץ החמה וכו'. לימא תנא סתמא כר"א דאמר עד הנץ החמה אפילו תימא ר' יהושע ודילמא כותיקין דאמר ר' יוחנן ותיקין היו גומרין אותה עם הנץ החמה עכ"ל. ולכאורה הנה כבר ידעינן מהברייתא דתניא נמי הכי וכו' שבדף ט'. ולמה מביא מדר' יוחנן וצריכין לומר דלא מתוקמא כברייתא דהרי טעם הברייתא כדי שיסמוך ג"ל ויתפלל ביום ובמשנתינו הוא דבר שאי אפשר דהרי יצטרך להתפלל ערום במים וכמ"ש. על כן לא הביא רק לדר' יוחנן דר"י סתם קאמר ותיקין היו גומרין אותה עם הנץ ולדידי' פסוק ייראוך קאי על ק"ש. ייראוך עם שמש מצות היראה היינו קבלת עמ"ש הי' עם שמש (ועיי"ש ברש"י ודבריו צריכין עיון רב). ואפשר לומר גם לדברי הרמב"ם דפסוק ייראוך עם שמש הוא על התפיל' שהתפיל' תהי' בתחילת הנץ. והנה הגם דבמשנתינו לא משכחת לה עכ"ז לא יעברו חוקם זמן הק"ש הנהוג אצלם קודם הנץ החמ' כללו של דבר כאשר תדקדק הנה לפי הרמב"ם הפסוק ייראוך עם שמש הוא על התפילה שיתחילו התפיל' בתחילת זריחת השמש. ומעתה תבין החילופי גירסאות דבמשניות גרסינן עד שלא תנ"ץ החמ' ובגמ' עד שלא תה"א הנ"ץ החמה ויראה לפרש עד שלא תנ"ץ היינו כפי' הרע"ב היינו שיגמור הק"ש עד שלא תגמור החמ' וזיחתה כי בתחילת הזריח' מצוה לגומרה. ולפי' הרמב"ם עד שלא תה"א הנ"ץ החמה כי תיכף בתחילת הזריחה מצוה להתחיל התפילה ודו"ק:

הרע"ב בד"ה ולקרות עד שלא תנ"ץ שהותיקין וכו' דכתיב ייראוך עם שמש עכ"ל עמ"ש בדברי הרמב"ם:

בד"ה יתכס"ה במים ידוקא במים עכורים וכו' גרמזו במשנתינו יתכס"ה יעשה פעולה להתכסות היינו יעכרם ברגליו וכיוצא: **בד"ה עד** שיטייל לתוכן מים. חסורי וכו' עיין מ"ש בדיוקי המשנה:

בא"ד ושיעור המים שיטייל וכו' רביעית עכ"ל גרמזו במשנתנו עד שיטייל לא אמר שיתן רק שיטייל היינו שיעור נטילה שהוא רביעית כמ"ש במשנה מי רביעית נוטליין לידים וכו'.

בד"ה וכמה ירחיק וכו' ודוקא כשהוא לצדידים או לאחריו וכו'. ג"כ מוכח מן המשנ' לא אמרו וכמה יהי' רחוק רק וכמה ירחיק. הנה העושה פעולת הריחוק בעצמו הנה הוא הולך ופניו לפניו. ונשארה הצואה לאחריו הבן הדבר:

תוי"ט בד"ה אלא יקצר וכו' והשתא ג' מחלוקת בדבר וכו' עכ"ל. ג"ל דכונתו לישב למה הכניס התנא דין הי' עומד בתפלה וכו' לכאן דאין כאן מקומה דבכאן מדברים מדיני ק"ש. ובמ"ש התוי"ט יתישב שפיר והלשון שאמר ג' מחלוקת אינו מדוקדק דאין כאן מחלוקת רק חילוקי דינים:

משנה ו' זב שראה קרי לא תנא גם כן בעל קרי שראה זוב דהרי בראי' ראשונה אין בודקין אותו ואפילו ראיתו הוא באונס בעל קרי. מכל מקום כשבאת השני' שלא באונס מצטרפת להיות זב א"כ בראי' ראשונה הוא תמיד בעל קרי ואעפ"כ כשבאת השני' הנה היא נקראת זיבה למפרע וא"צ טבילה לד"ת ג"ל וע' בתוי"ט:

ונדה שפלטה ש"ז והמשמשת שראתה נדה לכאורה סידר התנא בדרך זו ואצ"ל זו דהרי נדה שפלטה ש"ז הנה היתה טמאה קודם לכן וצריכה להמתין עד בוא עת טהרתה עכ"ז בפליטתה צריכה טבילה לד"ת מכ"ש משמשת שראתה נדה דמטיא חיוב טבילה לד"ת קודם לראית נדה מכ"ש שחייבת טבילה וה"ל לתנא

למיתני בהיפך משמשת שראתה נדה. ונדה שפלתה ש"ז והוה דרך לא זו א"ז ובפרט דמעשה התשמיש הוה קודם למעשה הפליטה. אבל סידר התנא כן. כי היכי דתיקו פלוגתא דר"י גם אמשמת שראתה נדה וכמ"ש הרע"ב הבן. והמשמשת כתב הרמב"ם כינוי לאשה בשעת הבעילה עכ"ל. חכמינו ז"ל תיארו לבעילה בשם תשמיש להיות הפועל

הוה אינו מן הצורך לאדם לחיותו כאכיל' ושתי'. רק הוא למצוה וכינו הדבר בשם תשמיש מצוה: הרע"ב בד"ה זב שראה וכו' והמשמשת מטתה שראתה נדה אחר ששמשה עכ"ל. והרמב"ם כתב שראתה נדה בשעת בעילה ולא ידעתי למה הוצרך לזה: בד"ה ור"י פוטר אף במשמשת וכו' עמש"ל בדיוקי המשנה ותבין כונתו:

פרק ד'

משנה א' תפלת השחר לא אמר תפלת הבקר כלשון הכתוב ערב ובקר וצהרים אשיחה ואהמה. אבל באומרו תפלת השחר רמו לנו אגב אורחא דהתחלת זמנה משעלה עמוד השחר. הנה דמצוה להתפלל בהנץ החמה כמד"א ייראוך עם שמש זה הוא רק למצוה אבל התחלת זמנה מעמוד השחר ואילך: ועוד כאשר תתבונן מ"ש דוד אעירה שחר אני מעורר את השחר ואין השחר מעיר אותי ועייך בט"ז בהתחלת ש"ע אר"ח תתבונן למה קרא תפלת השחר: השחר המנחה בה"א הידיעה י"ל לפי מאי דמסקינן בגמ' כולי יומא מצלי ואזיל רק עד הזמן הקבוע יהבי לי' שכר תפלה בזמנה אחר הזמן שכר התפילה יהבי לי' אבל שכר תפלה בזמנה לא יהבי לי' ומעתה ידוקק אומרו תפלת השחר הידועה דייקא דיהבין לי' שכר בזמנה:

תפלת המנחה ענין שם מנחה עייך בתויו"ט שהקשה הלא גם בשחר היו מקריבין מנחה וי"ל ע"ש הכתוב תכון תפילתי קטורת לפניך משאת כפי מנחת ערב ש"מ דמנחת ערב יותר מקובלת. והנה עוד ידוע למשכילים דברי מרן האר"י ז"ל זמן מנחה הוא זמן הדין תפלת יצחק. והנה ש"י עולמות הסובבים את הכסא אר"ר (ר"ז) מימינא מסטרא דחסד יהי אר"ר בבקר ק"ג משמאלא למנח"ח יומא בהשקט האר"ר ע"כ מנחה בגי' ק"ג בין והתבונן:

ז"ל עוד לדעת הרמב"ם דס"ל דתפלה אחת ביום היא מדאורייתא מ"ע ממנין תרי"ג

(ולעבד"ו בכל לבבכם עבודה שבלב היא תפלה רק הנוסח הוא מדרבנן) ולפי"ז בתפילה הראשונה שביום תפלת השחר יצא י"ח מדאורייתא קראו לתפלה השני' בשם מנחה שהוא לשון דורון ומתנה כביכול נותנים בזאת התפלה דורון להש"י חוץ העבודה המחויבת מליה עפ"י פשוטו ג"ל. דהעיקר הוא כדברי הרמב"ן דזמן מנוחת השמש מן האור הגדול נק' אצלם הזמן ההוא מנחה מלשון מנוחה. והנה תיכף אחר חצות דניכר הנטי' אל הערב מיקרי מנחה גדולה ובתשעה ומחצ"ה או נתקרה חום השמש בנטייתו הרבה לצד השקיעה זה מיקרי מנחה קטנה וראי' לדברי. דהנה ר' יהודא ס"ל זמן תפלת מנחה אינה אלא עד פל"ג המנחה הנה מפלג ואילך עבר זמן תפלת מנחה ואעפ"כ הזמן עד הערב נק' מנחה דהרי כשאומר עד פלג המנחה. הנה גראה מדבריו דעד הערב הזמן נק' מנחה הרי לך מבואר דאין התפילה נק' מנחה רק הזמן והתפלה נק' ע"ש הזמן והבן. ובוה יתודך לך תמיהת התיו"ט על הרע"ב בד"ה תפלת המנחה. ויתבאר א"ה:

תפלת הערב אין לה קב"ע. הנה אמרו הכונה בזה הלשון לאשמעינן דתפלת ערבית רשות משום דניתקנה כנגד אברים זפדרים ולפי"ז הכונה אין לה קב"ע שאין קרבן קבוע נגד התפילה הלזו כאינך שחרית ומוסף ומנחה. שבאים נגד קרבן קבוע:

סידורא דמתניתין ביאר תחילה זמני התפילות המחויבים בכ"י דהיינו שחרית ומנח' וערבית שהיא רשות הניחה לאחריתה ואעפ"כ הנה היא בכל יום משא"כ תפילת המוספין שבאה

שונה במשנה גם דברי התנאים דלא ס"ל כותיהו רק בכאן דבשחרית ומנחה הלכתא כותי' דר"י וכי היכי דלא נטעה דגם במוספין הלכתא כותי' השמיטו ומאן דגרס ל' ס"ל דאף על פי כן שגאו דעכ"פ קי"ל כותי' בהא דנק' פושע נ"ל :

משנה ב' רבי נחוניא בן הקנה הי' מתפלל בכניסתו לביהמ"ד וביציאתו ת"ק. הנה כל המפרשים והפוסקים כולם כאחד הסכימו דחובה למימרינהו ע"כ אציגה נא לפניך הנוסחא המבוארת בגמ' ואדקדק בפירושה כי דיי הטובה עלי :

בכניסתו מה הוא אומר **יהר"מ** י"י אלקי. שלא יארע דבר תקלה על ידי ולא אכשל בדבר הלכה וישמחו בי חבירי ולא אומר על טמא טהור ולא על טהור טמא (ובנוסח התויו"ט ולא על מותר אסור. ולא על אסור מותר. וכ"ה בפ"י הרמב"ם ורא"ש ורמזים וכ"ה בכתבי מרן האר"י ז"ל) ולא יכשלו חבירי בדבר הלכה ואשמח בהם .

ביציאתו מה הוא אומר **מזדה** אני לפניך י"י אלהים ששמת חלקי מיושבי ביהמ"ד ולא שמת חלקי מיושבי קרנות שאני משכים והם משכימים אני משכים לדת' והם משכימים לדברים בטלים אני עמל והם עמלים אני עמל ומקבל שכר. והם עמלים ואינם מקבלים שכר. אני רץ והם רצים אני רץ לחי עוה"ב. והם רצים לבאר שחת (עכ"ל הגמ'. והתויו"ט מסיים בנוסחתו) שגא' ואתה אלקים תורידם לבאר שחת אנשי דמים ומרמה לא יחצו ימיהם ואני אבטח בך :

ועתה נבא לדקדק בפירוש הדברים ויתבאר דעת המפרשים :

והנה נבא לדקדק בדברי המשנה אמרו לו מה מקו"ם לתפילה זו. הנה פירשו רש"י והרע"ב כלומר מה טיב"ה. הנה במשנה שבירוי גרסינן בפירוש. **מה טיב"ה**. אבל לגירסתנו מ"ה מקרים לא ידעתי האידן יפול לשון מקרים לבארו בלשון טיב"ה. והנה הצנתי בלשון הרמב"ם בפירושו כתב בזה"ל ויש לו להתפלל אלה הב' תפילות יושב או עומד או כמו שידמנן וליא

לפרקים הניחה לאחרונה. ולשון **מוס"ף** הוא כי הקרבן הניתוסף בשבתות ובחדשים ובמועדי י"י. על עולת התמיד הוא הנק' **מוס"ף** וכן התפילה הבאה נגד הקרבן ההוא :

הרמב"ם ופי' פל"ג המנחה חצי המנחה שם נופל על עת מן היום (רצ"ל פירוש תיבת **מנחה** הוא שם נופל וכו') והוא כשישאר מן היום ב' שעות וחצי זמניות ונקרא תפילה השנית מנחה מפני היות תחילת זמנה בעת ההיא ופלג המנחה כשישאר מן היום שעה ורביע עכ"ל הרי שלך לפניך כמש"ל בדיוקי המשנה. דאלו ב' שעות ומחצה שקודם הלילה נקראים **מנחה** והתפילה שמתפללין בעת ההוא נקראת על שם הזמן. רק שלא ביאר טעם קריאת הזמן בשם מנחה. וצ"ל דהוא אצלו דבר פשוט כמ"ש הרמב"ן השקט החום והאור (או כמ"ש בדיוקי המשנה) :

הרע"ב בד"ה עד פלג המנחה זמן מנחה קטנה הוא מתשעה שעות ומחצה ע"ד הליליה וכו'. נ"ל דרצ"ל כדברי הרמב"ם. הזמן מן היום שנק' **מנחה** קטנה הוא ב' שעות ומחצה קודם וחצי הראשון מן הזמן הזה הוא זמן תפלת המנחה לר"י והרב התויו"ט הבין מלשונו דקאי על הקרבת התמיד ולכך הניח דבריו בתימא ולדעתי א"א לפרש כוננו על קרבן התמיד רק כמ"ש :

בא"ד ובלבד שלא יתפלל ערבית בזמן זה שכיון וכו'. לא ביאר הכונה אם זקא באותו יום שמתפלל בו מנחה אין להתפלל בו ערבית אם גם בימים אחרים והדברים צריכים עיון : [ועיין שרע אריח סי' רל"ג ס"א הוא שיעשה לעולם אחד מינייהו ועיין מ"א ס"ק ה' (המגיה)].

תויו"ט בד"ה תפילת המנחה וכו' ותימא שהר"ב פי' בדר"י דזמן מנחה וכו' כבר כתבתי לדעתי כונת הרע"ב כדברי הרמב"ם דהזמן נק' מנחה והוא בין לרבנן בין לר"י : **בא"ד** הרמב"ם בפירושו כתב וכו' ולא נתן טעם על הש"ס וכו' עכ"ל עמש"ל : **בד"ה** ר' יהודא וכו' בניא ל"ג וכו' וכן העידו התוס' וכו' ואע"פ שהוא בכריי רבי לא שגא במשנה דלא ס"ל כותי' עכ"ל. הנה רבי

יחזיר פניו למזרח וכו'. נראה מלשוננו דבא לבאר אומרו שהי' מתפלל תפלה קצרה. היינו כדמיון תפלה קצרה שאמרו שמתפללין בדרך במקום סכנה שאינו מדקדק בחזרת פנים למזרח ובעמידה (כמ"ש בגמ' תפילה קצרה בין עומד בין מהלך) והנה לבעבור זה קראו לתפילת רנב"ה ג"כ תפלה קצרה היינו שראו שהי' מתפלל תפלה בלחש. ולא הי' מדקדק בחזרת הפנים ובעמידה ושאלוהו מה מקורם לתפלה זו רצ"ל היכן הוא הקפדת המקורם לתפלה זו שאתה מתפלל שאינך מדקדק להתפלל אל המקורם המקודש היינו נוכח ירושלים והשיב להם אין זה מן התפילו' המחויבות בתקנת האבות ונגד התמידין רק היא תפילת יחיד לנכנסים לביהמ"ד על הצלחת התורה. זה מה שנראה בכונת הרמב"ם ז"ל:

והנה נ"ל עוד לבאר עפ"י פירוש רש"י והרע"ב שפירשו בנוסח וישמחו ב"י חבירי' הר"י רע"ה שתב"א ע"ל יד"י שאגרו"ם לה"ם שיענשו עכ"ל. לכאורה למה הוצרכו לפרש כך ולא כפשוטו יהא רעוא שלא אכשל בדברי הלכה. ואז ישמחו בי חבירי' האהובים ואני אשמח בהם כשיכונו לדבר הלכה כמשפט לאהבי שמו ית' שכל אחד שמח ושש בטובת חבירו אבל ההכרח לפרש כך כדי לתרץ כמה קושית. והוא א' הנה רנב"ה השיב בכניסתי אני מתפלל שלא תאר"ע תקלה ע"ל יד"י הנה ביאר להם דזה כלל תפילתו ואין בה דבר אחר ואם נפרש וישמחו ב"י חבירי' יהא רעוא וישמחו. וכן ואשמח בה"ם כמ"ש הנה היא תפילה אחרת ואינה מענין מורא התקלה ב' קשה אם הפירוש הוא פשוט כמ"ש יהא רעוא וישמחו והשמח תהי' להם כשלא אכשל הל"ל וישמחו בי חבירי' אחר שיאמר ולא אומר על וכו' טהור טמא וישמחו בי חבירי' ע"ז שלא אכשל. ואכוין תמיד לומר על טהור טהור. ולמה הכניס שמחת החבירי' באמצע הענין (ונ"ל דלבעבור זה שינה הרמב"ם ז"ל הגירסא בפירושו. וגרס הכי יה"ר שלא יארע דבר תקלה ע"י ולא אומר על טהור וכו' ולא אכשל בדבר הלכה וכי"ה הגירסא בכתבי מרן הארי" ז"ל. הנה העמיד שמחת החבירי' בסוף

המבוקש. ונרא' מזה שהוא מפרש כמו שפירשתי לעיל היינו כשלא אכשל ואכוין הכל כהלכ' ישמחו בי חבירי' כמשפט לאהבי שמו. אבל לפי גרסתינו בגמ' קשה כנ"ל) ע"כ פירשו רש"י והרע"ב דמה שאמר וישמחו ב"י ואשמח בהם הוא בכלל חשש התקלה:

ועוד קושיא אתרת מכרחת לפרש כרש"י והרע"ב דאי כפשוטו א"כ אין כאן בית מיוחד תקלה רק מה שיורה לאחרים שלא כדון ויאכילם טריפות ח"ו וכיוצא (כי הכשלוך בדבר הלכ' סתם בסדר הלימוד אן כאן איסור כשמארו"ל ב' תלמידי חכמים המתוכחים בדבר הלכ' זה אומר בית אב של הלכ' וזה אינו אומר בית אב של הלכ'. אעפ"כ וכו') והנה זה הוא דוקא כשיאמר על אסור מותר ובהיפוך אין כאן כשלוך ותקלה. וגם קשה עפ"י דמסקינן דחובה למ מרינהו לכל אדם. הנה לאו כ"ע מורי הוראות נינהו ולפי הנ"ל חשש התקלה אינה אלא למוסמך להוראה ורחוק מרבו ג' פרסאות משא"כ תלמידים במקום רבם דאסורין להורות אין להם שייכות לתפילה זו ע"כ פירשו רש"י והרע"ב. דהמיוחד של התקלה הוא ג"כ וישמחו ב"י חבירי'. הוא בכלל של החשש הנה זה אינו דוקא לבעלי הוראות רק בסדר הלימוד והעיון ולפי"ן י"ל בפירוש מה מקורם לתפילה זו ששאלו לרנב"ה הענין הוא כך דבאמת המה שמעו מפיו נוסח הברכ'. והיו מסופקים בפירושן של הדברים. אם הפירוש הוא וישמחו ב"י חבירי' יהא רעוא וישמחו בי או הפירוש הוא שהוא בכלל חשש התקלה שיגרום להם עונש. כשישמחו על טעותו ונ"מ לדינא אם הפירוש הוא שיהא רעוא וישמחו. א"כ אין חשש תקלה רק לענין הוראה. א"כ תלמיד במקום רבו. א"צ להתפלל תפילה זו ואם הכונה. וישמחו ב"י חבירי' הוא מיוחד התקלה. א"כ גם תלמיד במקום רבו בעי להתפלל תפלה זו. וזה ששאלוהו מה מקורם לתפלה זו אם צריך לדקדק בתפלה זו דוקא על המקום דהיינו כשהוא רחוק מרבו וחושש לטעות הוראה משא"כ במקום רבו אין צריכין להתפלל. והשיב להם בכניסתי אני מתפלל שלא תארע תקלה ע"ל יד"י כי הפירוש וישמחו ב"י זה ג"כ בכלל חשש

הנה לא כ"ע מורי הוראות נינהו ובפרט העומד במקום רבו לזה פי' הרע"ב דה"ק דיארע ח"ו תקלה גם למי שאינו מורה אבל רש"י ז"ל פירש רעות שתים כי פירש בדברי רנב"ה שהוא ה' בודאי מורה הוראות ולדידי' צריכין למיחש ב' חששות:

משנה ג' ר"ג אומר בכ"ל יו"ם וכו'. ודאי אין כונתו בשבתות ויו"ט רק הכוונה אומרו בכ"ל יו"ם דהנה קי"ל הלכ' כדברי המכריע וכאן הלכ' כר"ע דמכריע הוא וקי"ל אין הכרעת דעת שלישית מכרעת וז"ל כשהשני התנאים הראשונים לא גילו דעתם שיש לצדד איזה חילוק וזא השלישי ומחלק דבר חדש אין זה הכרע' (ע"ן ברש"י סוף פרק א' דפסחים) והנה אם לא היו ר"ג ור"י מגלים בדעתם שיש איזה חילוק בין שגורה תפילתו לאינו שגורה לא ה"י ר"ע מכריע משא"כ ר"ג אומר בכ"ל יו"ם אפילו אינה שגורה תפילתו ידחוק נפשו להתפלל דוקא י"ח שלימות ועלי' קאי ר"י מעין י"ח וקאי ג"כ על מאמר ר"ג בכ"ל יו"ם ורצ"ל אפילו שגורה תפילתו וע"ז בא ר"ע והכריע אם שגורה וכו' ע"כ הלכתא כותי':

אם שגורה וכו' מתפלל"ל שמ"ע וכו' כ"ה הגירסא במשנה שבגמרא. ובמשניות יתפלל גרא' דיש חילוק בין הגירסאות לדינא דסיפא אומרו ואם לאו מעין שמ"ע. והנה הסיפא קאי ארישא הנה אם גרסינן ברישא יתפלל"ל הוא לשון ציווי הנה הנה ג"כ בסיפא כאילו אמרו ואם לאו יתפלל"ל [מעין] שמ"ע הנה הוא ציווי וחיוב לבל יתפלל שמ"ע בשלימות כיון שרואה שאין תפילתו שגורה הנה כתיב למה לי רוב זבחיכם ולגירסת הגמ' הוה כאילו אמרו גם בסיפא ואם לאו מתפלל"ל [מעין] שמ"ע היינו רשות בידו לפטור א"ע במעין שמ"ע. ואם ירצה להחמיר רשאי נ"ל והבן וצ"ע בדבר:

משנה ד' העושה תפילתו קב"ע וכו' בגמ' מאי קב"ע אר"י בר אידי א"ר אושעיא כל שתפילתו דומ' עליו כמשוי ורבנן אמרי כל מי שאין אומרה בלשון תחנונים. רבה ור"י דאמרי תרוחיהו כל שאינו יכול לחדש בה דבר א"ר זירא אנא יכולנא לחידושי וכו'

התקל' ע"כ אין מקו"ם לתפל' זו. דאפילו במקום רבו זבחה למימרינהו:

ולפי"ן י"ל הנהא פליגי גירסא תלמודא דידן ותלמוד ירושלמי דבתלמוד ירושלמי גרסינן מ"ה טיב"ה של תפל' זו והשאלה הוא כפשוטו מה הוא טיבתה וי"ל לפירושו דפירוש וישמחו ב"י חבירי' הוא כפשוטו ולגירסת תלמודא דידן מה מקו"ם היינו אם צריכין לאמרה במקום רבו והשיב דצריכין כי פירוש וישמחו ב"י חבירי' הוא כפירוש רש"י הרע"ב:

ומעתה נשובה נא ונחקורה לפי פירוש רש"י והרע"ב הנה סיום התפלי'. ואשמ"ח בה"ם הוא ג"כ בכלל החשש כשיטעו החבירים אז ח"ו אשמח בהם בטעותם זיגיע לידי עבירה ועונש ואיך יהי' סיום התפלי' בדבר שאינו טוב והלא הרב' חשו חז"ל לזה משום אל תעמוד בדבר וכו' והנה גם על תפלת יציאה מביהמ"ד שמסיים והם רצים לבאר שחת קשה כנ"ל (וי"ל דזה סונת התויו"ט שהוסיף בנוסחתו הפסוק שנא' ואתה אלקים וכו' ואני אבטח בך מיהו לא מצינו זה בגמ') מיהו ע"ז י"ל דכיון דברשעים מדבר מדקאמר והם רצים לבאר שחת ועונש הרשעים טובה היא (וכענין שסיים הרש"ע הנביא ספרו ופושעי"ם יכשלו ב"ם) מיהו על תפילת הכניסה הקושיא במקומה עומדת דהרי על עצמו מסיים ואשמ"ח בה"ם (ולפירוש רש"י והרע"ב הסיום הוא בדבר שאינו טוב. והנה ראיתי בדברי מרן האר"י ז"ל שמסיים ג"כ בפסוק כי י"י יתן חכמה מפיו וכו' גל עיני ואביטה וכו' מיהו בגמ' לא מצינו) וי"ל דרש"י והרע"ב ס"ל דהנה גם בתפילת היציאה מסיים בדבר שאינו טוב (ולא ס"ל לסברא מש"ל) ע"כ צ"ל דהגמ' לא הביאה רק נוסח התפלי'. אבל ודאי מסיים באיזה פסוק שאינו מנוסח התפלי' והה"ד בתפילת הכניסה מסיימין בפסוק והגמרא לא הביאה רק נוסח התפלי' נ"ל:

תויו"ט בד"ה שלא תארע וכו' אבל הכשולן בדבר הלכ' לא קחשיב כיון שתביריי רבו וכו'. לדעתי אין זה מספיק דמי יודע אם ירבו חביריו ואפשר ישב בדד בזמן ההוראה. אך הוא לדעתי כיון דחובה על כל איש למימרינהו.

ומיסתפינא דילמא מטרידנא אביי בן אבון ור"ה וכו' כל שאין מתפלל עם דמדומי חמה וכו' לייטי עלה במערבא וכו' עכ"ל. והנה הרמב"ם פי' בכאן רצ"ל בענין קב"ע שיש"ם תפילתו כמי שיש לו עסק וכו' וישלימהו כדי שינוח מעבודתו ויסיר מעליו טרדו ומשאו עכ"ל. והוא כדברי ר' ארשיעא בגמ'. וגם הרע"ב פי' כר' ארשיעא. והנה לא רצו לפרש כרבה ור"י מאדמר ר' זירא אח"כ דמיסתפי דילמא מיטרידי ש"מ דלא פסקינן כותיותו. וגם כאביי ור"ה נמי לא דהא לייטו עלה במערבא. אבל לא ידענא למה לא פירשו כרבנן דרביים הם נגד ר' ארשיעא ונ"ל דתיבת העושה לא יתכן שפיר רק לדברי ר' ארשיעא משא"כ לרבנן הל"ל הארמ"ר. וזה שמדקדק הרמב"ם בלשון שיש"ם תפילתו כמי וכו' :

והנה לפירוש דר' ארשיעא י"ל דנפקא לן זה מקרא עבדו את י"י בשמחה. שתהי' השמחה בשעת העבודה משא"כ מי שתפילתו דומ' עליו כמשא. הנה השמח' באה לו אחר העבוד' על שנפטר מן העבוד' וכבר נכתב אצלינו גם בפסוקי התורה עבודת מתנ"ה את"ן את כוונתכם והבן :

המהל"ך ובמשנה שבגמ' ההול"ך. מיהו בפסקא שבגמ' גרסינן נמי ההול"ך וכעת אין בידי לבאר :

סכנה שורש תיבת סכנה. אפשר לומר שהוא מלשון ותהי למלך סוכנת שהוא מלשון חימם שמחמם ומרתיח הדם. והנה הפחד נמי מרתיח הדם שמתחמם מחמת הפחד ועיין בגמ' נדה חילוק בין פחדא לביעותתא :

הושע הש"ם ודאי הכונה שיאמר השם הנק' ויכוין הנכתב כמו שנא' בירמי' (ל"א) אבל התנא משמיענו בזה שאומר הש"ם להורות לנו אגב אירחא בלימודו מי שנודמן לו פסוק דרך לימודו אם אינו פסוק שלם לא יאמר בפירוש השמות הכתובים בו רק יאמר תיבת הש"ם כמו שהוא מנהגו בהזכיר בדברי חול. והנה במשנה בגמ' גרסינן הושע י"י וכו' (ע' בקו"א אות ד'). בכל פרשת העבור לחד פירושא בגמ'. אפי' בשעה שאתה מתמלא עליהם עבדיה כאשר עובריה. ועיין ברש"י שמפרש לפ"ז בכל

פרשת העבור בכל עניני פירושים שיכולין לפרש תיבת העבור היינו עבדיה עובריה וצריכין להתבונן למה יתפלל בלשון המצאה כזאת וי"ל דכיון שהוא במקום סכנה בכדי שלא תהי' קטרוג על תפילתו יתפלל בלשון כזה שאין מובן הפירוש כי אם בלב ולא תתודע כי אם להבוהן לבות וכליות ותקובל לרצון בלא קטרוג. וענין התפיל' הזאת אחר הפסוק הושע י"י את עמך וכו'. דהנה נאמר אח"כ בפסוק הנני מביא אותם מארץ צפון וקבצתים מירכתי ארץ. במ עור ופסח הר"ה ויולדית יתדו וכו'. הנה ידוע לך צפון הוא מקום הדין ומשם יונקים החיצונים אשר מדורם במקום החשוך והם רצוצה לאלקאה לחיביאי וכל הסכנות והיסורין באים מהם כמד"א מצפון תפתח הרעה וכו'. והנה כתיב אח"כ הר"ה ויולדית יתדו שיקוים בהם הריון ולידה ביחד הוא הנרמו בתפיל' אפילו בשעה שאתה מתמלא וכו' כאשר עובריה יהיו צרכיהם לפניך הוא הלידה הבן ולאידך לישנא בגמ' אפילו בשעה שהם פורשים לעבירה וכו' (הוא הפירוש של הרע"ב בבאן) דרש לי' מן הנני מביא אותם מארץ צפון ידוע הוא העובר עבירה הנ' פורש עצמו מן תאילן הקודש ונעשה ח"ו כמרכבה אל הקליפית אשר מדורם בצפון במקום תהו. וזהו הרמו בפסוק הנני מביא אותם מארץ צפון אפילו בפרישתם לעבירה ולפי' להיות דהפסוק הנני מביא אותם הוא סמך ממש לפסוק הושע י"י את עמך וכו'. ע"כ בחר הרע"ב בפירושו לפרש המשנ' בזה הלשון נ"ל :

משנה ה' הי' רוכב וכו' לא אמר סתם הרוכב על החמור וכו'. אבל השמיענו הי"ה רוכב שאירע לו כן בהודמנות שהי' רוכב מקדם והגיע זמן תפילה אבל ודאי כשמגיע זמן תפיל' אין לו להתעסק ברכיבה רק יתפלל מקדם :

ערך ויתפלל [כ"ה] במשנה שבגמ' ובמשנה שבמשניות ל"ג תיבת ויתפלל י"ל כפשוטו דהמסדר הגמ' סידר במשנה אחת משנה זאת עם משניות הקודמות דכולים מדברי"ם מן עסק התפילות בדרך ובדחק ובסכנה וכיון שהם סדורים במשנה אחת סד"א הי' רוכב על החמור קאי על דברי ר"י

התנא דידן דוקנא הוא דלא קמתני לי' כנגד בית קה"ק רק בסיפא כשאינו יכול להתחזיר פניו. אבל ביכול להתחזיר פניו הנה תנא בא"י קאי הכונה בהחזרת פניו הוא לצד ירושלים וכפרשי' והרע"ב והא דלא ביאר התנא בפירוש ברישא יחזיר את פניו לצד ירושלים בכדי שילמדו דעת גם בני חו"ל. דאין צריכין לצד ירושלים דוקא רק לצד א"י והוא לדעתי נכון בעזה"י והמ"י:

משנה ו' ה"י יוש"ב בספינה וכו' ובמשנה שבגמ' ה"י מהלךך. ועוד במשניות גרסינן א"ו בקרו"ן. ובמשנה שבגמ' ליתא וגראה ההנה כתב הרמב"ם וכן הטור דאפילו לעמוד אינו צריך רק מתפלל מיושב ופי' הב"י הטעם בקרו"ן א"א שיעמוד מפני שמתנועע לכאן ולכאן וכתב התויו"ט דהך טעמא שייך גמי בספינ' ובשם רש"י כתב דהטעם בספינה משום בעתותא דמיא. עיי"ש והנה אי הטעם משום בעתותא דמיא אין חילוק בין עומד ליושב ולטעם הב"י דבקרו"ן א"א לעמוד זה הטעם לא שייך רק בקרו"ן אבל בספינה או באסדא שפיר יכולין לעמוד כאשר הוא ידוע לרבים רק לפעמים בספינה קטנה אינם יכולין לעמוד או אפילו בגדולה בסופה וסערה או גלי הים תומים אינם יכולים לעמוד. ולפי"ז י"ל בגמ' ל"ג או בקרו"ן דאין הטעם בספינה ג"כ משום דא"א לעמוד רק הטעם משום בעתותא דמיא א"א לו לכוין הרוחות. אבל ודאי יתפלל תפילתו מעומד ע"כ גרסינן ה"י מהלךך ול"ג ה"י יוש"ב ולגירסת המשניות הוא כפי' הב"י וגרסינן או בקרו"ן. הנה הטעם דאינו יכול לעמוד וספינ' דומיא דקרו"ן ושאינו יכול לעמוד וגרסינן ה"י יוש"ב דיתפלל ג"כ תפלתו מיושב:

ה"י וכו' בספינה וכו' משנתינו לא זו אף זו קתני לגירסת הגמרא לא מיבעיא ספינה דא"א להעמידה בנקל. וגם יש בה מרבית המון עם ולא ירצו להמתין ע"כ התירו לו רק שיכוין את לבו לכית קה"ק אלא אפילו אסד"א דבקלית יוכלו להעמידה סד"א דלא התירו קמ"ל ולגירסת המשניות ל"מ ספינה דא"א להעמיד בקלות אלא אפילו קרו"ן דאפשר להעמידו ולא מיבעיא קרו"ן

הקודמים והיינו כשהוא במקום סכנה ומתפלל תפלה קצרה דגם לתפלה קצרה ירד ע"כ הוסיף תיבת ויתפלל דקאי על התפלה הקבועה והוא ענין בפ"ע משא"כ במשניות הוא משנה בפ"ע וכעת אין בידי לפרש יותר:

יחזיר את פניו לצד ירושלים כן פירש"י והרע"ב והדין עמהם ועיין מ"ש התויו"ט בשם רבינו יונה ולא תימא נגד ירושלים לחוד אלא כנגד ירושלים וביהמ"ק ובית קה"ק וכו' עיי"ש עוד דברי התויו"ט והוא תימא בעיני דמי שיעמוד בקצה העולם בפנות הצפונים והדרומיים יצטרך לרכוב עד אמצע העולם ולהפוך פניו בכיוון ממש כנגד ביהמ"ק זה א"א לומר ואציגה לפניך לשון הברייתא בגמ' ת"ר סומא ומי שאינו יכול לכוין את הרוחות יכוין א"ת לבו כנגד א"י שנא' והתפללו אליך דרך ארצם ה"י עומד בא"י יכוין את לבו נגד ירושלים שנא' והתפללו אליך דרך העיר ה"י עומד בירושלים יכוין את לבו כנגד בהמ"ק שנא' והתפללו אל הבית הזה ה"י עומד בביהמ"ק יכוין את לבו כנגד בית קה"ק שנא' והתפללו אל המקום הזה וכו' נמצא עומד במזרח יחזיר פניו למערב וכו'. וכתבו התוס' בד"ה ה"י עומד בחו"ל יכוין כנגד א"י. ול"ג לבין דאפניו קאי כדקתני סיפא ה"י עומד במזרח מחזי' פניו למערב עכ"ל. ותורתם אמת דודאי עיקר הכונה להעלות התפלה דרך שער השמים שהוא מקום קה"ק וא"א לומר אשר כל אחד מישראל בכ"מ שהוא בארבע כנפות הארץ יעמוד בתפילתו ביושר דוקא בקו השווה נגד קה"ק ממש אך הוא העומדים בחו"ל יחזירו פניהם לצד א"י אשר בארץ שהוא נבנה ביהמ"ק ובתוכו בית קה"ק והעומד בא"י באיזה מקום מארבע רוחותיו יחזיר פניו לצד ירושלים אשר בתוכו ביהמ"ק ובתוכו קה"ק והעומד בירושלים מחזיר פניו בביהמ"ק בתוכו קה"ק נמצא תבין מי שאינו בביהמ"ק לא תוכל לומר מחזיר פניו נגד בית קה"ק רק נגד ירושלים. אבל מי שאינו יכול להתחזיר את פניו. כמו הכא ברוכב על החמור. ויש מניעה שאינו יכול להתחזיר את פניו. הנה רק בכונת הלב תליא מלתא בודאי יכוין לתכלית המכוון נגד ביהמ"ק שהא שער השמים נמצא

תפילה נוספת ואם האדם אינו שלם ח"ו. הנה כתיב למה לי רוב זבחיכם וכו'. ע"כ לא יתפלל אותה היחיד אלא בחבר ע"י שמחברין הצבור ומצרפין עמהם גם את הרשעים ותפילתם לרצון לפני י"י הבן הדבר:

ועוד ארמוז לך את אשר עם לבבי מוסיף הוא בחי' תוספת כתובה שנותן החתן להכלה לחיבת היחוד השלם וה"ס יהוד"ה יוסיף (בגין מוסיף) תרין משיחין. והנה דו"ד נק' ע"י"ר כמ"ש הכתוב מן היום אשר הוצאתי וכו' לא בחרתי בעי"ר מכל שבטי ישראל וכה ואבחר בדו"ד וכו' הרי שלך לפניך מלכות בית דו"ד נק' עי"ר (בגין פ"ר מנצפ"ך כנדוע בנינה מהגבורות) ומעתה בין והתבונן בנבואת יעקב אשרי לגפ"ן עיר"ה גפ"ן יוסיף כגופן דנצב וכו' [בן פורת עלי עין תרגם אונקלוס ברי דיתברך כגופן דנצב על עינא דמיא (בראשית מ"ט כ"ב) (המגיה)] הבן הדבר. וכיון שיכונה למשיח בן דו"ד עי"ר נק' משיח בן יוסיף חבר עי"ר בין והתבונן. ויה"ר שלא יאמר פיננו דבר שלא כרצונו:

הגם דאפשר להעמידו אעפ"כ הנה הבהמות שאינם בני דעת מנהיגים אותו. הנה הגם שיעמידנו לא תתישב דעתו דקמיסתפי דילמא נייעו הבהמות את הקרון בתפאום. אלא אפיל. אסד"א דיכולין להעמידו תהמנהיגים הם בני אדם בני דעת סד"א דלא התירו בכונת הלב לחוד קמ"ל:

משנה ז' אלא בחבר עיר הנה פירשו הכונה הוא בצבורי. והנה הרמב"ם ז"ל הטעים הדבר. חבר"ר הוא ת"ח ומסתמא הצבור אינם מתפללים רק אצל הת"ח. ולו יהי' כדבריו לא ידענא למה לא אמרו בצבור כמו בכל מקום. ומה שיש לי לומר בזה להיות בכאן זכירת ענין צבור"ר הוא פעם הראשון במשנה ותיבת צבור"ר פירשו דורשי רשומות שהוא ר"ת צדיקים בינונים ורשעים בוא"ו המצרפה. כי צריכין ישראל לצרף עמהם בחבורה את הרשעים כענין חלבנה בקטרת. הנה חברת הרשעים באסיפת הקהל לא יקראו אלא חבר עי"ר מחוברים ומצורפים אל העיר וי"ל בכאן דראב"ע טעמא קאמר דהנה תפילת המוספין הוא

פרק ה

הישראלי שיתפלל תיכף על כל דבר שיארע לו יבקש מן הש"י. והוא אמונה שאין הדבר במקרה והכל הוא בהשגח:

מתוך כוב"ד רא"ש רש"י פי' הכנע"ה. היינו מי שמכניע א"ע הנה הוא כופף ראשו למטה כאילו ראשו כבד עליו ואינו יכול לזקפו והרמב"ם פי' בכנו' ובירא"ה כמ"ש עבדו את ד' ביראה עכ"ל. ולפ"ז הכונה כובד ראש מסתיר ומלביש את ראשו בעטיפה וכיסוי (ר"י קרא למאני' מכבודת"א) כענין ויסתר משה פניו כי יר"א וכו': כי מחמת הירא' מסתירין הראש והפנים. והנה הרע"ב ז"ל תרכיב ב' הפירושים. הכנע"ה ומור"א נראה דהקשה לכ"א מהפירושים למה אמר התנא בלשון סתום כוב"ד רא"ש. ה"ל לומר בלשון מבואר הכנע"ה לפירש"י ז"ל) או

משנה א' אין עומדין להתפלל וכו'. לא קאמר התנא אן מתפללין אלא וכו' וקאמר אין עומדין להורות דבתפילת העמידה קמיירי ממילא אנחנו שמתפללים מקודם בקשות וברצות ופסוקי דזמרה וק"ש וברכות' הנה כבר מקבלים ע"ע הכנע"ה ומורא. וא"צ לשהות קודם תפילת י"ח ואפילו כתפילת מנחה פרשיות הקרבנות ותפלה לדוד בהזכיר גדולתו ית"ש וגדול י"י ומהולל מאד וכו' ושאר השבחים הנה נכנע לפני קונו ונ"ל עוד דמשמיענו התנא אין עומדין להתפלל תפלת העמידה דייקא. אבל תפילה המצטרפת לכל אדם בכ"ז ועידן שמבקש מהש"י על הצטרפותו א"צ הכנה. אבל אדרבא כתיב כ"י אלקינו בכ"ל קראינו אלינו ואדרבא זה הוא האמונה הגדולה לאיש

המה אתוין הפנימיים בתיבת ישראל מורה על אור פנימי שלהם נשמה הפנימית אשר בתוכם אור פנימי ואותיות ל"י המה אותיות הקצוות מורה על אור מקיף שלהם. והנה בכל נשמה מישראל יש אור מקיף ואור פנימי דהיינו הנשמה בבואה להתלבש בגוף מה שהכלי יכולה לסבול הוא נתון בפנימיות הגוף. והאור שהוא כבוד על הכלי לסובלו מאיר חוץ לכלי ומתהרהר לאור מקיף. והנה אלה המצות אשר צונו י"י אלקיננו. הנה הן המה להאיר איברי נשמותינו רמ"ח מ"ע נגד רמ"ח איברים הנה צריכין אנחנו לעשותם להאיר איברי הנשמה בבחי' פנימי' ומקיף אשר כ"א הוא קומה שלימה (ע"כ מקבלין עול מלכו"ת שמים שלימה תחילה בק"ש היינו מלכו"ת בגי' ב"פ רמ"ח. רח"ם ארחמנו נאום י"י כאשר יתבאר א"ה) והנה בעשות האדם המצוה רק כפי' הדין המקובל מאירן באור הפנימי, אבל בעשות המצוה בדקדקים שונים ובתוספת מילי דחסידי אשר לדברים אלו אין גבול וקצבה בזה מאירין האור מקיף למשל מצות ציצית צריכין להיות טוויין ושזורין לשמן וצריך להיות בכ"א ענף וגדיל הנה זה החוק והגבול של המצוה בהערך תנאי אחד מאלו התנאים לא קיים המצוה. הנה בקיימו המצוה רק כפי' הדין המקובל מאיר האור פנימי. אבל ישראל קדושים הם מדקדקים ומחמירים בכל מצוה ומוסיפים חומרות רבות למשל במצות ציצית הנ"ל. הנה מדקדקים שיהיו לבינים ומצמר נקי ושיהי' כל חוט כפול שמנה ושיהיו נעשים ע"י בני תורה וכיוצא לאין משער מה שכ"א מישראל מוסיף מילי דחסידי בכל מצוה. הנה לזה אין גבול זה מחמיר יותר מזה. וזה מזה. הנה ע"י המילי דחסידי הללו (שכל) [שבכל] מצוה מאירין האור המקיף והנה כבר הקדמתי לך האור הפנימי שבישראל הוא אותיות רא"ש אתוון הפנימיים שבתיבת ישראל והאור המקיף נרמו באתוון ל"י. והנה נצטוינו במ"ע ואותו תעבוד ולעבדו בכל לבבכם זו תפילה הנה עפ"י התורה יוצא י"ח המצוה כשיבקש ויתפלל בכ"י איזה דבר המצטרך לו אבל חז"ל סידרו סדר התפילות וג' תפילות בכ"י דייקא וסידרום עפ"י סדרי

מור"א לפי' הרמב"ם ז"ל). וגם לשון מתוך אינו מובן כ"כ ע"כ פי' הרע"ב דתרווייהו מצריך צריכי דהנה תמצא בגדולי אנשי מעשה אשר יראת י"י תקוע בלבבם. אבל אינו ניכר לרואים פנימיות לבבם על תנועת איבריהם תמצא בחו"ה מעלות אנשי המדע אמר תראה פניהם שעלה עליהם האור (לא ניכר היראה רק השמח) וכשתעמוד על הלבבות תראה לבבות נשברות לאלקים. הנה בעבודה זו תפילה לא סגי היראה פנימיות בתוכיות הלב. רק מיבעיא לי' להראות הכניעה מחמת מורא גם באיבריו החיצונים כעומד לפני המלך. וזה לא צריך לפני דאם מראה כניעה באיבריו ולבבו לא כן ידמה בודאי לא יהי' לרצון. א"כ תרווייהו מיצרך צריכי. וז"ש הרע"ב תרווייהו הכנע"ה ומור"א ושמע לה מדברי התנא מתוך כוב"ד רא"ש היינו מתוכיותו ופנימיותו יהי' הכוב"ד רא"ש ניכר על איבריו הבן הרבר. גם לרברי רש"י והרמב"ם ולא רצייתי להאריך והמ"י :

והנה יש לאלוק מילין להמשכיל על דבר. בשתי אלה המדות הכנע"ה ומור"א בחי' לא"ה ובחי' רח"ל. ענ"ה ירא"ה ויסע ישראל ויט וכו' למגדל עד"ר (בגי' לא"ה רח"ל) ובוה מכוניעין ומבטלים הדע"ת דקליפה עמל"ק נקרא כנעני מלך ער"ד ונכתב אצלינו באריכות בענין בל"ק בלע"ם (ער"ד) אשר בקשו לקבוע פרשיותה בק"ש קדם לתפילה ואין כאן מקומם לבאר הענין באריכות. והש"י יצילנו משגיאות :

והנה מקום אתי בעזר הצור לבאר לך הנלע"ד ברמיזת התנא לעמוד בתפילה מתוך כוב"ד רא"ש הנה נכתב אצלינו באריכות בדרושים ניעויין בספרו הקדוש. אגרא זכלה ריש פ' תדומה (המניה) בפסוק דבר אל בני ישראל ויקחו ל"י תרומ' מאת כל איש אש"ך ידבנו וכו' ע"ז הפסוק דרשו חז"ל במדרש נבחר שם מעושר רב וכתבנו שם כוונת מדרשיהם לדרוש תיבת ישראל הן המה אתוון ל"י רא"ש (ע"כ אמר דבר אל בני ישראל ויקחו ל"י תדומה מאת כל איש אש"ך ידבנו וכו' ואין להאריך בכאן בביאור הפסוקים והמדרש) והנה אתוון רא"ש

פרקי המרכבה העליונה. כי זה כל האדם נברא לעבוד את יי הגה החמירו חז"ל ואמרו שכתפילה צריך כל אחד להיות מהחסידים ולהחמיר שיתפלל דוקא באופן הנאות יותר עם כל הזמרות כיון שהיא מהדברים העומדים בדומה של עולם. וז"ש אין עומדין להתפלל אלא מתוך כובד רא"ש שיכוין בכל עניני יראה ואהבה זעם כל הזמרות ובהסיר כל המנועים עד שיכבד ההארה של הרא"ש שהוא בתוכיות ופנימיות. ויתהוו הארת אור מקיף כי ל"י בני ישראל עבדי"ם היינו בעבודתם זו תפילה וז"ש חסידים הראשונים היו שוהים וכו'. שהחמידו מאד בכונתם בכדי שיהא להם ממילי דחסידותם הארת האור מקיף:

ועתה תבין הא דשאלו בגמ' תורתם מתי נעשית ותירצו מתוך שחסידים הם. תורתם משתמרת וכו' והוא לפלא. אבל הוא הנרצה השמירה הוא מן האור המקיף שבורחים ממנו החיצונים כמ"ש האד"י ז"ל וכמ"ש וראו כל עמי הארץ כי שם יי נק' עליך דייקא. והנה השכחיה באה מן החיצונים כגודע וז"ש בגמ' מתוך שחסידים הם הגה להם ניתן למרשה הארת אור המקיף ע"כ תורתם משתמרת הבן הדבר מאד:

היו שוהי"ם שע"ה אחת החסיד רבינו יונה הוכיח מהגמ' דבכאן שע"ה דוקא קאמר (מדקא פרכינן בגמ' תורתן מתי נעשית ודוק) ומהראוי להתבונן למה שע"ה דוקא היו שוהים ונ"ל עפ"י מ"ש בתוספתא ובירושלמי שעה כ"ד עונות וכל עונה ק"ד עיתים א"כ יש בשעה תקע"ו עיתים ובני יששכר יודעי בינה לעיתים (למה דוקא תקע"ו עיתים והוא) לדעת מה יעשה ישראל (היינו כל מגמת ישראל בעבודתם ותפילתם ותורתם ומצותם. הוא לשם יחוד קוב"ה ושכינתו) הוא יחוד וחיבור מדת יסוד עם מדת מלכות יסוד מלכות בגי' תקע"ו וה"ס תקע"ו בריאות שנכתרו על התורה. והנה מקום המערכה במזבח בבית שני (קרא אשכחו ודרשו ועשו מקום המערכה) ק"ד אמות על ק"ד אמות הרי תקע"ו אמות שזה מעשה העבודה בעבור היחוד כנ"ל. והנה לדעתי זה שאמדו חז"ל מיום

שחדב ביהמ"ק (שהי' לשם העבודה על מקום המערכה תקע"ו אמה) אין לו להקב"ה בעולמו אלא ד' אמות של הלכה בלבד נ"ל דהנה הבית שהאדם עוסק בו בתורה אין לך בי"ת שאינו ד' על ד' דפחות משיעור זה אינו נק' בית גם לענין מוזה ולענין בתי ערי תומה ולענין עורכי מלחמה וכיוצא והנה בבית ד' על ד' יש תקע"ו טפחים כי התורה שאדם עוסק בהלכות הקרבנות כאילו הקריב וכו'. כל העוסק בתורת עולה כאילו וכו'. וזהו אין לו להקב"ה אלא ד' אמות של הלכה בלבד והיא השע"ה אשר החסידים היו שוהים להכנת התפיל' במקום העבודה תקע"ו עיתים ליחוד הנ"ל. אברכה את יי בכל עת:

ולפ"ן תוכל ג"כ להתבונן גרסתינו כדי שיכוונו את לבם למקום הגה הן אמת חז"ל כינו להשי' בשם מקר"ם על שהוא מקומו של עולם ואין העולם מקומו (וגם מקום בגי' קר"ף ונמצא לרז"ל במדרשיהם קר"ף זה שמו של הקב"ה והכוונה יפ"י הפ"ה ופ"ן הפ"ה בגי' קר"ף) אבל עכ"פ טעמא בעי למה כינה התנא במקום הזה להשם יתברך בשם מקר"ם (ובמשנה שבגמ' הגירסא לאביה"ם שבשמי"ם זיתבאר אי"ה. אבל לגירסתינו במשניות טעמא בעי) ולפי דברינו הנ"ל הנה תתבונן שהתנא דוקנא הוא דהגם שהכוונה באמרו כדי שיכוונו את לבם למקום הוא על השי' עכ"ז דמו השע"ה הוא כעין רמו המקום סוד היחוד הקדוש אשר הוא הרמוז בקביעות המקום תקע"ו טפחים הוא הנרמוז ג"כ בשחיית השע"ה תקע"ו עיתים וכנ"ל:

ואומר לך עוד את אשר עם לבבי סוד קביעות מקום לתפלה נ"ל שהוא כענין השרטוט של התורה טרם גילוי האותיות תורה הנעלמה רצון הקדום והוא כעין מאמר בראשית (גמי מאמר הוא) ולא כתיב ב' ויאמר (כי לא נתגלו עדיין האותיות כמ"ש הקדוש מהרד"ב זצוק"ל) הנה קביעות מקום לתפלה. הנה המקום הוא השרטוט לאותיות התפילה שיתאמרו ויתגלו אח"כ. הנה צריך לשהות מקודם במקום הקבוע להעשות שרטוט. שהוא הרמוז להרצון ואח"כ יתחברו

אבל למלכי אוה"ע פוסק. ואגב נדקדק אפילו המלך (הידוע מלך ישראל) שואל בשלומו לא ישיבנו הנה רבותא קמ"ל מכש"כ כשאינו שואל בשלומו. דק המלך בא ומצטרף הוא לישאל בשלומו וכיוצא ודאי לא יפסיק. ולכאורה הא דדייקינן אבל למלכי אוה"ע פוסק. הנה י"ל דוקא כשהמלך שואל בשלומו ישיבנו אבל הוא לא ישאל גם במלכי אוה"ע אבל האמת אינו כן דזיל בתר טעמא כיון דחשש סכנה הוא אין לך דבר שעומד וכו' וז"ש בגמ' לא שנו אלא למלכ"י ישראל אבל למלכ"י אוה"ע פוסק. הנה ה"י די לשיאמר מלכ"י ישראל. מלכ"י אוה"ע. ואמר למלכ"י להורות בשביל המלכים בכל אופן. ובוה נבין המיתיבי בגמ' אח"כ עיי"ש ודוק:

ואפילו נחש וכו'. הנה אמרו בגמ' דוקא נחש שאינו נושך בודאי אבל עקרב פוסק. ולכאורה יפלא בעיני הדבר כיון דגם בנחש הוא ספק סכנה. ואין הולכין בסכנה אחר הרוב הלא תראה למלכי אוה"ע פוסק. וזה ג"כ אינו בודאי שיהרגנו ואעפ"כ פוסק. הנה גם בנחש שהיא ספק סכנה למה לא יפסיק ואפשר לומר עפ"י מה שאמרז"ל ברצות י"י דרכי איש גם אויביו ישלים אתו זה הנחש דרשו כן. והאויב הראשון הנאמר בתורה הוא הנחש דכתיב ב' ואיביה אשית בינך וכו' ובין זרעך וכו'. הנה י"ל לפי"ז דקאי אמאי דסליק מיני' היינו אותן המכותנים את לבם למקום. הנה הם דבוקים ברצו"ן וכמש"ל. הנה הוא ברצו"ת י"י דרכי איש (ברצו"ת י"י רצו"ן) הנה גם אויביו (הנחש) ישלים אתו. ולפי"ז נוכל לומר מי שאינו בטוח בעצמו שמכוין את לבו למקום צריך להפסיק אבל נוכל לומר שפיר דעל כל המתפללים מדבר דהנה מה שהקשו הפלסופים האיך נוכל לומר דהתפיל' מועלת א"כ כביכול הוא ית' שמו משתנה מרצון אל רצון. והאיך שייך לומר באחדות פשוטה שינוי רצו"ן. והרבה דברים נאמרו בזה מפי קדושי עליונים אבל פשטיות הדברים הוא שהכל ה"י ברצון הקדום כביכול דהינו שהי' כך ברצון הקדום כשהי' הזמן שהוא והאדם שהוא ויתפלל כך יהי' כך וכך וא"כ תפילתינו הוא לעורר הרצו"ן הקדום וע"כ אמרים אח"כ יהיו לרצון וכו' וא"כ

(באותיות) [האותיות] בהרצו"ן וז"ש ותפילתם תקבל ברצו"ן (ובזה תתבונן דברי רש"י והרע"ב שוהי"ם שעה אחת במקום שבא להתפלל) וזה שדקדק התנא כדי שיכונו את לבם למק"ם כמו שהמקום הוא שרטוט קודם לאותיות כמו כן הלב מכוין ומחקיף הדברים קודם לר"בוור ואח"כ יהיו הדברים היוצאים מן הלב לרצון וז"ש בסיום התפילה יהיו לרצו"ן אמרי פ"י והגיון לב"י לפניך וכו' הבן הדברים על מתכונתם.

והנה במשנה שבגמ' גרסינן כדי שיכונו את לבם לאביה"ם שבשמי"ם ואעתיק דברי האר"י ז"ל מ"ש רז"ל כי החסידים הראשונים היו שוהים וכו' והטעם ה"י מפני שקדם חורבן ביהמ"ק לא ה"י פירוד בין זו"ן ותמיד היו פכ"פ לא פסק זיווגיהו וכו' כי לא ה"י בהם חסרון ולא ה"י צריכין לתפילתינו כדי להמשיך מוחין אל זו"ן לזווגם פכ"פ כי מעולם לא היו המוחין מסתלקים מהם וכו' ואמנם אחר שנחרב המקדש בעוונותינו נסתלקו המוחין מו"ן ולכן אנו צריכין להתפלל בכ"י כדי להחזיר המוחין כדי שידווגו זו"ן ואמנם אחר גמר התפלה נחזרים המוחין להסתלק וחוזר הדבר לכמות שהי' עכ"ל:

ומעתה הנה אומר לך מוחין נק' אבו"ת כנודע שמי"ם נק' הז"א ממילא אביה"ם שבשמי"ם היינו המוחין שבז"א והדברים ידועים להמשכילים והנה בזמן דבינו הקדוש אמרו חסידים הראשונים היו שוהים וכו'. הנה בימיהם סיפרו לנו מהנהגת החסידים הראשונים שהיו בזמן המקדש שאז לא היו המוחין מסתלקים ולא ה"י מן הצורך לתפילתינו רק לעורר הרצון העליין ביתר שאת ויתר עוז בכל פעם. הנה סיפרו לנו שהיו שוהים וכו' כדי שיכונו את לבם למק"ם וכמש"ל אמנם בימי סידור רבינא ור' אשי סיפרו לנו מהחסידים שהיו אחר החורבן שהיו שוהים. כדי שיכונו את לבם לאביה"ם שבשמי"ם לעורר המוחין בכדי ליחד הדודים והשם הטוב יכפר ויהיר שלא יאמר פי"ו דבר שלא כרצונו:

אפילו המלך וכו' בה"א הידיעה רמז למה שאמרו בגמ' לא שנו אלא למלכי ישראל

המתפלל יהי' מי שיהי' ע"כ מאמין בדבר הזה
דבולת זה מהיכן יבא להתפלל וא"כ שייך על
כל המתפללים לומר ברצות י"י דרכי איש גם
אויביו ישלים אתו ויש להרחיב הדברים:
[עין בספר ניהוקי או"ח מנכדו הגה"ק ממונקאטש
זצ"ל בסי' ק"ד ס"ג שמאריך הרבה בקושית המתבר
זצ"ל המגיה]

כרוך על עקב"ו לא יפסיק רבותא קמ"ל. הגם
דכתיב ב' ואתה תשופנו עק"ב. והנה
רואה שהוא כרוך על עקב"ו באופן שנא' לו
אעפ"כ לא יפסוק מכש"כ כשאינו כרוך על עקבו.

ולפי"ז משנתינו לא זו א"ז קתני לא מיבעיא
מלך דלא ישיבנו אלא אפילו נחש כרוך
על עקב"ו שהוא חשש סכנה יותר דנזכר חטא
אדה"ר שנא' ואתה תשופנו עקב קמ"ל לא יפסיק
הרע"ב בד"ה אפילו נחש וכו' דוקא נחש
בר"ב פעמים אינו נושך אבל עקרב
או אפעה מן הדברים שודא"י נושכים וכו'.
לכאורה דבריו ו"ל צ"ע התחיל ברישא דוקא נחש
בר"ב פעמים וכו' משמע דברוב"א תליא מלתא
ובאם הוא דבר המזיק ברוב"ב מחויב לפסוק
ולבסוף מסיים. אבל עקרב וכו' מן הדברים
שודא"י נושכים וכו' משמע אבל אם אינו ודא"י
אפילו רוב"ב לא מהני והנה יש להתבונן ע"ז ג"כ
הרי למלך אוה"ע פוסק הגם שאינו ודאי שיהרגנו
כדאשכחן בגמ' בההוא חסיד שפיס להגמון ונ"ל
לדעת הרע"ב דבעל בחירה צריך לפסוק אפילו
בספק סכנה כיון שהבחירה חפשית משא"כ באינו
בעל בחירה הגם דבדבר שההיזק ברור צריך
לפסוק ואעפ"כ בספק היזק לא יפסוק:

ולפי"ז משנתינו תתפרש בדרך לא זו אף זו
באופן זה לא מיבעיא מלך ישראל
שבודאי לא יהרגנו לא יפסיק אלא אפילו נחש
שאינו ודאי דכמה פעמים נושך. אעפ"כ כיון
שאינו בעל בחירה לא יפסיק ומהראוי לתת לב
עוד בענינים הללו להלכה:

ב' מזכירין וכו'. בכאן יתכן **מזכירין**
ע"י אחרים די"ל דהתנא מרמו
הא דבעינן שהשליח צבור יזכיר להקהל וזכריו
להם קודם ואח"כ יאמרו הם:

וי"ל עוד דהנה רש"י והרע"ב כתבו מזכירין
גבורות גשמים **משי"ב** הרו"ח ולכאורה
אינו מדוקדק דאין כוונתו על משי"ב הרו"ח
דאותן שמזכירין טל בימות הקיץ מזכירין ג"כ
משי"ב הרו"ח (ע"כ הרמב"ם בפירושו פירש
מורי"ד הגש"ם) וי"ל כוונתם לבאר לשון מזכירין
ע"י אחרים דהיינו דהגם דכוונת ההזכרה היא
רק על הגשמים צ"ל כפי הסדר הנהוג בתחילה
משיב הש"י את הרוח ואח"כ מוריד הגשם. וע"י
הרוח מתהווה הגשם כענין הנאמר רוח צפון
תחולל גשם:

ושואלין הגשמים וכו"ה ברש"י בברכת
השנים וגירסת המשנ' שבגמ'
ושאל"ה בברכת וכו' וכ"נ גירסת הרע"ב וי"ל
דבת בת **שאל"ה** יכלול גם ט"ל כענין הנהוג
לומר ותן ט"ל ומט"ר. ולפי הגירסא ושואלין
הגשמי"ם. הורה לנו שאין כוונתו רק על שאלת
הגשמים משא"כ ט"ל אין חובה להזכיר אפילו
בשאלה דאינו נעצר לעולם:

סידורא דמתניתין ודאי הזכרה היא קודם
לשאלה בזמן והבדלה סידרה התנא
לבסוף הואיל דפליגי בה תנאי ג"ל.
ומהראוי ליתן טעם למה נסדר דברי ר"ע
קודם לדר"א וצ"ע כעת

משנה ג' **האומר** על ק"צ וכו' ופירש"י
האומר כן בתפלת"ו (ועמ"ש להלן
בתוי"ט והא דדאי דמירי בתפילה דוקא דאלת"ה
מה שייכות יש לזה בכאן אלא על כרחך דבתפיל'
קמירי אבל דרך דרש או פשט מותר (ועיין מ"ש
בדרשותינו על התורה) ובוה יונח לנו מה שתרגם
כן יונתן בן עוזיאל בפירוש המצוה דשלוח הקן:

האומר על ק"צ יגיעו רחמיך ועל טוב יזכר
שמך מודים מודים וכו' יש להתבונן
מהיכי תיתי ס"ד למימר לשונות כאילו בתפילה.
ועוד מהראוי להבין למה תנא משתקיין אותי
ה"ל לתנא למיתני ל"א יאמר האדם על ק"צ
וכו' ועל טוב וכו'. ונ"ל לומר דהנך ג' ענינים
הנשנים במשנתינו. הנה כוונת האומרם בתפילתו
הוא טוב לפי כוונתו וכתורה הוא זולת שיש חשש
מפני הטועים אשר ישמעו ולא ידעו לפרש הענין
ויטעו ע"כ צו חז"ל להשתיקו והוא עפ"י אשר

כתורה באמור להש"י נודה לך על הטוב' ונודה לך וכו' כי חייב אדם לברך וכו' כשם שמברכין על הטובה אבל אעפ"כ צו חז"ל להשתקו כי ימשך ח"ו מזה טעות לשומעים בחושבם שתי רשויות ח"ו זה מה שרצינו לבאר :

עפ"י הדברים האלה יונח לנו מאד בגמ' התוא דנחית קמי' דרבה אמר אתה חסת על ק"צ אתה זוס ורחם עלינו אמר רבה כמה ידע ההוא מרבנן לרצויי למארי' א"ל אביי הא משתקין אותו תנן ורבה גמי לחדודי לאביי הוא דבעי עכ"ל. הנה כל בעל דעת יעמוד משתומם וכו' בשביל החידוד דאביי יוציא רבה מפיו דבר שאינו אמת וגם מן התימא הוא מה הוא החידוד בזה הלא משנה ערוכה הוא ידוע' לכל בר בי רב דחד יומא אבל לפימ"ש יבואו הדברים ע"כ דבאמת עפ"י המבואר בת"ז במצות שילוח הקן הנה הלשון הוזה בתפילה הוא ריצוי אמרים להיוצר כל הוא אלקינו אבל חז"ל צו להשתקו מפני השומעים שלא יבואו לידי טעות. והנה ההוא מרבנן דנחית קמי' דרב"ה הי' סובר כיון דהוא קמי' דרב"ה ותלמידיו ובית מדרשו ת"ח אין כאן חשש טעות ומותר לו להרצות אמרים כאלה לפני הש"י ובאמת אין הדין וההלכ' כן כיון דנגזר מפי חז"ל להשתקו אין לחלק בין מקום למקום ואסור הדבר לכל. ולפי"ז רבה אמת אמר ידע ההוא מרבנן לרצויי למארי' שבאמת לפי כוונת ההוא מרבנן הוא ריצוי דברים בעומק אבל אעפ"כ ארי' הוא דרביע עלי' איסור חז"ל ואסור לומר כן בתפילה אפילו לפני גדולי הדור וזה דבעי רבה לחדודי דאביי ששייב והא משתקין אותו סתם תנן ואין חילוק בין מקום למקום נ"ל :

לשון הרמב"ם בפירושו מענין מ"ש על קן צפור וכו' משתקין אותו מפני שהוא תולה טעם זאת המצו' בחמלת הקב"ה על העוף ואין כן וכו' אבל היא מצו' מקובלת אין לה טעם עכ"ל נ"ל אין לומר כן בתפילה דבוזה יבואו המון עם לטעות באמנם שזה הוא תכלית טעם המצו' וחלילה לאדם לומר כן שיבוא לתכלית טעמי המצות כי הן הנה חכמה אלקית וחכמתו ית"ש הוא בבלי תכלית ואיך יגיע בעל תכלית להקוף

אבאר לך. על ק"צ יגיעו רחמיך הוא ע"פ המבואר בת"ז כד אימא מתתרכת מעל בנין וכו' עיי"ו מתעורר זכירת הענין בכל העולמות איך כביכול אימא קדישא מתתרכת מעל בני'. והנה כל ממנא יליף זכות על ענפין דילי'. ואומר הקב"ה ולמה לא תלמדו זכות על הבנים קדושים וכו' ואז מתעוררים הרחמים מעולם לעולם עד עולם וכו' עיי"ש בת"ז. והנה האומר בתפלת על ק"ן צפור"ר יגיעו רחמיך הנה הוא מעמיק בתפילתו וכוונתו לטובה לעורר הרחמים על מצות ק"צ. להזכיר איך אימא מתתרכת מעל בנהא וזוכר הקב"ה את האם והבנים לרחמם אבל אעפ"כ החכמים גזרו משתקי"ן אות"ו מפני חשש השומעים שיתלו מצותיו של הקב"ה בטעם והם גזירות המלך על עבדיו כאשר אבאר לך להלן. והנה האומר על טוב יזכר שמך הוא ג"כ דבר עמוק וכוונתו עפ"י מה ידוע דאין הקב"ה מיחד שמו על וכו' רק על הטובה ובענין שאמרז"ל בפסוק ויקרא אלהים לאור יום ולחשך קרא לילה ולחשך קרא אלקים לילה אין כתיב כאן ללמדך שאין הקב"ה מיחד שמו על וכו' והוא אשר פירשנו בטוב טעם פרשיות מבחן הנביא בתורה וכי תאמרו איכה נדע את הדבר אשר לא דברו יי' אשר ידבר הנביא בשם יי' ולא יהי' ולא יבא הוא הדבר אשר לא דברו יי' וכו' והנה קיי"ל להלכה דלא יתבחן הנביא רק בהתנבאו לטובה ולא יהי' הדבר ולא יבא. בזה יודע אשר הוא נביא שקר אבל בהתנבאו היפך הטובה בזה לא יתבחן כמבואר הדבר בגמ' ועיי'ן ברמב"ם. והנה בתורה נאמר הדבר סתם אשר ידבר הנביא בשם יי' ולא יהי' וכו' ופירשנו בזה שהתורה מבארת היטב אמרי' באומרה אשר ידבר הנביא בש"ם יי'. היינו בהתנבאו לטובה אשר הש"י מיחד שמו על הדבר בזה יתבחן הנביא ועת לקצר כי אכ"מ. ונחזור לענייננו. הנה האומר בתפילתו על טוב יזכ"ר שמך הנה נתמידים דבריו עפ"י כוונתו באמרו רבש"ע עשה עמנו אות לטוב' ואז יזכר שמך ע"ז משא"כ בהיפך ח"ו אבל אעפ"כ צו חכמים לשתקו כי ימשך מזה טעות לשומעים בחושבם שאין להודות להש"י רק על הטוב. וכן מודי"ם מודי"ם כוונת המתפלל. יוכל להיות

שאינם יודעים להתפלל בשם שגא' אשגבהו כי ידע שמי יקראנו ואענהו. ונ"ל לפרש דבריהם עפ"י פשוטו עפ"י דברינו הנ"ל שאינם יודעים להתפלל בשם היינו באימ"ה וברא"ה שהוא הוראת השם הנכבד ע"ב נמסר לנו באימ"ה וברא"ה. אימ"ה ירא"ה בגי' עב"ר לזכר זה כינו לשליח צבור שצריך להתפלל בשם ויענהו הש"י ממעון קדשו. עב"ר לפני התיבה נ"ל:

ועפ"י פירשנו בספרנו (אגרא דכלה) ויבא הפליט ויגד לאברם **העב"ר**. בזה שבא

הפליט וקרא אותו **עב"ר** (הוא שוכן (מכבר) באלוני ממרא וכו') ונשתקע ממנו שם **עב"ר** אזי התבונן מזה כי השם בכבודו יצא לפניו ע"כ יצא ונלחם בגוים ההם. והוא אשר גרמו בדברי אנשי כנה"ג בסיפור קריעת י"ס והיום בקעת לפנייהם ו**יעב"ר** בתוך הים ביבשה שאז נתגלה השם הגדול בכבודו. ונמסר להם באימ"ה וברא"ה מנין **עב"ר** וזה שיש לרמוז בדבריהם במס' מגילה ו**יעב"ר** מרדכי שעבר ערקומא דמיא. ונ"ל שלמדנו זה בגי'ש מקובלת להם כתיב הכא ו**יעב"ר** מרדכי וכתוב הכא ויעברו בתוך הים אבל אנחנו לא נדע מה משמיענו בזה במגילה הנק' לפרסום הגס בכל דבר אבל משמיענו דהנה אצל הים היו ישראל נתונים בדין כמשארז"ל שהי' הקטרוג הגדול הללו וכו' והללו וכו' ולא היו כדאים להינצל ונגלה עליהם השם הגדול בכבודו ע"י אימ"ה וירא"ה כמד"א וירא"ו מאד ויצעקו ב"י אל י"י הנה גם בכאן נתחייבו שונאיהם של ישראל ולא הי' מקום להנצל. הנה הפועל ישועות בקרב הארץ פעל ועשה ע"י מרדכי שעבר ערקומא דמי"א ונזכר לפניו ית"ש השם הנכבד בכבודו שנגלה להם על המים **בעב"ר**ם ביבשה ע"כ נרמו במגילה בגי'ש

מקריעת י"ס הבן הדבר :

ולא יתא סרבי"ן וכו' תיבת סרבי"ן הוא לשון תרגום. זימאן אדום מתרגמינן וסרי"ב אדומאה :

מנין הוא מתחיל מתחלת הברכה שטעה ב"ה ויש נוסחאות שטעה ז"ה. ונ"ל לפי הגירסא ז"ה הנה לא קאי רק על האחר העובר במקום הראשון יתחיל מתחלת הברכה שטעה

שכל אלקי וכשיבוא האדם לטעות בחושו שיודע היטב טעם המצו' יבא לידי טעות לבטל המצו' בזמן מן הזמני' ומזה נתפקרו החוקרים וביטלו המצות בחשבם שציוי עשיית המצות בפועל העשי' הם רק המצא' להשיג עי"ז איזה שכל שעלה בדמיון רעיונם המוגשם וחשבו כיון שהם כבר השיגו המושכל הזה אין להם מן הצורך לגשמיות עשיית המצוה בפועל. והנה זה סיבה לביטול כל התור' ומצותי' ח"ו והכתוב צווח כל המצו' אשר אנכי מצוה אתכם היום תשמרון לעשות לעשות דייקא עשי' ממש אין לך פטור בשום ענין מעשייתם כי אנכי הוא המצוה ואני א"ס ב"ה ואין לך מבוא לבוא לתכלית הטעם הבן הדבר ע"כ גזרו אומר חז"ל אין טעם למצות ואין הכונה שאסור לחקור איזה טעם למצוה אדרבא מצוה גדולה לחקור בפרד"ס ולהמציא טעמים כ"א כפי אשד חנן אותו הש"י במדות והשכל אבל ישכיל ויבין שלא בא לתכלית הטעם כי אין להם חקר וסוף ע"כ מחויב לעשות המצות בכ"ז ועידן בפועל ממש אפילו במקום שלא שייך הטעם שהוציא הבן הדבר וכבר הארכנו בזה במ"א וידיד הקורא הרבה הי' להאריך בענינים האלו ובלשון הרע"ב והתו"ט בכאן אבל עת לחשות ולדבר בקונטרס בפ"ע הדברים באריכות :

העב"ר לפני התיב"ה נקרא בפי חכמינו ז"ל השליח צבור כי הש"צ הי' עומד לפני התיב"ה שבו הס"ת מונחת ולישנא דעוב"ר נראה דלישנא דאקדומי הוא שהוא מקדים ומתחיל התפילה ונתקן הלשון ע"ש הכתוב ויעבור מלכם לפנייהם וי"י בראשם. וגי' קראו לש"צ עובר ע"ש הא דלמדו רז"ל מפסוק ויעב"ר י"י על פניו וכו' מלמד שנתעטף הקב"ה כש"צ וא"ל למשה אם יעשו בני לפני כסדר הנה וכו' :

ועוד יתפרש לשון העבר ע"ש עב"ר כה אמר ה' **בעב"ר** הנהר ישבו אבותיכם. ואנחנו נק' עב"ר"ים לשון עב"ר גין ונכד לשם בן נח. (והוא) [הנהג] בתיבת עב"ר נרמו השם הנכבד שם ע"ב של ויסעו בא ויט שיש בו רי"ו אותיות מנין ירא"ה ותיבות כמו שהם כתובים כתורה לפנינו הם ג"ו מנין אימ"ה. ואמרו רז"ל במדרשיהם מפני מה צועקים ואינם נענים מפני

ז"ה היינו הראשון משא"כ אם הראשון בעצמו יישב דעתו וחזר לתקן טעותו יתחיל במקום שפסק. אפילו באמצע הברכה וא"צ להתחיל מתחילת' ולפי מה דגרסינן שטעה ב"ה יש לפרש אפילו הראשון בעצמו כשחזר יתחיל מתחילת הברכה כיון שהיתה כבר מופסקת נ"ל: [ועיין בש"ע א"ח סי' קכ"ו ס"א. ובמ"ב סק"ג] (המגיה)

משנה ד' העובר וכו' לא יענה אחר הכהנים וכו' הידועים היינו הנושאים את כפיהם בתפילה וקשיא לי ליתני מבואר לא יענה אחר נשיאית כפיים והבנתי מדברי הרמב"ם שכונתו לתרץ זאת דז"ל ש"ץ אומר יברכך ויענו הכהנים יברכך וכו' ואח"כ אומר להם ש"ץ וישמרך ויענו הכהנים וישמרך ויענו כל הקהל ויאמרו אמן וכו' וכשיענו כל הצבור אמן לא יענה ש"ץ אמן שמא ישכח איזה ברכה היא אשר סיים עכ"ל. הנה מה שביאר בבאן ענין סדר נשיאת כפים אינו מביאור המשנה בכאן אבל כונתו לדעתי לתרץ קושייתן למה לא אמר התנא לא יענה אחר נשיאית כפיים. וביאר דאילו הי' שונה כן היינו סוברים דהיינו אחר גמר כל נ"כ לא יענה אמן מפני הטירוף שלא יהי' יודע לחזור לברכת ש"ים שלום. אבל אחר וישמרך ויחנך יענה. לזה פירש התנא אחר הכהנים היינו כל מצות הכהנים היינו בברכותיהן לא יענה ומפני הטירוף הכונה שתטרף ותבלבל דעתו שלא יהי' יכול לכיין איזה ברכה יהי' מקריא אותן כי הש"ץ מחויב להקרות זכיה כונת רש"י והרע"ב עיי"ש:

מפני הטירוף נ"ל שורשו משורש טריפ"ה שהוא שאינו יכול לחיות הגם שראינו שהוא חי. הנה אעפ"כ יודעים אנחנו שהחיות אינו בשלימות ונתחסר עד כי וכו' ומזה נגזר לומר טירוף הדעית שנחסר הדעת ונתבלבל: **ואם** הבטחתו שהוא נושא את כפיו וחזר וכו'. נראה דברישא בעניות אמן אפי'

הבטחתו שהוא חוזר לא יענה דאי גם ברישא מהני הבטחתו ליתני סתם ואם הבטחתו שהוא חוזר לתפילתו רשא"י. ותיקו אתרתי בבי דמתני' אלא ע"כ דרק בסיפא דינא הכי וברישא לא מהני הבטחתו. ונ"ל דזה ג"כ טעמם של הרמב"ם ורש"י והרע"ב דמפרשי ברישא מפני הטירוף היינו שלא יהי' יכול להקרות הברכות של הכהנים כסדרן (ולא קא מפרשי שלא יהי' יכול לחזור לתפילתו ברכת ש"ים שלום דשם הוא חשש שלא יהי' יכול להקרות הכהנים כסדרן ויתבלבלו הכהנים המברכים ויתבהלו (המברכים) [המתברכים] בראותם שאין הברכה שגורה בפי הכהנים וע"כ לא רצו לסמוך על הבטחת הש"ץ משא"כ בנשיאת כפים שאין כאן חשש רק שלא יהי' יכול לחזור לתפלתו ברכת שיש שלום אם הבטחתו וכו' רשאי ולפי"ז הי' נ"ל לומר דלפי"ז גם עניות אמן אחר הברכה שלישית של הכהנים רשאי באם הבטחתו. וי"ל לפי"ז דמשנתנינו ומדרש רבה (עיין בתוי"ט דס"ל דגם עניות אמן מהני הבטחתו) לא פליגי אהדדי דמשנתנינו כייירי לאמצעות הברכות וישמרך ויחונך דלזה לא מהני הבטחתו כמ"ש והמדרש מיירי לעניית אמן לבסוף ברכת הכהנים היינו אחר תיבת שלום דאין כאן בית מיוחש רק לענין החזרה לתפילתו והוא כמו נ"כ והי' נ"ל לפסוק כן. אבל יראתי לפסוק הלכה בדבר אשר רבותינו הפוסקים לא חילקו בדבר:

משנה ה' המתפלל וטעה סימן וכו'. נפקא מינ' לשוב בתשובה ולפשפש עוד במעשיו ולחזור ולהתפלל דאפילו חרב חדה וכו' אל ימנע עצמו מן הרחמים. וכן אם ש"ץ הוא סימן וכו' לשולחיו. הנה שולחיו יפשפש במעשיהם וליפשו ברחמו והוא הראי' שמביא מרחב"ד שאמר זה חי זה וכו' ולמה אמר הלא מוציא דבה וכו'. אבל כונתו הי' כי היכי דיפשפש החולה במעשיו ותתבטל הגיורה כי חנון ורחום י"י וחפץ חסד הוא:

פרק ו'

ובזה ידוקדק לך נמי יתור לשון במשנתינו
אומרו חו"ץ מ"ן הי"ן שע"ל הי"ן אומ"ר
וכו'. דהנה תיבות **שע"ל הי"ן** מיותר. וכן
בסיפא שע"ל הפ"ת אבל לפי הג"ל יתכן היטב
דהנה שמר התנא למיתני דרך הקרימה לברכה.
וסד"א לפ"ז לפי סדר משנתו נשמע דשאר פירות
האילן יש להם קדימה על הי"ן. וזה אינו והא
דמתני י"ן אחר הפירו"ת הוצרך כן לפי משפט
הלשון באומרו חו"ץ מ"ן הי"ן. והנה ביאר תיכף
שאינו לפירות קדימה על הי"ן ואדרבא **שע"ל**
הי"ן הו"א אומ"ר ברכה מפורשת ופרטיית.
ומוקדם לברכה על שאר הפירות וכ"ה בפ"ת
והבן וזה שיש לפרש בכונת רש"י והרע"ב
שמתוך חשיבותו קבעו לו ברכה לעצמו וכן הפת
עכ"ל. ורצה לבאר ג"כ תיבות שע"ל הי"ן שע"ל
הפ"ת. רצ"ל להיות שהוא י"ן שהוא פ"ת ע"כ
הוא אומר ברכה בפ"ע נ"ל :

ועל הירקות וכו' נסיב לירקות בפ"ע משום
פלוגתא דר' יהורא :

הרע"ב בד"ה בורא מיני דשאינו וכו' אבל
אותן שדרכן לאכלן חיינן שאכלן
מבושלים עכ"ל. הרמב"ם לא הביא זאת הבבא.
רק הבבא השנית אותן שדרכן לאכלן מבושלים
ואכלן חיינן וטעמו של הרמב"ם דאטו בשופטני
עסקינן כיון שטובים יותר חיינן למה ל' להטריח
א"ע ולהפסיד עצים לבשלן. אבל כשיארע באיזה
פעם כזאת גם הוא יודה לדברי הרע"ב :

משנה ב' הרע"ב בד"ה בירך וכו' כל היכא
דכי שקלי פירא איתי' לענף ואותו
הענף עצמו חוזר וכו' עכ"ל. לכאורה הו"ל להרע"ב
לפרש זה במשנה א'. ונראה דהנה הא דתנא התנא
במשנתינו. ועל פירות הארץ בפ"ע לא יצא
הוא משנה שא"צ דהיכי תיסק אדעתין דיצא
ואמרו בגמ' סד"א הואיל ואמר ר"י חטה מין
אילן הוא וכו' קמ"ל. ותנה יקשה לן היכי קמ"ל
הלא אין מבואר במשנה חט"ה רק אם אמר על

משנה א' כיצד מברכין וכו' : עיין בתויו"ט
ונ"ל תנא אקרא קאי השמים שמים
לי"י והארץ נתן לבני אדם וכו' וסמך ל'י'
ואנחנו נברך וכו' רצ"ל אימתי הארץ נתן לבני
אדם כשאנחנו נברך וכו' .

כיצד מברכין על הפירות. הנה יש להתבונן
וכי ע"ל הפירו"ת בלבד מברכין הלא
על כל דבר מברכין והול"ל סתם על פירות האילן
מברכין וכו' ועל פירות הארץ וכו'. וגם למה
מתני התנא דרך שאלה ותשוב'. ה"ל למיתני
בתחילת משנתו מברכין על פירות האילן בורא
פה"ע ועל פירות וכו'. וי"ל לפמ"ש דהתנא אקרא
קאי שהארץ נתן לבני אדם כשאנחנו נברך. וא"כ
צריכין לברך על כל דבר הנא' שהוא נהנה בארץ
אבל יוצא י"ח כשמברך ברכה כוללת על כל דבר
שהכל נהי' בדבר"ו (כאשר הוא באמת להלכה
דיוצא בדיעבד) אבל קי"ל דאסור לאדם
לכתחיל' לפטור א"ע בברכת שהכל. רק לברך
ברכה פרטיית על כל מין. ואם אינו יודע הברכה
פרטיית לא יאכל וישתה. עד שילך לישאל לחכם
הברכה פרטיית. וזה שמשמיענו התנא בנועם
שיח אמריו שהתחיל דיני הברכות בדרך שאלה.
וגם אמר ע"ל הפירו"ת דבר פרטיי מיותר להורות
לנו הגם דיוצאין בדיעבד בברכה כוללת עכ"ז
כשאינו יודע הברכה הפרטיית על כל פרי צריך
לישאל פי החכם ללמדו דעת פרטיית הברכה
על כל פרי ועל כל מין (מה רב"ו מעשיך י"י
כולם בהכמ"ה עשית וכו' הבן הדבר כי הוא דבר
נחמד) :

אומ"ר בורא פה"ע נשמר התנא שלא להוציא
מפיו התחלת הברכות בא"י אמ"ה.
להורות דעובר על לא תשא בהזכיר ברכה
לבטל' :

פרי העץ הקדים התנא ברכת פרי העץ לפני
האדמה להורות דין קדימה ברכת פה"ע
על ברכת פה"א :

פידא בדבר ורשאי לברך על איזה שיעלה בידו רק שירצ"ה הכוונה הפר שהיא קשורה בדעתו ורצונו שהיא חביבה עליו ביותר לאכילתו ולמד זה משיטת הגמ' עיי"ש. ונראה דדקדקו זה מלשון המשנה על איזה מה"ן שירצה והי' די לומר על איזה שירצ' ודקדק התנא לומר מה"ן שירצ' רצ"ל על איזה מה"ן שהם נוחים ברצונו שחביב עליו נ"ל :

משנה ה' בריך על היין שלפנ"י המזון פטר וכו' שלאח"ר המזון שלפנ"י
שלאח"ר והי' סגי לומר לפני אח"ר. אבל רמז במשנתנו מ"ש הרמב"ם והרע"ב (והוא מהגמ') דמיירי רק בשבתות ויו"ט שרגילין לקבוע א"ע על היין וז"ש שלפנ"י שלאח"ר היינו הידוע ורגיל שיהי' בודאי בכל ישונה והרגיל בשותא דרבנן יבין כי הלשון מדוקדק.

פרפרת הנה הוא דבר שאינו עיקר הסעוד' רק בא ללפת ולהטעים ובא בפעם קודם הסעוד' ובאמצע ואחר הסעוד' לפרקים נ"ל בהניחו לו שם פרפר"ת פ"ר הם אותיות מנצפ"ך והנה הם כפולים באותיות. א"כ אינם עיקריים בלשון כי אינם נצרכים לתיקון הלשון. ונכפלו רק להטעים ולחתוך בדיבור. ויש חילוק בין תחיל' ואמצע הדיבור לסוף הדיבור כן כינו לצורכי הסעוד' שאינם עיקריים פרפר"ת היינו שהוא כמו כפילות פ"ר היינו מנצפ"ך נ"ל :

(פרפרת בגי' תתק"ס עד השיעור הזה הוא חשיבות ברי' לדעת הירושלמי והמ"י ויבין לבאר דברי חכמים גימטריאות פרפראות לחכמה) :

משנה ו' היו יושבין לאכול וכו'. כ"ה
 הגירסא במשניות. אבל במשנה שבגמרא ליתא תיבת **לאכול**. וכ"נ בכאן מפ"י הרע"ב דל"ג לה. ונראה דהנה קי"ל בגמ' דכשאמרו ניזול וניכול נהמ"א בדוכתא פלן. אע"פ שלא הוסיבו כהוסיבו דמי וכמ"ש הרע"ב וז"ל הגמ' הסבו אין לא הסבו לא ורמינהו עשר' שהיו הולכין בדרך אע"פ שכולם אוכלים מככר אחד כ"א וא' מברך לעצמו ישבו לאכול אע"פ שכל

פירות הארץ בפה"ע לא יצא וכיון דחט"ה מין אילן הנה אין זה בכלל פירות הארץ רק פירות האילן לזה פירש בכאן הרע"ב דבלשון המשנה פירות הארץ מיקרי כשאחר לקחת הפרי לא ישאר ענף שיגדל לשנ' הבאה. ולא נשאר רק הארץ. אבל פרי האילן כשישאר ענף. והנה גם בחט"ה אין ענף שיחזור ויגדל ע"כ שפיר נשמע מלשון המשנה. שגם על חט"ה אין יוצאין בברכת פה"ע רק פה"א נ"ל.

במשנה ע"ל כל"ם אם אמר שהכל נהי' יצא פי' הרמב"ם אפילו על פת ויין בא לדייק לשון ע"ל כול"ם ולי' הקטן נראה דבריעבד יוצא בברכת שהכ"ל על כל ענינים שבעול"ם דהיינו על ברכת הריח וכיוצא וז"ל בתר טעמא ונ"ל לפ"ז דעל כל הנאות עוה"ז שלא תיקנו חז"ל ברכה כגון שמיעת כלי שיר והנאת תשמיש יש לחייב א"ע בברכת שהכ"ל ויברך. ויכלל בברכתו גם על הנאה הזאת ולא יהנה מן העוה"ז בלא ברכ' ולא ימעול :

משנה ג' על דבר שאין גידולו מן הארץ
 אומר שהכ"ל ונ"ל אם בירך בורא פה"א לא יצא. דהגם שניזון מן האדמה וגם נברא מן האדמה עכ"ז פרי' האדמה לא מיקרי :

על החומץ ועל הנובלת וכו'. דהגם שהם פרי העץ כיון דאשתנו לגריעותא אבדו ברכתן הפרטיית :

ועל הגובא"י סד"א כיון שהוא דבר המזיק לא ליברך עלי' כלל קמ"ל :

על החלב וכו' מאן דגרס ל"י יש לגרסו קודם על החומץ וכו' כי היכי דתיקו פלוגתת ר"מ על נובלת וגובאי .

משנה ד' רי"א אם יש ביניהם ממין ז' מברך עלי' ובמשנה שבגמ' עלי' הו"א מברך. ונראה לפום מאי דגרסי מברך עלי' למצוה ולפום מאי דגרסי עלי' הו"א מברך הוא לחיוב :

מברך על איזה מה"ן שירצ"ה פי' הרע"ב דחביב עליו רצ"ל אין הפירוש שאין

משנה ז' תויר"ט בד"ה מליח בתחלה
 נ"ל לדקדק ממלת בתחל' לאפוקי
 וכו' שא"כ נהנה מן הספל וכו'. לדעתי לזה א"צ
 שום ראי' דהנה אדם ימיו כצל ומי יודע מה יולד
 כרגע ואיך יהנה ויסמוך על מה שיברך אח"כ :
שם ולפי שלא הביא ראי' ממשנתינו וכו'. לי
 נרא' דממשנתינו אין ראי' די"ל דוקא פת
 דהוה דבר חשוב מאד וצריך נט"י וקובע ברכ'
 לעצמו ע"כ אינו נטפל בקלות לשום דבר משא"כ
 שארי המאכלים :

משנה ח' אכל תאני"ם ענבי"ם ורמוני"ם
 כ"ה הסדר הגשנה בגירסת
 המשניות ובגמ' ירושלמית. ובמשנ' שבגמ' דידן
 נשנה הסדר אכל ענבי"ם תאני"ם ורמוני"ם ויתכן
 שפיר כסדר הפסוק בשבח א"י ארץ חטה וכו'
 וגפ"ן ותאני"ה ורמו"ן והמוקדם בפסוק מוקדם
 לברכ' וגו' הירושלמי י"ל דהנה אשכחן במקרא
 בפ' חקת לא מקום זרע ותאני"ה וגפ"ן ורמו"ן
 וצריכין אנחנו לומר דלא תקשה קראי אהדדי
 דלענין אכילת הענבים ותאני"ם. הנה התאני"ם
 יותר מרוי"ם הצמא והרעב מן הענבים משא"כ
 היי"ן היוצא מן הענבים הנה הוא מרווה ומסעידי
 יותר מן התאני"ם והנה משנתינו מיירי מענבי"ם
 ע"כ נקטה תאני"ם ואח"כ ענבי"ם :

וחכ"א ברכ' אחת מעי"ן שליש וסי"א ליג
 מעי"ן שליש. ונ"ל דמאן דליג מעי"ן
 שליש ס"ל כיון דנישנית המשנ' הזאת בימי ר"ג
 דהוא הוא הבר פלוגתי' של החכמים ובימי ר"ג
 כבר ניתקנה ברכת הטוב והמטיב בברהמ"ז. א"כ
 גם ברכת ז' המינים בעינין ברכ' מעי"ן ד' וכ"ה
 הנוסחא ברי"ף ורא"ש ורמזים לסיים בה סמוך
 לחתימה כי א"ל טוב ומטיב אתה וכו' ונוסחתו של
 הרמב"ם אינו מסיים כך וס"ל דכיון דברכת הטוב
 בברהמ"ז היא מדרבנן לא בעינן לרמוזה בברכת
 ז' המינים ממילא י"ל דזה תלוי בגירסאות
 דהרמב"ם ז"ל גרס ברכ' אחת מעי"ן שליש
 ולרי"ף ורא"ש ליג מעי"ן שליש :

א' וא' אוכל מככרו אחד מברך לכולם. קתני ישבו
 אע"פ שלא הסבו ארנב"י כגון דאמרי ניזול
 וניכול לחמא בדרך פלן עכ"ל. והקשו התוס' תימא
 אמאי מקש' מדיוקא תקשה לי' מרישא בהדיא
 דקתני היו יושבים מברך כ"א לעצמו וי"ל דאי
 מרישא ה"א שישבו בשביל עסק אחר שלא הי'
 דעתם מתחילי' לאכול. אבל אם ישבו אדעתא
 לאכול אפילו בלא הסיבה נמי מהני עכ"ל הנה
 תירוצם עולה יפה אי ליג תיבת לאכו"ל. אבל
 אי גרסינן תיבת לאכו"ל קושיתם במקומה
 עומדת אמאי מקשה מדיוקא תקשה לי' מרישא.
 הנה מוכח דעל כרחק מסדר הש"ס ליג לאכו"ל
 ואעפ"כ יש לתמוה. דהנה לא רצה להקשות
 מרישא די"ל שהיו יושבין לעסק אחר אבל אם
 ישבו לאכול אה"נ דאחד מברך לכולם. א"כ
 תקשה על המשנ' גופה ל"ל למימר הסבו אחד
 מברך לכולם לפלוג וליתני ברידי' ישבו לאכו"ל
 אחד מברך לכולם אלא ע"כ המקש' בהא גופי'
 מסתפק אי גרסינן במשנ' ברישא לאכו"ל אי
 לא ואי הוה מקש' מרישא. י"ל דליג תיבת לאכו"ל
 ומיירי שישבו לעסק אחר. ע"כ מקש' מסיפא
 הסבו אין לא הסבו לא מדלא משכח התנא עצה
 אחרת רק הסבו ע"כ דגרסינן ברישא לאכו"ל
 ואעפ"כ כ"א מברך לעצמו ורמי לי' מברייתא
 ומשני כגון דאמרי ניזול וכו'. ממילא לפי
 המסקנא בגמ' י"ל שפיר דליג לאכו"ל דאי
 הזמינו המקום לאכו"ל שם הוה כהסבו ודוק :

תויר"ט בד"ה המוגמר וכו' וע"ש הגחלים
 נק' מוגמ"ר וכו'. ועי"ן ברע"ב שצי"ן
 ד"ה מוגמ"ר אחר ד"ה לאחר הסעודה וכו' כיון
 שהתחיל בברכות אחרונות גומרן. [מוגמר] רגילין
 היו וכו'. נרא' דבכונה עשה כן לרמוז דמשה נק'
 מוגמר ע"ש שהוא גמר הברכות שבכל הסעוד'
 ומשה מפרש וְהוֹרָא על המברך ברהמ"ז דאילו
 לפירש"י. דוְהוֹרָא קאי על המברך על היין צריכין
 לומר לפירושו שהביאו את הבשמים קודם ברהמ"ז
 וכמ"ש תר"י בשמו. א"כ למה נק' מוגמ"ר ולרש"י
 ז"ל צ"ל שפיר דנק' מוגמ"ר ע"ש הגחלים נ"ל :

פרק ז

משנה א' שלש שאכלו כאחד תיבת כאחד מיותר ועכ"פ ביותר צודק לומר ביח"ד אבל רמז בתיבת כאחד דיוקא לאפוקי כשכל אחד קבע סעודתו בפ"ע בשלחן בפ"ע. וכן אפילו בשלחן אחד וכ"א אוכל מה שאין תבירו רשאי לאכול עמו כגון זה כהן אוכל פת של תרומ' והישראל אינו רשאי לאכול עמו. וכן זה אוכל פת של חלב זה של בשר וכיוצא:

דמא"י פירות עם הארץ וביאר התיבה ד"א מא"י היינו שיש להסתפק ולשאל אם הפירות הללו מעושרין. והנה לפי"ז בתיבת דמא"י חסר אל"ף היינו לרמז מפני זה יש להסתפק בפירות של האיש הזה מפני שהוא חסר אל"ף היינו חסרון לימוד (אלף לשון ואאלפך חכמה) והנה י"ל דחז"ל סמכו תקנתם על הנאמר בפסוק עשר תעשר את כל תבואת וכו' וסמך ל' למען תלמד וכו' רמז כאשר תלמד אז תהי' בכלל עשר תעשר משא"כ ע"ה אינו נאמן:

והכרת'י הם הגוים שהושיב סנחריב בערי ישראל כמ"ש ויבא מלך אשור מבבל ומכות"א עיין בתויו"ט למה לא הושאל לכנותם ע"ש המקום הראשון הנוכר בפסוק היינו בבליים ונ"ל דבראשונה כשהוצרכו החכמים לדבר מעניני הגוים הללו. הנה היו בגלות בבל החרש והמסגר עם כל חבורתם אשר הם יסדו יסודי התורה שבע"פ בגלות בבל והיו יראים לכנות הגוים הללו בשם בבליים והושאל להם המקום השני הנוכר בפסוק ואפשר לומר כפשוטו שהכותיים היו הרבים באותן הגוים שהביא ומאינך המקומות בטלי במיעוטא לגביהו:

טב"ל פירות שלא הורמו מתנותיהן נק' טב"ל ופירוש התיבה ט"ב ל"א. נ"ל דהנה כתיב בנתינת המתנות ושמחת בכל הט"ב אתה והלוי וכו'. אי"כ כשלא נתן המתנות אין כאן עדיין שמחת הט"ב. והנה אין טוב אלא תורה שגא' כי לקח ט"ב נתתי לכם תורת'י וכו'. נתן לנו את תורתו במתנה וכשהאדם נתן ג"כ

המתנות המחויבות הנה נוחל ג"כ את המתנת הניתנה לנו לקח ט"ב נתתי וע"כ כתיב במעשרות עשר תעשר וכו' למען תלמד ליראה וכו' שעי' נתינת המעשרות זוהי לתורה ללמדה לירא' וכו' כדכתיב במתן תור' למען תהי' יראתו ע"פ וכו'. ע"כ בתיבת טב"ל שפירושו הוא ט"ב ל"א הנה נחסרה אל"ף לרמז שנחסר עדיין הלימוד. למען תלמד וכו':

הרע"ב בד"ה לומין להודמן וכו' נברך וכו' רצ"ל באומרו נברך. הנה הוא מומין אותם לברכ' ע"כ נקר' זה זימון כענין מי שממיינים אותו לדין:

בד"ה דמא"י וכו' ולא הוה מצוה הבאה בעבירה דרוב ע"ה מעשרים הם עכ"ל בגמ' אמרינן משום דתנן מאכילין את העניים דמא"י ומיגו דאי בעי מפקיד פנכס' והוה עני וכו'. והנה על גוף הדין קשה הא דמאכילין את העניים דמאי משום דרבנן הוא ואין מאכילין אותם טבל דרבנן היינו הנורע בעציץ שאינו נקוב וצריכין לומר דבטבל דרבנן אין הגזירה משום איזה ספק רק דגזרו שגם הנורע בעציץ שאינו נקוב צריכין לעשר משום דילמא יבא ליורע בעציץ נקוב ולא יעשר. וא"כ אפילו ידעינן בודאי שנורע באינו נקוב גזירת חכמים רביע עלי' לעשר ואם אינו מעשר עבירה הוא משא"כ פירות ע"ה גזרו לעשר משום ספק ואם ידעינן בודאי שהע"ה עישר בודאי א"צ לעשר ממילא אפילו בספק אין האיסור של גזירתם חמור כי רוב ע"ה מעשרין וע"כ מאכילין את העניים דמאי. וא"כ הא דמאכילין את העניים סובב הולך על העיקר שרוב ע"ה מעשרים הם. ע"כ פי' הרע"ב את העיקר ויתורץ בזה ג"כ הא דמומנין על האוכל דמאי ואין מומנין על האוכל טבל דרבנן ודוק.

משנה ב' נשים ועבדים וקטנים איין מומנין עליהם וכתב הרע"ב. אבל נשים מומנות לעצמן ועבדים לעצמן. והנה יש לדקדק זה קמשנתינו איין מומנין עליהם. היינו שארי

אנשים בני חיובא אין מזמנין עליהם לצרף אותם לברכתם אבל הם בפ"ע מזמנין. ולפי"ז אם כך הפירוש. א"כ י"ל כן ג"כ במ"א אכל טבל וכו' והשמש שאכל פחות מכזית והגוי אין מזמנין עליהם אבל הם מזמנין בפ"ע. וזה א"א לומר דזיל בתר טעמא דהוה כאילו אין להם קביעות. וא"כ האיך יזמנו בפ"ע (ועוד דקתני בהדיהו גויי ואיך נאמר שהגויים יזמנו בפ"ע) אבל ע"כ צ"ל דהתם משום רישא נקטי אידי דתנא ברישא מזמנין עליהו קתני סיפא אין מזמנין וכמו שהביא לעיל התויו"ט בשם הכ"מ. אבל בכאן דוחק לומר דהכל משום רישא נקטי":

תויו"ט בד"ה נשים וכו' דאפילו עם בעליהן לא (דהדי משנתינו סתם נשנית) משום דאין חברתן נאה עכ"ל נרמז בקרא הללו את י"י מן הארץ וכו' בחוריים וג"ם בתולות זקנים ע"ם נערים יהללו וכו'. הרי בזקנים ונערים כתיב ע"ם משום דחבורתן נאה משא"כ בחורים ובתולות לא כתיב ע"ם דק וג"ם משום דאין חברתן נאה:

משנה ג' בשלשה והוא אומר ברכו. אפשר סברת התנא עפ"י הפסוק במקהלות **ברכו** אלקים היינו כשישנו מקהלות זולת המברך אזי ברכו אלקים תאמרו לשון ברכו:

אחד עשרה ואחד עשרה רבוא אתאן לר"ע והנה העלימה התורה שבע"פ בכאן את שם ר"ע שהי' מוכן לקדש ש"ש במסירת נפשו לי"י

ומברכין אקבו לקדש שמו ברבים. ואין חילוק בין עשרה לעשרה רבוא וכבר ידעת אשר כך עלה במחשבה:

משנה ד שלשה שאכלו אינן רשאים לחלק עיין בתויו"ט הא דמקשה בגמ' מאי קמ"ל תנינא חדא זימנא בריש פרקין. והנה לכאורה מאי מקש' אי מדישא סד"א כי אכלו ביחד עד גמירא וכבר הגיע להם זמן ברכ' משא"כ באיזע סעודתם קמ"ל אינם רשאים לחלק וי"ל דמקשה דהו"ל למיתני בקיצוד שלש' שאכלו כאחד וכן ד' וכן ה'. אינן רשאים לחלק ומדקא מתני ג' בבא בפ"ע ע"כ אשמועינן איזה חידוש אחר וצ"ע עוד:

משנה ה ואם לאו אלו מזמנין לעצמן וכו' לא אמר בקיצור ואם לאו אין מצטרפין דסד"א דוקא כשאין בכל מקום כדי זימון דלא איתחייבו בזימון ואינן מצטרפין לחבורה אחת להיותן מחויבים משא"כ כשיש בכל חבורה כדי זימון ואיתחייבו בזימון יהיו יוצאין כשמזמנין בחבורה אחת על ב' החבורות קמ"ל דוקא מזמנין לעצמן ג"ל:

אין מברכין על היי"ן עד שיתן לתוכו מים. וחכ"א מברכין. אבל עכ"פ גם חכמים מודו דיותר טוב ליתן בתוכו מים והוא המזגת הגבורות (סוד היי"ן) ע"י החסדים (סוד המים) מים יי"ן בני' ק"ס סוד הג"ש אה"י הוי' אה"י:

פ ר ק ח

ואח"כ מברך על היין שהיום גורם ליין שיבא (כוס זה לא בא אלא בשביל שבת לקידוש רש"י) וכבר קדש היום ועדיין יין לא בא (רש"י וכבר קדש היום משקבלו עליו או מצה"כ) (ובד"ה ועדיין יין לא בא לשלחן וכשם שקודם לכניסה כך קודם לברכה). ובה"א מברך על היין ואח"כ מברך על היום שהיין גורם לקדושה שתאמר (שאם אין יין לא מקדשין רש"י) דבר אחר ברכת היין תדירה

משנה א בש"א מברך על היום ואח"כ **מברך** על היין וכו' והנה בסיפא מיותר תיבת **מברך** דהי' די לומר אח"כ על היין אבל נראה דמרמז ואח"כ מברך על היי"ן. היינו שיתחיל בברוך ולא אמרינן דהוה ברכ' הסמוכה לחבירתה וכן בדברי ב"ה: **בש"א** מברך וכו'. בגמ' ת"ר דברים שבין ב"ש וב"ה בסעודה בש"א מברך על היום

מ"ע דאורייתא לא יצא כיון דחז"ל גזרו דוקא באופן זה עשייתו שעשאה באופן אחר היה כלא עשה כלל. ואני בעניי הוכחתי מן הש"ס ותוס' דגם חובת ידי מ"ע דאורייתא לא יצא אכ"מ. ולפי"ז נוכל לומר דבהא פליגי בכאן ב"ש וב"ה. דהנה בכאן הוא ג"כ מ"ע דאורייתא זכור את יום השבת לקדשו לזכור קדושתו היינו קידוש היום בכניסתו אפילו בלא כוס וחכמים הוסיפו דוקא לזכרו על הכוס וזכרהו על היין. הנה ב"ה אומרים היין גורם הקידוש דאם אין כוס יין הגם שיעשה המצו' כאורייתא ויזכור את קדושת היום בכניסתו לא יצא אפילו י"ח המ"ע דאורייתא א"כ היין הוא כל הסיבה להמצו' וב"ש סברי דהמצו' מדאורייתא יוכל לצאת י"ח אפילו בלא כוס א"כ אין היין הסיבה ואדרבא כמש"ל לדבריהם ג"ל :

ותיג"ט בד"ה מברך וכו' כתב הרב וכשם שקדם וכו' כן הלשון בברייתא עכ"ל תמוה לי שאין זה הלשון בברייתא רק הוא לשון רש"י עמש"ל :

משנה ב' נוסלין לידים וכו' ע' בתווי"ט ולפי דרכי הסוד זעפ"ז הפשט הנה ע"י הנטילה נוסלין ולוקחין לידים טהרה ובכרה כענין אנא משאי מלא חפנאי מיא ויהבי לי מלא חפני טיבותא וכענין שאמר רשב"י לההוא גברא (בזרה) מלא ידיך מברכותיך ע"כ אפקי' לי חז"ל בלשון נטילה דהיינו לקיחה. וכן בנוסח הברכה על נטילת ידי"ם. והנה אמרו דורשי רשומות שהוא ר"ת ענ"י. והנה ע"י הנטילה יושפע לו עושר. ונ"ל דס"ת ע"ל נטילת ידי"ם בגי' ע"ת שהוא בגי' יהי אור. ויהי אור אשר הוא בגי' רל"ב רח"ל ותבין הדבר בסוד הפסוק ישלח י"י אתך את הברכה (רל"ב פנימית חיות העולמות) באסמ"ך (דבר הסמוי מן העינין) ובכל משלח ידיך וברכך בארץ וכו' (סוד מלכות רחל ארץ העליון) ארץ אשר י"י אלקיך דורש אותה תמיד עינ"י י"י אלקיך בה ואתה תבין :

ואת"כ מוזג"ן כי בודאי אפילו לחכמים לכתחלה צריכין למוז"ג את היין במי"ם ואפילו בארצות הללו שאין היין חזק צריכין ליתן בתוכו מעט מים עמ"ש בסוף פרקין דלעיל :

וכו'. מאי דב"ר אחר. וכ"ת התם תרתי והכא חדא הי"נ תרתי ניהו עכ"ל הגמ'; ונבוא נא להשכיל טעם כ"א מר מ"ט לא אמר כמר. דלכאורה כ"א אומר טעמים הגונים וחבירו לא דחה דבריו. והנה נחקור טעם הראשון של ב"ש דאמרו שהיום גורם ליין שיבוא וכפירש"י כוס זה לא בא אלא בשביל שבת לקידוש הכוונ' אילו הי' היום יום חול הי' ראוי לאכול בלא כוס והן היום כי קדוש היום קדושת היום גורמת להביא יין א"כ היום הוא הסיבה להבאת היין והיין הוא המסובב מהיום ע"כ ברכת הסיבה קודמת וטעם ה' וכבר קדש היום משקבלו עליו או מצה"כ ועדיין יין לא בא לשלחן. הנה זה לכאורה אינו מובן כי מי ימחה בידו להביא יין אל השלחן קודם צה"כ וקודם שקיבל עליו קדושת היום. וצריכין לומר דה"ק דעל כרחך הסעודה הוא בשביל כבוד היום ע"כ מכינים אותה אחרי שקדש היום. וא"כ נתקדש היום בתחילה ואח"כ מביאין היין אל השולחן :

והנה נהירנא שראיתי במהר"ם שיי"ף שהביא ראיות והאריך להוכיח דהמקדש קידם צה"כ לא יפה עושה דהקידוש לא ניתקן רק אחר צה"כ דייקא (לא יכולתי כעת לחפש ולעיין) והנה לפי"ז נוכל לומר אפילו היין מונח על השלחן מקודם. אבל לא מיקרי ביאתו אל השלחן עד שיהיה ראוי לקדש על ו ז"ש רש"י היום קדוש משקיבל עליו או מצה"כ עכ"פ משא"כ היין לא נתקרב למצותו אל השלחן עד אחר צה"כ והנה לפי"ז נוכל לומר דבהא פליגי ב"ש וב"ה דב"ש סברי דאסור לקדש מבע"י וכסברת מהר"ם שיי"ף שכתבתי (לדעתו דעכ"פ אין לעשות כן לכתחילה) וב"ה סברי כיון דודאי יוצא גם מבע"י בקידוש. וא"כ אין כאן קדימה כ"כ ולטעם הראשון דאמרו ב"ש (לפי מה שפירשנו) דהיום הוא הסיבה אל היין הנה ב"ה אומרים אדרבא היין גורם הקידוש שאם אין יין אין מקדשין א"כ היין נקרא הסיבה אל ברכת קדושת היום. וי"ל דפליגי ב"ש וב"ה בהא דחקר הפרמ"ג אם המ"ע שהוא מדאורייתא דיכול לעשותה בכל האופנים וחכמים גזרו שלא לעשותה רק באופן אחד אם עשאה כעין דאורי' אם יצא עכ"פ מדאורייתא או נאמר דגם חובת

משנה ג' בש"א מקנח ידיו וכו' כ"ה גירסת המשניות וגירסת הגמ' המשנה הזאת אחר משנת נוטלין לידים ואח"כ מוזגין את וכו' נ"ל משום דדמי להרדי דבמשנת נוטלין וכו' עיקר פלוגתייהו דב"ש סברי אסור להשתמש בכלי שאחוריו טמאין וב"ה סברי מותר וכן בכאן ב"ש סברי אסור להשתמש בשלחן שהוא שני וב"ה סברי מותר. ועוד דלפי הגירסא הזאת הוא הסדר הנכון דמתחילה מבאר דין הנטילה ומזיגת הכוס שקודם הסעודה ואח"כ מבאר מקנח ידיו במפה ומניחה וכו'. והוא הדין הנהוג בתוך הסעודה ואח"כ משנת מכבדין את הבית ואח"כ נוטלין מים אחרונים אחר הסעודה ומיהו בנוסח פירוש הרמב"ם גרס בכאן משנת מכבדין את הבית ואח"כ נוטלין וכו'. דמיסמך נטילה לנטיל' עדיף נ"ל:

משנה ד' בש"א מכבדין את הבית פירש"י מקום שאכלו שם אם הסיבו ע"ג קרקע מכבדין את הקרקע או אם הסיבו על השלחן מכבדין את השלחן משויורי אוכלין שנתפורו עליו עכ"ל. והנה הטעם הוא דחיישינן לשמש ע"ה אשר יניח פירורין שיש בהם כזית ויהיו נמאסים מהתזת מים אחרונים נשמע מדברי רש"י דמים אחרונים אין נוטלין ע"ג קרקע אפילו תחת השלחן דאי אמרת נוטלין ע"ג קרקע. הנה כשאוכלין על השלחן זיטלו ידיהם על הקרקע תחת השלחן אין כאן חשש כן נראה לכאורה. אבל עוד יתבאר הנלע"ד:

הרע"ב הלכה כב"ש במ"ה שיותר להשתמש בשמש ע"ה עכ"ל. הנה מזה הלשון משמע דרק בזה דיותר להשתמש בשמש ע"ה הלכה כב"ש. אבל לא בדין משנתנו מכבדין את הבית ואח"כ נוטלין לידים. והנה לכאור' הא בהא תליא. והנה הרב התויו"ט דחק לפרש אריכות לשון הרע"ב דטעמא קאמר לבעבור זה קבעו הל' כב"ש כי היכי דלא ישתמשו בת"ה. והנה העיקר חסר לפי"ז מדברי הרע"ב גם מה שפירש התויו"ט דקרוק לשון הרע"ב שדקדק לומר והלכה כב"ש בז"ה היינו לאפוקי כולי פרקין זה א"צ לפנינו הלא ידוע לן דהלכה כב"ה בכ"מ. ונ"ל לפרש דברי הרע"ב ואציגה לפניך לשון הגמ' גמאי

קמיפלגי ב"ה סברי אסור להשתמש בשמש ע"ה וב"ש סברי מותר להשתמש בשמש ע"ה אמר ר' יוסי ב"ה אמר רב הונא בכלי פרקין הלכה כב"ה בר מהא דהלכה כב"ש. ור' אושעיא מתני איפכא ובהא נמי הלכה כב"ה עכ"ל הגמרא. והנה לכאורא מהו הלשון ר' אושעיא מתני איפכא ובהא נמי וכו'. הו"ל סתם ור' אושעיא אמר בהא נמי הלכה כב"ה והנה מאור עיינינו רש"י ז"ל הרגיש בזה ופירש ר' אושעיא מתני איפכא היינו מפ"ך משנתנו ב"ש לב"ה וב"ה לב"ש. וא"כ יהיה הלכה שפ"ד כב"ה והנה לכאור' מהראוי לנו לפסוק כר' אושעיא נגד רב הונא דקיי"ל קודם אב"י ורבא הלכה כקמאי ובפרט בזה דקיי"ל ב"ש במקום ב"ה אינה משנה היינו אם ב"ש מקילין וב"ה מחמירין. אם אינה שנוי' בעדיות אינה משנה וצריכין להפוך והוא כדברי ר' אושעיא לפירש"י. וא"כ קשיא (על הרי"ף והרא"ש שלא הביאו רק דברי רב הונא. וגם) על כל מפרשי המשניות הרמב"ם והרע"ב קשה למה לא פירשו דמשנתנו צריכין להפוך. זה הלכה כב"ה. ע"כ נ"ל דהרע"ב נאד מפירש"י ז"ל וס"ל הפירוש סתם ור' אושעיא מתני איפכא (היינו דלא כרב הונא) ובהא נמי הלכה כב"ה. וא"כ הדרא קשיא לדוכתא למה ליה לר"א להאריך הו"ל ור"א אמר בהא נמי הלכה כב"ה וביותר יקשה דהל"ל סתם ור"א אמר דהלכה כב"ה בכלי פרקין דמאי הוא הרבותא בה"א נמ"י. ונראה דהרע"ב מפרש כך דר' אושעיא מתני איפכא דלא כרב הונא היינו בהא נמי הלכה כב"ה היינו במשנתנו דנוטלין לידים תחילה ואח"כ מכבדין את הבית. הגם דבהא דיותר להשתמש בשמש ע"ה הלכה כב"ש עכ"ז בהא דנוטלין תחילה הלכה כב"ה. ולא גזור דילמא יהיה שמש ע"ה שלא ידע דפירורין שיש בהם כזית אסור לאבדן. והטעם נ"ל דאפילו פירורין שאין בהם כזית מיוהר זהירי אינשי דקשה לעניותא. וגם לפי מ"ש האחרונים דהא דמים אחרונים אין נוטלין ע"ג קרקע הוא דוקא כשאין רצפה ורוב הבתים יש בהן רצפה ונוטלין ע"ג קרקע. וההסיבה הוא על השלחן א"כ אין כאן שום חשש. וא"כ שפיר פסקינן כר' אושעיא. דהלכה כב"ש רק בזה דיותר להשתמש בשמש

הגנוה. בתורה אור זשארדל כל העוסק בתורה ט"ל תור מחייתו היינו יהי אור (הנאמר במ"ב) היינו השם הנכבד בד' מילואין ע"ב ס"ג מ"ה בין (בג"י יהי אור) אשר היא פנימיית החיות של כל העולמות לע"כ האור הראשון אדם צופה ומביט בו מסוף העולם ועד סופו) והנה ד' מילואים הג"ל הם ט"ל אותיות. והנה נגנו בתורה תורת הוי' תמימה משיבת נפש ט"ל תור מחייתו והעוסק בה משיבת לו נפשו ע"י הטי"ל תחי אשר בה הבן:

והנה דבינו הקדוש חיבר המשנה והותרה לכתוב משום עת לעשות ליי' (ע"ת בג"י יהי אור ויהי אור רל"ב רח"ל. הנה נמשך בתורה שבע"פ רח"ל מלכות פ"ה ותורה שבע"פ קדינן לה נמשך לה סוד יהי אור רל"ב ועי"ז מולידיים בכל פעם חדשות מן התורה הוא מן האור הגנוז בה יהי אור). והנה מברכין על האור במו"ש כי האור הראשון לא נגנו עד מו"ש (השתמש בו אדם הראשון ל"ן שעות מגין אלה. סוד אלה המצות והחקים והתורות וכו' אלה בהחזרת האלף לאלף הקטן יהי לאלף איכה ידוה אחד אלף הנה הוא אלף ל"ה בג"י חמשה פעמים אור הנאמר במ"ב אצל אור הגנוז הבן ע"כ עפ"י סוד מהראוי להדליק בשבת ל"ן גרות) ובמוצאי שבת כשנגנו האור הראשון נתן הקב"ה דיע"ה לאדה"ר ונטל ב' אבנים ועצים והוציא את האור ליהנות בו נרמו שע"י הדע"ת שמתבונן בתורה יכולין להוציא בכל פעם מן האור הגנוז בתורה ולדעתי נרמו הדבר בשתי אבני"ם דעפ"י"ם היינו תורה שבכתב ותורה שבע"פ שע"י שמחברין אותם וטוחנן זה בזה הנה יתילדו חדשות ויתילד האור בכל פעם והנה כשתבין כ"ז תבין שעם היות רבינו הקדוש התיר לכתוב את התורה שבע"פ עכ"ז בנידון האור במו"ש עשה הדבר בבחי' תורה שבכתב ותורה שבע"פ כתב רבדי ר' מא"ר על ספר בכתב שמא גרים כמש"ל ע"כ היה כתוב בתורתו כתנות אור ע"כ לא עמדו חבריו על סוף דעתו. ודברי ר' יהודא מסר בע"פ (ע"ן בקנה על המצות

ע"ה אבל בהא דס"ל לב"ש לחובה לכבוד את הבית תחילה ואח"כ נוטלין בהא הלכה כב"ה. זה מה שג"ל לדעת הרע"ב ואין כונתי להלכה כמ"ש כ"פ:

תויר"ט בד"ה נוטלין וכו' כדי שלא להשתמש בת"ע עכ"ל. והנני מוסיף דלבעבור זה סמכו לפסוק כב"ש בזה הגם דיצא ב"ק הלכה כב"ה משום דהל"ל דבם של ב"ה ס"ל באבות ודאישתמש בתנא חלף והלכה כרב במקום התלמיד קודם אביו ודבא:

משנה ה' בש"א ג"ד וכו' יעיין בגמרא ועיין בכאן ברע"ב ותויר"ט. והנה תראה דמסתם קא סתם לן דבינו הקדוש משנתינו כר"מ דס"ל דב"ש וב"ה תרוייהו סברו ג"ד ע"דם לכולם. אבל ד"י ס"ל דב"ש וב"ה תרוייהו ס"ל מזון קודם לכולם. והנה טעמו לא נעלם דהרי על המזון כבר נתחייב שכבוד אכל. ועוד שהוא מדאורייתא. אבל טעמי' דר"מ לא נודע ואפשר טעמי' להיות האור הוא הנברא במוצאי שבת שנתן הקב"ה דיע"ה לאדה"ר והביא שני אבנים רעפים והוציא מהן האור הוה בברכת הדע"ת אשר לאורו נסע ונלך ואם אין דיע"ה הבדלה מגין וגם שאר הברכות אינם בלא דע"ת והנה ר' מא"ר שמיה גרים להקדים ברכת האור כי טוב (כי בלא דעת נפש לא טוב) וכבר ידעת משארז"ל בתורתו של ר' מאיר היה כתוב כתנות אור כי שמו גרם ע"כ לא עמדו חבריו על סוף דעתו. ועוד יתבאר לך אי"ה:

אחשבה לדעת הנה ר"מ ור"י הלכה כר"י ממילא הלכה כב"ה אליבא דר"י (ובגמ' נהגו העם כב"ה אליבא דר"י עיי"ש בתו') קשה לן למה לא הביא רבינו הקדוש במשנתנו דברי ד' יהודה ומיסתם סתם לן כר"מ. אם היתה הכונה בכדי שתהי' ההלכה כסתם א"כ למה נהגין כר"י (ואפילו לכתח"ל כמ"ש התוס') נג"ל לומר דהנה האור הראשון שבראו הש"י ביום הראשון. הנה דרשו חז"ל בפסוק וירא אלקים את האור כי טוב ויבדיל וכו'. שנגזו לצדיקים לעתיד לבא ואמרו החכמים היכן נגנו בתורה הנה כל מה שהאדם צופה בתורה ומילד חדשות כ"א כפי חלקו וכפי הזמן והמקום הוא הכל מהארת אור

ר' יהודה מבחי' יהודה) מלכות פה ותודה
 שבע"פ קרינן לה ובכח יהיו לרצון אמרי פי ויהא
 רעוא שלא יאמר פיננו דבר שלא כרצונו. והש"י
 יראנו מתורתו את האור כי טוב ב"ב אמן :
 ומעתה אם עיני שכל לך תבין לתרץ קושית
 התוס' למה אמר ר' יוחנן נהג'ו העם
 כב"ה אליבא דר' יהודה והרי אנן אורויי מורינן
 כן הבן :

בש"א שברא וכו' ובה"א בור"א וכו'.
 בור"א משמע לשעבר ומשמע להבא.
 ע"כ דקדקו ב"ה לומר בור"א בכדי שיהיה
 נכלל גם להבא שבכל פעם האור' היוצא כברי'
 חדשה הבן :

בש"א וכו' מאור' הא"ש ב"ש מבחי' הגבורות
 נהורא תכלא חדא גוונא איכא בנורא
 ובה"א ב"ה ממדת תחסד בורא מאורי האש
 דכמה גווינן איכא בנורא דנהורא חיוורא שרי על
 נהורא תכלא והמשכיל יבין בסוד הנאמר בזוהר
 בפסוק ואתם הדבקים ביי אלקיכם חיים כולכם
 היום :

משנה ו' הרע"ב בד"ה לא על הנר וכו'
 וקיי"ל אור שלא שבת אין מברכין
 עליו הואיל ונעב"ד ב"ו עבירה עכ"ל. וכ"ה
 ברש"י ופליאה דעת ממני מהו העבירה בעשיית
 הגוי מלאכה אדרבא גוי ששבת חייב מיתה. ואם
 הכונה דבעינן ששבת ממלאכה כזו דמיקרי
 עבירה לישאל אפילו העובד שעבד המלאכה
 לא עשה עבירה בעבודתו. א"כ למה נר של חי'
 ושל חולה מברכין עליו כדאמרינן בברייתא בגמ'.
 ונראה לומר דנר של חולה ושל חי' מיקרי נר
 ששבת דהטעם הוא דמחללין שבת בפקוח נפש.
 אמרה תורה חלל עליו שבת אחד כדי שישמור
 שבתות הרבה א"כ נר שהדליקו בשביל חולה
 וחי' הוא בעבור שמירת שבת ע"כ נקרא נר
 ששבת :

הרע"ב בד"ה ובשמים של גוים וכו' ומה טעם
 קאמר וכו' עכ"ל כ"ה בגמרא וטעמא
 בעי למה אסמכינהו ואפשר בכדי להשמיענו שגם
 נר ובשמים של ע"ז ג"כ נקרא זבחי מתים. וג"כ
 בשמים של גוי במסיבה הגם דידיעין בודאי
 שהגוי אינו עע"ז עכ"ז לא חילקו רבנן כמו שאין

חילוק בנר ובשמים של מתים ע"כ הטיל התנא
 נר ובשמים של מתים באמצע בכדי לדמות
 הרישא והסיפא למציעתא :

במשנה אין מברכין על הנר עד שיאותו
 לאורו רמז לדבר בתורה וירא אלקים
 את האור ויבדל, בעל הטורים :

משנה ז' מ"י שאכל וכו' הו"ל אכל ושכח
 ובתיבת מ"י להורות בא דאינו בחוקת
 כשרות כי הוא מן המיעוט דמ"י הוא זה ואיזה
 אשר יאכל לשובע נפשו וישכח לברך לקונו :
 הרע"ב בד"ה שיתעכל וכו' סימן שלא נתעכל
 המזון ודוקא בשכח וכו' אבל
 במזיד וכו' עכ"ל מס דורה לשון הרע"ב
 שפירש מתחילה שיעור עיכול הנשנה
 במשנתינו בסיפא ואח"כ פירש שכ"ח דרישא
 נראה לומר ההוא דוקא בשכח וכו' אבל במזיד
 וכו' קאי אדסליק מיניה היינו כשלא נתעכל
 המזון משא"כ כשישער בעוד שיחזור יתעכל
 המזון אפילו במזיד יברך במקום שנזכר ואפשר
 גם ב"ש מודו בזה :

משנה ח' בא להם וכו' מברך וכו'.
 במשנה הקודמת תנא לשון יחיד מ"י
 שאכ"ל וכו' וכאן התחיל לשון רבים בא להם
 וכו' נ"ל להורות דדוקא בזימון פליגי. אבל ביחיד
 כ"ע מודו דברה"מ אינה טעונה כוס נ"ל :

הרע"ב בד"ה אלא א"כ שמ"ע וכו' שינה
 מלשון המשנה ע"ד שישמע וכו'.

דהנה מלשון המשנה ע"ד שישמע יכולין לטעות
 היינו שישמע שמיים הברכה כולה משמע
 דבישראל אפילו לא סיים עדיין יכול העונה לענות
 אמן וזה א"א לומר דזה מיקרי אמן חטיפה ע"כ
 אסברה לה הרע"ב דה"ק אא"כ שמ"ע הבן.
 ובמשנה שבגמ' עד שישמע כ"ל הברכה כול"ה
 ושמא י"ל דשני חילוקים יש בין ישראל לכותי
 בישראל אפי' לא שמע ראשית הברכה הזכרת
 שם חזקה לשמים בירך ויענה אמן בסיום הברכה
 מה שא"כ כותי דרילמא בירך להר גרזיזים. חילוק
 ב' בישראל אפי' לא שמע הסיום באזניו רק יודע
 שכעת סיים המברך ברכה כזו עונה אמן. וכענין
 אלכסנדריא של מצרים שהיו מניפין בסודרין והיו
 עונין אמן ביודעם שכעת סיים המברך ברכה

כגוים גמורים. הנה נשמע לך מזה אם שומע האדם ברכה מפי הגוי יענה אמן כשישמע כל הברכה וצ"ע בזה :

ונמדברי התו"ס בדה"ע שישמע שכתב עיין מ"ש הר"ב בריש פ"ו. ושם כתב הר"ב עד שבדקו אחריהם ומצאו להם דמות יונה וכו' נראה דמיירי אחר שמצאו להם וכו' ועיין בשרע א"ח סי' רט"ו ס"ב דכתב הרמ"א ועונין אמן אחר עכ"ל אם שמע כל הברכה מפיו וע"ש במ"ב ובה"ל (המגיה)]

זאת משא"כ כותי אפילו שמע העונה שהי' מברך לשם עכ"ז כיון שלא שמע באזניו הסיוס לא יענה דרילמא לא בירך ברכה הראוי' או דילמא שיתף לש"ש דבר אחר זה שיש לי לפרש לפי גירסת המשנה שבגמ'.

שם שמא בירך להר גריזים עכ"ל לכאורה לא אוכל לידע אם מיירי קודם שמצאו להם דמות יונה בהר גריזים למה לך לחוש שמא בירך להר גריזים ואם לאחר שמצאו הרי עשאו

פרק ט

וצ"ע בדבר כי לא מצאתי זה בשום מקום בדברי הפוסקים :

הרע"ב ובנו ובן בנו מחויבים לברך וכו' לא ידענא אמאי פירש בנו ובן בנו דנראה דהה"ד כל הדורו' [עיין שר"ע א"ח סי' ד"ח סי"ד בשעת ס"ק ה' ותבין מדוע פירש הרע"ב בנו ובן בנו ועיין במ"ב שם (המגיה)] וגם הה"ד בני בנותיו: **תויו"ט** בד"ה שעקר וכו' אבל נעקרה ע"ז ממקום אחר אומר שעקר ע"ז ממקום הזה עכ"ל. והתנא שלא הזכיר' כי תנא בא"י קאי ורצה לרמוז לנו דהיוצא מא"י לחו"ל הוה כעובד ע"ז ח"ו. ואיך יברך על עקירת ע"ז ג"ל :

משנה ב' ברוך שכחו מלא עולם ואית דגרסי שכחו וגבורתו וכ"ה מנהגינו חילוק יש בין כ"ה לגבורה" כ"ה מיקרי כשהגבור יש בידו כח לפעול בכחו פעול' גדול' בפ"ע אבל אין לו ניגוד וגבורה" מיקרי כשהגבור לוחם עם אחר ומתגבר' עליו והנה באלו הנזכרים במתניתין כגון זיקין' וברקיים" הם מורים על כח"ו ית"ש. אבל אין בזה התגברות' על אחר. ודנה זועות' (הוא רעידת הארץ) הוא מורה גבורתו ית"ש. שמתגבר על אחרים כ' או נבהלים יושבי תבל. כי היא סכנ' גדול' ונכנעים לפניו ית"ש וכן רעמיים" לא נבראו אלא לפשט העקמימות שבלב. וכן הרוח סודה תרעש ארץ ומלוואה א"כ בהנהו דקחשיב אית מינייהו דיצדק לברך עליהם כח"ו

משנה א' הרוואה מקום וכו'. משמע בראיה תליא מלתא אפילו לא בא אל המקום ההוא רק ראה את המקום מרחוק והנה לפי"ז איך צודק לשון הברכה שעשה ניסים לאבותינו במקו"ם הזה. ואפשר לומר ע"ז שכתבו חכמי האמת אשר חוש הראי' פועל פעולה מוחשיית ע"כ נצטוינו לא ירא"ה ב"ך ערות דבר. וכן צריכין ליזהר מעינא בישא. והטעם להיות חוש הראי' הוא הקרוב מכל החושים אל הדעת שבמוח אשר שם הנשמה. הנה הוא הפועל ביותר כענין אשר תדע מכוונת התפילה שמכוונין בסדר העולמות ובמקום אשר האדם מכוין בדעתו שם נדבקת נשמתו והתלבשות הדעת' הוא ביותר בחוש הראי' (כענין שאמרו רוא"ה אני את דברי ארמון) ע"כ במקום שרואה האדם ומטה אליו הדעת שם הוא בנמצא ע"כ צודק שפיר בראי' לחוד לומר בברכה במקו"ם הזה ג"ל :

ברוך שעשה ניסים וכו' עיין ברע"ב אניסא דיחיד וכו' ובנו ובן בנו חייבין לברך ברוך שעשה נ"ס לאבותי וכו' טעמא בעי למה אניסא דרבים מברכינן בלשון רבים **ניסים** ונראה דכ"א מישראל הוא עולם מלא ונמצא נעשה הנס בשביל כ"א בפ"ע וא"כ אפילו נס אחד מיקרי ניסים. וא"כ לפי"ז כשנעשה הנס לשני יהודים היינו לא"ב ולב"ן. מחויב בן הבן לברך לשון רבים שעשה **ניסים** לאבותי וכו'

וגבורתו ואית מינייהו דאין שייך לברך רק כחיו. וזהו לדעתי טעם שינוי הנוסחאות.

משנה ג' היתה אשתו מעוברת וכו'. אורחא דמלתא קתני אשתו הה"ד על אשה אחרת מעוברת אין מתפללין שתלד זכר. וכן הא דקאמר יה"ר שתלד אשתי זכר. אורחא דמלתא קתני דעפ"י הרוב מתפללין שיהיו הבנים זכרים כמשארז"ל אשרי מי שבניו זכרים. אבל הה"ד שאין מתפללין על המעוברת שתלד נקב' (מדלא מקשינו) [מדמקשינו] בגמ' מן תפלת לאה.

מסקינן בגמ' דבתוך ארבעים יום מתפללין ודוקא כשהזרעו שניהם בבת אחת ומשנתינו לא ביארה דזה לא שכיח שידעו אם הזרעו בבת אחת ע"כ אין מתפללין גם בתוך ארבעים יום ג"ל :

משנה ד' הנכנס לדרך עיין בתו"ט דבריש מגילה מוכח דכרך מקרי דוקא המוקף חומה. ג"ל דזה ודאי כרך מיקרי מוקף חומה אבל כאן ודאי אין תלוי בזה שמוקפת חומה. רק במקום שמצוים מושלים שמחפשים עלילות. תהי' העיר אפילו פרוזית רק דמן הסתם במקום המוקף חומה שם שכיחי מושלים ע"כ כינו מקום דשכיחי מושלים בפרזית בשם כרך בהשאל' כיון דשכיחי שם מושלים. הנה צריך להתפלל ג"ל :

תו"ט בדיה אחת בכניסתו וכו'. שיכנס לשלום ואחת ביציאתו שיצא לשלום כפירש"י והרמב"ם מפרש ביציאתו שיודה להש"י שהוציאו ממנו לשלום עכ"ל. והנה לשון המשנה מתפלל שתיים משמע כפירש"י דלשון תפילה הוא בקשה משא"כ לפירוש הרמב"ם. הנה ביציאתו אינו מתפלל ומבקש רק מודה ומשבח. ועוד ג"ל דרש"י ז"ל ס"ל במשנתנו נותן הודאה וכו' וצועק לע"ל הם רק דברי בן עזאי דלת"ק אין כאן צעק' אחר ההודאה אפילו לפירוש הרמב"ם :

משנה ה' חייב אדם לברך וכו' כשם שמברך וכו'. עיין בפירוש הרמב"ם והרע"ב הכונ' שיברך בשמח' ולב טוב כמו אל הטוב'

דכפשוטו א"א לפרש דמשמיענו סתם שמחויב לברך על זכו'. דזה כבר אשמועינן במ"ב על שמועות טובות וכו' ועל שמועות וכו' וג"כ א"א לפרש חייב אדם לברך וכו' כשם שמברך וכו'. היינו בנוסח אחד דכבר מבואר לעיל שינוי הנוסחאות על הטובה מברך הטוב והמטיב ועל וכו'. ע"כ צריכין לפרש כש"ם פירושו בשמח' ובלב טוב :

בכל לבבך. בשני יצריך. ביצ"ט וביצר רע מן לבבך קדריש מדלא כתיב בכל לבך כמו שנא' במלאכים וסעדו לבכ"ם לפי שאין יצה"ר שולט במלאכים. אבל בן אדם יש לו ב' לבבות היינו בחלל הימני שבלב שם משכן היצ"ט והוא מלא רוח ובחלל השמאלי שהוא מלא דם שם משכן היצה"ר וכשהאדם מהפך רע לטוב אזי מגרש הדם שבחלל השמאלי ומתפשט בתוכו הרו"ח שבחלל הימני ומתהפך היצה"ר ליצ"ט. וז"ש בשני יצריך ביצ"ט וביצה"ר שגם היצה"ר יתהפך ליצ"ט והדברים ארוכים אצלינו בענין השם (הת'ך) [חתך] החותך חיים לכל חיי שהוא בגי' ב"פ רו"ח הבן :

ובכל מאדך בכל ממונך. מי יתן וגדע. שורש התיבה שדרשו מא"ד על הממון וכל אנשי חיל המפרשים ז"ל לא פירשו לנו. וגראה לי דשורש תיבת מא"ד הוא בלה"ק דבר המרובה יותר מן המד"ה דהנה שורש תיבת מד"ה הוא מ"ד. והנה בתיבת מא"ד בא א' יתירה. להורות דבר המרובה יותר מן המד"ה. והנה ממו"ן שטבע האדם שאין מספיק לו המד"ה שמודדין לו כי בטבע הוא יש לו מנה מבקש מאתים כמשארז"ל. ע"כ נדרש מא"ד על הממו"ן :

הקרימה לביאור התוספת"א. הנה תוספת"א שמה שהיא הוספה על המשנה היינו לבאר הדברים הנרמזים במשנה ברמז ורבינו הק' עם סיעתו בסדרו המשנה לרוחב בינתו הי' די לו במשנה חנה ר"ח ור' אושעיא המה ראו שלא תהי' דברי המשנה ברמזות הקצרים די באר לדורות הבאים. ע"כ המה הרחיבו הביאור חמשכיל יבין למצוא הדבר ההוא ברמזות המשנה.

תוספתא

הלכה א

מאימתי (א) קורין את שמע בערבית משעה שבני אדם נכנסין (ב) לאכול פתן (ג) בערבי שבתות (ד) דברי ר' מאיר וחכמים (ה) אומרי"ם משעה שהכהנים זכאי"ן (ו) לאכול בתרומתן (ז) סימן לדבר (ח) צאת הככבים ואעפ"י שאין ראי' לדבר (ט) זכר לדבר חצים מחזיקים ברמחים מעלות השחר עד צה"כ :

(א) **מאימתי** קורין וכו'. והכ"א משעה שהכהנים וכו'. הנה התנא דתוספתא מבאר את המשנה שהתחיל' בלשונ' **מאימת"י** קורין וכו' משעה שהכהנים וכו' עד סוף האשמורה הראשונה דברי ר' אליעזר והנה קשה כיון דר"א קא מיירי מזמן התחיל' וסופה ה"ל למיתני **אימת"י** לא **מאימת"י** ובה התנא דתוספתא ומבאר דהרישא הוא דברי חכמים סתם מתני' ע"כ צודק **מאימת"י** דלא קא מיירי רק מהתחלת הזמן ודברי ר"א הוא רק אסיפא סוף הזמן ממילא כיון דהרישא הוא דברי חכמים סתם משנה הלכתא כוותיהו וכדפסק הרי"ף ז"ל מטעם הזה, ג"ל.

(ב) **נכנסין** לאכול וכו'. בגמ' הביאו עוד ברייתא. **משעני** נכנסים לאכול פתו במלח והקשו בתוספת עני גופי' מתי יקרא והרי משהגיע זמן ק"ש אסור לאכול ותירצו דלאו דוקא בזמן אכילה ממש הוה זמן ק"ש רק מעט קודם דהיינו בזמן הכנת הסעודה עיי"ש. והנה לפי"ז מדוקדק **משהעני** נכנסים דייקא היינו נכנסים לאותו דבר לעסוק באכילה ואו מכינים לו שלחן ומפה וסכין ומים לנטילה ובאותו הזמן הוא קורא ק"ש. ולפי"ז גם בכאן הכוונה משעה שב"א נכנסין וכו' היינו בזמן ההכנה ואו יקראו ק"ש קודם אכילה (ג) **פת"ן** בע"ש לפמ"ש בסמוך יתכן שפיר פת"ן כלומר שהכל מוכן דהנה בתיבה נכנסים הכוונה בזמן ההכנה או הוא זמן ק"ש. וסד"א בזמן הכנת הסעודה היינו להביא ממרחק לחמו מבית האופה שזה הוא זמן רב קודם הלילה קמ"ל פתן בעת שכבר הפת הוא שלהם הכל מוכן רק בזמן הכנת הכלים הנצרכים לסעודה שזוהו זמן מועט קודם אכילה, ג"ל. (ד) **דברי** ר"מ תנא

דמשנה לא הביאו כי רצה לפתוח בשלום בלא מחלוקת כי לא מצא הקב"ה כלי מחזיק ברכה לישראל אלא השל"ם. ע"כ פתח מס' ברכות בשלום בלא מחלוקת כי אותו הזמן שהכהנים נכנסין לאכול בתרומתן הוא זמן ק"ש אליבא דכ"ע והוא סתם משנה כמש"ל ותנא דתוספתא הביא לדברי ר"מ להורות דבשעת הדחק יכולין לסמוך על ו. ג"ל. עיין מ"ש בהלכה ב' גרמז הדבר במשנה :

(ה) **וחכמים** אומרים כבר כתבתי לך לעיל אות א' שזה הוא התוספת של התנא דתוספתא שמבאר לשון **מאימת"י** שבמשנה (לא **אימת"י**) להורות דרישא דמתניתין לאו דברי ר"א (בלחוד) הוא אלא הוא סתם מתניתין דברי חכמים (ו) **שהכהנים זכאי"ן** וכו' במשנה משעה שהכהנים נכנסין א"א לפרש נכנסין כמ"ש לעיל אות ב' אצל עני' דעל הכהנים לא קשה קושית התוס' כהן מתי יקרא. כיון שזה אינו דבר ההוה בכל עת הבן. על כרחך דקדק התנא דמתניתין לומר נכנסין להורות לנו על איזה כהנים הוא מדבר היינו בכהנים טמאים שלא נכנסו עד היום אצל הטהורים והן היום טבלו ונכנסים ולא רצה התנא למיתני בפירוש משע"ה שהכהנים טמאים משום דבחר לשון ערומים שהרי עיקם הכתוב וכו' ובפרט בהתחלת אמרו ובכדי להורות לנו הפירוש הוה במשנה ביאר לנו התנא דתוספתא משעה שהכהנים זכאי"ן וכו' :

(ז) **בתרומת"ן** עמ"ש במשנה ויתבאר בסמוך שים עינג עליו (ח) **סימן** לדבר' צה"כ במשנה אין כלל כל זה הלשון. ובאמת הוא מיותר או הרישא מיותרת. והנה בגמ' מקשינן אמתניתין מכדי כהנים אימתי קא אכלי בתרומה משעת צה"כ ליתני משעת צה"כ (ומשנינן) מלתא אגב אורחא קמ"ל כהנים אימתי קא אכלי בתרומה משעת צה"כ והא קמ"ל דכפרה לא מעכב' כדתניא ובא השמש וטהר ביאת שמשו מעכבתו מלאכול בתרומה ואין כפרתו מעכבתו מלאכול בתרומה (ממילא מיירי מתניתין בכהנים

אגב אורחא. י"ל אדרבא דכהנים שא"צ כפרה קא אכלי בתרומה בזמן התחלת ביאת השמש קודם צה"כ ואז הוא זמן ק"ש דערבית והיא גופא זמן ק"ש) קמ"ל הבן ע"כ ממשנתינו ליכא למיפשט (ועמ"ש בגמ' דגם קושיות התוס' ליפשוט ממתני' דנגעים ג"כ לק"מ עיי"ש):

ואם כן פירוש המשנה הוא לכאורא מסופק אם הפירוש משעה שהכהנים נכנסין לאכול בתרומתן מיירי מכהנים שא"צ כפרה והיא גופא קמ"ל דזמן ק"ש קודם לצה"כ או הפירוש הוא בכהנים שצריכין כפרה וזמן ק"ש בצה"כ דייקא והא דלא תנא מצה"כ מלתא אגב אורחא קמ"ל. ובא התנא דתוספתא וביאר לנו סימ'ן לדבר צה"כ להורות דפירוש המשנה הוא בכהנים שצריכין כפרה והא דלא תנא צה"כ מלתא אגב אורחא קמ"ל. ונרמז הדבר במשנה בתיבת **בתרומתן** עמש"ש בגמ' ודוק:

(ט) ואעפ"י שאין ראוי לדבר וכו' תוס' ראוי גמורה אינה דהא לא מיירי התם לענין ק"ש עכ"ל פירוש דבק"ש לא תלי ביום ולילה רק בשכיבה וקימה (י) זכר לדבר. שנא' ואנחנו עושים במלאכה חצים מחזיקים ברמחים מעלות השחר עד צה"כ ואומר והי' לנו הלילה משמר והיום מלאכה כ"ה הלשון בגמ'. ונראה דכן צריכין להגיה בכאן בתוספתא. והנה מקשו בגמ' מאי ואומר וכ"ת מכי ערבא שמשא לילה ואינהו דמקדמי ומחשכי ת"ש והי' לנו הלילה משמר והיום מלאכה רש"י מדקאמר והיום מלאכה אלמא האי דעבר מעלות השחר עד צה"כ ימא הוא. וזכר לדבר איכא דכל עת מלאכה קורא הכתוב יום עכ"ל:

הלכה ב'

ר"ש אומר פעמים שאדם קורא (א) אותה שתי פעמים (ב) בלילה אחת קודם שיעלה עה"ש ואחת (ג) משיעלה עה"ש ונמצא יוצא ידי חובה (ד) של יום ושל לילה:

ר"ש אומר פעמי"ם וכו' אמרו פעמי"ם יתכן שפיר לשיטת הרי"ף ורמב"ם ורא"ש דהא דיוצא בק"ש של שחרית תיכף סמוך לעלות השחר בטרם יכיר בין תכלת ללבן הוא דוקא

שטבלו והעריב שמשן ועדיין הם מחוסרי כפרה שצריכין הם להביא כפרתן ביום הח' כגון הזב ומקשו הגמ' וממאי דהאי וב"א השמש ביאת השמש וטהר"ר טהר יומא דילמא ביאת אורו היא ומאי וטהר טהר גברא (פירש"י ביאת אורו שמאיר השמש ביום הח' ויטהר האיש עצמו בהבאת קרבנותיו) אמר רבה בר רב שילא א"כ לימא קרא ויטהר מאי וטהר טהר יומא כדאמרו אינשי איערב שימשא ואידכי יומא במערבא הא דרבה בר רב שילא לא שמיע דהו (נ"ל כלומר לא ס"ל קושית התוס' שהקשו הרי בכ"מ כתיב וטהר"ר) ובעי לה מיבעיא. האי ובא השמש ביאת שמשו הוא ומאי וטהר טהר יומא או דילמא ב"א אורו הוא ומאי וטהר טהר גברא והדר פשטו לה מברייתא מדקתני בברייתא סימ'ן לדבר צה"כ ש"מ ביאת שמשו היא ומאי וטהר טהר יומא עכ"ל הגמ' ובתוס' ברה"ה דילמא ביאת אורו הוא פירש"י עד שיזרח אורו של יום הח' ויטהר האיש עצמו בהבאת קרבנותיו ותימא לפירושו וכו' ועוד דבסמוך קא מיבעיא ל"י האי ובא השמש אי ביאת אורו הוא ופשט מברייתא וסימ'ן לדבר צה"כ ליפשוט ממתניתין (דנגעים) העריב שמשו אוכל בתרומה עכ"ל והנה יש להקשות על קושית התוס' דקא מקשו לפירש"י מבני מערבא דבעי להו מיבעיא ופשטו מברייתא ליפשוטו ממתני' דנגעים עדיפא ה"ל לאקשווי ליפשוטו ממשנתינו מאימתי קורין א"ש בערבית משעה שהכהנים נכנסין לאכול בתרומתו וא"כ האיך אפשר לומר דהפירוש ובא השמש וטהר היינו ביאת אורו של יום השמיני הרי אנן בק"ש דערבית קא איירינן אלא ע"כ צ"ל הא דלא מקשו התוס' כן משום דממשנתינו ליכא למיפשט די"ל דמשנתינו מיירי בכהנים שטבלו וא"צ כפרה אבל הצריכים כפרה לעולם אימא לך שאסורין בתרומה עד שיאיר היום ביום הח' ויביאו כפרתן ואי תקשה האיך יהי' אפשר לומר דמשנתנו מיירי בכהנים שא"צ כפרה הרי תהדר קושיא לדוכתי' ליתני משעת צה"כ ול"ל למיתני סימנא בכהנים דבשלמא אי אמרינן בכהנים שצריכין כפרה. הנה מלתא אגב אורחא קמ"ל דכפרה לא מעכבא אבל אם מיירי בכהנים שא"צ כפרה אין כאן מלתא

ביש לו איזה אונס שלא יהיה יכול לקרותה אח"כ
ע"כ אמר **פעמי"ם** דייקא ועיין בתוס':

והנה לפי"ז עיקר מה דאשמועינן התנא
דתוספתא בהביאו דברי ר"ש להורות
לנו הגם דעיקר זמן ק"ש רשחדיית הוא דייקא
משיכיר בין תכלת ללבן עכ"ז בשעת הדחק יצאו
סמוך לעה"ש מיד. ובהלכה א' כתבתי לעיל ג"כ
דכן הוא כוונתו בק"ש דערבית בהביאו דברי ר"מ
ג"כ להורות הגם דעיקר זמן ק"ש דערבית הוא
דוקא בצה"כ כדברי חכמים עכ"ז בשעת הדחק
יכולין לסמוך על הזמן דר"מ. והנה נרמז הדבר
במשנה לפום מה דגרסינן **בערבין בשחרין**
תרין ערבין תרין שחרין להורות לנו דהתחלת
זמן ק"ש לכתחילה הן בערב הן בבקר בעינן
דוקא שיהיה מעט תוך הלילה ותוך היום כיון
דאורייתא הוא בעינן זמן ברור בודאי. אבל
בשעת הדחק יוצא בהתחלת הערב ובהתחלת
הבקר (וגם לפי הגירסא ערבית שחריית יתכן
ג"כ לפי מה שדקדק הרמ"ז דלא קתני **ער"ב**
שח"ר ע"כ הוא בתוך הערב בתוך השחר משא"כ
בברכות ק"ש שנק' קודם ק"ש תנא בשח"ר
ובער"ב עמ"ש במשנה) ולפי"ז התוספתא מבארת
בזה לשון המשנה **(א) אות"ה** היינו קאי אדלעיל
על ק"ש **(ב) בלילה** עיין בגמ' וברש"י ותוס'
דבלשון בני אדם עדיין נק' לילה עד הנץ החמה
(ג) משיעלה עה"ש ונמצא וכו' ובגמ' הגירסא
לאחר שיעלה עה"ש וגם תיבת ונמצא אינו
בגמ' שלפנינו ובאמת לכאורה הוא שפת יתר
וגם מהראוי להתבונן אומרו יוצא י"ח **(ד) של**
י"ם ושל לילה הל"ל של לילה ושל יו"ם דק"ש
דלילה מוקדמת בקריאתו ונ"ל חידוש דין בדברי
התוספתא דהנה בהקרבת התמיד של שחר בעינן
פני כל המזרח כי פ"א עלה מאור הלבנה וחשבו
שהוא עה"ש ונפסל התמיד. והנה משמיענו
שבק"ש אינו כן דהיינו כשקרא הק"ש דיום עדיין
היה מסופק אם הוא עמוד השחר אם לאו ואח"כ
נתברר לו שהיה עה"ש יוצא י"ח ק"ש היום ז"ש
ונמצא יוצא י"ח ש"ל יו"ם יציאת ידי חובת
היום הוא כעין מציאה שמצא אח"כ כי לא (יתברר)
[נתברר] בשעת הקריאה אם הוא יום ודאי
אעפי"כ יצא י"ח נ"ל:

והנה יש ת"י פירוש על התוספתא מחכם אחד
מחכמי ווילנא הקשה למה לא הביאה התוספתא
הברייתא האחדת שבגמ' ר"ש משום ר"ע פעמים
שארם קודא ב"פ ביום וכו' ולפמש"ל אין כאן
קושיא לפי דרכינו שהתוספתא לא סידרה רק
מה שהוא לביאור לשון המשנה רמיוותי וחידותי

הלכה ג

רבי אומר ד' (א) משמרות הוה הלילה (ב) עונה
אחת (ג) מכ"ד לשעה והעת אחת (ד) מכ"ד
לעונה והרגע אחת (ה) מכ"ד בעת ר' נתן אומר
שלש משמרות בלילה שנאמר ראש אשמורת
התיכונה אין תיכונה אלא שיש (ו) לפניה
ולאחריה:

(א) ד' משמרות ובמשנה לשון אשמורת
אבל בגמ' תניא ר"א א' ג' משמרות
וכן ברב שמואל בר יצחק וכן שם להלן בפלוגתא
דרבי ור"ג ובמקרא הכל לשון אשמורת קדמו
עיני אשמורת ויבא גדעון וכו' ראש
האשמורת לראש אשמורת ונ"ל דכשתדבר
בחלקי הלילה הנה כל חלק מז הלילה נקרא
אשמורת על שם התמנות פקודת המלאכים
הממונים לשירן ולזמרן בכל חלק מחלקי כת
אחת וכבר כתב רש"י בפירושו לתורה פ' במדבר
ושמרו את משמרת"י כל מינוי שהאדם ממונה
ומוטל עליו לעשותו קרוי משמרת בכל המקרא
עכ"ל. א"כ כל כת מהמלאכים הממונים על כל
חלק מהלילה קרוי **משמרת** וכל חלק מהלילה
קרוי **אשמורת** ע"ש המשמר אשר בו והבן
וא"כ במשנה שאמר ר"א לענין ק"ש עד סוף
דאשמורת הראשונה הנה כונתו על חלק הלילה
נקט **אשמורת** (הגם דאגב אורחא קמ"ל דאיכא
משמרות ברקיעא ואיכא וכו' זה הוא רק
אגב אורחא אבל עיקר הדין דמדבר בק"ש אינו
תלוי בכחות המלאכים רק בחלק הלילה שע"פ
הזמן ההוא נקרא ובשכב"ך וכן הוא בפסוקים
במקום שמדבר מחלקי הלילה קראו **אשמורת**
משא"כ בגמ' ג' משמרות הוי הלילה לר"ג
ולד"א או ד' משמרות לרבי וכן בכאז בתוספתא.
הנה הכוונה ג' או ד' התמנות המיניונים של כתות

בתוס' (אהא דקאמרינן שהי' בלעם רוצה לכוין אותה הרגע שהש"י כועס בכדי לקלל וכו') מה היה יכול לומר באותה הרגע (הרי שיעור הרגע הוא רק כמימרי') ותיצו דהי' יכול לומר כלם. ועוד תירצו דאם היה מתחיל באות' הרגע היה ח"ו פועל בדבריו גם לאח"כ. והנה בכאן צורך היריעה לנו בשינוי המשמרות הוא כמ"ש הרא"ש להורות דהזמן הוא עת רצון וטוב להתפלל אז על גאולתינו ועל פדות נפשינו. והנה זמן שינוי המשמרות הוא רג"ע. ואם הרגע הוא כדברי תלמודא דידן. הנה הוא רק כמימרי' ומה יכולין להתפלל באותה הרגע וצריכין לומר כתירוך הב' של התוס' דאם מתחילין להתפלל באותה הרגע של העת רצון מצליחים גם בדברי התפילה לאח"כ משא"כ לדברי רבי בכאן בתוספתא. הנה הרגע הוא רק אחד מן י"ג אלפים תתכ"ד בשע' הנה יכולין להתפלל באות' הרגע כמה וכמה דיבורים ויכול להיות כתירוך הראשון של התוס' דבעינן דוקא בזאת הרגע של העת רצון תהיה התפילה (ג) מכ"ד לשע' נגד כ"ד צירופי אדניי (ד) מכ"ד לעונה הם תקע"ו עיתים בשע' מנין יסוד' מלכות ה"ס תקע"ו כריתות שנכתרו על התור' ועליהן אמר דוד אברכה את י"י בכל ע"ת (ה) מכ"ד בעת א"כ הם י"ג אלפים תתכ"ד רגעים בשעה עמש"ל ועיין בגמ' (ו) לפני' ולאחרי' בגמ' מתרצינן הפסוק גם אליבא דרבי

הלכה ד

מאמתי קורין את שמע בשחרית (א) אחר ם אומרים כדי שיהא רואה (ב) חבירו ברחוק ד"א (ג) ומכירו (ד) מצותה עם הנץ החמה (ה) כדי שיהא סומך גאולה לתפילה ונמצא מתפלל ביום א"ר יהודא פעם אחת הייתי מהלך אחר ר"ע ואחר ראב"ע (ו) הגיעו זמן ק"ש (ז) כמדומה אני שנתיאשו מלקרות (ח) אלא שעוסקין בצרכי צבור (ט) קריתי ושניתי (י) ואח"כ התחילו הם וכבר נראתה (יא) חמה על ראשי הרים :

(א) **אחרים** אומרים וכו'. התוספות כתבו דהאי **אחרים** לא ר"מ הוא דשם בברייתא בגמ' אמר ר"מ שיעור אחר משיכיר בין זאב לכלב ומיהו בכאן דברי התוספתא אין

המלאכים מתחלפים בלילה לעבוד עבודתם בשירם וזמרם ואז הקב"ה זוכר את בניו ועבודתן בביהמ"ק (ואז הוא עת רצון לבקש רחמים כמ"ש תהר"י) הנה לזה יקרא משמרה) והנה מה שהביא התוספתא פלוגתא דרבי ור"נ בעניני משמרות הלילה ומה ענינו לכאן בדין הק"ש ובפרט שאין כאן זכר לדברי ר"א שאמר בזמן ק"ש עד סוף האשמורה הראשונה אבל הוא כמו שכתבתי דהתוספתא באת לבאר רמיות המשנה והנה במשנה ר"א אומר זמן ק"ש עד סוף האשמורה הראשונה ומקשו בגמ' מאי קסבר ר"א אי קסבר ג' משמרות לימא עד ד' שעות ואי קסבר ד' משמרות וכו' דשעות הם זמנים הניכרים לאדם ומשני הא קמ"ל דאיכא משמרות בארעא ואיכא משמרות ברקיעא וגירסת הרא"ש דאיכא משמרות ברקיעא כי היכי דאיכא בארעא היינו דקמ"ל כי היכא דבארעא רואים שינוים בכל חלק מחלקי הלילה משמרה הראשונה חמור נוער שנ"י וכו' וכן ברקיעא יש שינוים בכל חלק כי תתחלף עבודת המלאכים בכתותיהם בכל חלק והנה מה קמ"ל ר"א בזה ע"כ הוא כמ"ש הרא"ש דנ"מ דראוי לכל ירא שמים להתפלל בשעת חילוף המשמרות על החורבן ועל הגלות שאז הוא עת רצון והקב"ה זוכר את בניו (ועמ"ש בגמרא דגם לפי גירסתינו בגמ' דאיכא וכו' ואיכא וכו' יתכן שפיר ורש"י ז"ל יש לו גירסא אחרת עיי"ש) עכ"פ הנה הגם דאין הלכה כר"א לענין זמן ק"ש עכ"פ בהא אין חולק עליו בהא דקמ"ל דאיכא משמרות ברקיעא ונ"מ למפיש ברחמי בשעת חילוקי המשמרות ברקיעא אשר לבעבור זה אמר (ר"ע) [ר"א] עד סוף האשמורה ולא אמר שעות וזה שביאר' התוספתא עניני המשמרות כי מן הצורך לנו לידע זה והוא ביאור למשנ':

(ב) **עונה** אחת מכ"ד לשעה והע"ת וכו' והרגע וכו' קישור דברי רבי וצורך הידיע' לנו בזה נ"ל דהנה בגמ' דידן אמרינן וכמה רג"ע אחת מחמש"ת (ובחילופי גירסאות משמנ"ת) רבוא ושמנת אלפים ושמנה מאות ושמנה ושמונים בשעה ותו אמרינן בגמרא וכמה רג"ע כמימרי'. היינו כשיעור שיכולין לומר תיבת רגע ומקשו

לנו הכרח לומר כן ועיין מש"ש בגמ' על דברי התוספות:

(ב) **חבירו** ברחוק וכו' הנה המסדר התוספתא הוסיף הידיעה הזאת על דברי המשנה בכדי לבאר לנו לשון המשנה. והנה קשה על המסדר התוספתא אם היה רצונו להביא כל הידיעות למה לא הביא עוד שאדי הידיעות בין זאב לכלב בין חמור לערוד אלא ע"כ דס"ל דכולהו תנאי לא פליגי רק כ"א שיער הכרת היום בדבר אחר. והנה התנא דמתניתין שנה לנו משיכיר בין תכלת ללבן. והנה לפי פשוטו י"ל כוונתו בין גבבא דעמרא דתכלתא לגבבא דעמרא חיורא אבל מקשו ע"ז בגמ' הא בלילא נמי מידע ידעי ומסקי אלא בין תכלת שבה ללבן. וכפי פי' התוס' שם היינו בין תכלת שבציצית ללבן שבציצית ורש"י פירש בין מקום שנקלט הצבע יפה בין מקום שלא נקלט ונשאר לבן. ונראה לפרש דהמסדר התוספתא ביאר לנו דברי התנא דמתניתין כפירוש התוס' דהנה לפמ"ש לך דס"ל דכולהו תנאי חד שיעורא אית להו א"כ קשה על התנא דמתניתין למה לא ביאר לנו שיעור אחר שאומרים התנאים בברייתא ובחר דווקא בשיעור בין תכלת ללבן וצ"ל דלא רצה לסמן לנו הזמן דק"ש בדברים דלא שכיחי כ"כ לכל אדם. זאב וכלב וחמור וערוד. דהרי ק"ש לכל מסור אבל תכלת ולבן שכיחים יותר אבל קשה לנו הרי יש עוד סימן משיראה את חבירו שזה יותר מצוי משיהיה לכל אדם גבבא דעמרא דתכלתא ע"כ צ"ל דכוונת התנא בין תכלת ללבן היינו בין תכלת שבציצית ללבן שבה שזה הוא הנמצא לכל אדם בבגדו ומצוי אצלו ע"כ נקט זה השיעור דייקא ממילא סידר לנו התנא דתוספתא השיעור משיראה את חבירו וכו' לבאר לנו כוונת המשנה.

(ג) **ומכירו** ובברייתא בגמ' **ויכירנין** וכו'ה הפי' בכאן ויש לומר שהתוספתא דמזה בלשון **ומכירו** דמיירי בחבירו שהוא רק מכירו שמכיר אותו כהדין אכסנאי דאתי לקיצין כמ"ש בירושלמי.

(ד) **מצותה** עיקר מצותה היינו מצוה מן המובחר.

(ה) **כדי** שיהא סומך גאולה לתפלה ונמצא מתפלל ביום באה התוספתא לבאר לשון המשנה, וגם לידע ההלכה דהנה במשנה מאימתי קודין א"ש בשחרית משיכיר וכו' ד"א אומר וכו' (וגומר"ה) עד הנץ החמה ר' יהושע אומר עד ג' שעות. הנה לשון וגומר"ה אין לו ביאור כאשר כתבנו במקומו וכדאיפלוגו עלי' המפרשים בגירסות ובפירושים. והנה עוד במשנה ירד לטבול (הבעל קרי) אם יכול לעלות ולהתכסות ולקרות עד שלא תנץ החמה יעלה ויתכסה ויקרא ואם לא יתכסה במים ויקרא הנה הוא סתמא כר"א ואנן קי"ל כר"י ומתריצין בגמ' אפילו תימא כר"י דלמא כותיקין וכו' והנה הותיקין היו עושין כן כדי לסמוך ג"ל ובנידון דידן הטובל הזה לא יסמוך ג"ל שהרי יצטרך אחר קריאתו לעלות ולהתכסות ולהתפלל אח"כ. אבל הכוונה הוא באמת כוונת הותיקים ותקנתם הוא כד לסמוך ג"ל וכיון שהתקינו כן כדי לסמוך ג"ל. הנה אפילו אם יארע בפעם שא"א לסמוך ג"ל אעפ"כ זה הזמן הוא עיקר מצות"ה. הנה לפ"ז זה הוא כוונת התוספתא לבאר לשון המשנה וגומר"ה עד הנץ החמה רצ"ל הגם שזמנה מתחיל משיכיר וכו' עכ"ז מצוה היא לגומרה באותו הזמן כדי שיהא סומך ג"ל ונמצא לזה גם ר' יהושע מודה דזה הוא עיקר הזמן למצוה ואפילו אם יארע שאינו סומך ג"ל ע"כ אין לדקדק מהמשנה ירד לטבול וכו' דהלכה כר"א. דבאמת הלכה כר"י רק דלענין מצוה גם ר"י מודה ובוזה תבין מה שסידרה התוספתא אח"כ המעשה דר' יהודא שאינו מעשה לסתור וכמו שאבאר אי"ה:

(1) **הגיע"ו** זמן ק"ש נראה לדניה הגי' ע זמן ק"ש

(2) **כדומה** אני שגתיאשו מלקרות רצ"ל שהיא ה"י סובר דהלכה כר"א אשר אין לקרות אחר הנץ החמה שכבר עבר זמנה כדמוכח מפשטות המשנה ירד לטבול אם יכול לעלות ולהתכסות ולקרות עד שלא תנץ החמה וכו' ואם לאו יתכסה במים ויקרא והיה סובר דא"א לומר שהוא למצוה כדי שיקיים בתפילה ייראוך עם שמש וג"כ יסמוך ג"ל דהרי כשיקרא במים לא יסמוך ג"ל דהרי יצטרך אח"כ לעלות ולהתכסות

הלכה ה'

החתנין (א) וכל העוסקים במצות פטודין מק"ש (ב) ומן התפילה (ג) ומן התפילין שנא' בשבתך בביתך (ד) פרט לחתנים ובלכתך בדרך (ה) פרט לעוסקין במצות **החתנין** לשון רבים ובמשנה **חתן** פטור מק"ש והנה באה התוספתא להוסיף דאפילו הם הרבה חתני"ם וסד"א דקא מדכרי אהדדי ומצי מכווננו ולחזור למצותן קמ"ל דפטורי. ואומר לך עוד דהנה במשנה אמרינן האומני"ן קורין וכו' לשון רבים. ואח"כ חת"ן פטור מק"ש. הנה סד"א דודא' דוקא קאמר חת"ן אחד אבל שנים מדכרי אהדדי קמ"ל דפטורי. והא דנקט התנא דמתניתין **חת"ן** לשון יחיד משום דכל הפרק מיירי בלשון יחיד כלשון הכתוב בשכבך ובקומך ובלכתך וכו' והא דנקט האימני"ן לשון רבים רבותא קמ"ל אפילו הם אומנין רבים סד"א ירד זה ויקרא ואח"כ ירד הב' דלא תתבטל מלאכתו של בעה"ב קמ"ל דא"צ לירד :

(א) וכל העוסקים במצות הנה במשנה אמר התנא סתם **חתן** פטור מק"ש והנה יש לפרש לכאורה אפילו כונס את האלמנה הנה באה התוספתא וביארה **חתנין** דומיא דהעוסקים במצות. **עס"ק** נקרא דוקא טירדא במחשבה ועיון כענין שמברכין לעסוק בדי' שפירשו בה לעסוק היינו לפול בעיון ומחשבה והנה **חת"ן** דומיא דהעוסק במצוה הוא דוקא בכונס את הבתולה שמחשב על עסקי בתולים. או שלא יעשה כרות שפכה כמ"ש המפרשים. **והתנא** דמתניתין רמזה בתיבת **חת"ן** שהוא נקרא בתורה דוקא בכונס את הבתולה וכמ"ש במתניתין :

(ב) **מק"ש** ומן התפילה ומן התפילין עמ"ש בפירוש המשניות ריש פ"ג דנקט הנהו דחמירי ומכ"ש שארי המצות והא דלא נקט סתם החתנים וכל העוסקים במצות פטורין מכל שאר המצות האמורות בתורה דהוה משמע דפטירי ג"כ ממצות י"י אשר לא תעשנה. ועיין מש"ש במשניות ובגמ' ובדברי תר"י :

(ג) **ומן התפילין** ואמרו בה"א הידיעה התפילה התפילין עמ"ש על המשנה :

שם :

ואח"כ יתפלל ע"כ משמע לפי פשוטו מן המשנה דאחר הנץ כבר עבר מצות ק"ש ע"כ כיון שראה ר' יהודה את ראב"ע ור"ע שאינם קורין וכבר הוא סמוך להנץ היה סבור שנתיאשו מלקרות : **(ח)** **אלא** שעוסקין בצרכי צבור רצ"ל שהיה סובר שפוטרינן א"ע מק"ש להיותם הולכים אז בצרכי צבור והעוסק במצוה פטור מק"ש ובפרט עסק צרכי צבור :

(ט) **קריתי** ושנית"י לכאורה הוא תימא גדולה למה קרא ושנה ובפרט דק"ש אין מהראוי לכפול והרי בירושלמי אמרו דר' זעירא קרי וחזר וקרי (ק"ש שעל המטה) עד דמשתקע בשינה וחששו הפוסקים שלא לעשות כן בפ' שמע עיין בב"י ועיין בל"ה פ' ראשון ומכ"ש ק"ש לצאת י"ח דהאומר שמ"ע שמ"ע כאומר מודים מודים דמי ועכ"פ מגונה הוה ונ"ל לפרש דהנה מבואר הדבר בירושלמי העוסק בצרכי צבור פטור מן הק"ש וכ' ע"ז הרב רמ"י דעכ"פ יקרא הפרשה הראשונה (היינו פסוק שמ"ע עם ברוך) ועיין בל"ה כתב דאם גם ע"ז יהיה לו איזה ביטול מצרכי צבור לא יקרא כלל והנה עכ"פ ביותר יש לחוש על פ' ראשונה מקריאת פ' שני' דפרשה שני' אפילו אינו מוטרד רק מעט בצרכי צבור יוכל לפטור א"ע מקריאתה ויש לפרש בכאן דר' יהודה ה"ק דהנה הוא ה' סובר שרבותיו פוטרינן א"ע משום שעוסקין בצרכי צבור וכותרין א"ע אפילו מפרשה ראשונה יהנה הוא הגם שהלך לשמש אחריהם לא נהג בעצמו כעוסק בצרכי צבור אפילו מעט וז"ש קריתי פ' ראשונה ושנית"י פ' שני' כי לא ה' נק' אצלי כטרוד בצרכי צבור אפילו מעט

(יוד) **ואח"כ** התחילו הם כי באמה בעת הליכתם לא היו טרודים בצרכי צבור :

(יא) **חמה** על ראשי ההרים ועשו זה כדי להורות הלכה לתלמידים דהלכה כר' יהושע ואפילו אחר הנץ החמה מותר לכתחיל לקרות רק קודם הנץ היא עיקר מצותה לקיים תקנת הותיקין ואפילו אינו סומך גאולה לתפלה מצוה היא לעשות כותיקין לקרותה קודם הנץ וכמ"ש.ל. והבן :

דידך הוא דמיחייבת הא דמצוה פטירת הנה נראה לפרש לפי"ז הא דהוצרכה התורה לכתוב תרי מיעוטי חד לשארי מצות וחד לחתן דאי לא נכתב רק חד מיעוט הוה מוקמינן לי' או רק לחתן שאין בנקל לו להסיר הטירדא מלבו וכמש"ל בשם התוס' משא"כ בעוסק בשאר המצות בקל יכונן מחשבתו לכיין עכ"פ בפסוק ראשון ואח"כ יחזור למצותו וכמו שעשה רבי כשהי' לומד הלכה לתלמידים או באפשר סד"א בהיפוך דוקא בשארי המצות שיש בהן עשי' וטירדא רבה משא"כ חתן בחושבו בעסק בעילה אינו רק טירוד מחשב' קודם למעשה ע"כ בעינן תרי מיעוטי וכיין שכבר יש לנו תרי מיעוטי מיסתבר ביותר לאוקמי בשבת"ך בבית"ך קאי אמיעוטא דחת"ן וכמש"ל בית"ו זו אשתו רצ"ל כשכבר נתיישב"ה דעתך בבית"ך זו אשתך משא"כ חתן שטרודה דעתו בעסק אשתו פטור והמיעוט הו' ובלכתך בדרך יותר צודק למעט עוסקים בשארי המצות כי עכ"פ רוב הדרכים הם לדבר הרשות. והנה בגמ' הביאו לשון הברייתא בהיפוך בשבתך בביתך פרט לעוסק במצוה ובלכתך בדרך פרט לחתן י"ל דסברת אותו התנא דברייתא הוא בהיפוך דיותר צודק ובלכתך בדרך למעט חתן. דה"ק בלכת דידך בדרך קא מיחייבת. משא"כ בלכת מצוה דר"ך גבר בעלמה בשבתך בביתך פרט לעוסק במצוה כי רוב המצות געשיז בבית והוא אומר בשבת דידך בבית קא מיחייבת משא"כ בעוסק במצות בבית ודע שיש לי בזה מקום עיון בתרגום המיוחס ליב"ע בפ' שמע ובפ' והי' א"ש ולא אוכל להאריך.

והנה במשנה התנא לא תנא רק חת"ן פטור מק"ש. ויש מקום לטעות דוקא מן ק"ש אבל תפילה דרחמי נינהו לעמוד לבקש על נפש; לא יפטור. וכן מן התפילין שאין כאן טירדא כשמונחין עליו. הנה באה התוספתא. והוסיפה שאין כן כונת התנא. אך משמיענו התנא בק"ש דבה אנו עוסקין בפרקין ותפלה ותפילין אתיא במכ"ש מק"ש דק"ש דאורייתא פטור מכ"ש מתפלה דרבנן. וכן תפילין מה ק"ש שא"צ לכוין דעתו רק בפסוק ראשון ואעפ"כ פטרינן לי'. מכ"ש תפילין שאסור להסיח דעת מהם וכן התנא דמתניתין לא הזכיר רק חתן ולא שאר עוסקים במצות. והנה י"ל דשאני שארי עוסקי במצות מן חתן דשאני חתן שאין בנקל לו כ"כ להסיר הטירדא מלבו אפילו כרגע וכמ"ש התוס' סברא זו במס' סוכה. והנה באה התוספתא. וביארה לנו דאין כן כונת התנא. רק נקט חת"ן שאין לו רק ט רדא דמחשבה ואעפ"כ פטור מק"ש מכ"ש בעוסק בשאר מצות מעשיות

(ד) פרט לחתנים נראה דדרש בשבת"ך בבית"ך רצ"ל בית"ו זו אשתו היינו כשכבר נתישבה דעתו בביתו זו אשתו והיינו כשבעל משא"כ חת"ן שעדיין לא בעל לא נתישבה דעתו וטריד.

(ה) ובלכתך בדרך פרט לעוסקין במצות בגמ' מקשו מאי משמע. א"ר פפא כי דרך מאי דרך רשות אף כל רשות ומקשו ימי לא עסקינן דקא אויל לדבר מצוה ואפ"ה אמר רחמנא ליקרי ומתמצו א"כ לכתוב רחמנא בשבת ובלכת מאי בשבתך ובלכתך בשבת דידך ובלכת

תשוא"ה להרה"ח מוה"ר צבי מאשקאוויטש שליט"א שהואיל להשאל לנו הספר הנזכר, זכות הגה"ק תגן עליו כי יתברך בבני חיי ומוני דויחי וכט"ס

מהדורה זו מוקדשת לשמה ולזכרה של אמי מרת הצנועה והחסידה מרת יענטע אייזנבאך ע"ה כת הרב ר' יצחק ז"ל

נלב"ע ביום צום גדליה ד' תשרי תשי"ט, ירושלים

ת. נ. צ. ב. ה.